

sta bili pred oknom postavljeni nizki mizici, sedeža za dva lamaistična meniha in polica za shranjevanje verskih besedil. Stene so bile ovešene s tradicionalnimi religioznimi slikami, *tankami*, in fotografijami visokih mongolskih ali kalmiških verskih dostojanstvenikov. Tla so bila iz navadnih desk, pokrita s ceneno, industrijsko izdelano preprogo. Visok strop so podpirali štirje leseni, živobarvno poslikani stebri z upodobitvami budističnih simbolov (kolo Budovega nauka, lotosov cvet idr.). S stropa so visele zastave v budističnih barvah (bela, rdeča, rumena, modra, zelena).

Na mizah obeh svečnikov so bili razvrščeni lamaistični ritualni predmeti: molek s 54 jagodami, *očir* (dvojna vadžra), zvonec, cimbale, sveti spisi v tibetanskem jeziku, vrstica za stik med verniki in svečnikom, posodica z različnim zrnjem in semenjem, posodica z vodo, posoda s pavovim peresom (*bum pa*), kadilo in dišave.

Kratek, vendar dragocen opis notranjosti svetišča je objavil Josip Suchy po svojem obisku beograjskih Kalmikov leta 1932. Iz njegovega poročila je razvidno, da so opremo svetišča tudi nekoliko spreminjali in dopolnjevali:

»V budističnem hramu vlada prijeten hlad. Okna so zastrta z lepimi zavesami, da je v svetišču precej temačno. Raz stropa vise električne žarnice in velika steklena kroglja. Sredi templja ob zidu je oltar, v katerem sedi po orientalskem načinu sam Buda. Nad njim in pod njim kraljujeta dva budistična svetca, od katerih je prvi bivši poglavar budistov, imenovan Bakša lama. Na oltarju so pokloni budističnih vernikov. Ravno danes (sredi julija — op. Z. Š.) so praznovali večji praznik in so verniki prinesli v dar Budi, kar so pač v svoji mizeriji zmogli. Eni riža, drugi čokolade, tretji slaščic in kolačev... tudi desetinarski bankovec sem videl na oltarju... Na stenah vise slike tudi drugih višjih duhovnov in prerokov budistične vere. Na desni strani oltarja so položene blazine, na katere se vsede gelong v času verskega obreda, ki traja najmanj tri do štiri ure.«²⁰

Suchy je objavil tudi fotografijo zunanosti svetišča.

Ob večjih praznikih so beograjski Kalmiki na vrtu svetišča postavili mizo, jo obložili z darilnimi jedmi in napitki, pili čaj, pomešan z maslom, mlekom in soljo in se po pričevanju nekaterih poročevalcev gostili tudi s konjskim mesom. V novem okolju so se posamezne praznične šege zgubile ali spremenile: tako so npr. od treh tradicionalnih moških športnih tekmovanj — teka, lokostrelstva in rokoborbe — ohranili le še slednjo.

Lamaistični svečniki, ki so živeli v celibatu in spoštovali tudi druge zapovedi meniškega življenja, so bili nesporni voditelji kalmiške naselbine v Beogradu. Na splošno so uživali mnogo večji ugled kot ljudje, ki so se ukvarjali s posvetnim življenjem. Po socialnem izviru je velika večina kalmiških *lam* izvirala iz preprostih pastirskih družin; le visoki *lame* so bili največkrat pripadniki aristokracije. Morali so poznati jezik svetih spisov — tibetanščino in staro mongolščino, večji pa so bili tudi v tibetanski medicini in astrologiji. Kot pripadniki sekte *gelugpa* so priznavali za svojega najvišjega religioznega vodjo tibetanskega dalajlamo. V njem so videli inkarnacijo bodisatve Avalokitešvare.

Kalmiška duhovščina je nadzorovala življenje vsake družine in posegala na vsa področja njihovega življenja (*gelong* je npr. dal novorojenemu otroku

²⁰ Suchy, na nav. mestu.

Sl. 5 Podelitev zahvalne listine Milošu Jačimoviću (1939)

ime, določil dan svatbe, zdravil bolnike, opravljaj pogrebne obrede).²¹ To je veljalo tudi za beograjsko kolonijo Kalmikov.

Verniki so se udeleževali večernih lamaističnih obredov, ker so od njih pričakovali duhovno očiščenje in »odrešitev« v prihodnjih reinkarnacijah. Pri tem je šlo za dobrobit obiskovalcev kakor tudi celotne skupnosti. Poleg vsakodnevne liturgije je obredni koledar vseboval pomembne datume iz Budovega življenja, praznik polne lune, mlaj, tibetansko novo leto idr.²²

* * *

Iz političnih, religiozних ali nacionalno-kulturnih razlogov so med 2. svetovno vojno nekateri beograjski Kalmiki odšli kot nemški vojaki na vzhodno fronto. Nemci so obljubljali, da bodo ustanovili na zasedenem ozemlju »svo-

²¹ Kalmiki, v: *Narody mira, Narody evropejskoj časti SSSR II.*, Moskva 1964, str. 745.

²² Giuseppe Tucci-Walther Heissig, *Die Religionen Tibets und der Mongolei, Die Religionen der Menschheit*, Bd. 20, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1970, str. 166—167.

bodno kalmiško državo«. Vabili so tudi civilne izseljence, naj organizirajo svojo vlado.

Med ogorčenimi boji za osvoboditev Beograda, ki so od 12. do 16. oktobra 1944 potekali v neposredni bližini Malega Mokrega Luga, je bil delno porušen zgornji del ostrejša kalmiškega svetišča. Že pred tem se je del Kalmikov umaknil v Nemčijo in bil po nemški kapitulaciji razmeščen po taboriščih, ki so jih vodile ameriške dobrodelne organizacije. Tako so s skupino Kalmikov iz Jugoslavije prišli v Nemčijo tudi beograjski *bakša* Umaldinov in njegova sodelavca, *gelonga* Menjkov in Ignatov. Po vsej verjetnosti so umikajoči se Kalmiki odnesli s sabo tudi opremo beograjskega svetišča. Bakša Umaldinov, ki je bil že v letih, je umrl leta 1946 v Krumbachu na Bavarskem. Tisti Kalmiki, ki so ostali v Jugoslaviji, pa so bili po koncu vojne večinoma deportirani v Sovjetsko zvezo.²³ Kolonija Kalmikov v Beogradu se je tako popolnoma razpršila. V hiše v nekdanji Budistični ulici, ki je bila preimenovana v Budvansko, so se naselili drugi stanovalci. Svetišču so leta 1948 podrli stolp in spremenili pritličje v kulturni dom, kjer so prirejali sestanke in svatbe. Kasneje so bili v zgradbi prostori krajevne skupnosti, končno pa jo je prevzela in jo delno prezidala delovna organizacija »Budučnost« za svoj servis »Hladjenje«.

Kalmiški ubežniki (800 oseb, med njimi tudi del beograjskih Kalmikov) so živeli v taboriščih blizu Münchna vse do zime 1951—1952, ko se je pod vodstvom ameriških organizacij Church World Service in Tolstoy Foundation preselilo v ZDA 200—250 kalmiških družin (kakšnih 650 ljudi). Kasneje so se jim pridružili še rojaki iz Francije, tako da je kalmiška skupnost v ZDA leta 1980 štela okoli 300 družin s približno 900 člani. Naseljeni so večinoma v zveznih državah Pennsylvaniji in New Jerseyu.²⁴ Zanimivo je, da sta bila način naselitve in organizacija življenja v bistvu enaka kot pri beograjskih Kalmikih: najprej so opravljali fizična in priložnostna dela, zaposlovali pa so se tudi ženske, in to v oblačilni industriji. Tako kakor v Beogradu so si tudi v ZDA zgradili lamaistična svetišča (1955 v Freewood Acres v zvezni državi New Jersey, nato pa do leta 1977 na istem območju še tri svetišča).²⁵

Živeli so v tesno povezanih skupnostih, kjer praktično ni bilo ločitev med zakonci; poročeni sinovi so živeli skupaj s starši in skrbeli zanje; če ni bilo sinov, so njihovo vlogo prevzele poročene hčere. Skupinska pripadnost se je kazala posebno pri praznovanju novega leta (tsaghan sar), festivala pomladi (ürüs ova), praznika luči (zul) in drugih religiozних obredih. Skupnost se je sestajala še ob kulturnih prireditvah in ženitovanjih.²⁶ Del religiozних in rodovnih praznovanj je v ameriškem okolju odpadel, delno pa so jih prilagodili novim razmeram.²⁷

Kalmiki v ZDA so organizirani v treh društvih (dve v državi New Jersey in eno v mestu Philadelphia). Za mladino so ustanovili nedeljske in večerne

²³ Koldong Sodnom, *Sud'ba donskih Kalmykov, ih very i duhovenstva*, Izdanie avtora, USA 1984, str. 150.

²⁴ Arash Bormanshinov, *Kalmyks*, v: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Harvard University Press, Cambridge and London 1980, str. 599.

²⁵ Prav tam, str. 600. Kalmiki, ki so bili vključeni v nemško vojsko, so si že leta 1943 zgradili svetišče v Ludwigsfeldu pri Münchnu, v eni od pritličnih tipiziranih barak na Turmalinstrasse 3.

²⁶ A. Bormanshinov, nav. delo, str. 600.

²⁷ N. L. Žukovska, *Lamaizam i rani oblici religije*, Beograd 1986, str. 47.

šole kalmiškega jezika. Vendar se endogamne vezi plemenskih klanov krhajo in mladi si iščejo zakonske partnerje tudi zunaj kalmiške skupnosti. K temu razkrajanju prispeva tudi dejstvo, da se zadnji desetletji kalmiški izobraženci preseljujejo v velika ameriška mesta.²⁸ Stoletja star kulturni vzorec, preskušen med drugim tudi v Beogradu, se tako počasi umika akulturaciji.

Summary

THE KALMYK COMMUNITY IN BELGRADE BETWEEN 1920 AND 1944

At the end of 1920 a group of the Don Kalmyks arrived to Belgrade, together with other Russian immigrants. They settled in a working-class suburb called Mali Mokri Lug where they built houses and a lamaist temple. Their interconnection was based on a common language, their common destiny of emigration and a common Buddhist religious tradition. The monks were the leaders of the religious as well as secular life of the Belgrade Kalmyks. Their community disintegrated at the end of World War II when a part of them retreated to Germany and later to the USA, and another part was deported to the Soviet Union.

²⁸ A. Bormanshinov, na nav. mestu.

ŠE O POLŠJEM LOVU NA SLOVENSKEM V 18. STOLETJU

Angelos Baš

V spisu Polšji lov na Slovenskem¹ sem objavil vire in njihove izpovedi o tej temi. Ob iskanju pisanih virov za oblačilno kulturo na Slovenskem v 17. in 18. stoletju pa sem ugotovil še nadaljnje tri vire, ki pričujejo m. dr. o našem polšjem lovu v 18. stoletju. Tukaj so navedeni in prevedeni ti njihovi podatki.

Znameniti južnonemško-avstrijski pridigar Abraham a Santa Clara (1644 do 1709) je imel 30. avgusta 1705 na Dunaju pridigo z naslovom Redliche Red' für die krainerische Nation. V njej je, poleg drugega, povedal: »Narrabo mirabilia tua etc. Der Wunder gibt es noch mehrer in Crain. Fast in gantz Europa findt man keine solche Thierl, als wie in Crain; dise nennet man Billich, seynd fast wie die Eichhörnl, und von grauer Farb, dero Beltz in weith-entlegene Oerther und Länder geführet werden; sie haben grosse Löcher und Gruben in der Erden, also, dass zuweilen etliche tausend auss einem Loch herfür kommen; sie nähren sich mit Obst, meistens aber mit Puchlen. Das Wunderliche ist diss, dass der Teuffel selbst dise Thierl auf die Weyd führet, dahero nichts Neues, wenn man bey der Nacht in Puch-Wald höret mit der Geisel schnaltzen, und pfeiffen, worvon ein unglaubliche Mänge diser Billich dahero lauffen; die Bauern aber seynd geschwind vorhanden, ziehen ihre Röck und Stiffel auss, werffen selbige auff die Erden; da kriecht die Mänge dieser Thierl in die Kleyder und Stiffeln, welche nachmahls die Bauern erschlagen, und dero Fleisch essen, wie dann manche zu tausend und mehrer einsaltzen. Das ist ja ein Wunder! Aber Wunder über Wunder ist dises, dass die Crainerischen Bauern sogar den Teuffel nicht förchten; wie kombt aber dises? Ich glaub dahero, dass sie sich forderist auff Gott verlassen, und nachmahls auff den Schutz ihrer Heil. Patronen...«²

(»Narrabo mirabilia tua etc. Na Kranjskem je še več čudežev. Skoraj v vsej Evropi ni najti takšnih živalic kakor na Kranjskem; te se imenujejo polh [i] in so malone takšne kakor veverice in sive barve, njihove kožuhe izvažajo v zelo oddaljene kraje in dežele; v zemlji imajo velike luknje in jame, tako da jih včasih pride iz ene luknje nekaj tisoč na dan; hranijo se s sadjem, povečini

¹ A. Baš, Polšji lov na Slovenskem, v: Traditiones X—XII, Ljubljana 1981—1983, str. 35 d.

² Abraham a Santa Clara's Redliche Red' für die krainerische Nation, mitgetheilt von Alois Egger, Laibach 1857, str. 17 d.

pa z bukvami. Čudno je, da hudič žene te živalce na pašo, zato ni nič novega, če je ponoči v hrastovem gozdu slišati pokanje biča in žvižganje, od česar pri-teče neverjetna množina teh polhov; kmetje pa so brž tu, slečejo svoje suknje in sezujejo škornje ter jih vržejo na zemljo; tedaj zleze množina teh živalic v oblacila in škornje, nakar jih kmetje ubijejo in jejo njihovo meso in jih nato deloma na tisoče in več nasolijo. To je vendar čudež! Čudež nad čudeži pa je ta, da se kranjski kmetje celo hudiča ne bojijo; kako je to mogoče? Mislim, da zato, ker se prav posebno zanesejo na Boga in potem na varstvo svojih svetih za-vetnikov...«)

V navedenih stavkih je Abraham a Santa Clara parafraziral nekatera od zadevnih Valvasorjevih izvajanj³ ter jih porabil predvsem tudi v verskovzgojne namene. Obravnavani stavki Abrahama a Santa Clara so glede na mesto, na katerem so ti med dejstvi, o katerih govorijo, in raziskovalcem, vir iz druge roke: zajeti so iz Valvasorjevega dela; njihov avtor ni bil nikoli v naših krajih in ni videl ne polhov ne poljšega lova. Temu ustreza viroslovna vrednost teh stavkov. Spričo slovesa, s katerim se je ponašal Abraham a Santa Clara, je imel pri svojih pridigah številne poslušalce, kar je potrjeno tudi za njegovo omenjeno pridigo. Tako so bili na začetku 18. stoletja nekateri Dunajčani ne-koliko poučeni o polhah, poljšem lovu in uživanju poljšega mesa na Kranjskem.

Drugi vir o našem poljšem lovu v 18. stoletju, ki ga doslej niso upoštevali, je naslednji odstavek iz Hacquetove knjige *Physikalisch-Politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen, im Jahre 1781 und 1783...*: »Viele leben vom Fang des Billig (*Sciurus glis Linnaei*), wovon das Fleisch vorzüglich im Spatjahr sehr fett und schmackhaft ist, so dass ich es oftmals als eine Delikatesse auf den Tisch setzen liess. Die Weibgen sind die besten und zartesten, und auch fetter; wenn man ihnen den Bauch öffnet, so ist alles weiss vom Fette. Die hörnigte Gebärmutter, welche an dem Gekrös anhängt, hat sehr grosse Verlängerungen von blosser Fetthaut. Die kleine Leber ist köstlich, wenn sie gebraten; und so macht der weissbraune Balg ein gelindes und leichtes Pelzfutter aus.«⁴

(»Številni živijo od lova na polha [*Sciurus glis Linnaei*], ki je njegovo meso zlasti jeseni zelo mastno in okusno, tako da sem si pogosto dal postreči z njim kot z delikateso. Najboljše in najmehkejše, pa tudi bolj mastne so samice; če jim odprejo trebuh, je vse belo od masti. Rogasta maternica, ki je pripeta na drobovino, ima zelo velike podaljške iz same tolstenice. Majhna jetra so slastna, če so pečena; in tako daje belorjava koža gladko in lahko kožuhovinasto podlogo.«)

Hacquet je pozneje v svoji knjigi *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven* prispeval nadrobnejši opis poljšega lova, njegovih koristi in vraževerja, ki je bilo z njim povezano, na Kočevskem v drugi polovici 18. stoletja,⁵ prvič pa je pisal o poljšem lovu na

³ J. W. Valvasor, *Die Ehre Dess Hertzogthums Crain, Laybach 1689*, I/3, str. 437 d, I/4, str. 583; M. Rupel, *Valvasorjevo berilo*, Ljubljana 1951, str. 80 d.

⁴ *Physikalisch-Politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen, im Jahre 1781 und 1783 unternommen von Hacquet I*, Leipzig 1785, str. 85.

⁵ B. Hacquet, *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*, Leipzig 1801—1808, str. 86 d.

Kranjskem v navedenem odstavku. Ta izvira iz l. 1781 in ni natančneje krajevno določen; iz njega je posredno razvidno, da se nanaša na del Kranjskega. Ob branju smo takoj ugotovili, da je vir iz prve roke.

Tretji vir o slovenskem poljšem lovu v 18. stoletju, ki ga doslej niso poznali, je poročilo iz Sevnice, napisano 1791 za časnik Laibacher Zeitung. To poročilo se glasi: »In Krain giebt es eine Gattung Waldrazen, dergleichen man in keinem Lande findet. Man nennt sie Pillich. Dieses Thier, welches nur ums Kennen grösser ist, als der gemeine Hausraze, hält sich meistens in gebirgichten Buchwäldern auf. Seine Farbe ist etwas lichter als der gemeinen Razen; er hat einen daumbreiten Schweif, und auch sein Leib ist sehr breit und flach. Wenn die Buche fruchtbar ist, so giebt es dieser Thierte eine Menge in den Wäldern. Gegen Michaelis werden sie so fett, dass fast nichts als Fette an ihnen zu finden ist.

Merkwürdig ist es dabey, dass diese Fette, wenn man sie zergehen lässt, auch bey der grössten Kälte nie frieret, sondern immer klar bleibt. Auch ist diese Fette ein bewährtes Mittel gegen die sogenannte Gefrier. Gegen die Mitte Weinmonats, oder sobals es kalt wird, graben sich diese Thierte tiefe Löcher in die Erde hinein. Der Landmann nimmt diese Zeit in Acht, und fängt sie bey eben diesen Löchern mittels eigens dazu gemachten Fallen. Mancher fängt deren 3 — 4 — — 500 Stück, zieht sie aus, lässt sich ihr köstliches Fleisch behagen. Die Fette, deren er oft 5 — 8 Mas bekömmt, braucht er im Winter zum Einmachen der Speisen, die davon sehr schmackhaft werden. Ein fetter Pillich wird im Lande zu 2 und 3 Kreuzer verkauft, würde aber, wenn jemand z. B. nach Wien Spekulation damit machte, wohl um 20—30 kr. verkauft werden. Im Frühjahr kommen diese Thierte aus der Erde, und haben Junge. Ob schon sie auch Obst essen, so giebt es deren doch sehr wenige, wenn die Buche keine Frucht bringt. Das abergläubische Landvolk giebt vor, dass der Teufel diese Thierte durch Schnalzen und Pfeifen in ihre Löcher treibe. Vor Zeiten gingen ganze Dörfer miteinander auf den Fang dieser Thierte aus, die sie dann gemeinschaftlich theilten. Ein Klügerer unter diesen Fängern sprengte einmal aus, dass er in der Nacht gesehen habe, wie der Teufel die Pilliche im Walde geweidet, und selbe mit Schnalzen, und Pfeifen in ihre Löcher getrieben habe. Des Abends gieng alles auf den Pillichfang aus. Um Mitternacht verkleidete sich dieser Spassvogel als Teufel, pfif, schnalzte, und rauschte mit einer Kette, und jagte die übrigen Fänger alle davon. Der schlaube Nachbar nahm aus ihren Fallen alle Pilliche, deren 304 gefangen waren, und lachte über seine abergläubischen Nachbarn, welche sich den Teufel noch nicht aus dem Kopf bringen lassen. — Erst vor ein paar Jahren hat sich die nämliche Begebenheit auch unter den Hirten zugetragen.«⁶

(»Na Kranjskem je zvrst gozdnih podgan, kakršnih ni najti v nobeni deželi. Pravijo jim polh[i]. Ta žival, ki je samo za spoznanje večja kakor navadna hišna podgana, živi povečini v goratih bukovih gozdovih. Njena barva je nekaj svetlejša od barve navadnih podgan; ima za palec širok rep in tudi njeno telo je zelo široko in ploščato. Če bukev obrodi, je v gozdovih množina teh živali. Proti Mihaelu⁷ postanejo tako zelo mastne, da ni na njih skoraj nič drugega

⁶ Nepodpisano in brez naslova, v: Laibacher Zeitung št. 95, 29. decembra 1791, noštevilične strani.

⁷ Sv. Mihael = 29. septembra.

kakor mast. Ob tem je nenavadno, da ta mast, če se raztopi, tudi v najhujšem mrazu nikoli ne zmrzne, temveč zmerom ostaja čista. Ta mast je tudi preizkušeno sredstvo zoper tako imenovane ozeblina. Proti sredi oktobra, ali brž ko postane hladno, si te živali izkopljejo v zemlji globoke luknje. Kmet pazi na ta čas in jih prav pri teh luknjah lovi s pastmi, ki jih je naredil posebej v ta namen. Marsikateri jih ulovi 3 — 4 — — 500, jim sleče kožo, ugaja mu njihovo slastno meso. Mast, ki je pogosto dobi 7—8 maseljcev,⁸ uporablja pozimi za vkuhanje jedi, ki postanejo od tega zelo okusne. Mastnega polha prodajajo v deželi po 2 in 3 krajcarje, če pa bi kdo npr. iskal dobička na Dunaju, bi ga bilo nemara mogoče prodati za okoli 20—30 krajcarjev. Spomladi pridejo te živali iz zemlje in imajo mlade. Čeprav jejo tudi sadje, jih je zelo malo, če bukev ne obrodi. Vraževerno kmečko ljudstvo trdi, da naj bi hudič s pokanjem in žvižganjem gnal te živali v njihove luknje. Pred časom so šle cele vasi skupaj loviti te živali in so si jih nato skupno delile. Med temi lovci je nekdo, ki je bil pametnejši, raznesel glas, da je ponoči videl, kako naj bi bil hudič pasel polhe v gozdu in jih gnal s pokanjem in žvižganjem v njihove luknje. Zvečer so vsi šli loviti polhe. Opolnoči se je ta šaljivec oblekel kot hudič, žvižgal, pokal in rožljaj z verigo in je pregnal vse druge lovce. Prekanjeni sosed je vzel iz njihovih pasti vse polhe, ujeli so se 304, in se je smejal svojim vraževernim sosedom, ki si še ne dajo izbiti hudiča iz glave. — Šele pred nekaj leti se je enak dogodek pripetil tudi med pastirji.«)

Tretji od tukajšnjih virov o našem polšjem lovu v 18. stoletju je najbolj širnejši in najpoučnejši, saj pripoveduje o polhah, polšjem lovu, koristih polšjega lova in vraži, povezani z njim. Podoba je, da je vir iz prve roke, ki se ni v ničemer oprl na neki drug vir, se pravi na Valvasorja,⁹ Steinberga¹⁰ ali Hacqueta.¹¹ V tistem delu vira, ki je namenjen vraževerju v zvezi s polhi, je njegov pisec pokazal (zavestno ali ne) razsvetljsko usmeritev, ki je zavračala vraže in ki sta jo ob opisani izpovedala tudi izrazita razsvetljenca Steinberg¹² in Hacquet¹³ (ta pozneje ko naš vir). In iz slednjega dela tega vira je razvidno, da so v nekaterih primerih med kmečkim prebivalstvom na Slovenskem v 18. stoletju nasprotovali obravnavanemu vraževerju pri polšjem lovu.

Zusammenfassung

NOCHMALS ÜBER DIE BILCHJAGD IM SLOWENISCHEN VOLKSGBIET IM 18. JAHRHUNDERT

Die obigen Zeilen ergänzen die Quellen über die Bilchjagd im slowenischen Volksgebiet im 18. Jahrhundert (siehe Anm. 1) um drei bisher unbekannte Quellen, deren Text vor den Anm. 2, 4 und 6 wiedergegeben und dann kurz erläutert wird.

⁸ S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero, v: Zgodovinski časopis VIII, Ljubljana 1954, str. 85: maseljce = 0,353 l.

⁹ Gl. op. 3.

¹⁰ F. A. Steinberg, Gründliche Nachricht Von dem in dem Inner-Crain gelegenen Czirknitzer-See, Laybach 1758, str. 69 d.

¹¹ Gl. op. 4.

¹² F. A. Steinberg, nav. delo, str. 70 d.

¹³ B. Hacquet, Abbildung und Beschreibung..., str. 87 d.

ŠTREKLJEVI SODELAVCI — ZBIRALCI NARODOPISNEGA GRADIVA

Monika Kropelj

V predgovoru k prvemu zvezku Slovenskih narodnih pesmi (1898), v katerem Štrekelj med drugim razloži svoja stališča in cilje, ki se jih je namenil z zbirko doseči, pove tudi, v katere skupine namerava pesmi urediti. Kot dopnilo oz. pripomoček za lažjo rabo zbranega gradiva predvidi šest prilog, kot zadnjo kazala, in sicer: »1. kazalo vseh začetkov, 2. kazalo važnejših razvidnejših motivov, 3. kazalo v pesmih imenovanih oseb in krajev, 4. kazalo deželanstva vseh pesmi, 5. kazalo zapisovalcev, 6. kazalo pevcev in pevk, 7. kazalo, kjer je kaka drugje tiskana pesem natisnjena ali omenjena v zbirki...« Poleg naštetih kazal dopušča možnost še za katero, če bi se v prihodnje zdelo potrebno.¹

V celotni zasnovi dela kakor tudi v nadrobnostih, kot je npr. zgoraj navedeni seznam kazal, in če upoštevamo čas, v katerem je zbirka nastajala, moramo občudovati Štrekljevo znanstveno natančnost in njegovo, z narodopisnega stališča napredno usmeritev. Npr. že samo predvideno kazalo motivov je predhodnik motivnega kataloga ljudskih pesmi. Glonar, ki je celotni opus po Štrekljevi smrti dokončal, ni obravnaval problematike z očmi etnologa v toliki meri kakor Štrekelj, marveč predvsem kot slavist, in v marsikaterem Štrekljevem načrtu ni videl pravega smisla ali se mu ni zdelo vredno velikega dela, ki bi ga zahtevala posamezna poglavja. Navajamo npr. njegovo mnenje o 4., 5. in 6. kazalu, katera je predvidel Štrekelj:²

»... Kazalo deželanstva vseh pesmi, kazalo zapisovalcev, pevcev in pevk so vse kazala, katerih znanstveni sad bi ne bil v prav nikakem razmerju z velikim delom in stroški, ki bi jih bilo treba porabiti za njih. Povrh pa zadevajo vsa ta kazala samo zunanjo plat naše narodne pesmi, ki je v večini slučajev brez kakoršnekoli zveze z nje bistvom. Namesto kazala zapisovalcev teh pesmi bi bila potrebna razprava o njih, v katerih bi bilo njih delo ocenjeno: za človeka, ki študira narodno pesem, je važno, ali je kaka varijanta iz dobre ali

¹ Slovenske narodne pesmi. Zbral in uredil Karol Štrekelj. Zv. I. Ljubljana 1895—1898. Predgovor, str. VI.

² Joža Glonar, Predgovor, Slovenske narodne pesmi IV. Ljubljana 1923, str. 55—56.

slabe roke.³ In za to vendar v prvi vrsti gre; gol alfabetičen register zapisovavcev je samo surovo gradivo za „zgodovino nabiranja naše narodne pesmi,“ torej za t \acute{e} mo, ki je s problemom narodne pesmi same v prav rahli zvezi. Če bi se pri vsakem zapisovavcu ob enem navedle še številke pesmi, ki jih je on zapisal, kar je Štrekelj menda nameraval, bi se po nepotrebnem ponavljalo to, kar je v vsakem slučaju itak navedeno; dobili bi samo merilo za pridnost kake osebe, ne pa gradiva ali sredstva za spoznavanje narodne pesmi! In kaj nam naj pomaga register vseh pevcev in pevk? Smisel ima pri Hrvatih in Srbih, kjer je pevec po poklicu naravnost strokovnjak in umetnik, pri nas pa, kjer poje „ore rotundo“ takorekoč ves narod, bi s takim kazalom dobili samo kopico gluhih imen, ki so popolnoma slučajno prišla do tega odlikovanja in nam, posebno če so že davno mrtva, ne vedó nič več povedati. Povrh je med našim in med srbohrvaškim petjem še ena kardinalna razlika: naše petje je zborovo, pri nas ne poznamo recitativa ali rapsodičnega petja. Zato ne smemo slepo kopirati znanstvene tehnike, ki je prikrojena in primerna za popolnoma drugačne razmere...»

Da se je Glonar v nekaterih pogledih nekoliko pre naglil, ni dvoma. Če ostanemo le pri kazalu zapisovalcev, ki nas tu posebej zanima, je napačno že to, da se mu ga ni zdelo vredno sestaviti zgolj zaradi raziskovanja »zgodovine nabiranja naše narodne pesmi«. Poleg tega je pesem obravnaval s strogo literarnega vidika. Zanj je bila pomembna le pesem kot taka, ne glede na njene nosilce in okoliščine, v katerih je živel. To je pač posledica očitne generacijske razlike med Štrekljem in Glonarjem, ki je nastala z razvojem filologije. Za današnjega etnologa Glonarjevo stališče ni sprejemljivo, zato je sestava seznama zapisovalcev upravičena.

Zbiranje slovenskih ljudskih pesmi je imelo v Štrekljevem času že svojo zgodovino, saj se je na Slovenskem začelo zavestno nabiranje že v 70. letih 18. stoletja s prvim pobudnikom Markom Pohlinom. Nadaljevalo se je pred koncem 18. stoletja z Valentinom Vodnikom in se razmahnilo v času, ko so se začeli pri nas uveljavljati romantični pogledi pri J. A. Zupančiču, U. Jarniku, J. Primcu in drugih, vse do izdaje Korytkovih Slovenskih pesmi kranjskiga naroda (1839—1844) in nedokončane izdaje Vrazovih Narodnih p \acute{e} sni ilirskih (1839).

V Slovensko matico (poslej SM), sprva osrednji slovenski kulturni zavod, je začelo narodopisno gradivo dotekati kmalu po njeni ustanovitvi leta 1864. Med najzgodnejšimi je bila npr. zapuščina Matije Ravnikarja Poženčana.

Prvi, ki je SM nasvetoval zbiranje in izdajanje slovenskih ljudskih pesmi in pripovedk, je bil koroški slovničar in književni organizator Anton Janežič. O njegovem predlogu so razpravljali na seji 19. 12. 1867 in ga odklonili. Šele ko je Ferdo Kočever v Slovenskem Gospodarju (21. 5. 1868) poročal o Vrazovi zapuščini, katero je po naključju našel v zagrebški Matici ilirski, je SM kot predstavnica slovenske kulturne javnosti začela resneje premišljati o izdaji ljudskih pesmi. Odsek za nabiranje narodnega blaga, ustanovljen leta 1868, je v Novicah (4. 11. 1868) objavil »Poziv« za zbiranje. Spričo vse obilnejšega gradiva je bilo treba najti urednika. Na odborovi seji (1. 8. 1870) je bil določen

³ Tega se je zavedal tudi Štrekelj in je, kolikor je bilo mogoče, slabše zapise že sam izločil.

odbornik prof. Gregor Krek, da pregleda in pripravi za tisk tisti del Vrazove zapuščine, ki je prišel v SM (brez Vrazovih umetnih pesmi, ki so ostale pri Macunu). Po Krekovem odstopu od izdaje je prišlo gradivo leta 1882 v roke Jožefu Pajku, leta 1884 pa ga je dobil v pregled Jakob Sket. Istega leta je o izdaji ljudskih pesmi začel razmišljati Karel Štrekelj.

K. Štrekelj, pozneje profesor graškega vseučilišča za slovenski jezik, je študiral na Dunaju (1878—1884) poleg klasične filologije še primerjalno jezikoslovje in slovansko filologijo pri Miklošiču. Nedvomno je, da je Miklošič močno vplival ne le na Štreklja — jezikoslovca, marveč tudi na njegovo zanimanje za narodopisje. Sicer pa se je usmeril na to področje že kot gimnazijec v Gorici, kjer so vplivali nanj J. Baudouin de Courtenay, Fr. Levec in Fr. Erjavec.

Štrekelj je prošnjo za Vrazovo zapuščino naslovil na SM šele leta 1886. Odbor mu je svetoval, naj se za Vrazovo zbirko dogovori s Sketom, ki jo je tedaj še imel pri sebi. Tisto, kar je ostalo v SM, pa naj si o priložnosti pogleda in izbere. Leta 1887 se je naklonjenost izdaji SNP zaradi polemike, ki jo je sprožil predsednik SM Josip Marn s člankom v Jezičniku (24. zv.), ohladila.⁴ Tedaj je namreč še vedno strašila bojazen pred »pesemsko kugo«⁵ pohujšljivih pesmi. To je Štreklju za nekaj časa preprečilo pogled v narodopisno gradivo, ki se je nabralo pri SM. Kljub temu je istega leta objavil v Ljubljanskem zvonu »Prošnjo za narodno blago«.⁶ Naprosil je narodno zavedne Slovence, naj zbirajo ne le pesmi, temveč tudi drugo narodopisno gradivo, kajti za pesmimi je nameraval izdati še zbirke ljudskih ugank, pregovorov, rekov, pravljič, povedk, šeg, ljudske medicine ipd. Od tedaj so začeli zbiralci narodopisnega gradiva pošiljati svoje zapise ne le SM, ampak tudi Štreklju. Njegovemu povabilu je — kolikor lahko bolj ali manj zanesljivo rečemo — odgovorilo okoli 300 Slovencev. Natančnega števila zbiralcev in kaj vse so Štreklju poslali v okviru te akcije,⁶ verjetno ne bo nikoli mogoče ugotoviti, ker je v Štrekljevi zapuščini mnogo zapisov, ki so prišli vanjo na drug način.

Med zbiralci je bilo največ učiteljev, duhovnikov in študentov oz. dijakov, saj so bili ti najzagretejši v kulturnem in političnem vrtincu ob koncu 19. stoletja. V šolah so ponekod celo učiteljem zaupali nalogo zbrati za pouk domoznastva čim več ljudskih pravljič, povedk in pesmi (glej v katalogu Josip Vidic). Navsezadnje so bili ti, kot izobraženci, tudi formalno najbolj usposobljeni, čeprav je njihova težnja po esteticizmu pogosto botrovala popravljanju in neavtentičnemu zapisovanju besedil. Mnogi med njimi so se zanimali za ljudsko kulturo tudi sami, jo raziskovali in objavljali prispevke s področja narodopisja.

Med zbiralci in posredniki narodopisnega gradiva je bilo tudi nekaj pomembnih osebnosti tistega časa, npr.: Vatroslav Jagić, Anton Kosi, Števan Kühar, Fran Levec, Fr. Miklošič, Fran Milčinski, Simon Rutar, Frančišek Sedej, goriški škof in Štrekljev osebni prijatelj (s katerim je v počitnicah nabiral pesmi in pravljičice po vaseh), Štefan Singer, Viktor Steska, Ivan Šašel, Stani-

⁴ Več o tem glej: J. Glonar, Predgovor, Slovenske narodne pesmi IV. Ljubljana 1923, str. 15.

⁵ Karel Štrekelj, Prošnja za narodno blago. LZ 1887, str. 628—32.

⁶ Zbiralci in gradivo, ki so ga zbirali v akciji OSNP, katerega predsednik je bil od leta 1905 do smrti Štrekelj, tu niso upoštevani.

slav Škrabec, Oton Župančič in drugi. Veliko je bilo tudi dijakov in študentov, kasneje pomembnih mož, pri katerih je to zgodnje sodelovanje s Štrekljem vplivalo na njihovo bodoče delo, kar daje Štrekljevi nabiralni akciji še posebno velik pomen. Mladi so se tudi najbolj oprijeli Štrekljevih strokovnih načel in njegove znanstvene metode. Naj omenimo le nekatere: Janko Barle, Anton Breznik, Joža Glonar, Ivan Grafenauer, Ivan Jager, Jakob Kelemina, Milko Kos, Fran in Janko Kotnik, Nikolaj Omersa, Ivan Rahne, Matija Rode, France Stele, Pavel Strmšek, Josip Šašel . . . Uradniki, organisti, delavci, trgovci, obrtniki in kmetje so sodelovali v manjšem številu, vendar so bili prav zapisi preprostih ljudi pogosto najbolj avtentični. Organist France Kramar, ki je začel zbirati za Štreklja že kot kmečki fant, in trgovec Gašpar Križnik sta bila ne le zelo dobra zapisovalca, temveč sta se tudi publicistično uveljavljala.

Da moramo presojeti nekatere zapisovalce in njihove zapise kritično, je naravno, saj so bili, kar zadeva terenskega dela, povečini samouki ali so se v najboljšem primeru trudili slediti Štrekljevim navodilom. Pri tem gotovo niso bili vsi natančni. Na način zapisovanja je poleg socialnega izvira⁷ lahko vplivala tudi pesniška žilica zapisovalca.

Štrekelj na platnicah posameznih snopičev oz. v uvodu k posamičnim knjigam ni omenil vseh zbiralcev, tudi gradivo in korespondenca nista ohranjena v celoti. Marsikomu od sotrudnikov ni mogoče priti na sled, ker so bodisi pošiljali gradivo anonimno ali pod kratico oz. šifro. Vseh teh, razen izjem, kjer je znan vsaj njihov socialni izvir, seznam ne zajema. Osnovni viri pri iskanju podatkov so mi bili Slovenski biografski leksikon, predvsem pa Štrekljeva zapuščina (SZ) v Inštitutu za slovensko narodopisje. Viri podatkov so bili tudi Cerkveni šematizmi (Catalogus cleri), gimnazijska letna poročila in Popotnikov koledar za slovenske učitelje (1888—1897). Podatki iz teh virov so skromni (letnica in kraj rojstva, morebiti smrti in kraj tedanje zaposlitve). Če nisem imela nobenega drugega podatka za primerjavo, jih nisem mogla z gotovostjo pripisati zapisovalcem, čeprav se ujemata ime in priimek. Tako mnogi še vedno ostajajo neprepoznani. Kjer je mogoče, navajam letnico in kraj rojstva in smrti, nekaj osnovnih biografskih podatkov in pri tistih, ki so samostojno objavljali, za zgled le enega ali dva bibliografska podatka, po možnosti iz narodopisne publicistične dejavnosti. Kjer drugega ni bilo mogoče dobiti, sta navedena posameznikov družbeni položaj in kraj zapisa ali delovanja, če ju Štrekelj ali arhivski vir posredujeta, če pa tudi tega ni, so navedene samo arhivske številke, pod katerimi so registrirani njihovi zapisi.

* * *

Poleg gradiva, ki so ga pošiljali Štreklju njegovi zbiralci, so mu služili kot vir rokopisi, ki so se že pred njegovim nastopom nabrali v SM. Naslednji seznam zajema te starejše vire in se opira na Poročilo o društveni knjižnici. Narodno blago. LMS 1887, str. 345 s., ki ga omenja Štrekelj na platnicah prvega snopiča, ne da bi rokopise navajal. Pove le, da je spustil Volčičev rokopis Istrskih narodnih povesti, ker vsebuje samo hrvaško narodopisno gradivo.

⁷ Glej Marko Terseglav, Odsev socialnega porekla zapisovalcev v njihovem delu. Zbornik 24. kongresa jugoslovanskih folkloristov. Piran 1977, str. 220—225.

BERCER (Berzer) Jože: Šopek raznih narodnih pesmi v okolici Št. Ruperta na Dolenjskem. 1874. (SZ IV. a, 9). Pozneje je poslal še drugo zbirko: Šopek raznih narodnih pripovedk. (SZ 7/200). Bil je preprost kmečki človek, kakor lahko sklepamo iz opombe, ki jo je pripisal svoji drugi zbirki: »Zadnič sim Vam poslal en šopek narodnih pesmic za katere sim tud od Vas zahvalo prejel. A zdej Vam pošlem drugi mali šopek — katerega pa sami popilite, kar je nepotrebni ga odstranite in polikajte. Z'pravopisjam nisem posebno veden z'ložilam in preponam to pa Vam prepustim. Če je muje vredno prosim odgovor, če ste prejeli in če Vam strezam, bom še pri priložnosti kej skupej spravil.«

CAF Oroslav: Slovenske narodne pesme. 2. zvezka. Fram. 1855. Štrekelj ju je med viri označil kot CO IV. Leta 1899 mu je stud. phil. Avgust Zitek izročil še štiri zvezke, ki jih je bil dotlej hranil njegov oče, nekoč profesor na Ptujju. V dveh zvezkih so zbrane povečini Cafove lastne pesmi, v dveh pa so narodopisni zapisi, ki jih je Caf dobil od drugih. Cafove zapise iz let 1841—1845, ki so sestavljali XII. del Vrazove zapuščine, je Štrekelj iz nje izločil in jih pod oznako CO I—III uvrstil med vire. O. Caf (1814—1874), slovenski jezikoslovec, doma iz Rečice pri Sv. Trojici (danes Gradišče), je bil dolga leta kaplan v Framu. Zbiral je gradivo za slovenski slovar in slovnico in dialektološko gradivo vseh slovenskih narečij in se ob tem predvsem posvetil prekmurščini in rezijanščini. (Prim. M. Matičetov, »Te dve ste rozeanski«. Cafov zapis 1844. Traditiones, 10—12, 1984, 233—243.)

Gl. SBL I.; Zmaga Kumer, Cafova zbirka slovenskih ljudskih pesmi. Traditiones 10—12, Ljubljana 1984, 145—151; Karel Štrekelj, Pisma in zapiski iz Cafove ostaline. Zbornik Matice Slovenske 2, Ljubljana 1900.

DROBNIČ Josip: Nar. pjesme slovenske iz različnih krajev, 23 listov. Drobnič (1812—1861), doma iz Sv. Eme kraj Sotle, je bil pisatelj, kaplan, od 1849 do 1851 pomožni učitelj v Celju, kjer je ustanovil čitalnico, vodil gledališke igre, leta 1850 je ustanovil Slovensko Čbelo, prvi leposlovno-poučni list v slovenskem jeziku. Štrekelj je njegovo zbirko dobil v zapuščini Matije Majarja.

Gl. SBL I.

HUDOVERNIK Aleksander: Narodne pesmi in pripovedke. 3 zvezki. Novo mesto 1878. V SZ je ohranjenih 32 pesmi z Dolenjskega (SZ IV. a. 40), nadalje povedke, uganke, pregovori in opisi šeg (SZ 6/13—29, 8/118—145, 9/154, 10/12). A. Hudovernik je bil notarski koncipient v Kranju.

JEGLIČ Anton, Narodne pesmi iz begunjske okolice na Gorenjskem. 9 listov. Ljubljana 1870. Ohranjenih je 37 pesmi iz okolice Begunj (SZ IV. a, 50). Škof A. B. Jeglič (1850—1937) je slovstveno deloval že kot dijak. Bil je soustanovitelj Domačih vaj in ustanovitelj govorniških vaj. Objavljal je v LMS, nabiral ljudske pesmi, kasneje pisal povesti, religiozne in slovstveno kritične članke.

Gl. SBL I.

JOŠT-POZNIK Radivoj: Svete pesmi iz začetka XIX. stoletja. V Kropi 1868. Zbirka je nastala v okviru društva »Narodova ušesa«, ki ga je R. Poznik (gl. Poznik v seznamu starejših zapuščin) še kot dijak ustanovil leta 1868 v Kropi.

KOČEVAR Ferdo-Žavčanin: Narodne fraze, pesmi, pripovedke itd. 1 zv. in več listin. Zagreb 1876.

F. Kočevar, publicist iz Žalca (1833—1878), je objavljaval v številnih slovenskih časopisih in poudarjal potrebo po zblizanju slovenskega in hrvaškega knjižnega jezika. Ko se je v Zagrebu seznanil z Vrazovo zapuščino, je postal pobudnik izdaje slovenskih ljudskih pesmi. Na podlagi do tedaj natisnjenih ljudskih pesmi in Vrazovega gradiva je napisal razpravo Naše narodne pesmi (Slovenski gospodar 1868, št. 28—50 s presledki).

Gl. SBL I.

KOKALJ Matija idr.: Narodno blago. (Pesmi, pravljice, pripovedke, legende itd.) 1 knjiga. V Kropi 1868.

Štrekelj je zbirko med svojimi viri označil s kratico NB. Gradivo so nabrali člani društva »Narodova ušesa« (gl. zgoraj Jošt-Poznik), ustanovljenega 1863 v Kropi: Matija Kokalj, Oroslav Pirec, Radivoj Poznik, Ana Skul, Martin Zarnik in Šimen Zupan. V SZ so ohranjene pravljice (SZ 6/290—292, 7/202—212).

KRIŽNIK Gašpar: Narodno blago iz motniške okolice. 4 zvezki in več listin. Motnik 1878.

Štreklju je pošiljal zbrano narodopisno gradivo še pozneje (gl. katalog zbiralcev s. v.). V SZ so ohranjene 4 zbirke ljudskih pesmi iz Motnika (SZ IV. a, 79, 80) in krapjepis Motnika, pravljice in povedke, ljudsko znanje, pregovori, vraže in uganke iz Motnika (SZ 1/1—47, 2/1—31, 3/1—150, 9/5, 9/36, 9/100, 9/102).

G. Križnik (1848—1904) je bil sprva čevljar, nato trgovec v Motniku. Narodopisno gradivo je začel zapisovati leta 1869. Pošiljal ga ni le SM in Štreklju, pač pa tudi v Zagreb in Baudouinu de Courtenayu. Številne ljudske povedke, igre, šege in vraže je objavljaval v različnih časopisih, leta 1874 je v Celovcu izdal Slovenske pripovedke iz Motnika.

Gl. SBL I.; Gašpar Križnik, Zbornik za narodni život in običaje VIII, 1903, 103; Milko Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samouci: Marko Cepenkovi i Gašper Križnik. Simpozium posveten za životot i deloto na Marko Cepenkovi. Skopje 1981, str. 129—134.

MACUN Ivan: Narodne pesme iz okolice sv. Bolfenka na Pesnici in krog Zavrča pri Dravi na Hrvaški meji. 2 zvezka. 1847. V SZ je ohranjenih 9 pesmi (SZ IV. a, 91).

I. Macun iz Trnovcev v župniji Sv. Bolfenka v Slovenskih goricah (danes Kog) (1821—1883), gimnazijski profesor, slovstveni zgodovinar. Dopisoval je v številne časopise. Mdr. je v Gradcu leta 1883 objavil Književno zgodovino Slovenskega Štajerja, ki jo je sam založil in posvetil Miklošiču. Po Vrazovih navodilih je zbiral narodopisno gradivo, predvsem pesmi.

Gl. SBL II.

MIKLAVČIČ Dragoslav: Narodne pesmi od sv. Križa poleg Turna. 1876. V SZ je ohranjenih 10 pesmi (SZ IV. a, 100) iz Sv. Križa pri Litiji (danes Gabrovka), kjer je bil Miklavčič doma (r. 1859). Postal je duhovnik in služboval tudi v Trbojah pri Kranju.

MUTH Fr.: Ukupsbiralshe štajerskih Brambouzou prut Franzosam. 1814. Zatičina (Stična) 1870.

PARAPAT Janez: Pregovori in reki (1 zvezek različnih v abecednem redu, 1 zvezek vremenskih).

J. Parapat (1838—1879), kaplan po poklicu, po zanimanju pa zgodovinar, je bil numizmatik in nabožen pisatelj. Od leta 1874 do smrti je bil odbornik SM, kjer je deloval v odseku za izdajanje knjig.

Gl. SBL II.

PEGAN Anton: Vipavsko narodno blago (Pesmi, pravljice, vraže itd.). 12 zvezkov. 1868. Gradivo, ki ga je zbiral tedaj še kot 18-leten fant, je ohranjeno (SZ VI. a, 110 in SZ 8/1—117).

Rodil se je v Vipavi leta 1850, učil je na Planini pri Vipavi in kasneje v Suhorju.

PETERLIN Fran-Sreboški: Pripovedke slov. naroda, nabrane med Laščami in Ribnico. 6 zv. 1870—1871. Ohranjene so 3 pravljice (SZ 6/307—308), pesmi, vraže in šege (SZ 7/217, 1—223, 8) z Dolenjskega.

RAVNIKAR Matija-Poženčan: 1) Stare medljudne pesmi, zložene pred 19. stoletjem. 3 zvezki. Na Gori 1838. 2) Povasne pesmi zložene u devetnajstim stoletji. 1 zvezek. 3) Pesme iz samote. 1 zvezek. Na Gori 1. Kersnika 1838. 4) Zerkvene pesme. 1 zvezek. Na Gori 6. Kimavza 1838. 5) Pesme. 1 zvezek 1843. 6) Slavenske narodne pesme.

1 zvezek. Na Selih pri Kamniku 1845. 7) Više pesme in povasne (poljudne) popevke. 5 zvezkov. 8) Novejše slovenske pesmi. 1 zvezek.

Zapuščina obsega 14 zvezkov. V SZ so pod njegovim imenom ohranjeni 3 zvezki pesmi (SZ IV. a, 126) in 16 pravljic iz Poženka pri Cerkljah (SZ 7/172—187).

M. Ravnikar (1802—1864) iz Poženka pri Cerkljah na Gorenjskem, župnik v Železnikih, Semiču, Selih pri Kamniku. Bil je pesnik, k nabiranju narodopisnega gradiva ga je spodbudil Metelko. Bil je prvi, ki je nabiral slovenske ljudske pravljice in povedke.

Gl. SBL III.

SAJEVEC France: Narodne pesmi, pregovori, pripovedke, običaji, vraže in imena. 1 snopič. 1869.

Ohranjene so pesmi, vraže, šege, pregovori in imena iz Motnika (SZ 7/79—89).

TERČEK M.: Narodne pesmi iz idrijskih hribov. 1 list. 1870. Ohranjenih je 5 ljudskih pesmi iz idrijskih hribov (SZ IV. a, 151).

TERNOVEC (Trnovec) Matej: Narodne pesmi po Goriškem in Beneškem. 1 snopič. Štreklju je poslal 2 pesmi tudi pozneje z Dunaja (gl. katalog zbiralcev s. v.).

M. Trnovec (1842—1913), pravnik, publicist in prevajalec, doma iz Grgarja, je bil narodni buditelj primorskih Slovencev. Sodeloval je pri ustanovitvi čitalnic v Sežani in Solkanu. Bil je govornik na ljudskih shodih. Njegove prve objave v različnih časopisih segajo na področje narodopisja in leposlovja, za kar ga je navdušil njegov učitelj J. Trdina. V Slovenskem glasniku je objavljaval narodopisno gradivo iz Lokvice, Cepovana in Grgarja.

Gl. SBL IV.

VRAZ Stanko: Zbirka narodnega pesništva. 21 zvezkov.

ZOREC Anton: Narodno blago iz Škočjana na Dolenjskem (3 listi narodnih pesmic) 1876 (SZ IV. a, 167).

Gl. M. Matičetov, Iz slovenskih ljudskih pesmi. Sv. Jožef ne more plačati štibre. Jezik in slovstvo 1979/80, št. 1, 18—21.

ZLOGAR Anton: 5 snopičev narodnega blaga, večinoma iz metliške okolice. 1869—70.

Ohranjeni so 4 zvezki ljudskih pesmi iz Suhorja in Prevoj pri Brdu na Gorenjskem (SZ IV. a, 171), prav tako tudi zapisi vraž, ugank, ljudskih besed in pravljic iz Suhorja (SZ 7/224—226, 9/141).

A. Zlogar (1850—1931) iz Bušinje vasi je nabiral narodopisno gradivo še kot bogoslovec. Pozneje je postal kanonik novomeškega kapitlja, sodeloval je v društvu Sv. Cirila in Metoda in več let urejal Dolenjske novice.

* * *

V naslednjem seznamu so zbrane starejše zapuščine oz. rokopisni viri, ki so bili Štreklju poslani, ko je že začel z delom. Navajam tiste, ki sem jih lahko evidentirala, ker so njihovi zapisi vsaj delno ohranjeni ali pa je sporočeno, da jih je dobil Štrekelj.

BERTHOLE Franc, nadzornik finančne straže, je zapisoval že v prvi polovici 19. stoletja. Štreklju je rokopisno knjižico, spisano že med leti 1837 do 1847 v Brežicah, Podčetrtku, Kapelah in drugod po Štajerskem, izročil dr. Pirnat, vzgojitelj v Gradcu, za katero se mu je Štrekelj zahvalil leta 1911. Vsebovala je tudi prerokovanje o koncu sveta. V SZ je ohranjenih 18 zapisov ljudskih pesmi (SZ IV. a, 11).

BURCAR J. Verjetno je bil Miklošičev študent na Dunaju, kajti njegovo zbirko iz Ščavniške doline je Štreklju poslal Fr. Miklošič, za katero se mu je Štrekelj zahvalil v 1. snopiču (1895).

V rokopisu je ohranjenih 18 pesmi (SZ IV. a, 15), pregovori in uganke, prav tako iz Ščavniške doline (SZ 4/45).

DOLINAR (Dolliner) Jurij. Njegovo pesmarico, pisano okoli leta 1840, je Štreklju izročil Ivan Prijatelj. Štrekelj se mu je zahvalil v 12. snopiču (1908). V SZ je ohranjenih 10 ljudskih pesmi z Dolenjskega (SZ IV. a, 27).

HUOKLIN. Za zbirko tedaj že rajnega Hudoklina se je Štrekelj zahvalil v SNP I. K. Stazinskemu, minoritu pri Sv. Trojici v Halozah (danes Gorca).

JANZEKOVIČ Martin. Njegova zbirka s Štajerskega iz leta 1861, ki vsebuje 1. Špil ajngelski, 2. Tih 24 vür trpljenja Jezusa Kristusa, 3. Pasijon »Molitva od Jezusa in Marije«, se hrani v SZ. (SZ IV. a, 46.) Kdo in kdaj jo je poslal, ni bilo mogoče ugotoviti.

JURČIČ Josip (1844—1881), slovenski pisatelj. V SZ je ohranjenih 32 pesmi z Muļjave (SZ IV. a, 53). Iz Jurčičeve zapuščine jih je Glonarju poslal Ivan Prijatelj. Glonar se mu je zahvalil v 16. snopiču (1923).

Gl. SBL I.

KASTELEC Miha (1796—1868) iz Gornje vasi pri Stični, pesnik, ustanovitelj in urednik Kranjske Čbelice. Med Kastelčevimi rečmi v starini na Šentjakobskem nabrežju je našel Ivan Vrhovnik 27 prepisov ljudskih pesmi. V SZ je ohranjenih 6 (SZ IV. a, 57).

Gl. SBL I.

MAJAR Matija-Ziljski (1809—1892), kaplan, narodopisec in jezikoslovec iz Videnč pri Goričah v Ziljski dolini. Njegov rokopis »Sbornik, narodnih pėsnij, zagadek i poslovic ilirsko-slovenskih i nėkoliko horvatskih. Zbral in uredil Matija Majar 1869« (Štrekelj krajšal: MR) je Štreklju prinesel leta 1898 Vatroslav Jagič, tedaj dvorni svetovalec iz »imperatorskago občestva ljubitelej estestvoznaniija pri moskovskom universitetė«. Štrekelj se mu zahvaljuje v SNP I. Tudi Fr. Miklošič je poslal Štreklju Majarjevo zbirko z narodopisnim gradivom. Štrekelj se mu je zahvalil v 1. snopiču (1895). V SZ je ohranjenih 16 pesmi (SZ IV. a, 92) in pregovor (SZ 4/8).

Gl. SBL II; Čurkina I. V., Matija Majar-Ziljski, Razprave VIII. Ljubljana 1974, 75—191.

MEDEN Frančišek. Njegova zbirka se je ohranila v ostalini Simona Rutarja (glej katalog zbiralcev: Simon Rutar). V SZ je danes 26 pesmi iz Senožeč (in okolice) na Primorskem (SZ IV. a, 99).

PAJEK Jožef (1843—1901), duhovnik iz Prežigala pri Konjicah. Pesmi iz njegove zapuščine je Štrekelj po posredovanju Fr. Ilešiča dobil v uporabo leta 1909 (zahvalil se je v 13. snopiču). V SZ je ohranjenih 8 pesmi (SZ IV. a, 109).

Gl. SBL II.

POZNIK Radivoj (1850—1891) iz Kropelj. Že kot dijak je začel zbirati narodopisno gradivo in ustanovil v Kropi društvo »Narodova ušesa«. »Narodno blago«, ki so ga zbrali člani tega društva, je dobil Štrekelj že med Matičinimi zbirkami (gl. Kokalj v seznamu starejših virov). Zbirko R. Poznika, ki jo je ta nameraval sam izdati, je po njegovi smrti poslal Štreklju njegov sin Slavoj Poznik, gimnazijec v Dunajskem Novem mestu. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I. V SZ je ohranjenih 43 pesmi (SZ IV. a, 119).

Gl. SBL II.

PRIMIC Janez Nepomuk (1785—1823), prvi profesor slovenskega jezika na graškem liceju. Prepise štirih zapisov ljudskih pesmi iz Primičeve ostaline je Štreklju poslal iz dvorne knjižnice na Dunaju Ivan Prijatelj. Štrekelj se mu je zahvalil v 12. snopiču (1908).

Gl. SBL II.

SUPPANTSCHITSCH (Zupančič) Janez Anton (1785—1833). Prvi, ki je pri nas pod Herderjevimi vplivom prevzel miselnost, da so ljudske pesmi dragoceno staro izročilo. Med Štrekljevimi viri je bila tudi pesem iz njegove zapuščine. To pesem je Štrekelj navedel v 13. snopiču (1909).

Gl. SBL III.

SMELCAR Jurij (Shmelzer Georg), kmet iz Guštanja (danes Ravne na Koroškem). Med številnimi pesmaricami, ki jih je prejel Štrekelj, je ta ena redkih ohranjenih. Ljudske pesmi so bile zapisane v letih 1815—1818. Hrani jih NUK (SF, 102). Štreklju je pesmarico poslal Fr. Praprotnik, učitelj iz Mozirja (gl. katalog zbiralcev s. v.).

VALJAVEC Matija (1831—1897), pesnik, folklorist in jezikoslovec. Zbirko je poslal Štreklju Fr. Miklošič, kateremu se je Štrekelj zahvalil v 1. snopiču (1895).

Gl. SBL IV.

ŽEPIČ Sebastjan (1829—1883), jezikoslovec iz Križev (Gozd) pri Trziču. Njegovo zbirko je dobil Štrekelj od Fr. Miklošiča in se mu je zanjo zahvalil v 1. snopiču (1895). V SZ je ohranjenih 69 pesmi iz Trziča na Gorenjskem (SZ IV. a, 169) in pregovori, prav tako iz Trziča (SZ 4/80, 6/208).

* * *

Nekateri, ki sami sicer niso zbirali, so odgovorili na Štrekljevo Prošnjo⁸ tako, da so poslali zapise oz. zapuščine drugih. V seznamu, ki sledi, navajam podatek, kaj so posredovali, le pri tistih, katerih posredništvo ni razvidno nikjer drugje v članku.

BALOH Ivan, kooperator v Mengšu, je poslal pesmi, ki sta jih zapisala neka kmečka fanta. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP III.

CUČEK Fran, gimnazijec na Ptuj, je poslal staro pesmarico, za katero se mu je Štrekelj zahvalil v 5. snopiču (1900).

ILEŠIČ Fran,

JAGIČ Vatroslav,

LESIK Primus, profesor v Freiburgu (v Švici), je pred letom 1911 poslal Štreklju Drabosnjakovo igro o Amanu in Esteri.⁹

LEVEC Fran,

LEVEC Vladimir, sin Fr. Levca,

MIKLOŠIČ Fran,

MLADIČ J., uradnik v finančnem ministrstvu na Dunaju, je poslal Štreklju preise iz tiskanih zbirk, ki jih hranijo na Dunaju. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I. V SZ je ohranjenih 88 pesmi (SZ IV. a, 88).

OZVALD Karel, kasneje profesor pedagogike na ljubljanski univerzi, je poslal Štreklju pesmarico Fr. Schweigla.

PIRNAT, vzgojitelj v Gradcu,

POZNIK Slavoj,

PRIJATELJ Ivan,

ROJNIK Štefan, finančni oficial v Gradcu.

SIMONIČ Fran iz Gornje Radgone. Kot upokojeni kustos dunajske vseučiliške knjižnice je poslal poleg knjižice Tereze Rožmanič (gl. katalog zbiralcev) in Matije Kocipra (gl. katalog zbiralcev) tudi sedem rokopisnih knjižic iz Ljutomera. Omenjen je v SNP IV.

SPINDLER (Špindler) Vekoslav,

K. STAZINSKI,

STESKA Viktor,

SKRABEC Stanislav,

SLEBINGER Janko,

⁸ Glej op. 5.

⁹ O tem poroča Fr. Kotnik v Času 5 (1911), str. 143.

TOMINŠEK Josip,
WESTER Jožef,
WIESTHALER Fran,
ZABRED Natalija iz Gradca je posredovala zbirko neimenovane z Velikega Brda. Strekelj se ji je zahvalil v SNP II.
ZOPF Frančišek, učitelj v Ljutomeru.

Kratice

ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje
DiS	Dom in svet
Et	Etnolog
LMS	Letopis Matice slovenske
LZ	Ljubljanski zvon
Mb. ŠZ	Štrekljeva zapuščina v Pokrajinskem arhivu v Mariboru
NUK	Gradivo, ki ga hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani
OSNP	Odbor za nabiranje slovenskih narodnih pesmi za zbirko Avstrijske narodne pesmi
SBL	Slovenski biografski leksikon
SE	Slovenski etnograf
SN	Slovenski narod
SNP	Slovenske narodne pesmi. 1895—1923
ŠZ	Štrekljeva zapuščina
ŠZ IV. a, 1	Arhivska številka, pod katero so evidentirani zapisi ljudskih pesmi (primer) v Glasbenonarodopisni sekciji Inštituta za slovensko narodopisje.
ŠZ 1/1	Arhivska številka, pod katero je evidentirano drugo narodopisno gradivo, razen ljudskih pesmi (primer) v Inštitutu za slovensko narodopisje.

KATALOG ZBIRALCEV

1. ANDERLIČ Ivan. V ŠZ so ohranjeni njegovi zapisi treh ljudskih pesmi (ŠZ IV. a, 1). Drugih podatkov o njem nimamo.

2. ANDREJKA Rudolf (1880—1848), rojen v Ljubljani. Ko je poslal Štreklju svojo zbirko pesmi, je bil okrožni komisar v Postojni (SNP IV). V rokopisu je ohranjenih nekaj otroških pesmi (ŠZ IV. a, 2) ter zapisa pravljice in otroške igre iz Postojne (SZ 7/25—26).

Pravo je študiral na Dunaju, se nato zaposlil v državni službi in bil končno vladni svetnik v Ljubljani. Mnogo je objavljajal poleg člankov iz svoje stroke, tako npr. v Vrvcu (1813) »Nekaj nar. pripovedk iz kamniške okolice«.

Gl. SBL I.

3. ANDROJNA Jožef, zidar iz Rake, je zapisoval ljudske pesmi. V ŠZ je ohranjenih 32 pesmi (SZ IV. a, 3), zapisanih z roko, neveščo pisanja, a vendar skrbno, brez olepšav.

4. ANTONČIČ Janez (1822—1895), duhovnik, rojen v Veliki Nedelji, umrl na Ptujski gori. Od njegovih zapisov se je ohranila ena pravljica (SZ 10/10). Ali je bilo gradiva več, ne moremo ugotoviti.

5. ANTONČIČ Ivan, dijak. Svojo zbirko ljudskih pesmi (SZ IV. a, 4) in zapis pravljice (SZ 7/77) z Vinice v Beli krajini je podaril svojemu profesorju Fr. Levcu. Po njegovi prerani smrti jo je Levec poslal Štreklju. SNP I.

6. ARNEJC Ivan, gimnazijski profesor v Mariboru. Strekelj se mu je zahvalil za zbirko v SNP IV., vendar gradiva in drugih podatkov nimamo.

7. A. V. — dijak. Kdo je bil, ni bilo mogoče ugotoviti. V SNP IV. je naveden le s kraticama. V SZ je ohranjenih 5 pesmi (SZ IV. a, 5) in pregovori (SZ 6/209) iz Gameljna pod Šmarno goro.

8. BABŠEK Ferdinand. V SZ so ohranjene 3 ljudske pesmi, zapisane v Ljubljani (SZ IV. a, 6). Drugih podatkov nimamo.

9. BARLE Janko (1869—1941) je začel nabirati za Štreklja že kot osmošolec. Ohranjene so zbirke z njegovimi zapisi ljudskih pesmi, večinoma objavljene v SNP (SZ IV. a, 7), povedka in 3 uganke iz Bele krajine (SZ 7/27, 9/146; 156, 8) in zapisi hrvaških pesmi (Mb., SZ). Štrekelj se mu je zahvalil v I. in II. zv. SNP.

Rodil se je v Budanjah pri Vipavi očetu učitelju. Leta 1872 se je družina preselila v Podzemelj. Po končanem študiju teologije je postal kaplan v Garešnici na slavonski meji. Kasneje je delal v nadškofijski pisarni v Zagrebu. Ukvarjal se je z zgodovino in narodopisjem. Objavljal je v Dolenjskih novicah, Vrtcu, Angeljčku, DiS (1822, 99: narodopisni prispevki), Izvestju muzejskega društva za Kranjsko, Letopisu Matice slovenske (1889, 1893). Od leta 1895 je pisal v hrvaške časopise in postal urednik lista Sv. Cecilija. Prvi je opozoril na ljudske pesmi in glasbo Hrvatov na Madžarskem.

Gl. SBL I.

10. BENEDIČIČ J. je svoje zapise pesmi dal Francetu Steletu, ta pa jih je s svojo zbirko vred poslal Štreklju. Njegove pesmi so objavljene v SNP IV.

11. BENEDIK Janez, verjetno doma v okolici Kranja, je kot upokojeni župnik v Gradcu izročil Štreklju svoj rokopis ene pesmi od Sv. Jošta pri Kranju. SNP III.

12. BENKOVIČ Josip (1869—1901) iz Kamnika. Kot župnik v Gročani je poslal Štreklju zapis ene pesmi, za kar se mu je Štrekelj zahvalil v III. zv. SNP. Po njegovi smrti je 16 pesmi iz njegove zapuščine posredoval Štreklju Viktor Steska. Štrekelj se mu je prav tako zahvalil v III. zv. SNP. V SZ je ohranjenih 5 zapisov ljudskih pesmi iz Bele krajine (SZ IV. a, 8).

Še kot dijak je začel pesniti in pisateljvati. Postal je kaplan v Dobrničah, Novem mestu, Naklem. Znanstveno je delal na področju slovstvene zgodovine. Od njegovih spisov so pomembnejše črtice o rokovnjačih, ki so izšle v DiS leta 1890, in daljša razprava Slovenski koledarji in koledniki, objavljena prav tam leta 1895.

Gl. SBL I.

13. BERLAN Fran je bil organist na Ilovi gori. Ohranjena je samo pravljica z Ilove gore, ki jo je poslal Štreklju leta 1910 (SZ 7/28).

14. BERLEC (Brlec) Franjo, posestnik iz Kandije pri Novem mestu, je poslal Štreklju leta 1904 in 1908 narodne pesmi in vraže iz okolice Kamnika in Globočic pri Kostanjevici (SZ IV. a, 10 in SZ 6/173—175). Omenjen je v SNP III. in IV.

15. BERLOT J., župnik na Vogrskem (»Ogrskem«) pri Šempasu. Pesmi je zbiral kot goriški dijak. Njegovo zbirko je Štreklju poslal dr. Frančišek Sedej (gl. katalog s. v.). V rokopisu sta se ohranili le povedki iz kanalske okolice (SZ 7/29—30). Štrekelj ga je omenil v SNP I., kjer se je zahvalil F. Sedeju.

16. BIZJAK Emil iz Trsta. Od njegovih zapisov je v rokopisu ostalo 6 ljudskih pesmi, nabranih v okolici Trsta in na Goriškem (SZ IV. a, 12), in pregovor iz Novakov pri Cerknem (SZ 9/154, 22). Štrekelj se mu je v SNP III. zahvalil za »24 pesmi iz goriških gor«.

17. BOBSEK Ferdinand, učiteljiščnik. Njegovo zbirko je poslal Fr. Ilešič. Kaj je obsegala, ne vemo, ker ni ohranjena. Štrekelj se je zahvalil Fr. Ilešiču v SNP III.

18. BOLE Ivan, gimnazijec v Ljubljani. Njegovo zbirko osmih pesmi iz Lazov pri Planini je Štreklju posredoval Jos. Wester, profesor v Ljubljani (SZ IV. a, posebni zapisi).

19. BRANDSTÄTTER Valentin je kot gimnazijec iz Ziljske Bistrice nabral za Štreklja zbirko pesmi, ki se v rokopisu ni ohranila. Omenjen je v SNP IV.

20. BRATINA Janko (1882—1920) je kot študent slavistike v Gradcu nabral za svojega profesorja Štreklja — ta se mu je zahvalil v SNP III. — 50 pesmi (SZ IV. a, 13) z rojstne Otlice na Primorskem. Po končanem študiju je postal bibliotekar v licejski knjižnici v Gorici, tam je tudi poučeval in izdal svojo povest »V znamenju miru« (Gorica, 1905); objavljajl je beletristične podlistke.

Gl. SBL I.

21. BREZNIK Anton (1881—1944). Za Štreklja je začel zbirati ljudske pesmi še kot gimnazijec v Ljubljani. Poslal je več obsežnih zbirk narodopisnega gradiva iz Ihana, kjer je bil rojen (SZ IV. a, 14 in SZ 6/197—198, 9/7, b). Štrekelj se mu je zahvalil v SNP II. Potem ko je dovršil bogoslovje v Ljubljani, je študiral v Gradcu in opravil doktorat iz slavistike. Postal je profesor na škofijski gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano. S svojim delom se je zapisal v zgodovino slovenskega jezikoslovja.

Gl. SBL I.; A. Breznik, Življenje besed. Maribor 1967, priredil Jakob Šolar.

22. BREZOVNIK M. V. je zapisoval kot študent medicine. Njegovo zbirko pesmi, zapisanih v Braslovčah, je posredoval Štreklju Joža Glonar.

23. CAJNKO A. Njegovo zbirko pesmi, zapisanih v Marija Reki pri Preboldu, je poslal Štreklju vadniški učitelj Gabriel Majcen iz Maribora (SNP III). V SZ sta ohranjena pesem in pismo z dne 15. 6. 1904 (SZ IV. a, 16).

24. CEJAN Jožef iz Vrtojbe je poslal Štreklju več zbirk (SNP II., III., IV.), najprej kot gimnazijec v Gorici in kasneje kot železniški uradnik na Savi, pozneje v Trziču (it. Monfalcone). Zbirke so obsegale pesmi (SZ IV. a, 17), pa tudi nekaj vraz, pravljic in basni (SZ 6/2, 7/31—32, 9/20) z Goriškega. Poleg tega je posredoval Štreklju še zbirko ljudskih pesmi Jožefa Sobana in Jožefa Sokola.

25. CVIRN L. Njegovo zbirko je poslal Štreklju učitelj v Mariboru Gabriel Majcen. Za njegovo in še nekaterih drugih »gospodov« zbirko se je Štrekelj zahvalil Majcenu v SNP II. Ohranjenih je 8 pesmi iz Stoperc (SZ IV. a, 18).

26. ČASL Janko, učitelj na Gorici pri Celju. Njegovo zbirko je Štreklju (SNP II.) poslal Fr. Praprotnik, nadučitelj v Mozirju. V rokopisu je ohranjenih 75 pesmi (SZ IV. a, 19 in SZ 10/3) iz Gornje Savinjske doline.

27. ČRNIC Peter, ohranjenih je 14 zapisov ljudskih pesmi, ki jih je zapisal za župnika Ivana Šašlja iz Adlešičev (SZ IV. a, 20). Štrekelj se je Šašlju zahvalil v SNP I. za »dve zbirki učenca Črnica«.

28. ČRV (Červ oz. Cherev) Anton (1846—1891), rojen v Koritnici pri Grahovem, zgodovinar in nabožni pisatelj. Opisal je Trento (Glas 1874). Bil je duhovnik na Sveti gori pri Gorici. Njegovo zbirko je iz zapuščine prof. St. Kocijančiča poslal Štreklju Fr. Sedej skupaj z zbirkami dijakov. Pesmi, ki jih je zbral v Grahovem na Primorskem, so ohranjene v rokopisu (SZ IV. a, 21), prav tako pravljice in povedke (SZ 7/124—125, 9/16—17).

Gl. SBL I in Primorski SBL.

29. ČULK I. Njegovo zbirko, ki se v SZ ni ohranila, je poslal Štreklju Fr. Praprotnik, nadučitelj v Mozirju. Kdo je bil I. Čulk, ne vemo; iz Štrekljeve zahvale Praprotniku v SNP II., kjer je omenjen, ni razvidno, da bi bil Praprotnikov učenec.

30. ČUVAN Ana. Omenjena je v 14. snopiču (1911), kjer se je Štrekelj zahvalil Fr. Praprotniku za 20 pesmi, ki jih je zapisala.

31. DAMIŠ Eva. Njene zapise pesmi, povečini s Svetinj pri Ljutomeru, je poslal Štreklju dr. Fr. Mohorič. Ohranjenih je 34 pesmi (SZ IV. a, 22).

32. DEBEVEC Josip (1867—1944) je kot dijak nabral za gimnazijskega profesorja Wiesthalerja zbirko ljudskih pesmi iz Begunj pri Cerknici (SZ IV. a, 23), kjer je bil rojen. Študiral je klasično in slovansko filologijo na Dunaju in bogoslovje v Ljubljani. Postal je kaplan v Breznici. Služboval je med drugim v Ljubljani in Kranju. Že kot dijak je prevajal, pisal povesti in jih tudi objavljval v raznih literarnih časopisih. Štrekelj se je v SNP I. zahvalil Fr. Levcu za Debevečvo zbirko, ki mu jo je ta poslal hkrati z zbirkami nekaterih drugih nekdanih dijakov ljubljanske gimnazije.

Gl. SBL I.

33. DEDIČ Matevž, učitelj v Bočni, rojen leta 1847 v Št. Andražu (zdaj Andraž) pri Polzeli, je svojo zbirko izročil Fr. Praprotniku, nadučitelju v Mozirju, ta pa jo je poslal Štreklju, ki se mu je zahvalil v SNP III.

34. DOBNIK Anton. V SZ je ohranjenih 33 pesmi iz Braslovč (SZ IV. a, 24).

35. DOBRAVEC Janez, študent prava iz Češnjice v Bohinju. V rokopisu je ohranjenih 20 pesmi (SZ IV. a, 25) in pogovor (SZ 9/154, 21). Omenjen je v SNP IV.

36. DOLENC France, eden tistih Wiesthalerjevih učencev, katerih zbirko je Fr. Levce poslal Štreklju. V SZ sta ohranjena 2 zapisa ljudskih pesmi iz Bitnja pri Kranju (SZ IV. a, 26), pesem in otroška igra (SZ 6/195—196). Omenjen je v SNP I., kjer se je Štrekelj zahvalil Levcu.

37. DOLINAR Milan iz Trsta. Ohranjenih je 31 pesmi iz Velike doline (SZ IV. a, 28). Omenjen je v SNP IV.

38. DREKONJA Ciril (1896—1944), učitelj, pisatelj in narodopisec, rojen na Temljinah pri Podmelcu. Zapise pesmi je poslal kot gimnazijec. Omenjen je v SNP IV. Ohranjenih je 15 pesmi s Temljin (SZ IV. a, 29). Nabiral je pravljice po Tolminkem in jih izdal skupaj s Kendovimi (gl. katalog s. v.) in Šavlijevimi v Trstu l. 1932.

Gl. Primorski SBL.

39. DROFENIK Rok-Gorski, (1869—1903) politik in publicist, samouk, doma iz Ljubljane. Ohranjenih je 18 pesmi iz Celja in okolice Ptuja (SZ IV. a, 30). V SNP I. je omenjen kot urednik v Trstu, v SNP II. kot pisatelj v Ljubljani.

Gl. SBL I.

40. DRUZOVIČ Jože, rojen leta 1842 pri Sv. Antonu v Slovenskih Goricah (danes Cerkvenjak), v SNP I. je omenjen kot nadučitelj pri Sv. Juriju ob Pesnici (danes Jurski vrh), čigar zbirko je poslal Štreklju Fr. Praprotnik. Ohranjeni sta 2 pesmi iz Suše na Štajerskem in 20 pesmi, ki mu jih je zapela pevka Lenčka Esih (SZ IV. a, 31).

41. EKAR A., urednik Mira v Celovcu, je poslal Štreklju, kakor piše v SNP III, »popis I. plesa«, ki pa se ni ohranil.

42. FABJAN Jožef, veleposestnik in župan v Kobdilju, zastopnik deželnega odbora za šolski okraj Sezana. Zapisal je 3 pesmi iz domačega kraja in jih poslal Štreklju (SZ IV. a, 32).

43. FAŠALEK Rasto. Njegova zbirka ljudskih pesmi s Štajerskega, ki jo je poslal Štreklju Stefan Rojnik, (Štrekljeva zahvala v SNP II.), se ni ohranila, zato pa je v SZ ohranjen njegov zapis pripovedi iz Žetincev v Prekmurju (SZ IV. a, 9/27).

44. F. B. (imena nismo mogli ugotoviti) iz Kostanjevice na Dolenjskem je poslal Štreklju 33 pesmi (zahvala v 8. snopiču [1904]), ki se v SZ niso ohranile.

45. FERLAN Ivan, eden Wiesthalerjevih učencev, katerih zbirke je Štreklju poslal Fr. Levec. Temu se je Štrekelj zahvalil v SNP I. Ohranjenih je 10 pesmi, zapísanih okoli leta 1877 na Štajerskem in v Poljanski dolini na Gorenjskem (SZ IV. a, 33), povedke in besede iz Gorenje vasi v Poljanski dolini (SZ 7/70—75).

46. FLISZ Andrej, p. d. Mačkec. Njegov rokopis iz Laškega je poslal Štreklju Fr. Levec.

47. FUKS Marija. V SZ je ohranjen njen zapis pesmi iz Majšperka (SZ IV. a, posebni zapisi).

48. FURLANI Josipina, učiteljica ženskega ročnega dela v Divači, Povirju, Škocjanu in Rodiku, je poslala, kakor omenja Štrekelj v SNP I., 2 zbirki iz Ilirske Bistrice, ki v SZ nista ohranjeni.

49. GABROVČAN Francišek je z Dunaja poslal eno pesem, kakor je omenjeno v SNP II.

50. GABRŠČEK Ivan. V SZ je ohranjenih 16 pesmi iz Kobarida (SZ IV. a, 34).

51. GLONAR Joža (1885—1946) od Sv. Barbare pri Mariboru (danes Zgornja Korena) je kot študent slavistike in klasične filologije v Gradcu nabral za Štreklja, ki je bil njegov profesor, 4 zbirke ljudskih pesmi iz domače vasi (SZ IV. a, 35). Za pesmarico, pisano v okolici Slovenj Gradca, in za rokopis narodopisnega gradiva iz okolice Maribora se mu je Štrekelj zahvalil v SNP III, v 14. snopiču (1911) pa za 2 zbirki pesmi, med katerimi so bili tudi prepisi Stanka Brezovnika in Micke Glonar. Po Štrekljevi smrti je izpeljal izdajo SNP do konca. Služboval je v licejski, nato študijski knjižnici, pozneje v rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani. Literarnozgodovinske in narodopisne članke je objavljval v ČZN, LZ, v Slovincu...

Gl. SBL I.

52. GOBEC Jože, bogoslovec v Mariboru, rojen leta 1871 v Rogatcu. V SZ je ohranjena pesem (SZ IV. a, posebni zapisi).

53. GOLOB Andrej, učitelj pri Sv. Marjeti (danes Marjeta na Dravskem polju), rojen v Krčevini leta 1850. Ohranjen je njegov zapis pravljice in povedke s Štajerskega (SZ 7/118—119).

54. GOSTIŠA Ivan iz Logatca. Štreklju je poslal ljudske pesmi, ki jih je nabral pri fantih v Gor. Logatcu in sosednjih vaseh. V SZ je ohranjenih 7 pesmi (SZ IV. a, 36). Omenjen je v SNP IV.

55. GOSTIŠA Jože, študent medicine v Gradcu, je Glonarju med urejanjem 15. snopiča izročil zapise ljudskih pesmi. Omenjen je v SNP IV.

56. GOESTL (Göstl) Franjo. Kot dijak v Ljubljani je bil sošolec Josipa Samotorčana (glej katalog s. v.). V SZ je ohranjen zapis dveh vraž iz Šmartnega pri Kranju (SZ 7/33).

57. GRADNIK V., IPAVEC, FON Štefan. V SZ je ohranjenih 14 zapisov v mapi »ljudske pesmi iz Ročinja« (SZ IV. a, 44), od koder izvirajo vse, razen Gradnikovih, ki so iz Medane. Drugih podatkov o njih nimamo.

58. GRAFENAUER Ivan (1880—1964). Ko je poslal za Štrekljevo zbirko 26 pesmi in pravljico (prim.: Grafenauer Ivan, Iz Kastelčeve zapuščine, Cas 4, 1909/10, str. 120

—145, 212—234, 270—284, 421—434, 469—486) — poslano gradivo se ni ohranilo — je bil profesor na gimnaziji v Ljubljani. Omenjen je v SNP IV. Rodil se je v Veliki vasi pri Brdu v Ziljski dolini, študiral je slavistiko in germanistiko na Dunaju. S svojim delom se je zapisal v zgodovino slovenskega narodopisja in slavistike. Bil je ustanovitelj Inštituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Gl. SBL I.; Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. II. izdaja, Celje 1973, z dodatkom Boga Grafenauerja: Zivljenje in delo, str. 225—314; prim.: Jože Pogačnik, Ivan Grafenauer, *Literarnozgodovinski spisi*. Ljubljana 1980.

59. GRANČNIK J. V SZ je ohranjen njegov zapis ljudske pesmi iz Štalenj na Zilji (SZ IV. a, posebni zapisi).

60. GRBEC Ivan (1889—1966) učitelj v Ščedni pri Trstu, kjer je bil rojen, skladatelj in zborovodja. Nabral je ljudske pesmi iz Ščedne, Vipave, Rojana in Postojne (SZ IV. a, 37) in pregovore, reke in zbadljivke (SZ 6/176, 188, 9/151, 152, 154, 10/13). Omenjen je v SNP IV.

Gl. Primorski SBL; P. Merku, *Grbčeva zbirka ljudskih pesmi, uvod h knjigi »Ivan Grbec, Ljudske pesmi (Trst 1971)«*.

61. HACIN Janko, doma iz Češnjevka pri Cerkljah na Gorenjskem (roj. 1884), je zapisoval v rojstni vasi in okolici. Kot absolvent prava v Pragi je poslal Štreklju 215 pesmi (SZ IV. a, 38). Bil je odvetniški kandidat v Ljubljani, ko je leta 1914 odšel kot rezervni častnik na fronto, od koder je pobegnil v Rusijo. Po prvi svetovni vojni je služboval v raznih časnikarskih uradih kot poročevalec. Objavljal je v Domačem prijatelju, Slovenskem narodu, Domovini. Omenjen je v SNP IV.

Gl. SBL I.

62. HAUPTMAN (Hauptmann) Svitoslav, rojen leta 1864 pri Sv. Križu nad Mariborom (zdaj Gaj pri Mariboru), učitelj na Kozjaku. V SZ je ohranjenih 119 pesmi (SZ IV. a, 39), ki jih je nabral okoli Kozjaka, poleg tega vraže, besede, pregovori in povedke prav tako s Kozjaka (SZ 4/89, 6/5—10, 122, 9/31, 10/14—16). Omenjen je v SNP I.

63. HREN Andrej, kmečki fant. »Nekaj pesmi« iz njegove zbirke je poslal Štreklju redovnik Anton Šalamun (o. Bernardin, gl. katalog s. v.), kateremu se je Štrekelj zahvalil v SNP II.

64. HRIBERŠEK Franc. Ohranjeni sta 2 pesmi iz Savinjske doline, zapisani leta 1875 (SZ IV. a, 41). Hriberškov rokopis je poslal Štreklju Fr. Praprotnik.

65. HROMEČ Janez. V dijaški zbirki, ki so jo za gimnazijskega profesorja Fr. Wiesthalerja sestavili njegovi učenci (gl. uvod), je prispeval svoje zapise, od katerih je v SZ ohranjenih 6 pravljič (SZ 8/147—152). Iz podatkov v šematizmu vzemo, da je bil rojen leta 1886 v Kamniku in je študiral teologijo.

66. HUMAR J., goriški dijak z Banjšic. V rokopisu je ohranjenih 97 ljudskih pesmi, ki jih je zapisal v Banjšicah na Primorskem (SZ IV. a, 42). Poslal jih je Fr. Levec, ki se mu je Štrekelj zahvalil v SNP I. (ime dijaka navaja v oklepaju z vprašajem).

67. HVALA Anton. V SZ je ohranjen zapis ljudske pesmi iz Gorice (SZ IV. a, posebni zapisi). Drugega o njem ne vemo.

68. INKRET Amalija. V SZ je ohranjenih 35 ljudskih pesmi, ki jih je zapisala v Mestinju in St. Petru na Medvedjem selu (zdaj Kristan vrh) (SZ IV. a, 43).

69. IVANETIČ A., vojaški kurat. Njegovo zbirko ljudskih pesmi, zapisanih na Primorskem, je poslal Štreklju Ivan Kokošar (gl. katalog s. v.) Štrekelj se mu je zahvalil v SNP III. Ohranjenih je 36 pesmi (SZ IV. a, 45 in SZ 9/154, 2).

70. JAGER Ivan (1871—1959) iz Bistre. Kot gimnazijec v Ljubljani (okoli l. 1888) je poslal Štreklju svojo zbirko. V rokopisu so ohranjene 4 pesmi iz Ivanjega sela (SZ IV. a, 47) in pregovori (SZ 4/44). Študiral je arhitekturo na Dunaju. Po letu 1901, ko je odšel v Peking in nato v Ameriko, je delal v tujini.

Gl. SBL I.; Zmago Smitek, »Išči staro, najdi novo« (Potovanje arhitekta Ivana Jagra na Kitajsko, Japonsko in v ZDA, 1901—1902), Naši razgledi 1987, št. 12, str. 379.

71. JAN Ferdinand, rojen leta 1837 v Ljubljani, je kot duhovnik služboval v Sv. Petru pri Savinji (zdaj Šentpeter). V rokopisu je ohranjen njegov zapis ljudske pesmi iz leta 1894 (SZ IV. a, posebni zapisi).

72. JANC Rožica iz Kožentavre v Rožu, od koder je poslala 4 ljudske pesmi. Omenjena je v SNP III.

73. JANEŽIČ Konrad, odvetnik v Pulju, je poslal Štreklju svojo zbirko, od katere sta se ohranili 2 pesmi iz rokopisne pesmarice (SZ IV. a, Janežič). Omenjen je v SNP I.

74. JARC Valentin, učitelj, rojen leta 1844 v Sentsurju. Poučeval je v Sentsurju pri Celju, kasneje v Braslovčah. Štreklju je poslal zbirko ljudskih pesmi, nabranih leta 1887 in 1898 v Parižljah, Orli vasi in Sentsurju, od katere je v rokopisu ohranjenih 8 pesmi (SZ IV. a, 48). Poleg svoje je poslal še zbirko Zinke Kavčičeve iz Sentsurja in kmečkega fanta J. Koželja. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I.

75. JAZBINSEK Frančišek, dijak v Mariboru. Štrekelj se mu je v SNP III. zahvalil za 33 pesmi. V SZ je ohranjenih 5 pesmi iz Planine na Štajerskem (SZ IV. a, 49).

76. JERAJ Marija. V rokopisu sta ohranjena njena zapisa dveh ljudskih pesmi iz Bočne (SZ IV. a, 51).

77. JERINA Lavoslav iz Zagorja ob Savi, je poslal svojo zbirko 23. 3. 1906 SM. Ta jo je kakor tudi druge, ki so prišle na njen naslov, posredovala Štreklju. V pripisu piše: »V smislu poziva ‚Slovenskemu narodu‘ Vam pošiljam priloge pesmi, katere so se oziroma se še prepevajo v Zagorju in okolici. Ker se jih lahko še nekaj dobi prosim blagohotnega obvestila kake Vam bolj ugajajo. Pisal sem jih tako, kakor so mi jih različni, večinoma stari ljudje, narekovali.« (SZ, Korespondenca in SZ IV. a, 52). Štrekelj se mu je za zbirko zahvalil v SNP III.

78. JESENEK Fran iz Celja je zapisal povedki iz Škofje vasi pri Celju. Štrekelj ju je dobil po posredovanju Vekoslava Spindlerja z njegovim pripisom: »Fr. Jesenek, Glinsko 5 — Škofja vas pri Celju, star mož pravi, da ima še mnogo takih starih pripovedk in resničnih dogodb v spominu in da bi jih napisal, če bi se kje objavile.« (SZ 9/40). Omenjen je v SNP IV.

79. JURKO Blaž, učitelj v Razboru pri Zidanem mostu. Rodil se je v Škalah leta 1859. Ohranjenih je 32 njegovih zapisov ljudskih pesmi (SZ IV. a, 54) in spremno pismo z dne 24. 4. 1899 (SZ, Korespondenca), kjer piše takole: »Preblagorodni gospod! Evo Vam šopka duhteče narodne poezije! Imam jih še imam in če Vam všeč, jih tudi dam. — Napevi so zvečine z »Überschlagom« (= čez peti), ker se tukaj tako pojó. Napisal sem jih, kakor so ‚viže‘ same na sebi. Seveda, kaligrafovati ne vtegnem, a mislim, da najslabeje niso, kar ste rokopisov dobili. Gotovo ste ‚musicus‘ pri vsej temeljiti velevučnosti, torej Vam ne bode težko ‚to pravo pogruntat‘. Nameravam sam čez čas izdati nekaj Žirovnikovi (gl.: katalog s. v.) podobno zbirčico a kdaj pride od tega, to ne vem. Odlagam na stare dni, da bom bolj vtegnil. Sedaj nimam ‚Sitz-ledra‘. Srne, lise in zajci mi ne pripusté. — Ako se Vam, preblagorodni gospod teh nobena ne zdi uporabna, tudi nič ne dé, akoravno za požrešen papirkorb ne delam rad. Če mi zvezek kdaj vrnete, mi bo prav. Sicer pa brez zamere. Bog Vas živi in podpiraj v pretežkem a nehvaležnem podjetju.

Z vsem spoštovanjem ves Vaš občudovalec B. Jurko.«

Štrekelj je objavil večino njegovih pesmi in pripisal melodije pod črto. V SNP II. se mu je zahvalil za dve zbirki.

80. KAJTNA Micka. V SZ je ohranjen njen zapis povedke iz Trbovelj (SZ 7/136).

81. KAPLER Vinko. Njegovo zbirko je poslal Štreklju Fr. Levec. Štrekelj se mu je zanjo zahvalil. V rokopisu je ohranjenih 37 pesmi, nabranih leta 1888 v okolici Krškega, v Velikem Trnu in v Sv. Duhu na Dolenjskem (danes Veliki Trn) (SZ IV. a, 55).

82. KARBAŠ Franc, učitelj s Hajdine pri Ptuju. Njegovo zbirko je poslal Gornarju Josip Tominšek, kar je omenjeno na platnicah 15. snopiča SNP leta 1913. V rokopisu je ohranjenih 37 pesmi (SZ IV. a, 56). Ljudske pesmi je zbiral tudi za slovenski odbor pri izdaji Avstrijske narodne pesmi.

83. KAVČIČ Zinka iz Sentsurja pri Celju. Njeno zbirko je poslal Štreklju učitelj Valentin Jarc (gl. katalog s. v.), kateremu se je Štrekelj zahvalil v SNP I. Iz pripisa vzemo, da je umrla pred letom 1898. V rokopisu je ohranjenih 45 ljudskih pesmi (SZ IV. a, 58).

84. KELEMINA Jakob (1882—1957) iz Brebrovnika pri Ormožu. Kot študent germanistike v Gradcu je poslal Štreklju 3 ljudske pesmi. Omenjen je v SNP IV. Rokopisi pesmi so ohranjeni (SZ IV. a, 59). Študij je nadaljeval na Dunaju, bil je profesor, nazadnje na univerzi v Ljubljani. Uveljavil se ni le na področju germanistike in literarne teorije, temveč tudi s svojimi narodopisnimi prispevki v raznih revijah in s knjigo Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva (Celje 1930).

Gl. SBL I.

85 KELEMINA Stefan, kmet pri Sv. Miklavžu pri Ormožu (danes Miklavž pri Ormožu), je Štreklju poslal zbirko pesmi in stare zapise dveh pesmi in treh pravljic. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP II.

86. KENDA Josip (1859—1929), rojen na Temlninah pri Kneži, učitelj v Tolminu in drugih krajih, nazadnje na Ljubinju. Na vseh službenih mestih je zapisoval narodopisno gradivo. Sam je objavljial pravljice v Vrteu in LZ (1889). Za Štreklja je nabiral pesmi, ljudske besede (primerjaj Štrekljev članek v LMS 1892, str. 1—50) in drugo narodopisno gradivo. V SZ je ohranjen le zapis psovke (SZ 9/153, 7). Štreklju je pomagal pri dialektoloških študijah tudi, kadar je ta prihajal na Cerkljansko. Pesem o sv. Alešu, ki jo je objavil Štrekelj v časopisu Archiv für slavische Philologie (1887), je zapisal Kenda. Mdr. je objavil Kenda v Gabrščkovi slovenski knjižnici v 47. snopiču leta 1896 skupaj z A. Gabrščkom Narodne pripovedke v Soških planinah, v Koledarju goriške Mohorjeve družbe pa leta 1928 Tolminske pregovore in reke.

G1. SBL I.; Primorski SBL.

87. KLEINMAYR Julij (1847—1913) iz Višnje gore. Kot profesor v Gorici je izročil Štreklju svojo zbirko in zbirke svojih dijakov (SZ IV. a, 60). Pesmi so spod Jepce (Kepa) na Koroškem in iz Podjune, Roža, Kobariškega in Goriškega. Štrekelj se mu je zanje zahvalil v SNP I.

Zgodovino in slavistiko je študiral na Dunaju in v Gradcu. Postal je suplent na gimnaziji v Celovcu, potem pa profesor na učiteljsišču v Kopru, v Gorici in zopet v Kopru. Priredil je drugo izdajo Janežičevega slovensko-nemškega slovarja, a pri tem žal ni izločil »ilirsko in Pohlinovo navlako«.

Svoje prispevke je objavljial v raznih časopisih, mdr. je objavil v Stritarjevem Zvonu (1879, 114) članek O lipi v slovenski narodni in umetni poeziji, v Kresu (1881) pa del narodnih pesmi, nabranih na Koroškem. Drugi del je poslal Štreklju.

G1. SBL I.; Primorski SBL.

88. KLEMENČIČ JOSIP iz Gornjega Grada (roj. 1862), učitelj pri Sv. Antonu v Slovenskih goricah (danes Cerkvencjak). Štreklju je poslal 2 zvezka ljudskih pesmi, za katere se mu je ta zahvalil v SNP II. Ohranjenih je 10 pesmi (SZ IV. a, 61) od Sv. Antona v Slovenskih goricah,

89. KLEMENČIČ Svoimir. Ohranjeni so njegovi zapisi pravljic in povedk iz Stantincev (SZ 7/34—35).

90. KNAFELJC Štefka. V SZ je ohranjenih 24 pesmi iz Jurišča pri Knežaku na Notranjskem (SZ IV. a, 62).

91. KOCIJANČIČ Ivan iz Lipnice pri Dobravi (roj. 1878). Kot nadučitelj v Bučeči vasi pri Krškem je poslal Štreklju 3 pesmarice s Kranjskega, večinoma nabožnih pesmi, nadalje »Razodenje sv. Brigite« in Sveto pismo (odlomke) z Jamnika pri Selcih in zbirko pesmi, ki jih je nekaj sam zapisal v Lipnici, Mengšu, Tržiču in Bučeči vasi pri Krškem, nekaj pa prepisal iz drugih pisanih zbirk. Omenjen je v SNP IV. V SZ je ohranjenih 75 pesmi (SZ IV. a, Kocijančič).

92. KOCIPER Matija. Njegovo rokopisno knjižico je poslal Štreklju dr. Fran Simonič, kustos dunajske vseučiliške knjižnice.

93. KOCJANC Franc, posestnik v Preseki pri Mozirju, je zapisal 69 pesmi, ki jih je pel Blaž Grabner, delavec v Kolovratu okoli leta 1908. Njegovi zapisi so ohranjeni (SZ IV. a, 63).

94. KOFOL Anton, kmečki fant, doma na Pečinah na Tolminskem. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I., toda njegova zbirka se ni ohranila.

95. KOKOŠAR Ivan (1860—1923) iz Hude Južine pri Oblokah. Kot mestni župnik v Gorici je poslal svoje zbirke Štreklju, ki se mu je zahvalil v SNP I, pozneje pa še več zbirk vojaškega kurata Ivanetiča, za kar se mu je Štrekelj zahvalil v SNP III. V SZ je ohranjenih 8 pesmi iz Hude južine, Cerknega, Podmelca, Sorce in s Kranjskega (SZ IV. a, 65) in povedke s Primorskega (SZ 7/57).

Gimnazijo in bogoslovje je obiskoval v Gorici, postal kaplan v Cerknem, župnik v Šebreljah in Gorici, zadnja leta vikar v Grahovem. Bil je glasbenik in je nabral nad 700 ljudskih pesmi. Objavljial je v Cerkvenem glasbeniku, Slovenskem narodu in Soči. Leta 1906 ga je Štrekelj izbral za poverjenika za Primorsko pri Odseku za nabiranje slovenskih narodnih pesmi, osnovanem za izdajo Avstrijske narodne pesmi.

G1. SBL I.; Primorski SBL.

96. KOLŠEK Fr. z Vranskega. Njegovo zbirko je Štreklju poslal Franc Praprotnik, kar je omenjeno v SNP III. Gradivo se v SZ ni ohranilo.

97. KOLŠEK Josip, odvetnik na Laškem, je poslal za SNP I, kjer se mu je Štrekelj zahvalil, svoje zapise ljudskih pesmi. V SNP III se mu je Štrekelj zahvalil še za 6 pesmi. V SZ so ohranjene 3 (SZ IV. a, 64).

98. KONEC —, posestnik. Štrekelj se je zahvalil za njegove 3 zvezke ljudskih pesmi (119 p.) Fr. Praprotniku v 14. snopiču (1911).

99. KORENINI Aleksander. V rokopisu so ohranjene 3 pravljice iz Maribora (SZ 7/56).

100. KOROŠEC Alojz, rojen leta 1874 v Sv. Križu pri Ljutomeru (danes Križevci pri Ljutomeru), bogoslovje je študiral v Mariboru. V SZ se je ohranil njegov zapis pripovedi iz Sv. Križa pri Ljutomeru (SZ 9/7).

101. KOS Milko (1892—1972), rojen v Gorici, sin zgodovinarja Franca Kosa, je kot študent nabiral ljudske pesmi. Omenjen je v SNP IV. V rokopisu je ohranjenih 9 pesmi iz Batuj v Vipavski dolini, Gorice in iz Selc pri Škofji Loki (SZ IV. a, 66).

Na Dunaju je študiral zgodovino in geografijo. Bil je profesor zgodovine na ljubljanski univerzi in s svojim delom mnogo prispeval k razvoju slovenske zgodovinske vede.

Gl. SBL I.; Primorski SBL.

102. KOS Roža. Omenjena je v Štrekljevi zahvali v SNP II kot »učiteljeva soproga« s Homca pri Radomljah, od koder je poslala eno ljudsko pesem.

103. KOSI Anton (1864—1945) iz Godemarcev pri Mali Nedelji. Poslal je Štreklju 79 pesmi, od katerih je v SZ ohranjenih 54 pesmi s Štajerskega (SZ IV. a, 67). Omenjen je v SNP IV. Učiteljišče je končal v Mariboru. Najdlje je poučeval v Središču, kjer je bil tudi ravnatelj šole. Bil je mladinski in narodno-gospodarski pisatelj ter glasbenik. Že kot učiteljiščnik je nabiral po ljutomerskem okraju narodopisno gradivo, zlasti legende in pesmi z napevi. Nekaj tega je objavil v Vrtecu, največ pa v zbirkah: Narodne legende za slovensko mladino (3 zvezki, Ptuj 1890/91), Sto narodnih legend slovenski mladini in preprostemu ljudstvu v pouk in zabavo (Ljubljana, 1897), Šaljivi Jaka ali zbirka najboljših kratkočasnic za slovensko mladino (2 zvezka, Ljubljana, 1892/4), Zabavna knjižnica za slovensko mladino (14 zvezkov, Ptuj-Ljubljana 1892—1910), Zlate jagode, Zbirka basni za slovensko mladino in preprosto ljudstvo (Ljubljana, 1894), Iz otroških ust. Smešno modre črtice iz življenja naših malih (2 zvezka, Maribor 1926/28), Otroška modrost (1930). Mdr. je v Popotniku (1893) objavljval članke o narečju in njegovem pomenu za ljudsko šolo.

Gl. SBL I.

104. KOSI Josef, rojen leta 1877 v Pernožavcih na Štajerskem. V SZ so ohranjene 3 pravljice iz ljutomerskega okraja (SZ 7/38).

105. KOŠIR Fran, učitelj na Hajdini pri Ptujju, je za SNP IV. poslal Štreklju pesem iz benediške župnije (SZ IV. a, posebni zapisi) in zbirko narodnih kletvic in rekel ter zabavljic iz studeniške župnije (SZ 6/189, 9/154, 18). Tri njegove povedke je Štrekelj dobil v Wiesthalerjevi dijaški zbirki (SZ 8/153—155). Omenjen je v SNP IV.

106. KOŠIR (Koschier), Pavel, (1878—1925) doma v Logavasi na Koroškem. Kot učitelj v Krasnici (Gresnitz) pri Jablancu (Aflenz) na Gornjem Štajerskem je poslal 71 pesmi s Koroškega, za katere se mu je Štrekelj zahvalil v SNP III. V rokopisu je ohranjenih 6 pesmi (SZ IV. a, 70). Učiteljišče je končal v Celovcu. Služboval je v osnovnih in meščanskih šolah v krajih po Koroškem. Bil je šolski nadzornik in upravitelj na Prevaljah. Napisal je dve nemški razpravi: Transplantation, ein Beitrag zur Volksmedizin in Kärnten; Zur Volkskunde in Kärnten v Carinthia (1912). V Koledarčku učitelj. doma 1914 je objavil Pregovore iz Slovenskega Korotana. Bil je urednik Mlade Jugoslavije, ki je objavljala veliko o folklori. Nabiral je narodopisno gradivo in izdal zbirko koroških pravljic »Gor čez izaro« (Ljubljana, 1922). Skupaj s T. Gasparijem je priredil zbirko koroških popevk »Sijaj, sijaj solnčece« (Ljubljana 1923) (glej: F. Kotnik, ČZN 1925, 103—105. V ČZN je od leta 1922 naprej objavljval članke o ljudski medicini na Koroškem).

Gl. SBL I.

107. KOTNIK Franc (1882—1955) je kot študent in Gradcu nabiral za Štreklja, svojega profesorja, ljudske pesmi iz Guštanja (danes Ravne na Koroškem) in okolice ter iz Leš nad Prevaljami. Štrekelj se mu je v SNP III. zahvalil za 15 pesmi. V rokopisu je ohranjenih 6 pesmi (SZ IV. a, 68).

Rojen na Dobrihah pri Ravnah na Koroškem (takrat: Guštanj) v znameniti kmečki družini Kotnikov, je končal gimnazijo v Celovcu. V Gradcu je študiral slavistiko,

postal profesor na gimnaziji v Celovcu, Velikovcu, nato inšpektor v Mariboru in pri banski upravi v Ljubljani. Uveljavil se je kot književni kritik, predvsem pa je pomembno njegovo narodopisno delo. Njegove objave, npr.: Slovenske starosvetnosti, članki v ČZN, prispevki o slovenskem bukovniku Andreju Schusterju-Drabosnjaku, članki v Narodopisju Slovencev... so le nekaj primerov iz njegovega narodopisnega opusa.

Gl. SBL I.; Vilko Novak, Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana 1986: Delo Franceta Kotnika (1882—1955), str. 260—280.

108. KOTNIK Janko (1885—1975), brat Franca Kotnika. Kot dr. phil. v Gradcu je dal Štreklju več pesmi, ki so jih peli pri svatbah v tolstovrški okolici na Koroškem (88 štirivrstičnic). Omenjen je v SNP IV. V rokopisu je ohranjenih 8 pesmi (SZ IV. a, 69). Študiral je slavistiko in romanistiko v Pragi, Gradcu in Parizu. Služboval je na realki v Gorici in Mariboru. Pozneje je bil profesor na ljubljanski univerzi. Objavljal je podlistke v številnih revijah, članke v ČZN, mdr. knjigo Lisičjak, ljudski pesnik. Posebej znan je po vrsti slovarjev, ki jih je sestavil.

Gl. SBL I.

109. KOVAČ Ana. V SZ je ohranjenih 5 pravljic, ki jih je zapisala v Bučah (SZ 7/131—135).

110. KOVAČIČ Maks, visokošolec v Gradcu. Glonar ga omenja v SNP IV. oz. že na platnicah 15. snopiča (1913). Gradivo se ni ohranilo.

111. KOVAČIČ Anton (psevdonim: »Ognjeslav Kotnik«) doma pri Sv. Emi pri Šmarju (roj. 1869) je študiral bogoslovje v Mariboru. V času, ko se mu je Štrekelj v SNP I. zahvalil za zbirko, ki jo je poslal, je bil kaplan pri Mali Nedelji. Od njegove zbirke so v SZ ohranjeni le pregovori in pravljice z Donačke gore (SZ 6/1, 9/39).

112. KOŽELJ Jožef, kmečki fant, katerega zbirko je poslal Valentin Jarc, kateremu se je zanjo Štrekelj zahvalil v SNP I. (gl. katalog s. v). V rokopisu je ohranjenih 10 pesmi iz Sentjurja pri Celju (SZ IV. a, 71).

113. KRAGELJ Jožef (1845—1917) iz Volč, tolminski dekan in Štrekljev osebni prijatelj — Štrekelj ga je večkrat omenil v pismih Levcu (npr.: 18. 2. 1883 in 7. 7. 1884, NUK, 184). Štrekelj se je v SNP I. zahvalil Fr. Sedeju (gl. katalog s. v.) za njegovo zbirko od katere je v rokopisu ohranjenih 41 pesmi iz Volč, nabranih okoli leta 1862 (SZ IV. a, 72), in uganke, pravljice, vraže in pregovori z Goriškega (SZ 7/42—44).

Bogoslovje je študiral v Gorici in postal župnik, nato dekan v Tolminu. Objavljal je verske prispevke.

Gl. SBL I; Primorski SBL.

114. KRAJNC Franc, rojen leta 1865 v Sentjurju pri Celju, kjer je tudi učiteljeval. Štrekelj se je za njegovo zbirko, ki jo je poslal Gabriel Majcen, učitelj v Mariboru (gl. katalog s. v), zahvalil v SNP II.

115. KRAJNC Jožef iz Male Nedelje (roj. 1876). Štrekelj se mu je v SNP II. kot bogoslovcu v Mariboru zahvalil za »12 zbirek in več starih pesmaric«. V SZ je ohranjenih 65 pesmi iz Sv. Jurija ob Ščavnici (zdaj Videm) in iz Sv. Tomaža pri Ormožu (zdaj Tomaž pri Ormožu) (SZ IV. a, 73). Pozneje je bil kaplan v Žetalah.

116. KRALJ Alojzij je kot kaplan v Veliki dolini poslal 36 pesmi z Dolenjskega, za katere se mu Štrekelj zahvaljuje v SNP III.

117. KRALJ Frančišek, bogoslovec v Ljubljani. Štrekelj se mu je kot bogoslovcu v Ljubljani zahvalil v SNP I.

118. KRAMAR Franc (1890—1959) iz Matene pri Igu, organist v Tomišlju, je prispeval svoje zapise pesmi za SNP IV, kjer je omenjen. Vendar je možno, da so nekateri od ohranjenih 616 zapisov pesmi (SZ VI. a, 74) prišli v SZ pozneje, Pesmi izvirajo z Iga in iz okolice, pa tudi iz drugih krajev po Sloveniji: Matena pri Igu, Ljubno na Dolenjskem, Iška vas, Škocjan, Orehovica, Pijava gorica, Tomišelj, Strahomer, Škofljica, Kompolje, Konfin, Savsko, Tustanj, Kleče, Vinj, Predgrad, Gorenja Javoršiča, Kranj, Kravje brdo, Podklanec, Bohinjska Bistrica, Bočna, okolica Ptuja. Pozneje je nabiral pesmi z napevi tudi za publikacijo Avstrijske narodne pesmi. Bil je eden najuspešnejših nabiralcev narodopisnega gradiva. Zbiranje ga je tako navdušilo, da je hotel izdati knjigo — Izansko narodno blago — že leta 1914. Rokopis je izročil SM in v pregled ga je dobil Fr. Milčinski, ki se je odločil priporočiti natis. Izdajo knjige je preprečila prva svetovna vojna. O svojem nabiranju

je pod naslovom »Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi« pisal v nadaljevanjih v letnikih 45 (1922) do 49 (1926) Cerkevne glasbenika.

Gl. SBL I.; Milko Matičetov, Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem, SE 15 (1962), 223—243; Zmaga Kumer, V spomin Francu Kramarju, Glasnik SED 1959/60, II/2, 14.

119. KRAMARŠIČ Alojzij, kaplan na Remšniku. Štrekelj ga je omenil na platnicah 14. snopiča (l. 1911). V rokopisu so ohranjene 4 pesmi z Remšnika (SZ IV. a, 76).

120. KRANJC Franc in Minka. Franc je bil nadučitelj pri Sv. Barbari v Slovenskih Goricah (zdaj Zgornja Korena) in je Štreklju za SNP IV. poslal zbirko svoje žene Micke, obsegajočo 11 pesmi, nadalje zbirko Marije Lesjak, pevke iz St. Ruperta v Slovenskih goricah s 87 pesmimi in še 34 pesmi na posameznih listkih od neznanih zapisovalcev in 13 melodij (SZ IV. a, 77). Omenjen je v SNP IV.

121. KREMENSEK Ivan. Njegovo zbirko je poslal Fr. Levec, kateremu se je Štrekelj zahvalil v SNP I. Ohranjenih je 9 pesmi iz Planine in okolice, nabranih okoli leta 1876 (SZ IV. a, 78).

122. KRIŽNIK Gašpar-Podšavniški (1848—1904) iz Motnika je poslal svoje zapise Štreklju. Ta se mu je zahvalil v SNP I, v SNP II za 17 pesmi in 4 pravljice in v SNP III za 22 pravljic, omenil pa ga je kot že pokojnega. Zbiral je tudi že pred Štrekljevo akcijo. Podrobneje gl. o njem uvod, kjer je v seznamu starejših zbiralcev.

123. KRONVOGEL Jože, svetnik deželne sodnije v St. Lenartu v Slovenskih goricah (zdaj Lenart). Poslal je pesmarico svoje matere, za katero se mu je Štrekelj zahvalil v SNP III.

124. KRŽIŠNIK Jožef (1872—1927) iz Predmosta pri Poljanah nad Škofjo Loko. Kot Wiesthalerjev učenec je nabral zbirko pesmi, ki jo je Fr. Levec poslal Štreklju. Štrekelj se je Levcu zanjo zahvalil v SNP I. Ohranjenih je 10 pesmi iz Luže v Poljanski dolini na Gorenjskem (SZ IV. a, 81).

Kržišnik je študiral na Dunaju zgodovino in geografijo, v Ljubljani bogoslovje. Bil je kaplan v Črnem Vrhu in Trziču, pozneje profesor zgodovine in zemljepisa v škofijski gimnaziji v Šentvidu. Uveljavil se je kot zgodovinar in geograf.

Gl. SBL I.

125. KÜHAR Števan (1882—1915) iz Bratonec pri Beltincih je poslal Štreklju svojo zbirko, obsegajočo 183 pesmi, in nekaj pravljic in vraž v času, ko je Štrekelj urejal IV. knjigo SNP, kjer ga je omenil. V rokopisu je ohranjenih 53 pesmi iz Bratonec, Odranec in Lipovec (SZ IV. a, 82) in povedka iz Bratonec (SZ 7/76). Štrekelj je odkril v njem odličnega zbiralca s pretanjenim posluhom za domače narečje. Zato ga je spodbudil k izdaji »narodnega blaga vogrskij Slovencev« v ČZN 1910, 1911 in 1913. Števan Kühar je vstopil v sombathejsko bogoslovje, a je študij zaradi jetike opustil in do smrti živel v rodni vasi, kjer je nabiral narodopisno gradivo.

Gl. SBL I.; Vilko Novak, Opombe h Küharjevemu Narodnemu blagu vogrskij Slovencev. ČZN 1938, 108—110. Števan Kühar, Ljudsko izročilo Prekmurja. Murska Sobota 1988. Izbral in uredil Vilko Novak.

126. KUNŠIČ Ivan (1874—1899) iz Mevkša pri Gorjah. Svojih zapisov ni sam poslal, ker je zelo mlad umrl. Štreklju sta jih poslala Vladimir Levec in Stanislav Škrabec. Vsakemu posebej se je Štrekelj v SNP I. zahvalil za »zbirko pokojnega Ivana Kunšiča«. Ohranjenih je 176 pesmi iz Gorij pri Bledu in iz Škocjana pri Novem mestu, zapisanih okoli leta 1889 (SZ IV. a, 83), ter vraže iz Gorij (SZ 4/21—26). Po maturi v Ljubljani je bil eno leto v celovškem bogoslovju. Nato je študiral slavistiko v Pragi in na Dunaju, kjer je umrl. Bil je nadarjen jezikoslovec, deloval pa je tudi v narodopisni smeri.

Gl. SBL I.; V. Novak, Raziskovalci slovenskega življenja. Ljubljana 1986, Ivan Kunšič, 252—256.

127. KUPLJEN Anton (1841—1902) iz Žihlave (pri Slaptincih). Študiral je v Mariboru in Varaždinu in postal notar v Crnomlju, od koder je poslal Štreklju svojo zbirko. V SZ je ohranjenih nekaj njegovih zapisov pregovorov, pravljic, povedk in šeg iz Bele krajine (SZ 7/42—44). Objavljal je članke v Slovenskem narodu in Slovanu, kjer je leta 1887 izšel članek: Narodno blago v belokranjskonarodnem kroji. Izdal je tudi Odlomke iz narodnega gospodarstva, Ljubljana 1895.

Gl. SBL I.

128. KUSTER Franc. V SZ je ohranjen njegov zapis pesmi iz okolice Škofje Loke (SZ IV. a, 10/2).

129. LAH Avgust, učitelj pri Sv. Antonu v Slovenskih goricah (zdaj Cerkevjak). Štreklju je med urejanjem II. knjige poslal svojo zbirko (Štrekelj se mu je v SNP II. zanj zahvalil), od katere je v rokopisu ohranjenih 7 pesmi od Sv. Antona v Slovenskih goricah (SZ IV. a, 84 in SZ 4/27).
130. LASBAHER Jakob. V SZ so ohranjene povedke, ki jih je zapisal v Mariboru (SZ 7/126—138).
131. LEDENIK Milka od Sv. Duha na Ojstrem vrhu (zdaj Duh) je poslala Štreklju 60 pesmi. V SZ je ohranjenih 11 pesmi iz okolice Soštanja (SZ IV. a, 85). Omenjena je v SNP IV.
132. L. D. iz Šmartna v Tuhinju. Njegovo ime ni znano. V SZ je ohranjenih nekaj vraž iz Šmartna v Tuhinju (SZ 6/177—178).
133. LENASI Pavel. V Wiesthalerjevi dijaški zbirki je ohranjen njegov zapis pravljice (SZ 8/156).
134. LENDOVSEK Mihael-Rogacki (1844—1920), doma iz Rogatca, je študiral bogoslovje in postal duhovnik. Služboval je po raznih krajih, pisal v časopise, objavil Slomškove spise, za Štreklja pa zapisoval uganke in pravljice. V SZ je ohranjenih 11 uganek in 12 pravljic oz. povedk (SZ 6/3, 7/3, 5—8, 14—15, 188—192).
135. LESJAK Davorin (1872—1946), rojen v Slivnici pri Celju. Kot učitelj v Rušah in eden tamkajšnjih vodilnih narodnih delavcev, ki je mdr. dopisoval tudi v Slovenski gospodar, Südsteir. Presse, Domovino, Popotnika in Planinski vestnik, je poslal Štreklju za IV. knjigo (kjer je omenjen) svojo zbirko ljudskih pesmi. V rokopisu je ohranjenih 20 pesmi, zapisanih okoli leta 1908 v Rušah (SZ IV. a, 86).
- Gl. SBL I.
136. LOGAR Max. V Wiesthalerjevi dijaški zbirki sta ohranjena njegova zapisa pravljic (SZ 8/157—158).
137. LONČARIČ Josip iz Središča ob Dravi (roj. 1876) je kot kaplan pri Sv. Juriju ob Taboru (zdaj Tabor) poslal za 14. snopič (l. 1911), v katerem se mu je Štrekelj zahvalil, 3 molitvice in 1 anekdoto, ki se v SZ niso ohranile.
138. LONČARIČ Mar. V SZ je ohranjena povedka (SZ 9/32) in pesmi iz Grab pri Središču (SZ IV. a, posebni zapisi).
139. LORBEC Janez. V SZ sta ohranjeni pravljici (SZ 7/45). Po vsej verjetnosti je bil kaplan pri Sv. Marjeti (zdaj Marjeta na Dravskem polju), rojen leta 1870 pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah (zdaj Lenart).
140. LOVRAČ Ivan, kmečki fant. Njegove 3 zbirke je poslal Fortunat Lužar, učitelj iz Izlak, za kar se mu je Štrekelj zahvalil v SNP I. V rokopisu je ohranjenih 16 pesmi iz Podlipovice pri Izlakah (SZ IV. a, 87).
141. LOVŠE Anton, učiteljiščnik. Njegovo zbirko je poslal Fr. Ilešič, kateremu se je Štrekelj zanj zahvalil v SNP III. V rokopisu je ohranjenih 11 pesmi (SZ IV. a, 88), zapisanih pri Devici Mariji v Polju (danes Polje pri Ljubljani).
142. LOVŠIN Ivan, rojen leta 1868 v Dolenji vasi pri Ribnici, duhovnik in šolski inšpektor pri Sv. Vidu pri Cerknici (zdaj Žilce), je poslal Štreklju, ki se mu je v SNP I zahvalil, svojo zbirko. V SZ se ni ohranila.
143. LULEK Jurij, učitelj pri Sv. Venčeslavu pri Slovenski Bistrici (zdaj Venčesl), je poslal Štreklju za SNP III, kjer se mu je ta zahvalil, 90 pesmi z melodijami in pesmarico Neže Sierčeve s Suhe na Koroškem in Lojze Šalamonove iz Makol. V SZ je ohranjenih 91 pesmi (SZ IV. a, 89). Ohranjeno je njegovo pismo Štreklju z dne 2. 6. 1905 (Mb, SZ).
144. LUŽAR Fortunat, rojen v Velikih Laščah leta 1870, je kot učitelj služboval mdr. tudi v Izlakah, od koder je poslal Štreklju za SNP II, kjer se mu je Štrekelj zahvalil, 2 zbirki ljudskih pesmi iz Izlak, poleg pa še stare pesmarice in 3 zbirke kmečkega fanta Ivana Lovrača. V SZ se je ohranilo 19 pesmi (SZ IV. a, 90). V prvih letih učiteljevanja je nabiral ljudske besede kot dopolnilo k Pleteršnikovemu slovarju in jih objavil v Zborniku Slovenske matice (1900).
- Gl. SBL I.
145. MAJCEN Gabriel (1858—1940) od Marije Snežne v Slovenskih goricah (zdaj Zgornja Velka) je kot učitelj v Mariboru poslal Štreklju za SNP II svojo zbirko in zbirke A. Potočnika, Sv. Piliha, Fr. Krajnc, Jos. Strelca, Ivana Tomažiča, A. Cajnka, L. Cvirna, Antona Peska in Zmagoslava Tkalca. Ko je leta 1906 stekla akcija za Avstrijske narodne pesmi, je bil pri odseku za nabiranje slovenskih pesmi poverjenik za Šta-

jersko, koder je tudi sam nabiral pesmi z melodijami. Uveljavil se je na področju pedagogike, kot kmetijski pisatelj in krajevni zgodovinar.

Gl. SBL II.

146. MAJCEN Peter. V ŠZ je ohranjenih 7 ljudskih pesmi, ki jih je zapisal pri Sv. Tomažu pri Ormožu (zdaj Tomaž pri Ormožu) (SZ IV. a, 93).

147. MAJHEN Janko. Ljudske pesmi, ki jih je zapisal v Radomljah, je poslal Štreklju skupaj s svojo zbirko Fr. Stele. V rokopisu niso ohranjene, pač pa jih je nekaj objavil Štrekelj v SNP.

148. MALGAJ Franjo od Št. Jurja pri Celju (zdaj Šentjur) (pozneje znan kot Maistrov borec) je kot dijak v Celju pošiljal Štreklju ljudske pesmi. Ohranjeno je pismo z dne 4. 3. 1912 (Mb, SZ). Omenjen je v SNP IV. Prepisal je tudi 50 pesmi iz pesmarice Janeza Oseta, te je Štreklju poslal dr. Josip Tominšek, tedaj ravnatelj gimnazije v Gorici (gl. katalog s. v.). V ŠZ ohranjene pesmi so iz Št. Jurja pri Celju, iz Kroke, Polhovega Gradca, Št. Jošta pri Vrhniki in Grahovega na Tolminskem (SZ IV. a, 94) ter iz Hrušovca in Kladja (Mb, SZ).

149. MALGAJ Miroslav. Kot Štrekljev študent oz. kandidat prof. v Gradcu je Štreklju izročil zapisa dveh ljudskih pesmi, ki se v rokopisu nista ohranila. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP II. Tedaj je bil že gimnazijski profesor v Št. Pavlu v Labotski dolini.

150. MALI Anton je bil v skupini dijakov, ki so zbirali narodno blago za svojega profesorja Wiesthalerja. V ŠZ so ohranjeni njegovi zapisi 5 pravljič (SZ 8/159—163).

151. MALIGOJ Jožef. Zbirko svojega nekdanjega goriškega dijaka je poslal Fr. Sedej (gl. katalog s. v.), kateremu se je Štrekelj zahvalil v SNP I. V ŠZ je ohranjenih 23 pesmi iz Kamnega pri Kobaridu (SZ IV. a, 95).

152. MALNAR Jožef, stud. phil. v Gradcu, kasneje gimnazijski profesor v Ljubljani, je poslal 8 pesmi iz Osilnice, za katere se mu je Štrekelj zahvalil v SNP III. Ohranjeni sta dve (SZ IV. a, 96).

153. MALNERIC Martin (1885—1958) iz Črnomlja. Kot kandidat prava v Gradcu je poslal Štreklju 3 pesmi z Vrha pri Črnomlju, ko je Štrekelj pripravljaval IV. knjigo (kjer je omenjen). Služboval je kot koncipient v Trstu, Ljubljani in na Dunaju, nato kot odvetnik v Ljubljani, Kotorju in Dubrovniku, kjer je tudi umrl. Zbiral je narodopisno in predzgodovinsko gradivo. Proučeval je zgodovino Bele krajine in razne pojave ljudske umetnosti in kulture. Izdal je Tobolček, knjižni almanah Bele krajine (1925), in kot dodatek objavil Nado v Casu XX (1925) št. 6, 92—94, z bibliografijo o Beli krajini in belokranjskih piscih.

Gl. SBL II.

154. MENCEJ Josip. V ŠZ se je ohranil njegov zapis pesmi z Iga pod Krnom (SZ IV. a, posebni zapisi). Drugega o njem ne vemo.

155. MEŠKO Ivan, gimnazijec v Ljubljani. Za njegovo zbirko se je Štrekelj v 12. snopiču (1908) zahvalil Josipu Tominšku, tedaj gimnazijskemu profesorju v Ljubljani. Verjetno je bil Ivan Meško njegov dijak. Zbirka je vsebovala 7 pesmi.

156. MIKLAVC Peter iz Ribnice na Pohorju. Štrekelj se mu je v SNP II. zahvalil za njegovo zbirko, ki pa se v rokopisu ni ohranila.

157. MIKLAVEC Filip (1863—1910) iz Orlice pri Ribnici na Pohorju. V ŠZ je ohranjenih 83 pesmi s Pohorja (SZ IV. a, 101) in pregovora (SZ 4/28—29), prav tako s Pohorja.

Po očetu je prevzel kmetijo in se sam naučil več slovanskih jezikov. Prispevke s področja živinoreje in sadjarstva, dopise krajevnega značaja in narodopisno gradivo, nabrano na Pohorju, je objavljaval v raznih časopisih in koledarjih.

Gl. SBL II.

158. MILČINSKI Fran (1867—1932), rojen v Ložu na Notranjskem. Kot sodni tajnik v Ljubljani je poslal Štreklju nekaj zagovorov, za katere se mu je Štrekelj zahvalil na platnicah 9. snopiča (1905). Poleg tega je posredoval tudi marsikatero zbirko drugih zbiralcev.

Znani slovanski mladinski pisatelj, humorist in pravnik je sodeloval s Štrekljem tudi, ko je bil ta predsednik OSNP. Bil je član odbora in poverjenik za Dolenjsko.

Gl. SBL II.

159. MISLETA Franz. V ŠZ je ohranjen njegov zapis pravljičice (SZ 7/46). Več o njem ne vemo.

160. MODIC Izidor, rojen leta 1884 v Lahovem pri Blokah, padel 19. 12. 1915 v Renčah na Goriškem. Kot študentu slavistike in germanistike na Dunaju se mu je Štrekelj v SNP III zahvalil za 154 pesmi, 11 pravljic, 35 vrazh in nekaj pregovorov in rekel z Blok. Gradivo je pošiljal tudi pozneje kot profesor na učiteljskišči v Ljubljani in je omenjen tudi v SNP IV. V SZ so ohranjene pesmi (SZ IV. a, 103, 104) in ljudsko pripovedno gradivo (SZ 7/227—270).

Gl. SBL II; Ivan Grafenauer, Izidor Modic, DiS 29, 1916, 50.

161. MOHORIC Fran (1866—1928) iz Stročje vesi pri Ljutomeru. Štreklju je poslal svojo zbirko, ko je služboval kot sodni pristav v Ormožu, ko je Štrekelj sestavljaj SNP III. Napeve njegovi zbirki ljudskih pesmi je zapisal Domicijan Serajnik (SZ IV. a, 105). Poslal je tudi zbirki pesmi, zapisanih iz ust igrač (= godca) Fr. Tuška (SZ IV. a, 156) in Eve Damiš (gl. katalog s. v.). Tudi tem pesmim je napisal napeve Serajnik. Študiral je pravo v Gradcu in nato služboval v raznih krajih, nazadnje v Ljubljani. Že od dijaških let se je ukvarjal s pesništvo in petjem.

Gl. SBL II.

162. MUHA Ivan, delavec. Za njegovo zbirko se je Štrekelj zahvalil v SNP III Fr. Ilešiču, ki mu jo je poslal.

163. MOHORKO Tili. V SZ so ohranjene 3 ljudske pesmi, ki jih je zapisala (SZ IV. a, posebni zapisi). Več o njej ne vemo.

164. MUNDA Vincencij od Sv. Tomaža pri Veliki Nedelji (zdaj Tomaž pri Ormožu) (roj. 1892) je kot vojak v Trstu za razvedrilo zapisoval ljudske pesmi iz domačega kraja. Ohranjenih je 81 pesmi iz Savcev pri Sv. Tomažu (SZ IV. a, 106). Študiral je bogoslovje v Mariboru.

165. MURNIK Radoslav (1870—1932), slovenski humorist. Kot kandidatu medicine v Gradcu se mu je v SNP III Štrekelj zahvalil za »2 rokopisa raznega narodnega blaga in vojaških zaljubljenih pisem«. Bil je Štrekljev prijatelj (prim.: Pavel Strmšek, Tri pisma Rada Murnika. Življenje in svet 1932, knj. 12, št. 21, str. 553). Študij je opustil in se posvetil književnosti in časnikarstvu.

Gl. SBL II.

166. MUROVEC Ivan (1859—1917), rojen v Podmelcu, je služboval kot duhovnik v Breginju, nato kot dekan v Cerknem in Črničah. Bil je Štrekljev sošolec v goriški gimnaziji. Iz Cerknega je Štreklju, ki se mu je v SNP I zahvalil, poslal zbirko narodnega blaga. Ohranjena so njegova 3 pisma Štreklju iz let 1886, 1892, 1906 (Mb, SZ). Njegova družina je ohranila mnogo ljudskega izročila, saj je pri njegovi materi zapisoval še Kokošar (gl. katalog s. v.), pri nečaku pa Tončka Marolt.

Gl. Primorski SBL.

167. NOVAK Zdravko. V SZ je ohranjenih 16 pesmi, ki jih je zapisal na Trojanah in v Blagovici (SZ IV. a, 107).

168. OMERSA Nikolaj (1878—1932) iz Kranja je študiral slovansko in klasično filologijo na Dunaju in v Gradcu, kjer je bil Štrekljev študent. Tu je izročil Štreklju, ko je ta pripravljaj 12. snopič, tri ljudske pesmi. Omenjen v SNP IV. Kot gimnazijski profesor je poučeval v raznih krajih, leta 1930 je bil dodeljen prosvetnemu oddelku banske uprave v Ljubljani. Objavljal je večinoma v ČZN in LZ.

Gl. SBL II.

169. OSE Janez. 50 pesmi, ki jih je iz Osetove zbirke prepisal Franjo Malgaj, je poslal Štreklju Josip Tominšek, tedaj ravnatelj gimnazije v Gorici. Štrekelj se mu je zanje zahvalil v 14. snopiču (1911).

170. OZMEC Jožef (1866—1923), iz Obreža pri Središču. Kot gimnazijec v Celju je nabral zbirko ljudskih pesmi, ki jo je poslal Štreklju med urejanjem SNP II Fr. Praprotnik, nadučitelj v Mozirju. V rokopisu so ohranjene 4 pesmi iz Velike Nedelje (SZ IV. a, 108). Teologijo je študiral v Mariboru. Nekaj časa je bil župnik pri Lovrencu na Dravskem polju, nato dekan v Ljutomeru. Uveljavil se je kot organizator in politik.

Gl. SBL II.

171. PAVLINIČ Andrej. V SZ so ohranjene igre, šege, vrazhe in besede, ki jih je zapisal v Jelšanah v Istri (SZ 6/213—216).

172. PEČAR Št. in K. Za 15 pesmi, ki sta jih napisala v Juriščih, se je Štrekelj zahvalil na platnicah 14. snopiča (1911) Rudolfu Andrejki, okr. komisarju v Postojni.

173. PEČJAK R., učiteljskišnik v Ljubljani. Njegovi prepisi ljudskih pesmi so se ohranili v zbirki Izidorja Modica in so z njo prišli v roke Štreklju.

174. PEČNIK Frančišek iz Gornjega Grada (roj. 1860). Bil je duhovnik v Podgorju, kjer je umrl leta 1930. Njegovo zbirko je poslal Fr. Praprotnik, kateremu se je Strekelj zahvalil v SNP III.

175. PESEK Anton, Njegovo zbirko, za katero se mu je Strekelj zahvalil v SNP II, je poslal Streklju učitelj v Mariboru Gabriel Majcen.

176. PESSERL Franc Ks. V SZ je ohranjenih 16 pesmi (SZ IV. a, 111). Drugega o njem ne vemo.

177. PETELIN Davorin, Njegovo zbirko je skupaj z nekaterimi drugimi izročil Wiesthaler Levcu, ta pa Streklju, ki se mu je zanjo zahvalil v SNP I. V SZ je ohranjenih 13 pesmi iz ljubljanske okolice (SZ IV. a, 112) in nekaj pravljic, pregovorov in vraž, prepisanih iz dijaškega glasila »Domače vaje«.

178. PETKOVSEK Ivan iz Hotedrščice, Njegovo zbirko ljudskih pesmi je izročil SM Matija Rode. Strekelj se mu je zanjo zahvalil v SNP II.

179. PFEIFER Rezika, Njenih 8 zapisov ljudskih pesmi iz Mozirja (SZ IV. a, 113) je poslal Fr. Praprotnik, kateremu se je Strekelj zahvalil v SNP III.

180. PILIH Ivan, Njegovo zbirko ljudskih pesmi je poslal Gabriel Majcen, kateremu se je zanjo Strekelj zahvalil v SNP II. V rokopisu je ohranjenih 5 pesmi iz Savinjske doline (SZ IV. a, 114).

181. PINTAR Luka (1857—1915) iz Hotavelj v Poljanski dolini. Strekelj je dobil njegove mladostne zapise ljudskih pesmi v Wiesthalerjevi dijaški zbirki. Zanje se je zahvalil Fr. Levcu v SNP I. Za narodopisno gradivo, ki ga je Pintar pozneje poslal (kot skriptor v licejski knjižnici v Ljubljani) in za pesmi iz Kastelčeve ostaline, se mu je zahvalil Strekelj v SNP II. V rokopisu je ohranjenih nekaj pregovorov in rekov (SZ 6/4, 11 in NUK, SF, 102).

V Gradcu je študiral klasično filologijo in slavistiko pri Kreku, leta 1898 je bil imenovan za skriptorja v licejski knjižnici v Ljubljani, leta 1909 je postal njen kustos in nato ravnatelj. Uveljavil se je kot jezikoslovec, slovstveni zgodovinar in prešerno-slovec. Bil je Strekljev osebni prijatelj in je kot odbornik in blagajnik sodeloval tudi v OSNP.

Gl. SBL II.

182. PLEŠKO K., sodni svetovalec. Strekelj se je za njegovo zbirko, ki mu jo je poslal Fr. Levec, zahvalil v SNP I. V SZ zbirka ni ohranjena.

183. POBEC Jože, V SZ je ohranjen zapis povedke iz okolice Konjic (SZ 9/14). Več o njem ne vemo.

184. PODBEVSEK Jernej, kaplan iz Vranje Peči. Dve knjižici njegovih zapisov izštevank in otroških iger (skupaj 20) ter 26 vraž, nabranih okoli leta 1911, je poslal A. Breznik, kateremu se je Strekelj zahvalil v 14. snopiču (1911) (SZ IV. a, 116 in SZ 4/30—96).

185. POKA Ludvik, realec v Idriji, je poslal Streklju, ko je ta urejal 14. snopič (1911), dve zbirki pesmi, nabranih v Žužemberku in okolici (SZ IV. a, 117).

186. POŠEPL Terezija, V SZ sta ohranjeni vraža in povedka, ki ju je zapisala v Središču (SZ 6/167, 9/15).

187. POŠNAR Anton, V SZ je ohranjenih 14 pesmi, ki jih je zapisal na Koroškem (SZ IV. a, 118).

188. POTOČNIK A. Na platnicah 6. snopiča (1901) se je Strekelj za njegovo zbirko zahvalil Gabrielu Majcnu, ki mu jo je poslal skupaj z zbirkami še nekaterih drugih. Rokopis ni ohranjen in razen imen nimamo nobene opore, da bi ga identificirali z Alojzijem Potočnikom, krajevnim zgodovinarjem iz Ljubljane.

189. POUŠE Pepca, V SZ so ohranjene 3 pesmi, ki jih je zapisala v Uršnih Selih (SZ IV. a, posebni zapisi).

190. PRAPROTNIK Fran (1849—1933), rojen pri Št. Andražu pod goro Oljko (zdaj Andraž). Gimnazijo je končal v Celju in učiteljišče v Mariboru. Služboval je kot učitelj v raznih krajih, nazadnje kot nadučitelj v Mozirju. Streklju je poslal svoje zapise narodnega blaga. V rokopisu so ohranjene pesmi iz Savinjske doline, Sv. Jakobova v Slovenskih goricah (zdaj Jakobski dol), Sv. Martina na Paki (zdaj Šmartno ob Paki), Sv. Andreja pod Oljsko goro (zdaj Andraž), iz Šaleške doline in Selnice ob Dravi (SZ IV. a, 120) ter besede in pregovori iz Mozirja (SZ 6/200). Poleg tega je poslal Streklju več starejših zapisov in pesmaric in zbirke drugih zbiralcev. Strekelj se mu je za poslano gradivo zahvalil v vseh štirih knjigah SNP. Fr. Praprotnik je spodbujal učitelje k zbiranju narodopisnega gradiva in pisanju krajevnih kronik.

Mdr. je organiziral med učitelji na Gornjegrajskem zbiranje narodnih pesmi za Štreklja in domačih izrazov za Pleteršnika. Bil je soustanovitelj Popotnika, kjer je mdr. objavil vrsto pohorskih narodnih pravljic. Za Fr. Erjavca je zbral rastlinska imena, za SM imena za sadno drevje.

Gl. SBL II.

191. PRELOŽNIK Mihael. V SZ so ohranjeni njegovi zapisi ljudskih pesmi iz Črešnjic pri Frankolovem (SZ IV. a, 221), med njimi tudi »ohcetni« nagovori. Prav tako je v rokopisu nekaj povedk, opisov šeg in pesmi (SZ 7/61).

192. PUCIHAR Marica iz Ljubljane je poslala Štreklju pesem, za katero se ji je zahvalil v SNP II.

193. PULKO Valentin s Hajdine pri Ptujju (roj. 1871). Postal je učitelj pri Sv. Marjeti nižje Ptuja (zdaj Gorišnica), pozneje nadučitelj v Dobju, nato Dolenju, od koder je Štreklju, ko je urejal 14. snopič (1911), poslal 11 pesmi.

194. PUNTAR J. iz Mozirja. Njegovo zbirko je Štreklju poslal Fr. Praprotnik, kateremu se je Štrekelj zahvalil zanjo v SNP III.

195. PUŠENJAK Tomo, nadučitelj na Cvenu. Za njegovo zbirko se je Štrekelj v SNP I. zahvalil Fr. Praprotniku.

196. RABUZA Anton, gimnazijski profesor v Trstu. Štrekelj se mu je zahvalil za zapis ljudske pesmi v SNP III.

197. RADOJČIČ Nikola, vseučiliški profesor v Ljubljani. Omenja ga Glonar v 16. snopiču (1923). Kaj je prispeval, ne vemo.

198. RAHNE Ivan (1860—1928). Kot gimnazijec, rojen v Rači pod Sv. Trojico (pri Moravčah), je zbiral ljudske pesmi, ki jih je njegov profesor Wiesthaler skupaj s pesmimi, nabrani od drugih dijakov, izročil Fr. Levcu, da bi jih objavil v Zvonu. Levce jih je namesto tega izročil Štreklju. V rokopisu je ohranjenih 8 ljudskih pesmi iz Doba na Gorenjskem (SZ IV. a, 122 in SZ 6/191). Pravo je študiral v Pragi in na Dunaju. Zaposlil se je na Brdu pri Janku Kersniku. Več let je bil župan v Lukovici. Bil je publicist, kot leposlovec se je uveljavil zlasti s humoreskami.

Gl. SBL III.

199. RAJH Jurij iz Dramelj. Kot gimnazijec v Celju je nabral zbirko pesmi, ki jo je poslal Štreklju, ko je ta urejal 12. snopič (1908), Josip Tominšek, profesor v Ljubljani. Zbirka je obsegala 27 pesmi iz Dramelj pri Celju, v rokopisu je ohranjenih 10 (SZ IV. a, 123). Pozneje je zapisoval ljudske pesmi z melodijami tudi za OSNP.

200. RAKOVEC Lovro (1832—1903), rojen v Zabukovju. Študiral je bogoslovje in bil kaplan v raznih krajih slovenske in hrvaške Istre. V SZ je ohranjen njegov zapis ljudske pesmi iz Istre (SZ IV. a, 124). Objavljal je podlistke v SN.

Gl. SBL III.

201. RANC Blaže, poštni uradnik v Beljaku. Njegovo zbirko ljudskih pesmi je posredoval Fr. Praprotnik, Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I, medtem ko mu je Fr. Kotnik poslal prvotni rokopis zbirke. Kotniku se je Štrekelj zahvalil v SNP III. V SZ je ohranjenih 37 pesmi s Prevalj (SZ IV. a, 125).

202. RASTISLAV C. V SZ so ohranjeni njegovi zapisi vraž in ljudske medicine iz Vrtojbe (SZ 7/60).

203. RAZTOČNIK P., organist (»orglar«) v Mozirju. Za njegovo zbirko se je v 5. snopiču (1900) Štrekelj zahvalil Fr. Praprotniku, nadučitelju v Mozirju.

204. REGGI Lojz, doma iz Beljaka ali Brnice, železniški uradnik na Grahovem, je v času priprave 12. snopiča (1908) nabral ljudske pesmi, otroške igre, pregovore ipd. iz okolice Beljaka (SZ IV. a, 127 in SZ 6/217, 9/151, 7/154, 23—29).

205. ROBIDA Adolf (1885—1928) je kot študent iz Ljubljane v času urejanja 10. snopiča (1906) poslal zapis ljudske pesmi. Postal je dramatik in kritik. Pomagal je zgodovinarjem, posebno Ivanu Vrhovniku (gl. katalog s. v.). Priredil je več ljudskih iger. Njegova knjižnica je v lasti SAZU.

Gl. SBL III.

206. RODE Matija (1879—1961), rojen v Domžalah, je začel nabirati ljudske pesmi že kot dijak v Ljubljani in pošiljal svoje zbirke SM še potem, ko je že študiral pravo. Iz SM je Štrekelj dobil vseh njegovih 12 zbirk ljudskih pesmi iz okolice Ljubljane, Škofje Loke, Kamnika, Višnje gore, Hrašč pri Postojni, iz Sv. Marjete pri Ptujju (danes Gorišnica), Toplic pri Novem mestu in še od kod (SZ IV. a, 128), prav tako tudi njegove zapise vraž in pregovorov iz okolice Ljubljane (SZ 4/48, 6/12, 10/4). Za zbirke

se mu je zahvalil v SNP II in III, v SNP II tudi za zbirko Iv. Petkovška (gl. katalog s. v.), ki jo je posredoval Rode.

Potem ko je končal pravo na Dunaju, se je Rode zaposlil kot odvetniški uradnik in solicitor. Skupaj z Iv. Tavčarjem je bil urednik SN, nato poslovodja narodne knjigarne. V letih 1909—39 je bil uradnik Mestne hranilnice v Lj. Bil je publicist in ustanovitelj Šentjakobske ljudske knjižnice (danes Mestna knjižnica v Ljubljani).

Gl. SBL III.

207. ROZMANČIČ Tereza. Njeno knjižico prepisov je v času 14. snopiča (1911) poslal Franc Simončič iz Gornje Radgone, upokojeni kustos dunajske vseučiliške knjižnice.

208. RUTAR Simon (1851—1903), rojen v Krnu pri Tolminu. Kot gimnazijski profesor v Ljubljani je poslal Štreklju za SNP I zapise ljudskih pesmi, nabranih na Primorskem in v drugih krajih Slovenije (Tolminsko, Dutovlje, Cerkno, Kropa, Idrijski hribi, Grahovo, Kleče, Vransko, Ziljska dolina, Podčetrtek). Po njegovi smrti je nekaj pesmi iz zapuščine, v kateri se je ohranila tudi zbirka Frančiška Medena, poslala Štreklju SM (8. snopič, 1904). V SZ so se ohranile 3 zbirke ljudskih pesmi (SZ IV. a, 129).

Rutar je študiral zgodovino, zemljepis, historične pomožne vede in filologijo v Gradcu. Učil je na gimnazijah v raznih krajih (Gorica, Kotor, Split), nazadnje v Ljubljani. Imenovan je bil za »konservatorja I. sekcije na Kranjskem«. Veliko je objavljajl s področja zgodovine, arheologije, zemljepisa in narodopisja, npr. Dve stari slovenski pesmi (LZ 1894, 62—4), Narodne pesmi (LZ 1883, 529, 93), Kralj Matjaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah (Zvon, 1879, Kazalo), Slovenske pripovedke o morju (Zvon 1880, 294—8), Knez Pes-Marko (LZ 1883, 252—3). Ocenil je Scheinigove Narodne pesmi koroških Slovencev (LZ 1889, 735—44).

Gl. SBL III; Goriški letnik 3 (1976), 4/5 (1977/78); Primorski SBL.

209. RZENOPOLJSKI R. V SZ je ohranjenih 9 pesmi iz Skrilj na Vipavskem (SZ IV. a, 130). Več o njem ne vemo.

210. SAMOTORČAN Josip (1862—1897), pravnik, doma od Sv. Jošta nad Vrhniko (danes Sentjošt), je bil Wiesthalerjev učenec. Njegovo zbirko iz leta 1876 je Šteklju poslal Fr. Levec. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I. V rokopisu je ohranjenih 12 pesmi (SZ IV. a, 131), pregovori, povedke in 12 pravljic (SZ 6/202—207, 9/164—165) iz Sentjošta nad Vrhniko. V 6. letniku gimnazije je Samotorčan s sošolci izdajal list Brstje, objavljajl je v Vrtecu (pod psevdonomom »Gradačan«). Leta 1884 je izdal v samozaložbi knjigo Mlada leta.

Gl. SBL III.

211. SCHNEIDER Frančišek iz Ljutomera (roj. 1863) je bil učitelj na Cvenu in je nato služboval kot nadučitelj v Cezanjecih, od koder je prispeval 2 pesmi, za kateri se mu je Štrekelj zahvalil v SNP II.

212. SCHWEIGL Fran. Njegovo zbirko je poslal dr. K. Ozvald. Pesmi je nabral v okolici Ptuja in drugod na Štajerskem.

213. SEDEJ Frančišek Borgia (1854—1931), rojen v Cerknem na Goriškem, je kot profesor bogoslovja izročil Štreklju (ko je ta pripravljajl SNP I) svojo zbirko, zbirke nekdanjih goriških dijakov (Jožeta Maligoja, M. Skočirja, Janka Berlota) in zbirki Jožefa Kraglja in A. Črva iz zapuščine prof. St. Kocijančiča. Od njegove zbirke pesmi, nabranih na Goriškem, je v rokopisu ohranjenih 38 pesmi, ki so skoraj vse objavljene v SNP (SZ IV. a, 132 in SZ 6/192—194).

Po končanem študiju bogoslovja v Gorici je študiral na Dunaju biblične vede in orientalske jezike. Že kot gimnazijec je sodeloval pri domačem listu Lipa (psevdonom »Matic«). V počitnicah je s Štrekljem po vaseh nabiral pesmi in pravljice ter pesmim, ki jih je zapela Pagonova Mica na Oblokah, zapisal napeve. Svoje zapise je pošiljal tudi Baudouinu de Courtenayu (objavljeno v Archiv für Slavische Philologie 1884, 1885). Bil je narodnostno globoko zaveden, se zanimal za socialna vprašanja, deloval na raznih področjih kulture in bil ugleden teološki pisec. L. 1906 je postal goriški nadškof in ostal na tem mestu do jeseni 1931, ko se je zaradi pritiska fašističnih oblasti umaknil.

Gl. SBL III.

214. SERNEC Josip (1844—1925), doma iz Slovenske Bistrice, je na Dunaju študiral pravo in nato v Celju odprl odvetniško pisarno. Sodeloval je v slovenskem na-

rodnem in političnem življenju. Objavljal je v SN. V ŠZ so ohranjene 3 pravlјice, ki jih je zapisal na Štajerskem (SZ 7/55).

215. SEVAR Hinko je kot trgovec v Moravčah pri Litiji poslal svojo zbirko Štreklju, ko je ta pripravljaval SNP I. Kot zasebni uradnik v Ljubljani je poslal še eno zbirko; Štrekelj se je zanj zahvalil v SNP II. Ljudske pesmi je Sevar začel zbirati okoli leta 1895 v Zagorju ob Savi, Dobu pri Domžalah, na Verdu, v Žabnici pri Škofji Loki, v Rovtah na Tolminskem, v Juršincih pri St. Petru na Krasu (zdaj Pivka) ter v Litiji in okolici (SZ IV. a, 133). Nazadnje je imel antikvariat na Starem trgu v Ljubljani.

216. SEVŠAK Marija. V ŠZ so ohranjeni njeni zapisi ljudskih pesmi iz Obreža pri Središču ob Dravi (SZ IV. a, 134).

217. SINGER Štefan (1871—1945), rojen na Strugi pri Železni Kapli v Rožu, je bil duhovnik v Železni Kapli in Logivesi, od koder je poslal Štreklju več starejših cerkvenih pesmaric in pesmi, iz Železne Kaple pa še več pobožnih in cerkvenih pesmi in rokopis pasijonske igre. Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I. Ohranjen je le del rokopisnega gradiva (SZ IV. a, Štefan Singer in NUK, SF 102).

Poleg duhovniškega poklica se je uveljavljal tudi kot krajevni zgodovinar in na vseh službenih mestih skrbno pisal župnijske kronike. V Carinthii 1934 je objavil članek Romanische Kirchen im Bleiburger Dekanate. Kot zaveden Slovenec je bil med 2. svetovno vojno odpeljan v taborišče in se tudi po odpustitvi iz Dachaua ni smel vrniti na Koroško. Umrl je v bližini Gradca.

Gl. SBL III.

218. SKOČIR Mihael je zapisoval ljudske pesmi kot dijak v Gorici. Njegovo zbirko je Štreklju poslal za SNP I Francišek Sedej (gl. katalog s. v.). V ŠZ je ohranjenih okoli 100 ljudskih pesmi (SZ IV. a, 135) — večina objavljenih v SNP — in 5 ugank (SZ 9/149) iz Starega sela pri Kobaridu. Skočir je postal častnik avstrijske armade in služboval kot stotnik v Celju.

219. SLAPŠAK Julij (1874—1951), doma v Rogačicah na Dolenjskem, je kot nadučitelj v Vodichah poslal Štreklju v času pripravljanja 13. snopiča (1909) 113 ljudskih pesmi in molitvic iz Mokronoga in okolice, iz Trebelnega na Dolenjskem in iz Leš pri Trziču; zapisal jih je okoli leta 1897 (SZ IV. a, 136).

Slapšak je poučeval na šolah v Trebelnem, Lešah, Vodichah, Radovljici in Ljubljani, deloval v raznih društvih (čebelarskem, gasilskem...) in bil tudi mladinski pisatelj (npr. Spisi Mišjakovega Julčka, Lj. 1909—13, Turki pred Sv. Tilnom, 2 zv., Lj. 1910, 1915, Dedek je pravil, Lj. 1910).

Gl. SBL III.

220. SLEKOVEC Matej (1846—1903), rojen v Kunovi pri Negovi, je svojo zbirko, ki se v rokopisu ni ohranila, poslal Štreklju med urejanjem SNP I, kjer se mu je Štrekelj zahvalil kot »zdaј« župniku pri sv. Marku (danes Markovci pri Ptujju). Prej je bil kaplan v Središču, Cirkovcih, pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju (danes Lovrenc na Dravskem polju). Zbiral je gradivo po raznih arhivih in napisal številne kronike. Pomagal je Josefu Zahnu sestavljati seznam krajevnih imen na Spodnjem Štajerskem. Objavljal je v različnih časopisih, mdr. tudi v Izvestju muzejskega društva za Kranjsko.

Gl. SBL III.

221. STAJNKO Josip. V ŠZ je ohranjena ljudska pesem, ki jo je zapisal v Logarovcih (SZ IV. a, posebni zapisi).

222. STAMOLENK. V ŠZ je ohranjena pesem, zapisana leta 1874 (SZ IV. a, posebni zapisi).

223. STEGENŠEK Mara. V rokopisu je ohranjenih 6 pesmi (SZ IV. a, 137), nabranih leta 1898 v Celju. Štrekelj se ji je zahvalil v SNP I.

224. STELE France (1886—1972), rojen v Tunjiški Mlaki pri Kamniku, je kot dijak v Kranju pod psevdonomom »France Francetov« poslal 4 zbirke ljudskih pesmi, za katere se mu je Štrekelj zahvalil v SNP II. V SNP III se mu je kot »abiturientu v Kranju« zahvalil za 62 pesmi, tu že s pravim imenom. Pošiljal je tudi kot študent na Dunaju, saj se mu je Štrekelj v 12., 13. in v 14. snopiču (1911) znova zahvalil za poslano zbirke pesmi in nekaj legend. Omenjen je tudi v SNP IV. V rokopisu je ohranjenih 10 zbirkih pesmi (SZ IV. a, 138) iz Kamnika, Stražišča pri Kranju, Poljanske doline nad Škofjo Loko, Tunjic, Radomelj, Podgorja pri Kamniku... Ohranjeni so tudi njegovi zapisi pregovorov in ugank iz Kamnika in okolice (SZ 9/151, 156,

4—5, 7, 9). S Štrekljem si je tudi dopisoval in dobil od njega navodila in nasvete za zbiranje. France Stele je potem študiral na Dunaju umetnostno zgodovino, slovansko filologijo in zgodovino, postal je član inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kasneje pa profesor za umetnostno zgodovino na univerzi v Ljubljani. Bil je prvi slovenski poklicni konservator.

Gl. SBL III; Emilijan Cevc, Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu, *Traditiones* 14, Ljubljana 1985, str. 123—135; Fr. Stele, Izročilo Tomaža Steleta, Et. X—XI, Ljubljana 1937—39, str. 327—43.

225. STEPIŠNIK Lovro (1834—1912) iz Vojnika pri Celju je bil kot zapisovalec samouk. Zanimanje za slovenščino sta mu zbudila župnik K. Križ in izobraženi kmet Miha Rušnik. Od leta 1850 je popisoval vreme, letino, zbral ljudske vremenske pregovore, zapisoval pohorske povedke in uganke. Objavil je: Pohorske pripovedke (v *Novicah* 1864, 227—8); Ptiči z govornim petjem (v Slovenskem glasniku 1866, 378); Oče svojega sinčka proda (v *Besedniku* 1869, 115); Ženitovanjski običaji v slovenjebistriški okolici (v Slovenskem gospodarju 1883, 2—3); Ženitne ali svatbine navade in napatnice z godčevskim katekizmom iz slovenskobistriške okolice na Štajerskem, Maribor 1884, 1885, 1888; Ljudsko blago vzhodne Štajerske v SG 1889, št. 4. Neobjavljeno je ostalo mdr.: Zlati venec — zbrano ljudsko blago; Ahasver, pripovedka, v Slovenski Bistrici leta 1908 zapisana varianta. V ŠZ je ohranjenih 31 ljudskih pesmi s Štajerskega, ki jih je zapisal okoli leta 1868/9 (SZ IV. a, 139 in SZ 6/199).

Gl. SBL III.

226. STIBLER Janez, rojen v Puščavi leta 1861, je kot učitelj pri Sv. Antonu na Pohorju (danes Planina) poslal Štreklju 10 ljudskih pesmi, ki jih je zapisal okoli leta 1904 v domači vasi (SZ IV. a, 140). Štrekelj se mu je zahvalil v SNP III.

227. STOKLAS Marija je bila kmečko dekle iz Šmarij pri Jelšah. Njeno zbirko je poslal Frančišek Zopf, učitelj v Ljutomeru, in Štrekelj se mu je zahvalil v SNP I. Ohranjenih je 69 pesmi iz Dvora pri Šmarju pri Jelšah (SZ IV. a, 141).

228. STRELEC Ivan (1864—1914) iz Nove vasi pri Markovcih na Ptujskem polju je bil učitelj v Markovcih, Vidmu, Vitomarcih in drugod v Slovenskih goricah. Njegovo zbirko je Štreklju poslal učitelj v Mariboru Gabriel Majcen, gl. SNP II.

Kot narodopisec in krajevni zgodovinar šolstva je največ objavljaval v Popotniku. Njegova predavanja na zborovanjih ptujskega učiteljskega društva so bila namenjena sprva agitaciji za zbiranje narodopisnega gradiva (Popotnik 1886, 62), pozneje vzgojnim težavam otrok in domoznastvu (Popotnik 1887, 28), naposled šolskim kronikam in narodnogospodarskim vprašanjem.

Gl. SBL III.

229. STRGAR Jožef ml. iz Celovca je poslal za SNP v SM 2 pesmi. Omenjen je v SNP IV.

230. STRMŠEK Fran, visokošolec v Gradcu, je izročil svojo zbirko Glonarju, ko je ta urejal 15. snopič (1913).

231. STRMŠEK Vekoslav (1864—1907) iz Dogoš pri Mariboru, učitelj pri Sv. Petru na Medvedjem selu (danes Kristanvrh), je kot narodni delavec organiziral na šoli zbiranje ljudskih pesmi. Zbirko 47 pesmi, ki so jih nabrali učenci (Mica Dolšak, Mica Hajnšek, Ciril Ogrizek, Franc Kolar, Katarina Korun, Ana Kovačič, Mica Kregar ml., Mica Kregar st., Ema Mahajne, Ana Mastinšek, Jurij Strašek, Terezija Škorec, Mica Tramšak, Jula Tramšak, Fr. Vehovar, Mica Vrbovšek, Matilda Vrbovšek), je po očetovi smrti Štreklju poslal sin Pavel Strmšek (1891—1965) kot osmošolec v Celju. Štrekelj se mu je zahvalil v 14. snopiču (1911).

Gl. SBL III.

232. STRMŠEK Pavel: gl. zgoraj pri Strmšek Vekoslav. Pavel je postal gimnazijski profesor na Češkem, v Mariboru in Celju. Napisal je več dramskih tekstov in članke s področja literarne zgodovine, zgodovine, zemljepisa in narodopisja. Kot Štrekljev zet je objavil marsikaj iz Štrekljeve zapuščine.

Gl. SBL III.

233. SUŠNIK Janez, rojen 1861 v Ljubljani. V Wiesthalerjevi dijaški zbirki je ohranjen zapis pravljice (SZ 8/166).

234. SVETLIN Gašper. V ŠZ je ohranjenih 7 ljudskih pesmi, ki jih je zapisal v Domžalah (SZ IV. a, 142).

235. ŠALAMUN Anton (1866—1939), rojen na Mestnem Vrhu pri Ptujju. V SNP I se mu je Štrekelj zahvalil kot o. Hijacintu (»sedaj kapucin v Sv. Križu vipavskem«),

v SNP II pa za nekaj pesmi in zbirke kmečkega fanta Andreja Hrena kot o. Bernardinu (»minorit kaplan pri Sv. Trojici v Halozah«) (zdaj Podlehnik). Leta 1900 je namreč prestopil iz kapucinskega v minoritski red. V rokopisu so ohranjene 3 pesmi s Štajerskega (SZ IV. a, 144). Bil je zgodovinski in nabožni pisec. Pisal je o ptujski zgodovini, objavil zbirko narodopisnih drobcev iz okolice Ptuja: Ptujski okoličani (DiS 1897, 18—20, z dodanima ljudskima pesmima: Nevesta Ančika, Tri hčere, ib., 20—1).

Gl. SBL III.

236. ŠALAMON Lojza. V SZ je ohranjenih 118 pesmi, ki jih je zapisala v Makolah okoli leta 1896 (SZ IV. a, 143). Njeno pesmarico je Štreklju poslal učitelj Jurij Lulek (gl. katalog s. v.) in Štrekelj se mu je zahvalil v SNP III.

237. ŠASEL Josip (1883—1961) je kot študent prava v Pragi (takrat še Josip Wieser) poslal Štreklju 36 poskočnic iz Slovenjega Plajberka, kjer je bil rojen. Štrekelj se mu je zanje zahvalil v SNP III.

Po poklicu je bil pravnik, a se je uveljavil tudi kot narodopisec in kulturnoprosvetni delavec. Mdr. je objavil Narodno blago iz Roža (Ljubljana 1936—7), ki ga je fonetično redigiral Fr. Ramovš.

Gl. SBL III; Monika Kropelj, Josip Šasel etnograf. Ob stoletnici rojstva. Traditions 10—12, 1984, 191—196.

238. ŠASELJ Ivan Feliks (1859—1944) iz Mokronoga je bil župnik v Adlešičih. Štrekelj se mu je v SNP I zahvalil za njegovo zbirko in 2 zbirki učenca Črničča, v SNP II za 10 pesmi, v SNP III za 31 pesmi. Šaselj je s Štrekljem navezal strokovne stike. V SZ je ohranjenih 26 zapisov ljudskih pesmi iz Tribuč, Adlešičev, Šentlovenca na Dolenjskem in Mokronoga (SZ IV. a, Šaselj-Črnič).

Objavljal je predvsem s področja cerkvene zgodovine in narodopisja, npr.: Zgodovina Adlešičke fare na Belokranjskem (Zgod. fara lj. škofije IV, 1887), z adlešičkimi lokalizmi in uvodom o ljudskem življenju in jeziku; Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem (Zgodovinski zbornik 1889, 62; 1890, 129; 1891, 263; 1895, 458). Objavljal je ljudske pesmi, pregovore, reke in drugo narodopisno gradivo v SN, LZ, DiS in Et. Zbiral je gradivo o divjih živalih in vremenu in slovarsko gradivo.

Gl. SBL III.

239. ŠASELJ Miko (Emil), župnik (kurat) in pomožni učitelj v Vatovljah pri Divači, je omenjen v SNP I.

240. ŠEBAL A. V SZ so ohranjeni zapisi 5 pravljic iz Maribora (SZ 9/38).

241. ŠMUC Jože, realec. Njegovo zbirko je Štreklju poslal Fr. Levec (zahvala v SNP I).

242. ŠNUDERL Makso (1895—1979), rojen v Rimskih Toplicah, je kot gimnazijec v Mariboru poslal SM zbirko ljudskih pesmi in pravljic iz Rimskih Toplic. Glonar ga je omenil v 15. snopiču (1913). V rokopisu so ohranjene pesmi in 7 pravljic iz Rimskih Toplic (SZ IV. a, 145 in SZ 7/193—199).

Na Dunaju je študiral romanistiko, nato pravo v Gradcu. Bil je član organizacije »Preporod« (1913—14). Objavljal je iz svoje stroke. Bil je član Glasbene matice; redni član SAZU.

Gl. SBL III.

243. ŠPENDAL Jožef. V SZ je ohranjenih 26 pesmi iz Kamne gorice na Gorenjskem (SZ IV. a, 147).

244. ŠTEPEC Nace. Njegovo zbirko je Štreklju poslal Fr. Levec kakor vse druge zapise Wiesthalerjevih dijakov (omenjeni v SNP I). V rokopisu je ohranjenih 5 pesmi iz Šentvida pri Stični (SZ IV. a, 148).

245. ŠTRITOF Anton (1859—1917), rojen v Starem trgu pri Ložu, je kot študent klasične filologije in nemščine na Dunaju poslal Štreklju pesmi iz Starega trga pri Ložu in drugih krajev »starostrške doline«. Omenjen je v SNP I. V rokopisu je ohranjenih 11 pesmi (SZ IV. a, 149).

Bil je profesor v Kranju in Ljubljani in je kot dober pevec postal vodja pevskega zbora v Glasbeni matici. Sestavil je berila in učbenike in objavljaval pedagoške članke.

Gl. SBL III.

246. ŠTREKELJ Andrej, Karlov brat, mu je izročil svoj rokopis ljudskih pesmi iz Gorjanskega na Krasu.

247. ŠTRUKELJ Janez iz Šentvida pri Ljubljani (roj. 1869) je bil duhovnik v Zgor. Tuhinju. Fr. Levec je v pismu Štreklju z dne 19. 7. 1898 omenil, da pošilja njegovo zbirko, vendar se ta v SZ ni ohranila.

248. STUHEC (S.: Stuhec) Anton (1884—1948), rojen v Blagušu pri Šentjurju ob Ščavnici (danes Videm), je kot študent prava na Dunaju poslal Štreklju 6 pesmi. Štrekelj se mu je zahvalil v 9. snopiču (1905) in ga navedel kot »stud. iur. v Studencih pri Mariboru«. Kot pravnik je služboval v Gradcu, na Ptuj, pozneje bil odvetnik v Ljubljani. Objavljal je članke v raznih pravniških časopisih.

Gl. SBL III.

249. ŠTUHEC Josip. V SZ je ohranjenih 10 pesmi (SZ IV. a, 150), pregovori, vraža in uganka (SZ 4/7, 6/51, 9/139), ki jih je zapisal v Ljutomeru in okolici.

250. TERNOVEC (Trnovec) Matej (1842—1913) iz Grgarja je kot dvorni svetnik pri najvišjem sodišču na Dunaju poslal Štreklju pesmi, ki jih je zapisal v Grgarju ter po raznih krajih na Goriškem in Beneškem (SZ IV. a, 153). Štrekelj se mu je v SNP II zahvalil za 1 pesem, v SNP III pa ponovno za 1 pesem iz Grgarja.

Gl. seznam starejših Štrekljevih virov v uvodu.

251. THEUERSCHUH Ivan, bogoslovec v Ljubljani. V SZ je ohranjenih 6 pesmi, ki jih je zapisal v Tržiču in Begunjah na Gorenjskem (SZ IV. a, 152). Štrekelj ga je omenil v SNP I.

252. TKALEC Zmagoslav. Njegovo zbirko je Štreklju poslal (zahvala v SNP II) Gabriel Majcen, učitelj v Mariboru.

253. TOMAN Ivan. Iz zbirke Wiesthalerjevih učencev so ohranjeni njegovi zapisi 3 ljudskih pravljic in ene pesmi (SZ 8/168—171).

254. TOMAŽIČ Ivan, učitelj v Tinju na Pohorju, rojen leta 1860 v Čadramu. Njegovo zbirko je poslal Štreklju, ki se je zanjo zahvalil v SNP II, učitelj v Mariboru Gabriel Majcen.

255. TOMAŽIČ Tona. V SZ sta ohranjeni pravljici, ki ju je zapisala v Hrastniku (SZ 7/129—30).

256. TRAMPUŽ Franjo iz Kostanjevice na Krasu. V SZ je ohranjena uganka, zapisana na goriškem Krasu (SZ 9/157, 5).

257. TRATNIK Davorin, učitelj v Godoviču, je Štreklju prispeval 7 ljudskih pesmi (zahvala v SNP II).

258. TROBEVŠEK Leopold. V SZ je ohranjen njegov zapis ljudske pesmi iz Vrhpolja nad Kamnikom (SZ 10/1).

259. TROŠT Janko (1894—1975), rojen v Razdrtem pri Postojni. V SZ so ohranjeni njegovi zapisi besed, vraž in povedk iz Tomišlja (SZ 120—123). Po poklicu je bil učitelj in se je uveljavljal tudi kot narodopisec, topograf, muzealec in lutkar. V Idriji in Ribnici je bil soustanovitelj muzejev, na Kočevskem je zbiral topografsko gradivo.

Gl. SBL IV.

260. TRSTENJAK Alojzij (1887—1964) iz Pušencev pri Ormožu je kot gimnazijec v Mariboru poslal 37 pesmi, ki jih je zapisal sam, in 8 pesmi, ki jih je zapisala njegova sestrična Frančiška Trstenjak z Obreža pri Središču (gl. SNP III). V rokopisu je ohranjenih 31 pesmi (SZ IV. a, 154) in pregovor iz Pušencev (SZ 9/154, 20). Trstenjak je v Gradcu študiral pravo in bil že med študijem pomožni uradnik v Celju. Kot krajevni zgodovinar je napisal članke o zgodovini Ormoža, ukvarjal pa se je tudi z ljudskim pravom, kot dokazujejo članki, npr.: Klada — nekdanji sramotilni les v Prekmurju (Topoli 1956, št. 1); Lendavske drobtine k zgodovini agrarnega prava (Svet ob Muri 1957, 53—5) in s šegami, npr.: Za pusta (Ptujski tednik 1958, št. 4).

Gl. SBL IV.

261. TRSTENJAK Frančiška: gl. Trstenjak Alojzij.

262. TUŠAK Jožef je bil trgovski pomočnik pri Sv. Antonu v Slovenskih goricah (danes Cerkvenjak). Prispeval je 3 zbirke ljudskih pesmi (zahvala v SNP II). V rokopisu je ohranjenih 13 pesmi iz Cerkvenjaka (SZ IV. a, 155) in pregovori, vraže in povedke prav tako iz Slovenskih goric (SZ 4/92—109, 7/1).

263. TUŠEK Franc: gl. Mohorič Fran.

264. URATNIK Filip (1889—1967), rojen v Podlogu v Savinjski dolini, je še kot gimnazijec v Ljubljani zapisal 10 pesmi. Štreklju jih je poslal njegov profesor Josip Wester. V rokopisu je ohranjenih 5 pesmi iz Savinjske doline (SZ IV. a, 157).

Pozneje je na Dunaju študiral pravo in bil zaposlen v Mostarju, Ptuju ter Ljubljani. Objavljal je članke o pravu in agrarni ekonomiji.

Gl. SBL IV.

265. VALENCIČ Fran (1878—1916), pesnik, rojen v Ilirski Bistrici, padel pri Doberdobi v 1. svetovni vojni. V rokopisu je ohranjenih 18 njegovih zapisov ljudskih pesmi (SZ IV. a, Valencič).

Kot dijak v Ljubljani je bil v prijateljskih stikih z Ivanom Cankarjem. Pravo je študiral na Dunaju in bil nato odvetniški pripravnik v Gorici.

Gl. SBL IV.

266. VAUDA Stanislav, doma pri Marjeti na Dravskem polju, od koder je po Strekljevi smrti poslal ljudske pesmi Glonarju. Omenjen je v SNP IV.

267. VAUPOTIČ Mathias. V SZ so ohranjene pravljice in povedke, zapisane v Mariboru (SZ 7/170—171). Iz njegove opombe na koncu rokopisa lahko razberemo, da je bil dijak: »... Prosim jih visoko častivredni gospod, naj mi nezamerijo kaj sem ni več pripovedkov spiso, da sem se mogo tudi slovensščino in druge predmete učiti.«

268. VELIKONJA Jože, rojen 11. 12. 1898 v Štandrežu pri Gorici, je bil učitelj, nekaj časa na Strmcu pri Logu pod Mangartom (SNP IV: »Na Strmcu pri Logeh v Soški dolini«), od koder je poslal Streklju ljudske pesmi. V rokopisu sta ohranjeni zbirki pesmi s Strmca (SZ IV. a, 158). Dalj časa je služboval v Pragerskem, kjer je bil šolski upravitelj, predsednik Družbe sv. Cirila in Metoda in Olepševalnega društva, mdr. tudi starosta Sokolov. Po letu 1940 je prišel v Ljubljano. Od leta 1955 pa do svoje smrti (6. 6. 1966) je kot zunanji sodelavec Inštituta za slovenski jezik, SAZU, zbiral in urejal gradivo za slovar slovenskega knjižnega jezika.

269. VIDIC Anton, tedaj gojenec drugega letnika moškega učiteljskega v Ljubljani, doma z Leš pri Ljubnem na Gorenjskem. V SZ je ohranjen njegov opis božičnih šeg (SZ 6/211).

270. VIDIC Josip, rojen v Libojah leta 1843, oče literarnega zgodovinarja Frana Vidica. Kot učitelj v pokoju v Št. Pavlu pri Preboldu (danes Prebold) je leta 1910 začel pošiljati ljudske pravljice in povedke Fr. Milčinskemu, ta pa jih je posredoval Streklju. Ljudsko pripovedno gradivo je nabral sam oz. prepisal iz zbirke pravljic posavskih krajev. Te pravljice so nabrali učitelji na njegovo spodbudo in so jih uporabljali tudi pri pouku domoznanstva. To jim je namreč priporočil Vidic kot načelnik »Savinjskega učiteljskega društva«. Vidic piše, da mu je pravljice, ki so jih nabrali učitelji I. Brinar, I. Knapič in A. Skalovnik v »celem Posavskem okraju«, izročila učiteljica Štefanija Cimperšek iz Trbovelj. Ohranjenih je le nekaj povedk iz Savinjske doline (ISN, SZ 7/138—163). Pesmi, ki jih omenja v pismu (23. 4. 1910), da jih je že poslal skupaj s pravljico »O prstanu Matere božje v Petrovčih«, se niso ohranile.

271. VIZOVIŠEK Fran. V SZ je ohranjen njegov zapis pravljice (SZ 9/36, 1).

272. VOUK — Ohranjen je njegov zapis pregovora iz Višnje gore (SZ 4/5).

273. VRABL Nikolaj Ivan. Kot gimnazijec v Mariboru in nato kot študent prava v Gradcu je prispeval ljudske pesmi iz Središča in iz Podincev pri Ptuju ter rokopis o Kristusovem trpljenju v štajerskem narečju. Strekelj se mu je v SNP III. zahvalil za obširnejšo zbirko, za omenjeni rokopis »in vnovič 12 pesmi«. Omenjen je tudi v SNP IV. V SZ je ohranjenih 12 pesmi (SZ IV. a, 160).

274. VRAZ Micka. V SZ je ohranjen njen zapis ljudske pesmi (SZ IV. a, posebni zapisi).

275. VRHOVNIK Ivan (1854—1935), rojen v Ljubljani, je kot trnovski župnik v Ljubljani poslal Streklju zapise ljudskih pesmi (zahvala v SNP I., IV.). V SZ je ohranjenih 42 pesmi iz Ljubljane, Dvora pri Polhovem gradcu, Trnovega in Naklega, nabranih v letih 1893—95 (SZ IV. a, 161).

Klasično gimnazijo in bogoslovje je končal v Ljubljani. Služboval je mdr. v Sori, Naklem, Dobu in Trnovem v Ljubljani. Zanimanje za slovensko preteklost so mu zbudili prof. L. Vončina, J. Smrekar in T. Zupan. Bil je kulturni in krajevni zgodovinar. Pisal je pod raznimi psevdonimi. Objavil je npr. Zgodovino Duplanske fare, Gostilne v stari Ljubljani (1926), Trnovska župnija v Ljubljani (1933), Slovenska imena ljubljanskih ulic pred 100 leti (Izvestja muz. društva za Kranjsko 1896).

Gl. SBL IV.

276. VRHOVSKI Lipe s Pohorja. Strekelj ga je omenil v SNP III., kjer se je za njegovo zbirko zahvalil SM, ki mu jo je posredovala.

277. VUGA Alojz iz Solkana. Kot četrtošolec na slovenskem učiteljišču v Gorici je poslal SM 2 pesmi iz Solkana. Štrekelj se mu je zanj zahvalil na platnicah 14. snopiča (1911).

278. WANG Jakob, gimnazijski profesor v Beljaku. Štrekelj se mu je za poslani 2 zbirki ljudskih pesmi in cerkveno pesmarico zahvalil v SNP II. V rokopisu je ohranjenih 123 njegovih zapisov ljudskih pesmi (SZ IV. a, 163).

279. WEISIAK — V SZ je ohranjen njegov zapis ljudske pesmi (SZ IV. a, posebni zapisi).

280. ZABUKOVEC Janez (1868—1946) iz Loža je poslal Štreklju zbirko ljudskih pesmi. V rokopisu je ohranjenih 6 pesmi iz Metlike in Drašičev (SZ IV. a, 162).

Bil je duhovnik v raznih krajih po Slovenskem. Kot kaplan v Metliki (1891 do 1894) je nabiral ljudske pesmi in jih poslal Štreklju. Ta se mu je zahvalil v SNP I. kot kaplanu v Podbrezjah (Š.: Podbrezju). Bil je krajevni zgodovinar in nabožni pisec. Pod Koblarjevim vodstvom je napisal obsežno knjigo Slavina, prispevek k zgodovini župnij (1910).

Gl. SBL IV.

281. ZALAR Franc. V SZ je ohranjen njegov opis šeg, nastal pri Sv. Vidu nad Cerknico (danes Žilce) leta 1911 (SZ 6/210).

282. ZEMLJIČ Franc, učitelj v Lučah pri Solčavi (Š.: v solčavskih Lučah), rojen v Radencih leta 1861. Njegove zbirke ljudskih pesmi je Štreklju poslal Fr. Praprotnik (SNP I., II., III.). V rokopisu je ohranjenih 55 pesmi iz Luč in z Ljubnega (SZ IV. a, 165).

283. ZLOZNA Tonca. V SZ je ohranjena pravljica, ki jo je zapisala okoli leta 1884 v Gorjanskem (SZ 7/52).

284. ZOBEČ Anton, Wiesthalerjev učenec. Njegovo zbirko je skupaj z drugimi dijaškimi zbirkami Štreklju poslal Fr. Levec (SNP I.). V rokopisu je ohranjenih 29 ljudskih pesmi z Ribniške doline na Dolenjskem (SZ IV. a, 166), pravljice, vraže in pregovori, nabrani okoli leta 1876 prav tako v Ribniški dolini (SZ 7/47—51).

285. ZORE Janez (1875—1944) iz Trebelnega na Dolenjskem. V SZ je ohranjen njegov zapis pravljic iz Lašč (SZ 7/52). Doktoriral je iz teologije in bil leta 1905 imenovan za prefekta v škofovih zavodih v Šentvidu. Od leta 1911 prof. cerkvene zgodovine. Pri Mohorjevi družbi je začel objavljati zbirko »Življenje svetnikov«. Zaradi bolezni je spisal le 4 zvezke.

286. ZUPANČIČ Hinko. V SZ je ohranjen njegov zapis šeg iz Gorenje vasi (SZ 6/212).

287. ŽAKELJ Anton, župnik v Ljubljani. 6 pesmi iz njegovega rokopisa je poslal Ivan Vrhovnik, in Štrekelj se mu je zanje zahvalil v 14. snopiču (1911). (Gl. katalog s. v.).

288. ŽEHEL Jožef, učitelj v Gornjem gradu. Štrekelj se je na njegovo zbirko zahvalil Fr. Praprotniku v 5. snopiču (1900). V rokopisu je ohranjenih 11 pesmi iz Gornjega grada (SZ IV. a, 168).

289. ŽELKO Mici. V SZ je ohranjen njen zapis ljudske pesmi (SZ IV. a, posebni zapisi).

290. ŽEKAR Jožef iz Olimja (roj. 1871). Postal je kaplan pri Sv. Martinu na Pohorju (danes Smartno na Pohorju). V SZ je ohranjen njegov zapis pravljic iz Olimja (SZ 7/53).

291. ŽIROVNIK Janko (Š.: Jožef) iz Kranja (1855—1946). Štrekelj se mu je kot nadučitelj v Gorjah zahvalil v SNP II za 14 ljudskih pesmi. V rokopisu sta ohranjena zapisa dveh pesmi z Bleda oz. okolice (SZ IV. a, 170). Učil je v Ložu, Ljutomeru, Gorjah pri Bledu, Kranju, povsod je organiziral društva in tečaje. Zbiral je ljudske pesmi in izdal več zbirk ljudskih pesmi, prirejenih za zborovsko petje.

292. ŽUNTER Franc. Njegovo zbirko ljudskih pesmi je poslal Štreklju Fr. Praprotnik (SNP III.). V SZ je ohranjenih 12 pesmi iz Mozirja, od teh 10 v Ljubljani (SZ IV. a, 172), 2 v Mariboru (Mb, SZ).

293. ZUPANČIČ Oton (1878—1949), pesnik, rojen na Vinici. Štreklju je za 13. snopič (1909) posredoval 21 njegovih zapisov otroških pesmi, nagajivk, treh napeljevanj in dveh ugank iz Bele krajine Fr. Ilesič, takrat profesor na učiteljišču v Ljubljani. V rokopisu je ohranjenih 22 pesmi iz Dragatuša (SZ IV. a, 173) in uganka prav tako iz Dragatuša (SZ 9/156).

Na Dunaju je študiral zgodovino in zemljepis, postal mestni arhivar v Ljubljani, nato upravnik Slovenskega narodnega gledališča. Po Strekljevi smrti je SM naprosila njega in M. Pleteršnika, naj bi izdala SNP do konca. Ker je Pleteršnik ponudbo odklonil, je SM zaupala to nalogo Joži Glonarju.

Gl. B. Gerlanc, Oton Župančič, zapisovalec ljudskih pesmi. SE 11, 1958, 179—182.

294. »ŽUŽEK«. V SZ sta ohranjeni uganki z goriškega Krasa s tem podpisom (SZ 9/157, 6—7).

295. ZVAB Lovro (1852—1888), rojen v Dutovljah. Strekelj se mu — tedaj že rajnemu — zahvaljuje na platnicah 1. snopiča (1895). V rokopisu so ohranjene 4 zbirke ljudskih pesmi, nabranih v Dutovljah in v Tupelčah okoli leta 1874 (SZ IV. a, 174), in zapisi pravljic, povedk, vraž in pregovorov prav tako iz Dutovelj (SZ 7/57, 213).

Solal se je v Gorici in Trstu, učil je jezike na trgovski šoli v Ljubljani. Zaradi bolezni je odšel v Trst za nadzornika otroškega vrtca Družbe sv. Cirila in Metoda. Po smrti Viktorja Dolenca je postal urednik Edinosti. Narodopisne drobce je objavljval v LZ. Umrli je v Dutovljah na Krasu, star 36 let. Njegove Zapise je objavil Fr. Erjavec.

Gl. nekrolog v LZ 8 (1888) 573—574.

Zusammenfassung

ŠTEKELJS MITARBEITER — VOLKSKUNDLICHE SAMMLER

Die Sammlung »Slovenske narodne pesmi« — Slowenische Volkslieder (1895—1923) entstand in einer Zeit, die ihr auf ihre Weise sehr geneigt war, obwohl die Zeit der Romantik schon vorbei war, denn das Interesse für das Volkslied war unter den Slowenen, die um die Bestätigung ihrer nationalen Identität bemüht waren, noch nicht abgestorben. Auf der anderen Seite spukte im slowenischen Raum noch immer die Angst vor der »Lieder-Pest« der anstössigen Lieder herum. Das bereitete Strekelj, der sich bemühte, seine Sammlung auf einem wissenschaftlichen Niveau zu halten, viele bittere Augenblicke und Schwierigkeiten.

Als sich Strekelj zur redaktionellen Arbeit entschloss, hatte er schon viel Material zur Verfügung. Das war vor allem der Nachlass von Vraz (Vrazova ostalina — VO). Dieser Nachlass gab auch sozusagen den Anstoss dazu, dass man bei der »Slovenska matica« (SM) — damals war das die zentrale Kulturinstitution im slowenischen Raum — über die Herausgabe der SNP nachzudenken begann. Wichtig war auch der Nachlass von Matija Ravnikar-Požnenčan und anderes Material, das in der SM bald nach ihrer Gründung (1864) zusammenzuströmen begann. Von dem Zeitpunkt an, wo bei der SM eine Sektion für die Sammlung von Volksgut gegründet wurde, und diese in der Zeitung »Novice« (am 4. 11. 1868) einen Aufruf zum Sammeln von Volksgut veröffentlichte, bis zu dem Augenblick, wo Karel Strekelj die Redaktion übernahm, vergingen gut 18 Jahre. In der Zwischenzeit ging der Nachlass von Vraz von Hand zu Hand seiner nicht beschiedenen Redakteure: Gregor Krek, Jožef Pajek und Jakob Sket. Zur gleichen Zeit folgten dem Aufruf der SM viele engagierte volksgutsammelnde Slowenen und im Handschriftenfonds der SM strömte bald viel Material zusammen. All dies und noch einige wichtigere Nachlässe, die Strekelj später bekam, als seine Redaktionsarbeit schon im Gange war, führte er in der Vorrede zum ersten Buch der SNP an. Wir vermissen jedoch das Verzeichnis der Sammlungen bzw. des volkswissenschaftlichen Materials, das ihm auf seine Bitte um Volksgut — 1887 veröffentlicht in der Zeitschrift »Ljubljanski Zvon« — von Sammlern der unterschiedlichsten Schichten aus verschiedenen Gegenden Sloweniens zugeschickt wurde. Strekelj hat viele der zugesandten Lieder veröffentlicht und bei jedem unter dem Strich auch dessen Herkunft angegeben, gleichzeitig bedankte er sich auch bei den meisten Sammlern auf den Umschlagseiten seiner einzelner Hefte und im Vorwort zu jedem Buch. Schon in dem Vorwort zum ersten Buch erwähnt Strekelj in der Liste der Verzeichnisse, die der Sammlung beigelegt werden sollten, unter fünftens: Verzeichnis der Aufzeichner. Joža Glonar aber, der nach Strekeljs Tod dessen Arbeit zu Ende

fürhte, betrachtete dieses Verzeichnis, sowie auch einige andere Beilagen, die Štrekelj vorgesehen hatte, als unwichtig und liess sie aus.

Heute ist es nicht mehr möglich, sich ein vollkommenes Bild der Sammler zu verschaffen, die bei dieser Aktion mitgewirkt haben. Der Katalog versucht anhand der Hinterlassenschaft Štrekeljs und seiner Anmerkungen in der Sammlung der SNP, anhand seines erhaltenen Briefwechsels und anderer sekundärer Quellen, soweit das heute noch möglich ist, die Sammler und das von ihnen zugeschickte Material vorzustellen.

Aus dem verbliebenen Material kann man schliessen, dass die Sammler verschiedenen Altersgruppen und sozialen Schichten angehörten. Unter den Sammlern und Vermittlern volkskundlichen Materials befinden sich auch einige prominente Persönlichkeiten jener Zeit, z. B.: Vatroslav Jagić, Anton Kosi, Stefan Kühar, Fran Levec, Fran Miklošič, Fran Milčinski, Simon Rutar, Frančišek Sedej Borgia, der Bischof des damaligen Görz und persönliche Freund Štrekeljs, mit dem er in den Ferien Lieder und Märchen in den Dörfern sammelte, ferner Štefan Singer, Viktor Steska, Ivan Šašel, Stanislav Škrabec, der Dichter Oton Župančič und andere. Mitgewirkt hatten auch viele Schüler und Studenten, später bedeutende Männer, die von dieser frühen Zusammenarbeit mit Štrekelj geprägt wurden, was dieser Sammelaktion Štrekeljs noch eine besondere Bedeutung verleiht. Die Jugend erwärmte sich auch am meisten für Štrekeljs fachliche Grundsätze und seine wissenschaftliche Methode. So z. B., Janko Barle, Anton Breznik, Joža Glonar, Ivan Grafenauer, Ivan Jager, Jakob Kelemina, Milko Kos, Fran und Janko Kotnik, Nikolaj Omersa, Ivan Rahne, Matija Rode, France Stele, Pavel Strmšek, Josip Šašel.

Beamte, Organisten, Arbeiter, Kaufleute, Handwerker und Bauern folgten dem Aufruf in minderer Zahl, aber gerade die Aufzeichnungen der einfachen Leute waren oft in höchstem Masse authentisch. Der Organist France Kramar, der schon als junger Bauernbursch für Štrekelj zu sammeln begann, und der Kaufmann Gašpar Križnik waren nicht nur sehr gute Aufzeichner und Feldforscher, sie betätigten sich auch als Publizisten.

Im Verzeichnis sind die Sammler alphabetisch geordnet, bei jedem sind — wenn sie erreichbar waren — die biographischen Daten angeführt und als Beispiel bei denen, die auch veröffentlichten, nur ein oder zwei bibliographische Daten, vor allem aus ihrer volkskundlich-publizistischen Tätigkeit. Angeführt sind auch ihre Sammlungen, von denen wir heute wissen, dass sie sie Štrekelj zugesandt haben, ferner die Archivnummer, wenn das Material erhalten ist.

TRADICIONALNA KULTURA NA OBMOČJU OBČINE SEVNICA V 20. STOLETJU

Mojca Terčelj

Pričujoči spis obravnava tradicionalno kulturo na območju občine Sevnica od zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja do danes. V njem sem skušala podati strnjeno podobo tradicionalne kulture na prelomu 19. v 20. stoletje in zasledovati njen nadaljnji razvoj oziroma preoblikovanje. Prispevek je nastal na podlagi topografske raziskave, ki je bila izvedena v okviru širšega etnološkega projekta »Način življenja Slovencev. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje«. ¹ Poudarek raziskovalnega dela ni bil na poglobljeni analizi posameznih področij tradicionalne kulture, marveč na njeni celotnosti in spreminjanju. Pri delu sem sledila enotni shemi raziskovalnega projekta, saj je namen topografije v poznejšem večstranskem tematskem in krajevnem primerjanju gradiva z območja celotnega slovenskega etničnega ozemlja in v poglobljenejših monografskih študijah.

Preučeno je bilo uvajanje novosti in stopnja ohranjenosti tradicionalne kulture v kmečkih gospodarstvih, poljedelstvu in živinoreji, obrtnih dejavnostih in domači dejavnosti, stavbarstvu, stanovanjski opreми, komunikacijskih sredstvih, oblačenju, hrani in prehranjevanju, skupnostih, šegah, verovanju, zdravilstvu, glasbi, petju in plesu in likovnem obzorju. ²

V raziskavi me je zanimalo predvsem, kdaj in kje so se pojavile nove prvine, ki so začele spreminjati t. i. tradicionalno ljudsko kulturo in način življenja, in kdaj in kje so se te prvine uveljavile do tolikšne mere, da so ju preoblikovale.

¹ Marija Terčelj: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje. Občina Sevnica. Diplomaska naloga. Oddelek za etnologijo FF v Ljubljani. Ljubljana, maj 1987, 251 str., 50 pril.

² Poleg tradicionalne kulture je topografska raziskava zajela še notranjo strukturo območja, demografski in gospodarski razvoj, spreminjanje poklicne in socialne sestave prebivalstva. V spisu sta zaradi prostorske omejitve in večkratnega ponavljanja dejstev spuščeni poglavji o kmečkih gospodarstvih in komunikacijskih sredstvih.

Pregled dosedanjih raziskav

V Sloveniji verjetno ni območja, ki bi bilo etnološko tako skromno preučeno, kakor je ozemlje občine Sevnica. Žal za to ni nobenih opravičljivih razlogov, saj je območje etnološko dovolj zanimivo. Izjeme so le topografske obdelave, ki pa doslej niso zaobsegale občine v celoti, temveč le neke kraje in neko tematiko. Prvi topografski podatki so bili zbrani v 19. stoletju kot odgovori na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842), omejujejo pa se povečini na sevniški trg in grad. Naslednje topografske raziskave so bile izvedene šele med letoma 1980 in 1986, in sicer v okviru etnološkega seminarja na Filozofski fakulteti in načrta »Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje«. Napisanih je bilo nekaj seminarских nalog o tradicionalni kulturi v krajih Sevnica, Boštanj, Blanca, Dolenje Brezovo in Razbor.³ Poleg teh sta bili napisani le dve seminarски nalogi o tem območju.⁴

Skupina študentov Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete je za Posavski muzej Brežice opravila julija 1978 sondažno raziskavo krajevne skupnosti Zabukovje. Zbirala je podatke o ohranjenosti tradicionalne kulture v stavbarstvu, notranji opremi, stenskem okrasju, domači obrti, socialni in družinski sestavi, šegah in ustnem izročilu. Na podlagi terenskih zapiskov, fotografij, skic in zbranih predmetov je uredila evidenčno kartoteko, fototeko in negativoteko; vse to hrani Posavski muzej Brežice. Drugih večjih etnoloških raziskav na območju občine muzej do zdaj še ni izpeljal.

Slovenski etnologi so teren sevniške občine le malo obiskovali, zato nimamo nobene tematske študije ali krajevne monografije. S področja folklorne so evidentirani le izjemni primeri. Tudi ekipe Slovenskega etnografskega muzeja se na tem območju niso nikoli mudile. Izjema je obisk Marije Makarovič, ta je leta 1984 zbrala nekaj podatkov o tradicionalni kmečki noši pod Lisco, ki jih je uporabila boštanjaska folklorna skupina pri izdelavi noš za svoje nastope.

Zavod za spomeniško varstvo Celje je šele leta 1984 izvedel prve obsežnejše terenske raziskave v občini Sevnica, ki je sicer bogata z etnološkimi spomeniki. Kakor poroča Vito Hazler v svojem prispevku o kozolcih ob Savi,⁵ je bila izdelana topografska evidenca t. i. etnološke dediščine, ki je bila vključena v elaborat o stanju in ogroženosti naravne in kulturne dediščine z vidika vpliva hidroelektrarn na Savi. V občinah Sevnica, Krško in Brežice so bili zaradi graditve sedmih hidroelektrarn izdelani varstveni režimi v Savski dolini, etnološki spomeniki v hribovitem predelu pa ostajajo žal še vedno anonimni.

³ Barbara Špan: Razkroj tradicionalne kulture, njena ohranjenost in inovacije v kraju Sevnica, občina Sevnica, od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej. Seminarска naloga pri predmetu Obča etnologija. Oddelek za etnologijo FF v Ljubljani. Ljubljana 1980; Mojca Ribič: Razkroj... na Razborju... Ljubljana 1983; Tina Orehovec: Razkroj... v kraju Boštanj... Ljubljana 1985; Milena Kunej: Razkroj... v krajih Dolenje Brezovo in Blanca... Ljubljana 1986.

⁴ Barbara Špan: Verovanje v vasi Studenec. Seminarска naloga. Oddelek za etnologijo FF v Ljubljani. Ljubljana 1982; Marija Terčelj: Monografija mesta Sevnice. Seminarска naloga I in II. Oddelek za etnologijo FF v Ljubljani. Ljubljana 1981.

⁵ Vito Hazler: Kozolci ob Savi. Pregled kozolcev v Posavju med Hoteležem in Logom (desni breg) in med Obrežjem pri Zidanem mostu in Blanco (levi breg). V: Traditions 16, Ljubljana 1987, str. 97.

Doslej so območje občine raziskovali v nekoliko večji meri arheologi, zgodovinarji in geografi. Poleg Melikove »Posavske Slovenije« so geografi izdali v 50. letih zbornik za pouk domoznanstva »Spodnje slovensko Posavje«, v začetku 60. let pa za etnologa zanimiv zbornik »Dolenjska zemlja in ljudje«. ⁶

S področja zgodovine in kulturne zgodovine je bilo napisanih nekaj poljudnoznanstvenih del. Leta 1928 je E. Laszowsky spisal zgodovino sevniškega gradu in trga, ⁷ Viktor Tiller je leta 1938 izdal monografijo Sevnice in okolice, ⁸ Rudi Cimperšek pa je pisal o zgodovini in etnografiji Sevnice v različnih zbornikih. ⁹

Pri topografski raziskavi sem se v precejšnji meri opirala na adresarje in leksikone občin za Kranjsko in Štajersko (1890, 1900, 1910), Kažipot po Slovenski Štajerski (1905), ¹⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine (1937) in Krajevni leksikon Slovenije (1966), popise prebivalstva, arhivske vire, ¹¹ šolske in cerkvene kronike, ¹² pa tudi na družbene plane občine Sevnica. ¹³

Raziskava tradicionalne kulture temelji na terenskem delu, ki je potekalo v presledkih med letoma 1979 in 1986. Vanj je bilo vključenih več ko 50 informatorjev iz petih sistematsko obdelanih naselij in drugih, sondažno obdelanih krajev.

Naselja, v katerih je bilo opravljeno sistematsko terensko delo, so bila izbrana po naslednjih izhodiščih: prikazati vse pglavitne geografsko-gospodarsko-kulturne tipe; kmečko, polkmečko in urbano naselje; štajerski in dolenski del občine; enega najbolj in enega najmanj razvitih krajev in, končno, izbrati kraj, o katerem je najti čim več pisanih virov.

⁶ Anton Melik: Posavska Slovenija. Ljubljana, 1959; Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto 1962; Spodnje Slovensko Posavje. Zbornik za pouk domoznanstva. Ljubljana 1956.

⁷ E. Laszowsky: Sevnica. V: Vijenac, god. I. (1923).

⁸ Viktor Tiller: Sevnica in okolica. Ljubljana 1938.

⁹ Sadjarsko društvo Slovenije: V spomin Dragotinu Ferdinandu Ripšlu. Sevnica 1977; Sevnica 1869—1969. Ob 100-letnici tabora v Sevnici. Sevnica 1969; Sto let gasilskega društva Sevnica 1879—1979. Sevnica.

¹⁰ Specialortsrepertorium von Steiermark 1890. K. K. statist. Centralcomission. Wien, 1893; Ortsrepertorium von Krain 1884; Specialortsrepertorium von Krain 1910. Wien, 1919; Leksikon občin Kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru: izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. gr. 1900. Izdala C. Kr. Centralna statistična komisija IV. Štajersko, Dunaj 1904; Leksikon občin za Kranjsko; izdala po rezultatih popisa ljudstva z dne 31. gr. 1900 Centralna statistična komisija na Dunaju 1906; Kažipot po Slovenskem Štajerskem. Leto I (1905). Izdalo in založilo Občeslovensko obrtno društvo v Celju. Celje 1905.

¹¹ Arhiv SRS, BAN IV. Kataster Prosvetno-gospodarskih ustanov 1931/32; fasc. 1. Brež-Kam.; mapa srez Brežice, mapa srez Krško, mapa srez Laško; Arhiv SRS, TOI; Zadrudni register CI, CII, NIII; Arhiv SRS, Imenska kartoteka društev za Slovenijo; Arhiv SRS, Ban-a. VIII Konvol. (št. 31, 36, 88, 89, 92, 97, 100, 182, 195, 234, 476).

¹² Kronika župniškega urada Sevnica 1881—1987; Kronika Osnovne šole Zabukovje 1945—1980; Ana Hočev ar: Razvoj Osnovne šole v Krmelju, 1986 (tipkopis); Osnovna šola Sevnica. Naših 200 let 1782—1982. Gradivo zbral in uredil prof. Jože Bogovič. Založil ŠC Sevnica TOZD Osnovna šola Savo Kladnik. Sevnica, 1982.

¹³ Družbeni plan 1981—1985 občine Sevnica, strokovne osnove prostorskega dela družbenega plana Občine Sevnica za obdobje do leta 1985. Brežice 1980; Analiza dosedanjega razvoja in razvojnih možnosti občine Sevnica do leta 2000. Komite za družbeni razvoj in gospodarsko-upravne zadeve. Sevnica 1984; Predlog dolgoročnega plana občine Sevnica za obdobje od leta 1986—2000. ISSO Sevnica 1986.

Tako je bil izbran sevniški trg kot primer izrazito nekmečke kulture in kot središče občine; Boštanj kot eno najrazvitejših kmečkih dolinskih naselij, ki dobiva danes vse bolj urbano podobo; Šentjanž kot eno središčnih kmečkih naselij v južnem delu občine in v bližini krmeljskega rudnika; Mrzla Planina kot še danes pretežno kmečko, odmaknjeno in skoraj visokogorsko naselje, in Sv. Primož kot eno najbolj odmaknjenih naselij, v katerem so najpozneje začeli uvajati novosti.

Pri terenskem delu sem uporabljala dve metodi, tako imenovano stacionarno metodo in občasno obiskovanje kraja z usmerjenim pogovorom; prvo pri Sv. Primožu, na Mrzli Planini in deloma v trgu, drugo v Boštanju, Šentjanžu in v Sevnici.

GLAVNI INFORMATORJI

- 1 Marija Bauman, r. 1914, preužitkarica; Mrzla Planina 18;
- 2 Anton Blatnik, r. 1948, gozdni delavec, kmet; Primož 5;
- 3 Ana Blatnik, r. 1948, kmetica; Primož 5;
- 4 Marija Blatnik, r. 1914, preužitkarica; Primož 5;
- 5 Karel Blatnik, r. 1908, kmet; Češnjice 6;
- 6 Ana Bohinc, r. 1918, kmetica; Mrzla Planina 19;
- 7 Rafael Blas, r. 1943, uslužbenec-kmetovalec; Jablanica 23;
- 8 Rudi Cimperšek, r. 1922, upokojenec; Glavni trg 33, Sevnica;
- 9 Francka Dolensek, r. 1900, preužitkarica; Znojile 1;
- 10 Miha Gračner, r. 1916, kmet; Mrzla Planina 24;
- 11 Matilda Gračner, r. 1925, kmetica; Mrzla Planina 24;
- 12 Marjan Jesenko, r. 1931, pravnik; Savlje 69, Ljubljana;
- 13 Jože Kozole, r. 1905, preužitkar; Mrzla Planina 28;
- 14 Milan Kozole, r. 1948, kmet; Mrzla Planina 28;
- 15 Anica Kozole, r. 1954, kmetica; Mrzla Planina 28;
- 16 Viktor Kladnik, r. 1941, uslužbenec; Glavni trg 38, Sevnica;
- 17 Jožica Kozole, r. 1949, kmetica; Mrzla Planina 18;
- 18 Angela Kočevar, r. 1926, učiteljica v pokoju; Zabukovje;
- 19 Vera Leben, r. 1937, gospodinja; Glavni trg 35, Sevnica;
- 20 Franci Leben, r. 1964, učitelj glasbe; Glavni trg 35, Sevnica;
- 21 Jožefa Leskovšek, r. 1925, kmetica; Mrzla Planina 26;
- 22 Karel Mikulič, r. 1935, kmet; Velika Hubajnica;
- 23 Jože Mrgole, r. 1889, um. 1984; živel v Znojilah;
- 24 Drago Mušič, r. 1903, upokojeni zdravnik; Gregorčičeva 9, Ljubljana;
- 25 Martin Pajk, 1928—1987, uslužbenec; živel v Zabukovju;
- 26 Ana Paskvale, r. 1935, delavka; Boštanj;
- 27 Igor Paskvale, r. 1962, strojni tehnik; Boštanj;
- 28 Leopold Prijatelj, r. 1902, upokojeni rudar; Gomila-Šentjanž;
- 29 Ema Repovž, r. 1923, upokojenka; Šentjanž;
- 30 Alojz Rak, r. 1938, železničar; Češnjice;
- 31 Zofija Remih, r. 1937, gospodinja; Mrzla Planina 29;
- 32 Peter Remih, r. 1965, avtomehanic; Stranje 18;
- 33 Neža Staver, r. 1921, kmetica; Češnjica;
- 34 Drago Senica, r. 1918, upokojenec; Rakovnik, Ljubljana;
- 35 France Stopar, r. 1910, upokojenec-čevljar; Kvedrova 18, Sevnica;
- 36 Marija Špan, r. 1904, kmetica; Mrzla Planina 13;
- 37 Drago Tomažič, r. 1935, kmet in železničar; Primož 1;
- 38 Ana Tomažič, r. 1905, preužitkarica; Primož 1;
- 39 Majda Terčelj, r. 1926, upokojena učiteljica; Ježica 19, Ljubljana;
- 40 Jožefa Trefalt, r. 1927, kmetica; Mrzla Planina 21;
- 41 Franci Trefalt, r. 1953, kmet; Mrzla Planina 21;
- 42 Janez Trupi, r. 1935, sodar in mizar; Mrzla Planina, 29;

- 43 Anton Tomažič, r. 1906, preužitkar; Slančji vrh 1;
- 44 Lojze Urh, r. 1926, lončar; Čanje 42;
- 45 Ivan Vintar, r. 1937, kmet in gozdni delavec; Primož 4;
- 46 Marija Vintar, r. 1942, kmetica; Primož 4;
- 47 Štefka Vrtačnik, r. 1912, upokojenka-šivilja; Zabukovje 10;
- 48 Neža Zgonc, r. 1900, preužitkarica; Velika Hubajnica.

Opredelitev območja

Občina Sevnica leži v vzhodnem delu osrednje Slovenije. Njeno ozemlje zajema del Spodnjega Zasavja in Posavskega hribovja. Z občinama Krško in Brežice tvori Posavsko regijo.

Visoki grebeni Velikega Kozjega, Lisce in Bohorja jo na severu ločujejo od občin Laško in Šentjur pri Celju. Na vzhodu meji v celoti na občino Krško. Južna meja jo ločuje od občin Novo mesto in Trebnje. Na zahodu meji na občini Litija in Laško.

Ozemlje občine zajema Spodnjesavsko dolino od Loke pri Zidanem mostu do Blance s Posavskim hribovjem, ki jo obdaja z obeh strani, Mirensko dolino od Tržišča do izliva Mirne v Savo in zahodni del Krškega hribovja. Ozemlje je povečini hribovito.

Sava prečka občino v smeri severozahod—jugovzhod in jo deli v štajerski in dolenski del. Savska dolina je poleg zgornjega dela Mirenske doline edini ravninski predel občine. Dolina ni zelo široka, a ustvarja s plodnimi terasami precej ugodne razmere za intenzivno kmetijstvo, še posebej pri Loki, Kompolju in Blanci.

Zahodno od rečice Sevnica se Posavsko hribovje strmo vzpenja in tu so zlasti gozdne površine in košenice. Vzhodno od Sevnice se teren postopoma dviguje, zato je med Savo in Bohorjem gosto naseljen gričevnat svet, ki je na osonjih legah poraščen z gozdovi, na prisojnih pa so vinogradi, sadovnjaki, njive in travniki.

Krško hribovje oblikujejo široki ploščati hrbti, ki imajo na površju njive in vasi, na prisojnih pobočjih vinograde in sadovnjake, na osonjih pa gozdove.

V 10. stoletju je del obravnavanega ozemlja pripadal Savinjski, del pa Kranjski krajini. Leta 1035 sta se Kranjska in Savinjska marka združili v povečano Kranjsko, tako da je bilo celotno ozemlje današnje občine pod enotno upravo Kranjske krajine. Leta 1311 so ozemlje ponovno razdelili med Štajersko in Kranjsko. Habsburžani so si namreč v boju z nemškimi knezi za češko krono izborili oblast nad ozemljem nekdanje Savinjske marke. Deželna meja je od takrat tekla po Savi, ki je dobrih šest stoletij (do 1918) razmejevala ozemlje sevniske občine med dve večji upravno-politični enoti.¹⁴ Ta ločnica je pustila korenite sledove v sicer enotnem geodemografskem okolju. Med prebivalstvo se je močno zakoreninila zavest o pokrajinski pripadnosti, da je to čutiti še danes.

V stari Jugoslaviji je ozemlje pripadalo Brežiškemu, Krškemu in Laškemu srezu in je bilo še vedno ločeno na štajerski in kranjski del. Upravno, politično in gospodarsko je bilo združeno šele leta 1955, ko so določili meje današnjih občin. Šele takrat se je izoblikoval tudi današnji pojem Spodnjega Posavja,

¹⁴ Zgodovina Slovencev. Ljubljana, CZ, 1979, str. 162, 209.

ki ga ne določa le pokrajinsko-geografska enotnost, marveč tudi politično-upravna, gospodarska in kulturna.

Kulturološka podoba Spodnjega Posavja se je izoblikovala s prepletanjem in spajanjem dveh širših kulturnih tipov, štajerskega in dolenjskega. Elementi obeh se izražajo tako v govoru kakor v celotni tradicionalni kulturi.

Južni kraji občine (Bučka, Tržišče, Šentjanž) se vključujejo v vzhodno-dolenjski kulturni tip. V zgodovini so bili bolj povezani z dolenjskimi gospodarskimi in kulturnimi središči (Mokronog, Trebnje, deloma tudi Novo mesto) kakor s Savsko dolino. Druga območja občine gravitirajo povečini k Savski dolini in kažejo značilnosti spodnjeposavskega kulturnega tipa.

Pretok informacij in kulturni vplivi večjih središč (Celje, Ljubljana, Zagreb) so se v preteklosti širili večinoma po Savski dolini. Njeni kraji so bili zaradi živahnega prometa, trgovine in splošnega razvoja sprejemljivejši za uvajanje novih kulturnih prvin kakor vasi Posavskega in Krškega hribovja občine. Te so zaradi zaprtosti in odmaknjenosti od večjih središč v precejšnji meri ohranjale kulturne sestavine in način življenja v preteklih obdobjih.

Sevnico so od zadnje četrtine 19. stoletja pa vse do druge svetovne vojne obiskovali letoviščarji in prinašali tržanom tuje kulturne vplive in svetovljanskega duha. Pred prvo svetovno vojno so hodili v trg na počitnice Nemci, Avstrijci, Čehi in Madžari.

Med svetovnjima vojnama je bila Sevnica skoraj bolj povezana z Zagrebom kot z Ljubljano. Zagrebčani so bili njeni najštevilčnejši obiskovalci. Sevniške družine so hodile v Zagreb nakupovat, dekleta so se pri premožnejših Zagrebčanih zaposlovala kot sobarice in kuharice. V Zagreb so hodili nekateri tudi študirat.

Tuje kulturne vplive so na prelomu 19. v 20. stoletje in v času med svetovnjima vojnama prinašali tudi povratniki iz Amerike, Nemčije in Francije. Teh je bilo veliko na območju Šentjanža, Krmelja in Boštanja. S prisluženim denarjem so si lahko obnovili ali zgradili hiše, kupovali pa so si tudi kmetijske stroje.

Med drugo svetovno vojno je bilo veliko družin iz kranjskega dela občine izseljenih v Nemčijo, Srbijo in na Hrvaško. Delali so pri kmetih in v tovarnah in prevzeli nekatere novosti, ki so jih začeli po vrnitvi uvajati doma.

Nekaj novih kulturnih pojavov so prinesle na območje sevniške občine tudi primorske družine, ki so se priselile po prvi svetovni vojni v okoliške vasi Sevnice.

Vsi ti kulturni vplivi so bili navadno kratkotrajni, vezani le na določene socialno-poklicne skupine, ali pa prešibki, da bi pustili v kulturni podobi celotnega sevniškega območja opaznejše sledove.

Poljedelstvo in živinoreja

V preteklosti so v dolinskih predelih občine pridobivali plodno zemljo tako, da so preorali travnik ali požgali hosto. V hribovitih območjih niso požigali. Izkopali so grmovje in jeseni preorali te površine. Na prelomu 19. v 20. stoletje je bila v Savski in Mirenski dolini plodna zemlja povečini obdelana. Od takrat naprej niso obsežneje pridobivali njivskih površin. V hribo-

vitih območjih so obdelovalne površine intenzivneje in bolj množično širili še vse do dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja.

Po drugi svetovni vojni, zlasti pa še v zadnjih tridesetih letih, se obdelovalne površine večinoma krčijo; v dolinah zaradi urbanizacije (predvsem Savska dolina), v hribovitem svetu zaradi opuščanja kmetijstva in izseljevanja ali preusmerjanja v živinorejo. Njivske površine puščajo v travnike in pašnike, mnoge pa je zarasla hosta. V hribovitih predelih je ostalo na kmetijah premalo delavcev, da bi lahko obdelovali vse površine. Po drugi svetovni vojni so opustili tudi precej vinogradov.

V zadnjih dvajsetih letih so v nekaterih dolinskih predelih začeli spet pridobivati obdelovalno zemljo z agro- in hidromelioracijami zamočvirjenega in manj rodovitnega zemljišča (D. Radulje, Šentjanž, Stržišče, Podvrh).

Vse do množične uveljavitve traktorjev so orali z vprežno živino — v Savski in Mirenski dolini do konca 60. let, v hribovitih predelih do srede 70. let. Medtem ko se je traktor zelo hitro in množično uveljavil v nižinskih predelih, pa v hribovitih ponekod ob robu njiv in pri izkopavanju krompirja še orjejo z vprežno živino, predvsem tam, kjer je zemljišče strmo.

Ročno setev so opuščali z uvedbo sejalnih strojev. Medtem ko so bili v Savski dolini (zlasti v Boštanju) prvi sejalni stroji za peso in koruzo v uporabi že v začetku 20. stoletja, so se pod Bohorjem, Lisco in v odmaknjenih vaseh Krškega hribovja pojavili šele po drugi svetovni vojni, pa še to v manjšem številu. Ponekod jih še danes ne uporabljajo. V Zabukovju in na Mrzli Planini so jih začeli uporabljati šele po letu 1980.

Ročno okopavanje z motikami je danes še povsod v navadi, vendar predhodno prekopljejo zemljo s »prekopauniki«. Okopavajo povečini vse: peso, krompir, kolerabo, korenje, repo, fižol. Koruze navadno nikjer več ne okopavajo ročno, proti plevelu uporabljajo škropivo.

»Prekopauniki« ali »okopauniki« so se pojavili v Savski dolini (zlasti v Boštanju, Loki in okolici Sevnice) že pred prvo svetovno vojno. Sprva so bili leseni, nato železni. Prvi ogrebač za ogrebanje krompirja je kupil v Loki pri Zidanem mostu Papež iz Dol. Boštanja leta 1910. V večji meri so začeli v Savski in Mirenski dolini uporabljati kultivatorje po prvi svetovni vojni. V hribovitih predelih so se kultivatorji uveljavili veliko kasneje. Lesene so imeli ponekod že pred drugo svetovno vojno, železne pa so začeli uporabljati v Krškem in Posavskem hribovju šele v 50. letih. Pri Sv. Primožu je kupil prvi »okopaunik« ali »ogrebač« Ivan Vintar šele leta 1957.

Zaradi strmin v nekaterih hribovitih predelih še danes razmeroma redko uporabljajo kultivatorje.

S srpi in kosami so v dolinskih predelih želi še deset do petnajst let po drugi svetovni vojni, v hribovitih pa nekako do leta 1970, ko so kupili kosilnice in nekateri tudi snopovezalko. Prav v teh predelih se je do neke mere še danes ohranila ročna žetev (na manjših njivskih površinah žanjejo oves ali drugo žito, ki ga poleže divjad).

Ročna mlatev je bila v navadi vse do uvedbe mlatilnic. Večinoma so mlatili s cepci. Proso so meli z nogami (s hojo po žitu), rž so otepali. Prve mlatilnice so premožnejši kupili takoj po prvi svetovni vojni, vendar so v Savski in Mirenski dolini množičneje opuščali ročno mlatev v tridesetih letih, v hribov-

skih krajih šele v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, ponekod šele okoli leta 1965.

Nekateri večji kmetje so takoj po prvi svetovni vojni začeli mlatiti na gepelj, ki ga je poganjala živina. Uporaba geplja se je razširila v Savski dolini po letu 1920. V hribovitih krajih so začeli izkoriščati gepelj po letu 1925, vendar je bil do druge svetovne vojne še redek. Množično se je v teh krajih razširil šele takoj po drugi svetovni vojni, ko ga je imela vsaka velika in srednja kmetija.

Paša na prostem je bila razvita tam, kjer je bilo dovolj travniških in pašniških površin (povečini v Posavskem in Krškem hribovju), v nekaterih dolinskih vaseh (npr. Boštanj) pa je prevladovala hlevska živinoreja.

Skupne gmajne ni bilo povsod, zlasti ne v štajerskem delu Posavskega hribovja. Kmetje so pasli sami svojo živino, večji so imeli tudi pastirje. Verjetno je na tako pašo vplivala razdrobljenost vasi na manjše zaselke, precej oddaljene drug od drugega. Večji zaselki so imeli skupnega pastirja navadno le za drobnico (na Mrzli Planini npr. do leta 1965). Na območju Krškega hribovja je bila skupna gmajna bolj v navadi. V večjem obsegu se je ohranila do 60. let, marsikje pa tudi kakšno desetletje dlje, ponekod celo do danes (Rogačice, Impolje).

Do srede 60. let so kosili ročno še na celotnem ozemlju sevniške občine. Ročno košnjo je obsežneje zamenjala kosilnica v Savski in Mirenski dolini že konec 60. let. V začetku 70. let so začeli opuščati ročno košnjo tudi v hribovitih območjih, nekatere površine pa morajo zaradi strmin kositi še po starem.

Živino so vpregali vse do uveljavitve traktorjev. Kljub temu, da so nekateri naprednejši in premožnejši kmetje kupili traktorje že v začetku 60. let, so se množičneje uveljavili šele kasneje: v Savski in Mirenski dolini v začetku, v hribovitih območjih pa konec 70. let.

Konji so imeli »komate«, krave in voli »telejge«. Medtem ko v dolinskih predelih danes prav redko vpregajo živino, je v hribovitih območjih (zlasti v odmaknjenih vaseh) to še precej razširjeno in v navadi.

Domača dejavnost in tradicionalna obrt

Konec 19. stoletja in vse do druge svetovne vojne so bile v sevniški občini najbolj razširjene naslednje obrtne dejavnosti: mlinarstvo in žagarstvo, mizarstvo, sodarstvo, kolarstvo, tesarstvo, krovstvo, kovaštvo, pekarstvo, mesarstvo, šiviljstvo, čevljarstvo, oglarstvo, tkalstvo in domače izdelovanje košev in lese-nega orodja.

Mlinarstvo je bilo razvito ob vseh večjih in manjših rečicah in potokih, zlasti ob Sevnični, Blanškem potoku, Impoljskem potoku, Hinji, Mirni, Žignanici, Kameniškem potoku in Grahovici. Ob Sevnični je bilo do druge svetovne vojne kar 7 mlinov. Veliko mlinov je imelo tudi stope, kjer so stopali ječmen, proso in ajdo.

Lastniki mlinov so bili veliki kmetje in gostilničarji, ki so imeli svoje mlinarje. Manjši kmetje, ki so imeli mlino, so mleli sami. Mlinarji so za plačilo jemali ponavadi mercu, nekateri tudi denar. Mletje bele moke je bilo enkrat

dražje od mletja črne in zmesne. Stranke ponavadi niso prenočevale v mlinih, temveč so se vračale po moko čez nekaj dni.

V okolici Sevnice in Boštanja so začeli nekateri mlinarji propadati že med obema vojnama, saj je šmarski valjni mlin mlel moko veliko hitreje, Sevničani, Šmarčani in Boštanjčani pa so jo začeli kupovati tudi v trgovinah. Kljub tem se je mlinarstvo ohranilo še vse do 60. let tega stoletja. Kmetje imajo danes električne mline.

Do druge svetovne vojne je bilo na Sevnici in Mirni razvito tudi žagarstvo.

Mizarstvo je bilo razširjeno po celotnem ozemlju sevniške občine. Izučeni mizarji so živeli največini v Sevnici, Boštanju, Šentjanžu in na Loki. V vsaki vasi je bil tudi domači »tišler« — kočar ali mali kmet. Tišlerji so okoliškimi kmetom izdelovali po naročilu mize, okna, postelje, omare, zibke, mentrge, skrinje, ganke itn. Delali so v svojih delavnicah, veliko so hodili tudi po domovih (za okna, ograje itn.). Še posebej radi so hodili kočarji, saj so si s tem prislužili tudi hrano. Domači tišlerji so bili obenem »bognarji« in »pintarji« (kolarji in sodarji), saj so poleg navedenih predmetov izdelovali še kolesa, vozove, sode, škafe ipd.

Kolarstvo in sodarstvo je bilo zastopano do druge svetovne vojne v dokajšnji meri tudi med obrtniki. Po drugi svetovni vojni so se s tem ukvarjali le še priučeni mojstri. Tako se je domače kolarjenje v večji meri ohranilo še vse do 50. in 60. let, v oddaljenih vaseh Posavskega in Krškega hribovja še dlje. Zadnja leta pa ta dejavnost tudi tam izumira. Današnji kolarji se prilagajajo novim potrebam.

Medtem ko zna koše in orodje izdelovati vsak kmečki gospodar, se s kolarstvom in drugimi obrtnimi dejavnostmi danes ukvarjajo le spretnejši samouki.

Do druge svetovne vojne so bile dejavnosti, ki so uporabljale za svoj osnovni material les, največini še diferencirane. »Bognarji« so izdelovali vozove in kolesa, »pintarji« sode in škafe, »tišlarji« pohištvo, okna, leseno hišno opremo, ograje ipd., »cimpermani« pa strehe in pragove. Po drugi svetovni vojni, zlasti po letu 1960, ko se je obseg njihovega dela skrčil, so se začeli spretnejši samouki ukvarjati z več dejavnostmi hkrati. Tako najdemo danes največ primerov vaških mojstrov, ki izdelujejo sode in škafe kakor tudi orodja in vozove, leseno stanovanjsko opremo, ograje, zabožčke za krompir itn. Navadno jim pravijo »šušmarji« ali pa jih poimenujejo po osnovni obrtni dejavnosti (npr. »tišler«).

Kovaštvo je bilo precej zastopano v Savski in Mirenski dolini, predvsem v Sevnici, Boštanju, Šentjanžu in na Loki. Med svetovnjima vojnama so bili v Sevnici 4 kovači, 2 pa v Boštanju, Šentjanžu in na Loki. Poleg tega je imelo več boštanjskih kmečkih gospodarstev svojo kovačijo in svojega kovača. Kovačije ob Grahovici so imele kladiva na vodni pogon. Sevniški in boštanjski kovači so izdelovali poljedelsko orodje za širšo prodajo. Sekire, motike, kopače in cokle za zaviranje vozov so prodajali na sejmih v Radečah, Šentjanžu, Sevnici, Šentrupertu, Mokronogu, na Raki in v Boštanju.

V odmaknjenih vaseh so se s kovaštvom postransko ukvarjali manjši kmetje. Večkrat so bili hkrati tudi mizarji, kolarji in sodarji. Po naročilu so opravljali različna dela: podkovali so konje in vole, okovali vozove, podostrovali so lemeže, izdelovali so tudi »telejge« in različna poljedelska orodja.

Po drugi svetovni vojni je začelo kovaštvo hitro izumirati. Ohranilo se je le še kot domača dejavnost, povezano tudi s kolarstvom in mizarstvom.

Na območju občine, zlasti pod Bohorjem, je bilo razširjeno tudi tesarstvo. »Cimpermani« so imeli navadno več pomočnikov. V dvajsetih in tridesetih letih so začeli tesati še pragove in jih prodajati železnici. Ta dejavnost se je v Mirenski dolini in po okoliškem hribovju precej razširila, ko so gradili železniško progo Sevnica—Šentjanž. Pri tesanju pragov so cimpermani zaposlili tudi po 10 in več priložnostnih delavcev, navadno kočarjev in malih kmetov, ki so tako prišli do dodatnega zaslužka.

Ena izmed tradicionalnih obrtnih dejavnosti v občini je bilo tudi krovstvo. Krovci so strehe ponavadi le prekrivali, popravljali pa so jih kmetje sami. Krovci niso bili izučeni obrtniki. Nekateri so hodili od hiše do hiše in spraševali za delo. Eno streho so navadno prekrivali trije krovci, večje strehe tudi po ves teden.

Vsak krovec je imel svojega »pedentarja«, ki mu je podajal »uloge« (škope) in nosili pijačo. »Pedentar« je bil navadno domačin. Za izdelovanje škop je najboljša ržena slama. Poleg te so uporabljali tudi pšenično. Krovci so uloge povezovali z »bekami« (debele vrbove šibe, ki so jih kmetje sušili več let), imenovali so jih krovnice. Po končanem delu so krovce pogostili in jim plačali v denarju.

Prekrivanje streh je bilo priložnostno delo malih kmetov in kočarjev. Po prvi svetovni vojni so imeli krovci še veliko dela v hribovskih krajih, medtem ko so bile v Savski in Mirenski dolini že vse strehe krite z opeko. Danes kmetje slamnate strehe le še obnavljajo, nihče jih ne prekriva več v celoti. Krovci niso več potrebni, ker kmetje to postorijo sami.

Domače pletenje košev, košar in izdelovanje delovnega orodja je danes razširjeno še skoraj po vsej sevniški občini. V večji meri so začeli opuščati to dejavnost pred nekaj desetletji le v Savski dolini, večinoma v polurbanem okolju (v Krmelju in Sevnici že prej). Koše, ročne košare, grablje, držaje za sekire ipd. si izdelava danes vsak gospodar za svoje potrebe sam. Poleti nabere primeren les, ga posuši in deloma pripravi, januarja in februarja pa plete in izdeluje. Za pletenje košev uporabljajo največ drenov in leskov les. Najprej naredijo »čelugo« in »locn« (iz dreva), na to pritrdijo ogrodje iz količev, med katere nazadnje prepletajo vitre iz leskovega lesa. Za izdelovanje viter uporabljajo »hoblč«, za količe »rajtmoster«. Po nekajdnevni pripravi splete dober gospodar koš v enem dnevu.

Grablje izdelujejo iz orehovega, leskovega in drenovega lesa, toporišča pa iz bukke ali akacije.

Izdelujejo tudi brezove in sirkove metle. Veliko gospodarjev izdelava doma tudi lesene zaboje za jabolka in krompir.

Peki so bili le v večjih krajih, in kruha navadno niso mesili sami. Umesile so ga gospodinje že doma in ga zvečer prinesle v pekarno. Vsaka je pri tem označila svoj hlebec kruha.

V sevniški občini je bilo do druge svetovne vojne precej razširjeno tudi čevljarstvo. V trgu so bili med svetovnjima vojnama 4 čevljarji, v Boštanju 1 in v Šentjanžu 2. Izučene čevljarje so imeli tudi v Loki in drugih večjih krajih

in vaseh. Po navadi pa je imela vsaka vas svojega »šuštarja« — samouka ali priučenega čevljarja.

Izučeni čevljarji, predvsem sevniški, so delali izključno v svojih delavnicah, podeželski priučeni »šušmarji« pa so hodili od hiše do hiše in v tednu dni obuli vso družino. Tako so si prislužili tudi hrano, saj so bili povečini kočarji in mali kmetje. Gospodarji so sami kupili usnje, žeblje in močnejše usnje za podplate. Za boljše čevlje je bil boks, za delovne svinjska koža. Čevljar je prinesel s seboj le kopito, kladivo. »drejto«, smolo in klešče. Veliko dela je imel tudi s krpanjem starih čevljev.

Nekateri čevljarji so tudi izdirali zobe. Za to opravilo so imeli posebne klešče in razkužilo. V Zabukovju in na Mrzli Planini sta se oba »šuštarja« ukvarjala s tem še po drugi svetovni vojni.

Delo na domu je bilo v navadi zlasti pred prvo svetovno vojno, nekoliko manj med svetovnima vojnama, po drugi svetovni vojni pa je kmalu zamrlo. Od 50. let naprej kmetje čevlje kupujejo, in »šuštarstvo« delo se je omejilo le na popraviljanje stare obutve. Danes so vaški »šuštarji« že zelo redki.

V Sevnici in drugih večjih krajih je že pred drugo svetovno vojno čevljarska obrt dobila tekmeča v industrijski izdelavi čevljev. V začetku 30. let je zapisal sevniški župnik v kroniko, da »čevljarji žalostno gledajo skozi okna, odkar je trgovec Cimperšek Karel sprejel v svojo trgovino čevlje Bata«. Pripomba je nekoliko pretirana, saj je bila izražena med splošno ekonomsko krizo, res pa je, da so začeli takrat tržani segati po industrijskih izdelkih. Kljub temu so sevniški čevljarji izdelovali po naročilu škornje in drugo obutev še vse do 60. let. Od takrat naprej so dejavnost omejili le na popravila.

Čevljarstvo je po drugi svetovni vojni začelo hitro izumirati. Sevnica je imela v osemdesetih letih le še dva izučena čevljarja in z njuno upokojitvijo je obrt v občini izumrla.

Podobno kakor čevljarji so hodili po hišah tudi krojači in šivilje. S krojaštvom in šiviljstvom so se v Sevnici in drugih večjih krajih ukvarjali predvsem izučeni mojstri, ki so šivali le v svojih delavnicah. Navadno so imeli tudi pomočnika in več vajencev. V vaseh, še zlasti odmaknjenih, pa je bilo veliko domačih »žnidarjev«. Ti so hodili šivat po domovih predvsem do prve svetovne vojne, če so imeli kmetje doma šivalne stroje. S seboj je »žnidar« prinesel škarje in sukanec. Med svetovnima vojnama šivanje po domovih večinoma ni bilo več v navadi.

Prva desetletja po drugi svetovni vojni je bilo krojaštvo in šiviljstvo v Sevnici še precej razširjeno. Iz majhne obrtne delavnice je zrasel eden najpomembnejših industrijskih obratov v občini — Liscia. Zadnji desetletji obrt precej izumira. Dekleta se izobražujejo za konfeksionarske poklice in se zaposlujejo v Lisci in Jutranjki, krojijo in šivajo pa le še za lastne potrebe.

Tkalstvo je bilo v občini razširjeno do druge svetovne vojne. Ker domačini niso prodajali platna, je bilo delo tkalcev večinoma priložnostno. Tkali so navadno mali kmetje in kočarji. Tkalci so hodili tkat po hišah. Večji tkalci so delali v sosednjih občinah v Škocjanu, na Raki in v okolici Krškega. Prebivalci južnih delov občine so nosili prejo po navadi v Škocjan.

»Turšk« je do druge svetovne vojne gojilo vsako kmečko gospodarstvo. Postopek od tolčenja do preje je bil po navadi žensko opravilo. Najprej so ga

»popipale« in s peračami stolkle semenske glavice, nato so ga raztegnile po pokošenem travniku, da se je »zrosil« in »zgodil«. Tako je ostal lan tri tedne izpostavljen vsem vremenskim spremembam. Ker mu posebno dobro dé vlaga, so ga nekoč namakali tudi v potokih. Stebla so nato sušili na pokrovih iz tršljikovine. Pod pokrove so v jame dovajali toploto iz posebej za to pripravljenih peči. Posušen lan so terice strle. Teritev je veljala za eno najnapornejših kmečkih opravil, zato so bile terice navadno močnejše ženske. S stopami so lan najprej stolke, da so delno odstranile pezdur, nato so ga strle s trlicami. Če se jim je med tem prikazal kak možki, so mu obesile rep iz pezdurja. Teritev so spremljale šale in navade, ki so delavke sproščale pri napornem opravilu. Nazadnje so lan z grebenom še sčesale (mikale) in predivo shranile do zime, ko so ga ob večerih predle na kolovratih. V teh krajih ženske niso nikoli tkale. To delo je opravil tkalec.

Do prve svetovne vojne in še desetletje po njej so izdelovali več platna, ker so ga uporabljali tudi za »hodne« obleke. Med svetovnjima vojnama so iz platna šivali le še rjuhe, brisače in vreče. Še preden so platno narezali, so ga pobelili; dolge platnene kose so raztegnili po travi in jih polivali z vodo, da jih je pobelilo sonce. Nekateri so platno tudi pobarvali. Namakali so ga v stoječi vodi, ki je imela ilovnato dno. Tako so dobili platno modre barve za kučamajke.

Množično so začeli to dejavnost opuščati prva leta po drugi svetovni vojni. Doma izdelano platno je bilo po letu 1960 že prava redkost. V izjemnih primerih se je dejavnost ohranila tudi do 70. let. Eden takih redkih primerov je družina Trefalt z Mrzle Planine, ki je gojila lan za platno še do leta 1980. Eden zadnjih tkalcev v občini je bil Kolman iz Laz v Zabukovju, ki je tkal do konca 60. let. Po tem času, pa tudi že prej, so morali ljudje nositi lan k tkalcem v krško in novomeško občino.

Po drugi svetovni vojni so začeli opuščati tudi prejo in domače pletilstvo. Ovce so redili v nekaterih vaseh Posavskega in Krškega hribovja še vse do 70. let. Od konca 50. let so začeli menjavati striženo volno za pletenine s tovarno Almira iz Begunj. Nekateri so predli in pletli doma še do konca 60. let. Ženske so izdelovale nogavice, rokavice in jope v naravnih barvah. Zadnja desetletja »štrikajo« le še iz kupljene volne.

Zaradi obilice gozda so se v vsej občini ukvarjali z oglarstvom. Ta dejavnost je bila razširjena zlasti v 19. stoletju, pa tudi pred prvo svetovno vojno in po njej, vse do srede 60. let. Danes oglarijo le bolj poredko.

Največ kop so žgali pod Bohorjem, pa tudi na območju Jablance, Šentjanža in Sv. Primoža. Prebivalci Mrzle Planine in Zabukovja so hodili oglariti zelo daleč v bohorske gozdove, kjer so si postavili zasilne kočice. Na Bohorju so pred prvo svetovno vojno in nekaj časa po njej žgali kope tudi Italijani, ki so prihajali tja sezonsko. Domačini so od njih prevzeli polento.

Oglje so prodajali na debelo in na drobno. Precejšnje količine so prodali v Italijo.

Pred drugo svetovno vojno še ni bilo razširjeno apneničarstvo. Apno so kupovali v krški občini ali še dlje pod Gorjanci. Po drugi svetovni vojni se je dejavnost razširila zlasti po Krškem hribovju (Sv. Primož). Nekateri posamezniki so imeli tudi po 7 in več apnenic.

V občini je bilo razširjeno tudi mesarstvo. V večjih krajih so bili mesarji navadno še gostilničarji (Sevnica, Šentjanž, Boštanj).

Poleg mesarjev je med svetovnima vojnama v Sevnici delal poklicni prekajevalec mesa.

Kmetje so mesne izdelke izdelovali večinoma sami, nekateri pa so to delo opravljali tudi za druge, in sicer po domovih. Mesarska dejavnost se je po drugi svetovni vojni še razširila.

Lončarjev ni bilo na ozemlju današnje občine. Lončene izdelke so prebivalci kupovali na sejnih v Sevnici, na Planini pri Sevnici, v Brestanici, Mokronogu, Škocjanu in Šentrupertu. Na sevniškem sejmu je že pred drugo svetovno vojno začel prodajati svoje izdelke lončar Kržan iz Leskovca pri Krškem in je oskrboval z njimi tržane in okoliške kmete vse do smrti na začetku 80. let. Pri njem se je izučil edini sevniški lončar Lojze Urh iz Stranj, ki je odprl delavnico kmalu po drugi svetovni vojni.

Na ozemlju današnje občine je bilo pred prvo svetovno vojno in po njej zelo razširjeno krošnjarstvo; to je bila nekakšna potujoča trgovina. S krošnjarstvom so se ukvarjali Hrvatje, predvsem Dalmatinci iz Zagore, in pa Romi, ki so potovali po vsej Dolenjski in Posavju. Prišli so tudi v najbolj oddaljene vasi in od hiše do hiše ponujali svoje storitve in blago. Prenočevali se po skednjih. Mnogi so popravljali dežnike (»marelputelni«), drugi so cinili lonce, nekateri pa so prodajali porcelan.

Pogosto so po vaseh hodili tako imenovani »pičkurini« ali »Dalmatinci«, ki so prodajali bižuterijo (uhane, prstane, verižice, lasnice in broške itn.). Blago so prenašali na lesenih podstavkih, ki so jim sloneli na ramenih. Vaščani, predvsem ženske, so pri njih radi kupovali malenkosti (ogledalca, tobačnice, cigarete, vžigalnike, šivanke, sukanec ipd.).

»Pičkurini« ali »Dalmatinci« so sloveli kot zelo čedni in postavni možje. Povečini so bili urejenega videza, njihovo podobo pa je krasila še obvezna palica, na katero so se opirali med hojo.

V zadnjih desetletjih so »pičkurine« zamenjali Albanci, Romi in Hrvatje, ki prodajajo plastično stensko okrasje, preproge, prtičke in posteljnino in se prevažajo tudi že z avtomobili.

Med potujoče obrtnike in trgovce sodijo Ribničani s suho robo. Pred drugo svetovno vojno so jo tovorili na ramenih tako kot povsod drugod, dandanes jo prevažajo z avtomobili.

V Sevnici so bile pred prvo svetovno vojno razširjene še druge obrti: sedlarstvo, vrvarstvo, brivstvo, ključavničarstvo in konjederstvo. Med svetovnima vojnama so se jim pridružili še: kleparstvo, električarstvo, strugarstvo, avtomehanična obrt, slaščičarstvo in vrtnarstvo.

Po drugi svetovni vojni so se začeli uveljavljati obrtniki nekaterih novih strok: avtomehaniki, kleparji, mehaniki za gospodinjske stroje, elektromehaniki in avtoprevozniki. Slednji so v občini najbolj razširjeni (leta 1984 jih je bilo 109). Hkrati s sodobnim urejanjem stanovanj so se začeli pojavljati teracerji, tapetniki in parketarji.

V zadnjih petnajstih letih narašča v občini število izdelovalcev kovinske in plastične galanterije. Kot najmlajša dejavnost se uveljavljajo fotokopirnice.

Stavbarstvo

V preteklosti sta socialna in poklicna raven v precejšnji meri vplivali na velikost in namembnost stavbnih objektov in na izbiro gradiva. Tako je bilo rudarsko naselje v Krmelju drugačno od kmečkega stavbarstva in sevniških trških hiš. V tem pogledu so bili razločki tudi med velikimi kmeti, malimi kmeti in kočarji. Zaradi različnega naravnega okolja so bile manjše razlike pri izbiri stavbnega gradiva; pod Lisco in Bohorjem so uporabljali več kamenja (»štamberg«), v Krškem hribovju več lesa.

Zaradi pretežno hribovitega zemljišča prevladuje v občini vrhkletna oblika tradicionalne gradnje kmečkih domov. Gospodarske stavbe stojijo samostojno.

V zadnji četrtini 19. stoletja sta bili razporeditev in oblika kmečkih stavb naslednji:

Hiša je bila prislonjena ob pobočje. Kevder (ali klet), ki sta ga sestavljala dva prostora (eden za spravlanje krompirja, sadja in repe, drugi za spravlanje vina ali jabolčnika), je bil grajen iz kamna, da je držal stalno temperaturo. Stanovanjski prostori nad njim so bili leseni ali pol leseni — pol zidani. Kamnite hiše so bile redkejšje v Posavskem in Krškem hribovju kranjskega dela sevniške občine. V Savski in Mirenski dolini (Boštanj, Loka, Sevnica, Tržišče, Šentjanž) pa je bilo številčno razmerje med zidanimi in lesenimi hišami približno enako.

V Krškem hribovju so bile lesene hiše narejene iz brun in so bile ometane. V štajerskem delu Posavskega hribovja, zlasti pod Lisco in Bohorjem, je bilo veliko hiš zidanih v »štamberg« (med pokončne lesene tramove so vzdali kamenje). Navadno je bila ena polovica hiše lesena, druga pa zidana na opisani način.

Nad kletjo je imela vsaka hiša gank (balkon) s stopnicami. Na ganku je bil zadnji vhod, na nasprotni strani hiše pa glavni.

Manjši kmetje so imeli le tri prostore: hišo, kuhinjo in vežo. Drugo hišo in kambro (manjša soba) so si začeli dograjevati šele na prelomu 19. v 20. stoletje.

Večji kmetje so imeli več prostorov: »ta veliko hišo«, »ta malo hišo«, kambro, kuhno, lopo (vežo) in nekateri tudi »špajz« (shrambo).

Kočarske hiše so bile preprostejše. Imele so tanjše stene iz desk. Bile so dvocelične (hiša in veža, ki je bila obenem tudi črna kuhinja).

Gospodarskih poslopij je bilo več. Poglavitno gospodarsko poslopje je bila štala (hlev) s podom. To poslopje je bilo spodaj zidano iz kamna in zemlje (hlev in listnica), zgoraj leseno. Imelo je lesen gank s stopnicami. V enem prostoru je bil pod za mlačev, v drugem so spravljali slamo.

Ajhker ali kašča je v zadnji četrtini 19. stoletja stala še samostojno. Podobno kot hlev je bil spodnji prostor grajen iz kamna in zemlje. V njem so hranili poljedelsko orodje ali pa so imeli obrtno delavnico. Zgoraj je bilo poslopje leseno. V njem so spravljali živež. Na začetku 20. stoletja so zlasti na štajerski strani občine opustili ajhker kot samostojno stoječe poslopje. Kašča je dobila prostor nad hlevom poleg poda. Na dolenski strani občine, zlasti v hribovitih predelih, so še ohranili samostojne ajhkre.

V bližini hiše so stali še leseni svinjski hlevi, kozolec (dvojni) in drvarnica.

Kmečke hiše in gospodarska poslopja so imela v zadnji četrtini 19. stoletja v vsej občini še slammate strehe. Tla so bila v večjih kmečkih hišah, zlasti pa v Savski in Mirenski dolini, še lesena.

Stavbna podoba Krmelja je bila povsem drugačna. V zadnji četrtini 19. stoletja je zgradil lastnik rudnika več pritličnih delavskih hiš. Bile so zidane in krite z lepenko. Nekatere so bile namenjene samskim stanovalcem, druge družinam. Stale so druga poleg druge vzdolž glavne ceste.

V samskih hišah so bili veliki prostori, kjer je spalo več ljudi skupaj. Dva taka prostora sta imela skupno kuhinjo, vežo in vhod.

Poleg Krmelja je imela posebno podobo tudi Sevnica. Po zadnjem večjem požaru leta 1854, ko je pogorel ves trg, so v Sevnici zgradili zidane hiše. Zunanja stavbna podoba trga se od takrat do danes ni bistveno spremenila.

Hiše so zidane tesno druga ob drugi vzdolž glavnega trga. Večinoma so enonadstropne. Vhodi so obrnjeni na trg, zadaj so ograjena dvorišča in vrtovi. Najstarejše hiše imajo na dvorišču gospodarsko poslopje (pod), ki so ga do prve svetovne vojne in delno tudi po njej uporabljali za mlačev in spravlanje žita ali obrtne delavnice. Po drugi svetovni vojni so jih preuredili v garaže, delavnice in bivalne prostore.

Med svetovnjima vojnama in v prvih letih po drugi svetovni vojni so v stari Sevnici zgradili nekaj novih hiš, danes pa so nove graditve prepovedane, ker je trg zaščiten kot zgodovinski spomenik. Ko so leta 1956 asfaltirali Glavni trg, so zaradi spremenjene ravni tal dobili vsi vhodi stopnice.

V Florjanskem in Drožanjskem grabnu so bile hiše manjše in skromnejše, pritlične, povečini lesene ali pol zidane, pol lesene. Na prelomu 19. v 20. stoletje so bile še vse krite s slamo. Poleg hiš so stala tudi manjša gospodarska poslopja in kozolci.

Kmetje so obnavljali stare hiše od zadnje četrtine 19. stoletja do današnjih dni. Tudi predelovali so jih v vseh obdobjih, zlasti še po drugi svetovni vojni. V zadnjih dvajsetih letih gradijo nove poleg starih hiš. V odsluženih domovih prebivajo le še starejši rodovi vaščanov, po njihovi smrti hiše propadejo.

Novosti v stavbarstvu so začeli uvajati v Savski in Mirenski dolini veliko prej kakor v hribovitih in odmaknjenih vaseh, in sicer navadno večji kmetje, srednji in manjši pa so jim pri tem sledili, v dolini hitreje kot v hribovitih predelih.

Na prelomu 19. v 20. stoletje so začeli tudi srednji in mali kmetje dograjevati prvotne dvocelične hiše. Tako so pridobili eno hišo, kamro in shrambo. Vežo so navadno pregradili in dobili dva prostora: vežo in kuhinjo. Prevladujoča hiša je imela torej naslednjo razporeditev; na sredi sta bili veža in kuhinja, na vsaki strani pa ena hiša. Poleg »ta velike« hiše je bila kamra, poleg »ta male« »špajz«. Stransiše je bilo na ganku ali v bližini hiše. Do druge svetovne vojne je ostala prostorska razporeditev povečini enaka, spreminjala se je morebiti le namembnost prostorov. Tako so si nekateri uredili kuhinjo v nekdanji kamri ali kamro v nekdanji shrambi. Bistvene spremembe in dograditve so do druge svetovne vojne doživele le hiše v večjih krajih Savske doline.

Kmečki domovi v hribovitih predelih so povečini ohranjali podobo iz 19. stoletja. Med njimi so bile tudi izjeme, npr. vas Rogачice (v Krškem hribovju), ki je leta 1937 pogorela. Kmetje so si po požaru postavili zidane hiše z opečno kritino, večjimi okni in sodobnejšo razporeditvijo prostorov. Podobne

hiše so si postavili po drugi svetovni vojni tudi v tistih, zaselkih hribovitega območja, ki so bili v vojnih letih požgani. Zanje je značilno, da so večinoma ohranili staro razporeditev prostorov.

Danes je na pretežno kmečkem območju občine, zlasti v oddaljenih, hribovitih predelih (KS Zabukovje, vzhodni del KS Sevnica, hriboviti svet KS Blanca, Boštanj in deloma Sentjanž, vzhodni del KS Tržišče in cela KS Primož), več kot tretjina stanovanjskih hiš, kljub manjšim obnovam, ohranila vsaj po temeljni zasnovi obliko in tloris iz zadnjih desetletij 19. stoletja. Tudi hiše na glavnem trgu v Sevnici so ohranile tloris in zunanjo podobo s preloma 19. v 20. stoletje. Predelali so jih le v notranjosti, pa še to ne bistveno. Povečini so pregradili nekatere prostore in spremenili njihovo funkcijo. Bistveno nespremenjene so ostale tudi samske in družinske delavske hiše v Krmelju.

Štedilniške kuhinje so začeli uvajati v Savski in Mirenski dolini takoj po prvi svetovni vojni (tisti, ki so imeli gostilne), v hribovitih krajih pa šele po drugi svetovni vojni. V odmaknjenih predelih so se uveljavljale seveda veliko počasneje kot v dolini.

Črne kuhinje so danes zelo redke. Ohranile so se le v nekaterih lesenih in s slamo kritih hišah. Na ognjiščih ne kuhajo več, saj imajo tudi te črne kuhinje že štedilnike na drva. Ohranili so jih tudi v posameznih prezidanih hišah in imajo v njih navadno »alfo« — kotel za kuhanje svinjske hrane.

V kmečkih hišah so se krušne peči povečini še ohranile. Pri prenavljanju so jih največ opustili v 60. letih v Boštanju in nekaterih drugih naseljih, ki dobivajo v zadnjih desetletjih vse bolj urbano podobo. V novih hišah v Savski in Mirenski dolini jih navadno niso postavljali, v Posavskem in Krškem hribovju pa so jih kljub zgledovanju po primestnem stavbarstvu pozidali tudi v novih hišah.

Kopalnice in stranišča so začeli graditi v vaških hišah Savske doline, Sentjanža in Tržišča po letu 1960. (V Sevnici so jih zgradili že prej.) V Krškem in Posavskem hribovju so jih začeli, razen v novozgrajenih hišah, uvajati šele po letu 1980. V hribovitih predelih ima le malo hiš sanitarije.

Tridelna okna so začeli vzdavati v Savski dolini že po prvi svetovni vojni, v hribovitih predelih šele po letu 1950. V sedemdesetih letih so jih v nižinskih predelih zamenjala sodobnejša enojna (enodelna) okna, ki jih v hribovitih območjih vidimo le v novih hišah.

Lesene stropce so začeli odstranjevati po letu 1950. V Savski in Mirenski dolini imajo večinoma vse hiše že betonske stropce, v odmaknjenih krajih so se pričeli pojavljati po letu 1970 v novih stavbah. V večini starih hiš so stropi iz desk še vedno obiti s trstiko in ometani.

Na prelomu 19. v 20. stoletje je imela že večina kmečkih hiš z deskami obložena tla. V vežah in kuhinjah je bila po tleh zbita zemlja ali »ješterlik« iz maltne mase.

Topli pod so začeli v dolinskih vaseh uvajati že kmalu po drugi svetovni vojni, množično pa se je razširil šele pred nedavnim. V hribovitih krajih so ga začeli polagati v novih domovih in prezidavah na začetku 70. let, vendar se ni uveljavil v večjem obsegu. Sočasno so začeli stene v kuhinjah in vežah oblagati s ploščicami.

V trških hišah in novih stavbah (Sevnica, Šmarje) so imeli topli pod že med svetovnjima vojnoma. V salonih so ga pobarvali, prelakirali in čezenj po-

ložili preproge. Parket so imeli do druge svetovne vojne le v redkih hišah. Uveljavil se je šele v 60. letih. V kmečkih hišah parketa niso polagali.

Do prve svetovne vojne so bile večinoma vse vaške strehe prekrите s slamo. Po prvi svetovni vojni so jih v večjih vaseh Savske in Mirenske doline začeli prekrivati s strešno opeko, »bobovcem«. Do druge svetovne vojne je bila prekrita s strešniki že večina hiš v dolinah. V hribovitih predelih so bili strešniki v tem času še redkost. Slamnato kritino so najdlje ohranili kočarji in mali kmetje, in sicer do 80. let našega stoletja.

Po drugi svetovni vojni so v odmaknjenih vaseh s strešniki prekrili najprej požgane hiše, v 60. letih pa tudi druge. V 80. letih so bobovce začeli nadomeščati betonski strešniki.

Gospodarska poslopja in kozolce so začeli prekrivati pozneje kot stanovanjske hiše. V Savski in Mirenski dolini tik pred drugo svetovno vojno, v hribovitih predelih pa šele v 60. in konec 70. let. Zanimivo je, da so med drugo svetovno vojno požgane stavbe pozneje prekrili s slamo.

V starih kmečkih hišah so sušili meso v črnih kuhinjah. Ko so jih zamenjale štedilniške, so sušilnice prenesli na podstrešja. Meso so začeli sušiti v omarah, skozi katere so po cevi napeljali dim iz dimnika. Nekateri so si za prekajevanje mesa na podstrešjih sezidali posebne niše. V novih hišah ne gradijo teh niš, zato sušijo meso v starih hišah ali ga nosijo k sosedom.

Žito in meso so ohranjevali v ajhkrih ali kaščah; žito v lesenih skrinjah (kištah), meso na policah ali posebnih omarah z mrežastimi vratci. Vino so hranili v hramih ali zidanicah v vinogradih, manjše količine doma v kletih. V shrambah in vežah so v posebnih lesenih omarah in na policah hranili manjše količine moke, masti, jajc ipd.

V zadnjih dvajsetih letih shranjujejo meso večinoma v zmrzovalnih skrinjah ali v shrambah, le redki ga imajo še v ajhkrih. V skrinjah shranjujejo tudi kruh, gobe ipd. Večina kmečkih gospodarstev ima zmrzovalne skrinje. Hladilnikov kmetje ne uporabljajo veliko.

Žito ima še vedno prostor v kaščah, vino v kletih.

Nove graditve so bile do druge svetovne vojne veliko redkejše kakor po njej. Med svetovnim vojnama jih je bilo največ v Sevnici, Šmarju in okolici Krmelja. Hiše so si gradili predelavci, državni uslužbenci in rudarji, ki so se vrnili z časnega dela v ZDA, Franciji, Belgiji in Nemčiji.

V dvajsetih in tridesetih letih sta zrasli naselji skromnih pritličnih hiš okoli cerkve sv. Ane v Šmarju in v okolici Krmelja. Nekatere so imele stene le iz šibja in lepenke. Večje hiše so si v okolici železniške postaje (npr. Savska cesta) gradili državni uslužbenci, železničarji in nekateri predelavci. Ker so gradili večinoma na kredit, so v tridesetih letih imenovali današnjo Cesto na Dobravo »pufgasa«.

V 60. letih so začeli množičneje graditi nove stanovanjske hiše v Sevnici, Šmarju, Boštanju in Krmelju, v 70. letih pa na območju širše sevniske okolice (Drožanje, Brezovo, Lončarjev dol itn.), Dolenjega Boštanja (»Novo naselje«), Radne, Blance, Studenca, Šentjaža, Krmelja in Tržišča. Podoba teh hiš se precej razločuje od tradicionalnega kmečkega stavbarstva, saj je po zunanosti in tlorisu enaka primestnemu tipu hiše, ki ga opazimo po vsej Sloveniji. V Sevnici so med 1960 in 1980 zgradili tudi naselje novih stanovanjskih blokov.

V oddaljenejših krajih Posavskega in Krškega hribovja so začeli graditi nove stanovanjske hiše šele konec 70. let, najdemo pa jih v precej skromnem številu. Po razporeditvi prostorov in zunanosti se tudi te zgledujejo po predmestnih.

Večje spremembe pri gospodarskih stavbah in prostorih so nastale z bolj množičnim uveljavljanjem mehanizacije in usmerjanjem kmetijstva. V Savski in Mirenski dolini je več sprememb kakor v hribovitih in oddaljenih krajih.

Betonski hlevi so se v Savski in Mirenski dolini pojavili že med svetovnima vojnoma, betonski svinjaki po drugi svetovni vojni. Hleve »na rešetke« in samoodplakovanje odpadkov so začeli uvajati šele na začetku 80. let. Kljub temu se je še do danes ohranilo precej starih, delno obnovljenih hlevov in svinjakov. V hribovitih predelih so betonski hlevi redkejši, saj so jih začeli kmetje kooperanti uvajati šele konec 70. let.

Poleg tradicionalnih gospodarskih poslopij so začeli v zadnjih dvajsetih letih graditi garaže in orodjarne za kmetijsko mehanizacijo. Nov element v tem sklopu je tudi silos, zlasti še po drugi polovici 70. let.

Kozolcev niso spreminjali, temveč so jih le obnavljali. Kozolcem so nazadnje zamenjali kritino.

Na območju sevniške občine ne uporabljajo koruznjakov. Koruzo sušijo navadno na ganku, kozolcu ali v parni.

Stanovanjska oprema

V zadnji četrtini 19. stoletja so imele kmečke hiše precej manj stanovanjske opreme kakor dandanes. Večina je bila lesena. Kočarji so imeli še skromnejšo opremo od kmetov.

V veži sta bili eno ali dve ognjišči povezani s pečmi. Zraven so bile ob steno prislonjene tri ali štiri burkle, loparja za peko kruha, metla iz ličkanja za čiščenje peči in lesen valj. Lonci so bili lončeni in povezani z žico, žlice lesene. Pod stropom so bile nameščene lesene palice, na katere so obešali meso za sušenje. Na steni sta bila pritrjena sklednik in žličnik, na nasprotni strani svetilka. V kotu ali pri oknu sta v nekaterih kuhinjah stala manjša miza in stol. Kasneje so v kuhinje nameščali tudi »kosne za fasungo« (omare za živež) s predali za moko, kašo, sol itn.

V »ta veliki« hiši je v kotu za vrati stala zidana peč z velikimi pokončnimi pečnicami, okoli peči pa lesena klop, ki je imela marsikje spodaj polico za čevlje. Na peči je bil navadno lesen »podn«, da so pozimi lahko starejši otroci na njem spali. Na strop nad pečjo sta bili na kavlje pritrjeni železni palici, na katerih so sušili koruzo ali obleko. Na kavelj so obešali obleko. Nad mizo je ponekod visel križ ali pa je bila v kotu polica s prtičem in lesenimi kipi svetnikov. Na stenah so visele tudi svetniške podobe na steklu in papirju in nabožna besedila v izrezljanih okvirih, ura »na gvihte«, navadno pa še ogledalo, ki je bilo obešeno pod kotom, da so lahko zanj zatikali glavnike in pisma.

V hiši so imeli »mejtrgo« (mjutrgo ali mentrg), v njej so mesili testo za kruh ali potico. Ponekod so imeli »mejtrgo« tudi v kuhinji, da je rabila še za mizo.

V kotu je stala postelja, v njej so spali otroci ali stari starši. V kočarskih hišah je bila to navadno edina postelja in na njej sta spala oče in mati. Starejši otroci (tudi na večjih domačijah) so vedno spali na pôdu ali v mrvici na kozolcu. (Kočarskih otrok doma ni bilo veliko, ker so morali že zgodaj služiti k večjim kmetom).

Ob peči sta stala navadno še lesena pručka in zajec za sezuvanje škornjev. Na mizi ali ob njej je imel svoje mesto lučnik, v katerega so zatikali brezovo in hrastovo trsje, da so si svetili. Pod njim je stal škaf z vodo, da so vanj padali ugaski. Na sredi hiše je s stropa visela hišna svetilka na petrolej. Ponekod so se že na prelomu 19. v 20. stoletje pojavile v »ta velikih« hišah omare.

V »ta mali« hiši je bila postelja (ali dve), na njej sta spala gospodar in gospodinja, ob njej pa sta stala »nahkasl« (nočna omarica) in zibka. Ob steni so imeli navadno »kufr« (skrinja) za obleko, kasneje tudi »kosn« (omara) za perilo. Ponekod so v »ta mal hiš« imeli tudi obrtno delavnico.

V kamri, če so jo imeli, so spale hčere. Poleg postelje je bil tudi kufr in kasneje kosn in manjša miza.

V shrambi (ni je imela vsaka hiša) so bile postavljene police za mast, suho sadje in drugo hrano, ponekod tudi že kosn za fasungo. Ob steni so stale štirinožne klopi za vreče z moko.

Na dilah so imeli večje lesene skrinje (kufre) za živež. Tu so hranili tudi sadje, fižol, čebulo itn.

Nekatere hiše so imele na podstrešju tudi frčado, manjšo sobo s pogledom na prednjo stran hiše, kjer so bile skrinje in postelja.

Rudarski samski domovi so bili opremljeni zelo skromno. V velikem prostoru je stalo več postelj, v kuhinji skupni štedilnik in police za posodo.

Trške hiše so imele raznovrstnejšo stanovanjsko opremo. V salonu je stala na sredi miza in nad njo je visela petrolejka. Ob eni steni je bila knjižna omara, ob drugi kredenca za »ta bolš« jedilni pribor in kozarce. Nekateri saloni so premgli tudi pianino. Navadno je ob steni stal še kanape ali v kotu sobe velik naslonjač. Pohištvo je bilo narejeno iz masivnega lesa (stoli so imeli lahko tudi usnjeno sedalo). Navadno so ga po naročilu izdelovali trški mizarji. Poleg pohištva so imeli več stenskega okrasja in stojal za rože.

Kuhinje so bile opremljene z zidanim štedilnikom, kredenco za pribor in posodo, s stoli in mizo. V shrambah, te so bile sorazmerno precej večje kot danes, so bile lesene police za živež in večje posode.

Spalnice so imele zakonske postelje, omare, psihe in posteljne omarice.

Služinčad je navadno spala v tako imenovanih »taflpetih«, ki so jih čez dan uporabljali za mize, ponoči pa so odkrili pokrov in jih uporabljali kot postelje.

Oprema domov

Zidane štedilnike so si preskrbeli tržani že pred prvo svetovno vojno. V Boštanju, Šentjanžu in drugih večjih dolinskih naseljih so jih kmetje začeli uvajati kmalu po prvi svetovni vojni (v gostilnah še prej). S ploščicami obloženi štedilniki so imeli »pratror« (pečico) in kotlič za gretje vode. Z uvajanjem štedilnikov

so preurejali tudi drugo opremo v kuhinjah. Navadno so nekdanje kamre preuredili v kuhinje. V pečeh so še vedno pekli kruh in kuhali nekatere druge jedi.

V hribovskih vaseh so bili zidani štedilniki pred drugo svetovno vojno še redki. Deloma so jih začeli uvajati v tridesetih letih, v večji meri pa šele po drugi svetovni vojni.

S ploščicami obloženi štedilniki so se ohranili vse do 60. let 20. stoletja, ko so jih začeli množično nadomeščati kupljeni železni štedilniki na trdo gorivo (tako v Savski in Mirenski dolini kot v hribovitih predelih). Električne štedilnike so Sevničani začeli kupovati v 60. letih, v drugih krajih Savske in Mirenske doline v 70. letih.

Skrinje so zamenjali z omarami večinoma že pred prvo svetovno vojno (tako v dolinskih kot v hribovskih vaseh). Kufre za obleko so med svetovnima vojnama imeli še redki kmetje, ponekod pa so se ohranili še po drugi svetovni vojni.

Dvoposteljne spalnice so imeli tržani že pred prvo svetovno vojno, v kmečke hiše pa so prišle šele po drugi svetovni vojni, največ v 50. letih.

Pred tem sta gospodar in gospodinja spala v eni postelji, ki je bila nekoliko širša od današnjih. Prvi skončnik je imela nekoliko višji od zadnjega, na sredi je bila slamnjača.

Po drugi svetovni vojni so mladi zakonci začeli opremljati spalnice z dvema posteljama, posteljnimi omaricami, predalnikom za perilo in večjo omaro za obleko. Domači mizarji so jih izdelovali iz orehovega in češnjevega lesa. Navadno so neveste dobile take spalnice kot balo. Uvajati so jih začeli v Savski in Mirenski dolini in tudi v hribovitem območju, čeprav se je tam še precej časa ohranila stara oprema.

Kupljene spalnice so začeli v Savski dolini uvajati v 70. letih, v hribovitih območjih pa šele po letu 1980, a so še dandanes zelo redke.

Divane in naslonjače so imeli tržani že pred drugo svetovno vojno. V 60. letih so začeli kupovati nove sedežne garniture s kavči in omarami, ki jih je po naročilu izdelovala Mizarska zadruga iz Sevnice. V 70. letih so jih začeli nadomeščati z novimi dnevnimi sobami industrijskih proizvajalcev pohištva.

Kmetje so uvajali zofe po drugi svetovni vojni, sočasno z dvoposteljnimi spalnicami. S sedežnimi garniturami in kavči so začeli konec 60. let opremljati le nove hiše (v polurbanih naseljih Savske in Mirenske doline). Konec 70. let so v teh hišah začeli uvajati tudi nove dnevne sobe. V hribovitih krajih novih dnevnih sob ni.

V novih stavbah in dozidanih se prepletajo sestavine stanovanjske opreme »hiše« s sodobnimi industrijskimi izdelki (divani in kavči, največ s tistimi, ki se raztegnejo v postelje). Nove krušne peči so v teh zgradbah zgrajene v enakem slogu kakor stare, prav tako nove lesene mize s klopmi in stoli ter »bohkovim kotom«, vse te izdelujejo domači mizarji.

Otroške posteljice, vozičke in stajice so v Sevnici uporabljali že pred prvo svetovno vojno in med svetovnima vojnama. Kmečki otroci so ležali v zibkah večinoma še vse do druge svetovne vojne. Otroške košare so začeli v večjih dolinskih krajih uporabljati že v 30. letih, v hribovitih šele v 50. in 60. letih, lesene posteljice z ograjo nekoliko kasneje. Otroške vozičke (sprva lesene) in stajice so v vaseh začeli množično uporabljati po drugi svetovni vojni. Izdelovali so jih domači mizarji. Za nove kupljene vozičke in stajice so se v hribovitih

vaseh odločali šele v drugi polovici 70. let. Starejši kmečki otroci so do druge svetovne vojne spali navadno v »taflbetih« (postelja-miza) ali na »rajšpetlcu« (lesena deska na kolescih z 20 cm visoko ograjo, čez dan so jo porinili pod »špampet«).

V štedilniških kuhinjah so dvodelne in trodelne kredence kmalu zamenjale viseče sklednike in žličnike, zidanim štedilnikom so se pridružile »kolnkište« (zaboji za premog in drva). V trgu so jih imeli že pred prvo svetovno vojno. V Boštanju, Šentjanžu in drugih krajih Savske in Mirenske doline, pa tudi po nekaterih vaseh Posavskega in Krškega hribovja so se v večjem številu uveljavile med svetovnim vojnama, v večini hribovitih predelov šele po drugi svetovni vojni.

Viseče omare in pomivalne mize so začeli v trgu uvajati v 50. in 60. letih, v vaseh nekoliko pozneje. V Savski in Mirenski dolini po letu 1960, v Posavskem in Krškem hribovju po 1970.

S ploščicami obložene kuhinjske stene so prišle v navado povečini sočasno s pomivalnimi mizami in visečimi omarami, v vaseh Posavskega in Krškega hribovja šele po letu 1980. V teh vaseh oblagajo kuhinjske stene z lesom.

Prve pralne stroje so začeli v Sevnici in drugih krajih Savske in Mirenske doline uporabljati konec 50. let, množično pa v 60. letih. V oddaljenih vaseh so se pralni stroji pojavili šele po letu 1970. Pomivalni stroji so zelo redki.

Hladilniki so se množično uveljavili v drugi polovici 60. let. Imajo jih le gospodinjstva v mestnih in polmestnih naseljih. V hribovitih krajih imajo kmečka gospodinjstva dosti rajši zmrzovalne skrinje. Te so se množično uveljavile v 70. letih v celotni občini in so danes nepogrešljive zlasti v kmečkih gospodinjstvih.

Oblačenje

Na prelomu 19. v 20. stoletje so se kmetje oblačili že precej drugače kot tržani. Njihova oblačila sta sestavljali vsakdanja delovna ali »ta hodna« obleka in »takmašna« ali »takpivna«. Hodna oblačila so bila do prve svetovne vojne še v celoti narejena iz domačega platna, »takmašna« obleka iz kupljenega blaga (štofa). Šivali so jo krojači in šivilje, ki so hodili delat na dom.

Ženske so bile ob delavnikih oblečene v modrc iz belega platna, ki je segal do pasu in so si ga spredaj zapenjale z gumbi. Na to so oblačile ošpetl (platnena bluza s širokimi rokavi) in čezenj temen lajblc. Kikla (krilo) je bila v pasu nabrana in je segala čez gležnje. Navadno je bila iz cajga (cenen bombaž) ali kotenine v modri in črni barvi ali rožnata. Čeznjo so si zadaj ali spredaj »na mašno« zavežala predpasnik. Krilo so si pri nekaterih opravih spodrecale (potegnile do kolen in si jo v pasu z vrvico prevezale). Platnene obleke so si ženske rade tudi prebarvale.

Delovni čevlji (čižme ali punčohi) so bili visoki, »za šnirat«. Nosile so jih tudi poleti, čeprav so po navadi hodile bose ali v coklah. Na glave so si povezale cajgaste rute. Lase so si spletale v kito, zadaj speto v zvitek (figo), ali v dve kiti, oviti okoli glave in pripeti s harnodlni (lasnicami) in kamplni (glavniki). Spodnjih hlač še niso nosile. Obuvale so doma spletene »štumfe«, ki so si jih nad kolena prevezovale s trakom.

Pri prazničnih oblačilih so se zgledovale že po trški noši. Bila so iz boljšega, kupljenega blaga. Zimska krila so bila iz sukna (sekn), poletna iz svile ali cenejšega blaga. Za izdelavo kril so krojači porabili precej blaga, saj so bila dolga in močno nabrana: »Ena kikla na devet polic, na vsaki polici je devet žepov, na vsakem žepi je devet mošenj, v vsaki mošnji devet grošev.« Revnejše ženske so uporabljale zvijačo in so pod krila vstavljale obroče, da so stala bolj na široko. Bluze so bile iz enakega blaga kot krila. Imele so široke, v ramenih in zapestju nabrane rokave in visoke ovratnike. Pod krilom so nosile poškrabljeno untrco s čipkami. Pozimi so imele tudi po več spodnjih kril. Čez bluzo so si oblačile kučamajko. Ta je segala le do pasu in je bila v ramenih, zapestju in pasu »preštepána«. Navadno je bila temnomodre ali črne barve. »Takmašne« rute so bile židane (svilene) z velikim cvetličnim vzorcem. Po navadi so bile svetlih barv (siva, bela, rožnata). Cajgaste rute so k maši nosile le siromašnejše ženske. Torbic še niso uporabljale. Robec, denar (zavit v robec) in molitvenik so dajale v žep na krilu. »Takmašni« čišmi so bili narejeni iz boksa. Pozimi so se ženske zavijale v debele volnene plede s »cuflni«. Starejše so nosile temne, mlade pa svetlejšje plede.

Moška hodna obleka je bila vsa iz belega domačega platna: hlače in srajce brez ovratnikov na dva gumba. Vrh tega so nosili platnenene suknjiče ali doma pletene jope. Pod hodnimi hlačami niso nosili spodnjic. Obuti so bili v škornje do kolen. Štunfe (nogavice) so nosili le premožnejši. Mali kmetje in kočarji so si noge povijali s šufecami (krpami). Glavo je pokrival klobuk. Pozimi so nosili suknje, polhovke in volnene rokavice na en prst. Pri hodnih oblekah niso uporabljali robcev.

»Takpivne« (kupljeno blago) ali »takmašne« obleke so bile iz blaga, ki so ga kupili v trgovini ali na sejmu. Pod »kpivnimi« hlačami so nosili porhaste »gate«, ki so jih v pasu in gležnjih povezali z vrvico. Vrh srajc so oblekli »lajblč« in »reklc«, pozimi še sukno ali »iberok«. K nedeljskemu oblačilu so sodili tudi robec, žepna ura s »ketnco« in širokokrajni visok klobuk, pozimi še »takpivne« rokavice na prste (volnene ali usnjene).

Otroci so hodili v hodnih srajčkah ali kiklah vse do šole. Nosili so jih tako dečki kot deklice.

Tržani in večji vaški gostilničarji in trgovci so imeli boljše lajblče in dragocenejše žepne ure z verižicami. Imeli so tudi daljše suknje.

Tržanke so nosile bogatejša krila do gležnjev, povrh pa svilene predpasnike. Bluze so imele čipkaste ovratnike, rokavi so bili široki in v ramenih in v zapestju nabrani. Oblačile so že spodnje hlače (»počene vrbe«), ki so segale do kolen, povezane z »mašncami«. Uporabljale so tudi steznike. Obuvale so visoke čevlje in se zaljšale z nakitom.

Po prvi svetovni vojni so tudi kmečke ženske začele uporabljati spodnje hlače. Trajnejše pa je postalo to perilo v tridesetih letih. Nositi so jih začele mlade žene, saj se stare nanje niso mogle navaditi. V pasu so jih zavezovale s trakom. Hlače so bile počene (prekane) in so segale do štunfov. Navadno so jih podvezovale z »mašncami«. Ko so ženske začele nositi spodnje hlače, so se moški radi pošalili na njihov račun in preverjali, ali jih zares nosijo. Dečki so sledili njihovemu zgledu in se v šoli norčevali iz deklic, ki so jih nosile.

V tridesetih letih so začele mlajše ženske nositi svilene nogavice s »štrum-pantlni« in krajše platnene modrce. Izdelovale so jih šivilje iz mehkejšega, kup-

ljenega blaga (platna). Povrh so oblačile kombineže iz šifona, z velikimi čipkami, ki so se morale videti spod obleke. Tržanke so tako perilo začele nositi takoj po prvi svetovni vojni.

Moški so po prvi svetovni vojni začeli nositi spodnjice tudi ob delavnikih.

Bombažne hlačne nogavice so prišle v uporabo že med drugo svetovno vojno. V 60. letih so začele ženske nositi elastične in svilene hlačne nogavice in sintetične kombineže.

Krajša krila, raznovrstni kroji ženskih oblek, ki so se iz leta v leto spreminjali, večji vratni izrezi in plašči so se pri tržankah uveljavili že v dvajsetih letih, pri kmečkih ženah pa je stara obleka ostala še dolgo v uporabi.

Mlajše kmečke ženske so začele konec tridesetih let nositi enodelne, enobarvne obleke z belimi ovratniki, krojene v »faldo« in segajoče nekoliko čez kolena, ali pa so nosile krila in bluze z ovratnikom. Do druge svetovne vojne niso bili med kmečkimi ženami v navadi ovratni izrezi. Plašče so si po navadi kupile le premožnejše (navadno za poroko). Na glavah so nosile pisane židane rute, ki so si jih pri delu zavezovale zadaj, ob nedeljah spredaj.

Žene rudarjev so se zgledovale po meščanskem oblačenju.

Kmečka moška delovna oblačila so sestavljale »cajgaste« hlače, pisane in karo, porhaste srajce, lajblči in reklci, ponošeni klobuki ali slamniki. »Takmašna« obleka je bila iz štofa (hlače in rekle). Srajce so bile tanjše in navadno bele. Manj premožnejše kmetje so nosili naprsnike, ki so jih oblačili čez srajco in prevezali na hrbtu. Moški so med svetovnjima vojnama nosili suknje (mantlne), ki so jim segale prek kolen.

Pri tržanih so bile v dvajsetih in tridesetih letih v modi pumparice in športni suknjiči. »Takmašne« obleke so bile črne, štofaste. Pod njimi so nosili bele srajce.

Po drugi svetovni vojni so začele ženske nositi plisirana krila do kolen. V 60. in 70. letih so se krila vse bolj krajšala. Hlače so začele nositi v 60. letih najprej Sevničanke, za njimi okoličanke. V 70. letih so postale športne hlače, predvsem kavbojke, splošno oblačilo mladih. V hribovitih vaseh so nekatera dekleta začela nositi hlače v 70. letih, vendar se še danes niso povsem uveljavile.

Po prvi svetovni vojni so ženski nizki čevlji prišli v modo pri tržankah v dvajsetih letih, med kmečkimi ženskami desetletje kasneje. Nizki »šolni« so sprva veljali za pregrešne, zato je bilo treba k maši obuti »čižme«.

Trške žene so se ravnale po meščanski modi in pogosteje menjavale obliko čevljev (z vezalkami, s »šnalcami« itn.). Med kmečkimi ženami so bili do druge svetovne vojne v navadi nizki, lakasti čevlji. V tridesetih letih so tržanke že posegale po čevljih tvrdke Bata, pa tudi nekatera vaška dekleta niso hotela zaostajati za njimi. Kupovala so si čevlje iz zaslužka od prodanih gob, borovnic in kostaanja.

Tudi moški so med svetovnjima vojnama začeli nositi nizke čevlje.

Sandali so prišli v uporabo šele po drugi svetovni vojni.

Tržanke so se pokrivala s klobuki. Pred prvo svetovno vojno so bili v modi širokokrajni, pozneje oprijeti. Še kasneje so se uveljavile različne oblike klobukov. Konec tridesetih let so tržanke nosile moško krojene polstene klobuke.

Kmečke žene so se še vedno pokrivala z rutami, ki so bile med svetovnjima vojnama živo pisane in navadno židane. Klobukov niso nosile nikoli.

Moški »takmašni« klobuki so imeli precej široke kraje, bili so tudi visoki in navadno sivi, rjavi ali črni. Ob največjih praznikih so tržani nosili tudi »halpcylinder«. Med svetovnjima vojnama so tržani poleg tega nosili športne čepice — »šiltkape«.

Pozimi so se kmetje pokrivali s polhovkami, kožnatimi in volnenimi kapami.

Bolj gosposke tržanke so v dvajsetih letih začele nositi kratke bubi ali paževske pričeske, kasneje tudi »železne trajne«. Medtem ko so se kratke pričeske v trgu dokaj hitro razširile, so kmečke ženske nosile do druge svetovne vojne večinoma še dolge lase. Po letu 1930 so si začela striči lase in jih »prenati« tudi nekatera dekleta iz okolice Sevnice (npr. Boštanj) in iz premožnejših gostilničarskih in trgovskih družin v drugih večjih krajih.

Med drugo svetovno vojno si je lase ostrigla večina tistih kmečkih žena, ki so bile izgnane v Nemčijo (del občine južno od Save). Nasploh je Nemčija precej vplivala na oblačenje naših »izseljencev«. Te kmečke žene so takrat začele nositi kombineže, hlačne nogavice in razne modne dodatke, ki so se med drugimi kmečkimi ženami uveljavili šele po drugi svetovni vojni.

V 50. letih so se začele striči tudi druge kmečke žene. Deklice so si glave krasile z velikimi mašnjami, kite pa so si začele povezovati z elastiko.

Do druge svetovne vojne so kmečke ženske nosile zelo malo nakita. Po večini so bili v navadi uhani: do prve svetovne vojne murčki, po njej zlati uhani okrogle oblike. Deklice so nosile »plehnate« uhane z rdečim kamenčkom, vtikati pa so jim jih začeli pri treh ali štirih letih. Premožnejša dekleta so imela tudi ure na verižicah, kupili so jim jih starši. Revnejšim dekletom so ure navadno podarili fantje. Dekleta manjših kmetov so si kupovala obleke in nakit z zaslužkom od priložnostnih del. (Dekleta s štajerske strani so npr. hodila na sezonsko obiranje hmelja v Savinjsko dolino.)

Kmetje so nosili zlate in precej široke poročne prstane, mali kmetje in kočarji pa so si jih sposodili le za poroko.

Premožnejše kmečke žene so začele nositi »torbce« v tridesetih letih. Kupovale so si usnjene torbice s kratkim ročajem, saj so se moški norčevali iz gosposkih dolgih ročajev. Nekatere so imele tudi žametne mošnjčke-pompadure. Največkrat pa so robce in molitvenike spravljali kar v žepe na krilih. Denarnice ženske do druge svetovne vojne niso imele. Denar so si zavijale v večje robce.

Verižice so med kmečkimi ženami postale modne po drugi svetovni vojni. Prve so prišle iz Nemčije, množično pa so se uveljavile šele v zadnjih dvajsetih letih.

Kmečke ženske so do druge svetovne vojne nosile velike židane ali platnene dežnike (marejle). Imele so velik lesen držaj in lesen zatičnik na koncu »šprikel«.

Kmetje so imeli kratko prstrižene lase in navadno brke brez brade. Ob posebnih praznikih so nosili ozke kravate ali metuljčke in zlate ali srebrne žepne ure na verižici. Tobak so spravljali v usnjene mošnjčke ali kovinske tobačnice. Moški so nosili tudi denarnice.

Trške gospe in nekatere žene večjih trgovcev in gostilničarjev v Savski in Mirenski dolini so imele več nakita in oblačilnih dodatkov, hitreje pa so se tudi prilagajale modnim spremembam. Nosile so uhane podolgovatih oblik, broške, verižice, zapestnice in poleg poročnih prstanov tudi okrasne prstane s kamni in velike zapestne ure. Torbice z dolgimi ročaji so prišle v modo že

med svetovnjima vojnama. Ob posebnih priložnostih so nosile tudi pisemske torbice in okoli vratu razne šale in rute. Poleti so si tržanke zakrivalle obraze pred soncem s sončniki.

Tudi dekleta iz Sevnice in okolice, ki so služila v Zagrebu, so se zgledovala po meščanski oblačilni modi. Noša sevniških služkinj pa je ostala podobna kmečki noši. »Zagrebčanke« so si začele že v tridesetih letih barvati nohte in nositi različne oblačilne dodatke.

Tržani so imeli poleg brkov tudi negovane in pristrizene brade.

Po drugi svetovni vojni so se v oblačenju bolj množično uveljavila konfekcijska oblačila, zlasti po letu 1960. V začetku je bil v čislih nylon (kombineže, srajce itn.). Ženske so začele nositi več nakita, si negovati roke in množično kodrati lase. Velike spremembe so bile zlasti pri spodnjem perilu (krajšje spodnje hlačke, majice in kombineže, krajši nedrčki in krajšje spodnje moške hlače). Kmečki moške so začeli nositi klobuke z ožjimi krajci.

Plašče so kmečke žene v večjem številu nosile šele po letu 1945.

Hrana

Na prelomu 19. v 20. stoletje so imeli v kmečkih gospodinjstvih naslednje obroke:

fruštek (ob 7^h), kosilo (ob 9^h), južno (opoldne), malico (popoldne) in večerjo. Ob večjih delih so malicali tudi dvakrat. Praznični in nedeljski jedilnik in jedilnik ob težkih kmečkih delih sta se precej razločevala od vsakdanjega. Tudi v pestrosti in hranljivosti so se razločevali jedilniki malih kmetov, kočarjev in premožnejših kmečkih gospodinjstev.

Ko so vstali, so za fruštak navadno spili žganje ali ječmenovo kavo. Kosili so največkrat močnik (na kranjski strani zelo pogosto jabolčnik in češplovec) ali žgance z različnimi prilogami: gobovo ali prežgano juho, zeljem, bučkami itn. Malicali so kruh, ki so mu nekateri dodali salamo ali čebulo, in sadjevec ali vino.

Ob delavnikih so južinali krompir z različnimi zelenjavnimi prilogami (kumare in bučke v omaki, kuhan in zabeljen fižol, solate itn.), matevž ali kašo, žgance itn. Večerjali so usukan močnik, koruzne žgance, kašo itn. Hrano kočarjev je v precejšnji meri temeljila na nabiralništvu. Uživali so veliko gob, regrata, gozdnih sadežev (npr. kuhane in s krompirjem pretlačene drnule itn.). Jedli so povečini močnike, žgance, krompir, dolgo repo in manj zabele. Meso so uživali le, kadar so šli v »tavrh«, pa še to samo pri težavnejših delih (okopavanje vinogradov, teritev), in na likofih (ob koncu žetve, mlačve, košnje itn.). Takrat so jim postregli s suhim mesom in cvrtjem. Ob navadnih »tavrharskih« delih so jedli in pili skromneje. Tako so jim postregli z vinom le pri likofu, drugače pa so tavrharji pili tolkovec in osvežilno pijačo, ki so jo pripravili tako, da so v vodi namakali drnule ali češnje.

Tudi manjši kmetje in obrtniki so imeli skromnejšo prehrano, zato so radi hodili delat po domovih večjih kmetov.

Ob košnji, mlačvi in drugih večjih kmečkih opravilih je bil kmečki jedilnik naslednji: zjutraj svinjski želodec ali prekajeno meso s kruhom in žganjem, za kosilo kislja župa (obara) iz ovčjega ali kurjega mesa (pljuča, glava, vrat) ali ajdovi žganci z gobovo juho. Goveja, svinjska ali prekajena juha je bila pri

takih južinah obvezna. Po juhi so postregli s kokošjim ali govejim mesom (kuhanim) in kuhanim krompirjem in solato. Malicali so prekajeno meso in vino ali koruzni pečenjak. Večerja je bila še posebej obilna: poleg kurje juhe z rezanci ali kašo so jedli pečeno kuro, fižol v solati, zeleno solato, kruh in pili vino.

Župo in meso so največkrat jedli tudi ob nedeljah.

Likofi so bili bogatejši. Navadno so pripravili več »riht« na ohceti: pečeno, kuhano in ocvrto meso, zraven pa so bile obvezne tudi potice (špehovke in druge).

Tržani so jedli lažjo hrano. Nekateri so že pred drugo svetovno vojno pripravljali hrano raje na olju. Kruha niso pekli sami. Gospodinje so ga zamesile in nesle k peku. V jedilniku tržanov je bilo precej mlečnih izdelkov in povrtine. Zjutraj so pili belo kavo (ječmenovo z mlekom) in jedli kruh, žemlje, maslo, marmelado itn. Nekateri so imeli zjutraj tudi močnik. Opoldne so jedli krompir z različnimi prilogami. Mesa niso jedli vsak dan. Za poobede so pripravljali slaščice: sirove in jabolčne zavitke, kreme, biskvite ali kompot. Zvečer so jedli usukan močnik, pečenjak s kompotom ali solato, krompir z bučkami ali kumarami.

Trške gospodinje so same pripravljale razne marmelade, povidle (gosta marmelada brez sladkorja) in likerje, vlagale in vkuhavale so sadje in zelenjavo in sočile jagodičje.

Ob praznikih so bila trška kosila veliko pestrejša: goveja juha, krompir z različnimi zelenjavnimi prilogami in več vrst mesa (pečenka, kuhana govedina in cvrtje). Taka kosila so se končala s sladico (torte, rolade in drobno pecivo) in tudi že s črno kavo.

Prehrana nižjih družbenih slojev mestnega in polmestnega območja (delavci, perice, šmarski »štantmani« in krmeljski rudarji) je bila precej drugačna od hrane tržanov. Hranili so se večinoma z močniki, dolgimi župami (krompir na vodi), krompirjem in fižolom.

Kmečka hrana se povečini ni spreminjala. V preteklosti je prišlo do sprememb, in sicer v nekaterih krajih samo med določenimi socialnimi in poklicnimi sloji. Nove prehranske sestavine in načine pripravljanja hrane so vnašali navadno povratniki z začasnega dela v Nemčiji, Franciji, ZDA itn. in stalni aličasni priseljenci. Tako so npr. že v začetku 20. stoletja domačini pod Bohorjem spoznali polento, ker so jo kuhali italijanski oglarji. Domačini so jo sicer radi hodili pokušat, niso pa je takrat še vnesli v svoj jedilnik. Polento so spoznali tudi v nekaterih drugih krajih pri furlanskih zidarjih, prevzeli pa so jo v večji meri le krmeljski rudarji od svojih primorskih sodelavcev. Ti so jih naučili kuhati tudi golaž. Po prvi svetovni vojni so v Sevnico in okolico prinesli nekaj novih jedi primorski priseljenci. Gojili so paradižnik in radič in ju prodajali tržanom. Tržani so to povrtnino začeli sami gojiti, v kmečkih gospodinjstvih pa se ni uveljavila še nekaj desetletij po drugi svetovni vojni.

Kmečko prebivalstvo, predvsem s kranjske strani občine, je sprejelo nekaj novih jedi oziroma načinov pri pripravljanju hrane med drugo svetovno vojno v izseljenstvu v Nemčiji. Pred tem časom v hribovitih predelih niso poznali zrezkov iz mletega mesa (sesekljani zrezki), pudingov, palačink, krompirjevih, kruhovih in češpljevih »knedlov« (cmokov), »palčnkov« (krompirjevi svaljki), omak. Po drugi svetovni vojni so tudi kmetje začeli v svoj jedilnik uvajati več

novih sestavin, predvsem testenine in riž, v manjši meri olje. Kuhali so rižoto, testenine, golaže, polento, pudinge itn. V večjih vaseh so po drugi svetovni vojni pripravili kuharske tečaje, ženske pa so začele uporabljati tudi kuharske knjige. V kmečki kuhinji so se začele uveljavljati tudi črna kava, drobno pecivo in torte (le za večje praznike). Veliko sprememb je prinesla v prehrano zmrzovalna skrinja.

Konzervirana živila, napol pripravljena hrana in razni nadomestki so se v večji meri uveljavili le v urbanem okolju (Sevnica, Krmelj) večinoma po letu 1960, nekoliko manj v polurbanih naseljih, medtem ko v hribovitih predelih ta živila povečini še danes niso v navadi (razen jušnih kock in nekaterih začimb).

Med novimi pijačami so v 60. letih začeli piti šumeče brezalkoholne pijače večinoma v urbanem okolju.

Hrana se je najbolj spremenila v urbanih in polurbanih naseljih v Savski in Mirenski dolini. Med pretežno kmečkim prebivalstvom pa se je tradicionalna hrana (tako sestavine kot priprava in čas obrokov) v celoti ohranila do danes. Spremenil se je le način prehranjevanja tistih članov kmečkih gospodinjstev, ki hodijo na »šiht«. Kmetje še danes »fruštkajo« belo kavo in žganje, ob devetih kosijo žgance in zelje, gobovo juho, prežganko, jabolčnik itn., malicajo kruh, čebulo in vino, »južnajo« krompir s fižolom, bučke, kumare, matevž, zelje itn. Razloček je le v tem, da pojedjo več mesa, ker imajo zmrzovalne skrinje. Zvečer jedo močnik, žgance, pa tudi kruh in klobase.

Ohranile so se še praznične jedi, le da so nekdanje poročne kolače in šarklje zamenjale torte in drobno pecivo.

Med značilne vsakdanje jedi bi lahko v sevniški občini uvrstili naslednje; ajdove, koruzne in bele žgance, ki jih pripravljajo na štajerski strani tako, da vsujejo moko v vodo, čez nekaj časa repo razpolovijo, zmešajo, odstavijo z ognja in dobro mešajo, dokler se zmes trdno ne oprime kuhalnice; nato jih režejo z nožem ali žlico in jih še kuhajo. Žgance zabelijo z mastjo in ocvirki, jedo pa jih poleg podmetenega zelja, kisle repe, prežgane juhe, gob, solate itn. Z mlekom navadno jedo pšenične in koruzne žgance. Usukan močnik kuhajo na vodi in mleku (štajerska stran občine) ali ga usukajo v »štečkana«, na vodi kuhana kislja jabolka in na koncu zalijejo z mlekom (na dolenski strani). Z mlekom pripravijo tudi ovseno ali proseno kašo, ki jo pečejo v pečeh. Krompir je zelo običajna jed. Navadno ga kuhajo ali »tenstajo«. Poleti mu dodajo bučjo repo, ki jo pripravijo tako, da bučke nastrgajo, skuhamo, »podmetejo« z moko in okisajo. Podobno pripravljajo tudi repo in kumare. Iz pretlačenega krompirja in kumar naredijo (na štajerski strani) »uštokane« kumare. Pečenega krompirja pred drugo svetovno vojno niso pripravljali. V pretežno kmečkih krajih še dandanes ni v navadi. Poleg kuhanega krompirja jedo največkrat tudi zabeljen stročji fižol, zeleno solato, podmeteno zelje ali kuhano in zabeljeno korenje. Razširjeni so matevž in bleki s krompirjem (široki rezanci, ki so jih skupaj s krompirjem zakuhali na prežganju in zalili z vodo, tako predvsem na dolenski strani).

Značilna jed dolenskega dela občine je »jabučnk«, ki ga pripravljajo tako, da na vodi skuhamo koščke jabolka, jih zalijejo z mlekom in smetano, podmetejo in na koncu dodajo fižol v zrnju. Enako pripravljajo tudi »češploc«. To hrano

so некоč jedli vsaj dvakrat na teden. Danes jo kuhajo bolj redko, vendar je med ljudmi še vedno zelo priljubljena.

Do druge svetovne vojne so bile med nižjimi sloji kmečkega prebivalstva dokaj razširjene naslednje jedi: kuhane bobove ržije (posušeni stroki), kuhane fižolove ržije s krompirjem, kuhane posušene drnule, ki so jih pretlačili s krompirjem ali fižolom. To so jedli povečini pozimi. Bob so po drugi svetovni vojni povsem opustili. Tudi posušeni fižolovi stroki ne kuhajo več. Ponekod pa se je ohranila jed iz drnul. Značilna postna jed, razširjena do druge svetovne vojne v vsej občini, je bila aleluja. Pripravljali so jo iz posušeni repnih olupkov (napeljali so jih na sukanec in sušili nad pečjo), skuhanih na vodi in zabeljenih z oljem. Jedli so jo na veliki petek in veliko nedeljo pred mašo. Kočarji so jo jedli večkrat. Zabelili so jo z mastjo. Po drugi svetovni vojni so to jed večinoma opustili.

Značilne mesne jedi so bile: kuhano prekajeno meso ali kuhana govedina; poleg so pripravili včasih tudi nastrgan hren, jabolka v kisu ali trdo kuhano jajce in nastrgan hren v kisu. Ob slavnostnih priložnostih so pripravili svinjsko pečenko, pečeno kokoš, raco, purana ali koštruna (za likof po končani košnji) ali pa ocvrto perutnino.

Ohranile so se nekatere tradicionalne jedi iz prekajenega mesa (značilne predvsem za štajersko območje občine): kuhan, s šinkom napolnjen in dimljen mehur ter prešan želodec. Tega najprej napolnijo s svinjskim in govejim mesom, nato ga teden dni stiskajo v posebni, doma narejeni leseni stiskalnici, potem ga teden dni prekajajo in naposled ponovno stiskajo. Postopek traja dva meseca. Kosce in delavce v vinogradu še dandanes postrežejo s prekajenim mehurjem in želodcem.

Nekoč so klali o božiču ali novem letu ali za svečnico ali pa na jožefovo (»paradne koline«). Dandanes se teh datumov ne držijo tako strogo. Izdelujejo krvavice (kri, ječmenova ali pšenična kaša, poper, sol, mast in v zadnjem času tudi svinjska glava), mesenke (meso, ki so ga včasih rezali na drobne kose, danes pa ga meljejo, sol, poper in česen — vse skupaj polnijo v svinjsko tanko črevesje) in jetrnice (jetra, kri, čebula, česen, poper, sol). Jetrnice pripravljajo danes manj kakor nekoč. Krvavice ponekod že polnijo z rižem.

V hribovitih predelih, zlasti pod Bohorjem, jedo tudi precej divjačine: divje prašiče, zajce, srnjad, polhe in kot redko poslastico ježe. Bohorci se radi pohvalijo, da ima ježevo meso še boljši okus od poljšjega. Divjačino navadno spečejo ali jo pripravijo v golažu.

V vaseh ob večjih potokih jedo domačini tudi ribe, največkrat pečene postrvi.

Za praznike in ob večjih opravilih so pripravljali presno (brez kvasa) ali kipnjeno (s kvasom) potico. Polnili so jo z orehi, smetano ali pregreto smetano (slednjo predvsem na štajerskem območju), tropincami (usedlina, ki ostane po kuhanju masla) ali z ocvirki (špehovka). Testo, ki je ostalo pri peki kruha in potic, so oblikovali na loparju, namazali z rumenjacom, ocvirki ali smetano in spekli potanco. Potice še danes pripravljajo na enak način. Po drugi svetovni vojni so začeli opuščati peko značilnih velikonočnih in poročnih kolačev in šarkljev.

Veliko tradicionalnih kmečkih jedi so poznali in pripravljali tudi tržani. Sicer pa se je njihova hrana razločevala od kmečke. Industrijski delavci in

rudarji so uživali preprostejše jedi (močnik, prežganko, žgance itn.). Njihov jedilnik je bil skromen.

Nekoč so kmetje pili večinoma sadjevec (hruškovc, japkovec), povreti sadjevec (tolkovec) in vino. Navado so pili alkoholne pijače tudi otroci. Večinoma je to še dandanes v navadi. Od brezalkoholnih pijač so pripravljali kompot iz krhljev in »krhlovo vodo« (namočeni krhlji). Pili so še vodo, v kateri so namakali češnje in drnulje. Te pijače danes ne uživajo več. Povečini kuhajo kompote iz svežega sadja in čaje.

V sevniški občini sirarstvo ni bilo razširjeno. Doma so izdelovali večinoma pregreto smetano, ki so jo uporabljali za polnjenje presnih potic in zavitkov, skuto in maslo, to dvoje so pred drugo svetovno vojno večinoma prodajali v Sevnico, Radeče, Trbovlje itn. Odkar mleko oddajajo zadrugi, pripravljanje skute in masla ni več v navadi.

Domačo peko kruha so ohranili še v pretežno kmečkih predelih Posavskega in Krškega hribovja. V teh krajih so zgradili krušne peči tudi v novih hišah, ki se sicer zgledujejo po mestnem in primestnem načinu gradnje. Dandanes kmečke gospodinje spečejo kruh za dlje časa in ga spravijo v zmrzovalne skrinje.

Vaške skupnosti

Fantovske vaške skupnosti so do druge svetovne vojne obstajale v vsej občini. Po drugi svetovni vojni so najprej razpadle v vaseh Savske in Mirenske doline. V oddaljenejših vaseh Posavskega in Krškega hribovja so se ohranile do 60. let. Združevale so fante ene ali več vasi. Ob večerih so se zbirali pod vaško lipo ali pri enem doma in prepevali. Prirejali so tudi »štelnge«, hodili pet »Jurja«, oglarili (peli) na ohceti in ob nedeljah skupaj hodili k maši. Pri Sv. Primožu so npr. fantje vse do 60. let pripravljali ob sobotah in nedeljah mladinske vaške veselice. K pripravam so povabili tudi dekleta, da so napekla potice, fantje pa so poskrbeli za vino. Navadno se je veselica začela ob sobotah in je trajala vse do ponedeljka. Zbralo se je tudi po 40 fantov in deklet iz okoliških vasi.

Likof so pripravili po vsakem večjem kmečkem opravilu (žetvi, mlačvi, košnji, teritvi, trgatvi, ličkanju itn.). Takrat so delavce pogostili z najboljšo hrano. Pripravili so tudi več »riht«: kuhano meso, svinjsko pečenko ali pečenega koštruna in cvrtje. Na likofih so bile obvezne tudi presne in kipnjene potice in veliko vina. Najeli so harmonikarja in po večerji dolgo v noč plesali v »ta veliki« hiši ali na pôdu.

Likofi so v navadi vse do danes. V zadnjem času jih prirejajo tudi po končani zidavi hiše. Navadno je jedilnik še povsem enak, ples pa priredijo le ob največjih likofih. V skoraj vseh vaseh občine se je ohranil likof ob ličkanju koruze, ko povabijo do 20 ali 30 delavcev. (V dolenskem delu občine uporabljajo izraz »ličkanje«, v štajerskem pa »kožuhanje«.) Zvečer se zberejo na podu in delajo navadno do polnoči. Gospodar skrbi, da ne bi pri delu ostal kdo žejen. Ličkarji tekmujejo, kdo bo prej prišel do pijače. Po opravljenem delu je obilna večerja, zatem (tam, kjer se zbere veliko delavcev) ples do zore.

Šege

Življenjske šege

V nekaterih oddaljenih krajih so ženske vse do 60. let rojevale doma. Nekaj dni starega otroka so nesli h krstu, čez teden dni pa je botra prinesla »botrinjo«: kuhano maslo in jajca, pogačo, toliko malih hlebčkov kruha, kolikor je bilo otrok pri hiši, vino in kokoš. Porodnica je smela jesti le na maslu pripravljeno hrano. Navadno so ji ocvrli jajca in skuhali kokošjo juho. Piti je morala tudi vino. Ko je prišla botra, so pripravili krstno gostijo. Ta je bila obvezna tudi med nižjimi sloji. Vsako leto sta boter in botra na prvo nedeljo po veliki noči obdarila otroka s pirhi in pomarančami (botrinjska nedelja).

Dandanes nesejo otroka h krstu, ko je star 3 do 4 tedne, in priredijo manjšo gostijo.

V nekaterih krajih Krškega in Posavskega hribovja še danes pridejo svojci ali sosedje za god pět pred vrata godovnika. Ob tem »ramplajo« (močno ropotajo) in se šalijo. Nekateri prinesejo s seboj tudi štefan vina in darila. V teh krajih je posebej veselo, kadar praznujejo Jožefi, Franceti, Toneti in Nežike, saj so ta imena še vedno najpogostnejša. Navadno skuhajo boljše kosilo (»God sv. Neže, kuram rit odeže«) in povabijo harmonikarja. Kmetje še danes ne praznujejo rojstnih dnevo.

Za birmo je boter navadno daroval birmancu ročno uro, molitvenik in robec. Ura je še dandanes najpogostnejše birmansko darilo.

Nekoč so kmetje velikokrat sklepali poroke zaradi premoženja. Pred poroko je šel fant k dekletu na »ogled«. Spremljal ga je oče ali »tovariš«, ki je »komandiral«. Na ogledih so se dogovorili za dan poroke in doto. Ženin in nevesta sta se od »ledik« stanu posebej poslovila (deklišna in fantovšna). Izbrala sta si vsak svojega »tovarša« in »tovaršico« (družico), včasih pa tudi po več njih. Danes bi temu rekli priče. Ženin je izbral tudi »starešino«, ki je vodil ohcet.

Ohcet je trajala navadno po 4 dni (med manjšimi kmeti in kočarji manj). Največkrat se je začela na nevestinem domu (če se je nevesta po poroki preselila k ženinu, sicer je bilo nasprotno), ko so ženin, »tovarš«, muzikant, »starešina« in drugi svatje prišli po nevesto. Domači jih sprva niso spustili v hišo, ampak so se z njimi pogajali. Ko so ti rekli, da so videli pri hiši »eno lepo cvetko in se zagledali v njo in jo želimo dans utrgat«, so jim domači poslali naprej kakšno staro kuharico, ki je imela na glavi venec iz čebule. To je zgrabil muzikant. Za njo je prišla iz hiše družica. Njo je prijel »tovarš«. Nazadnje je prišla iz hiše prava nevesta. Svate so nato povabili v hišo in jih pogostili. Po zajtrku sta se ženin in nevesta poslovila od nevestinih staršev in jih prosila odpuščanja, ker nevesta zapušča dom. Ko sta jim starša dala blagoslov, so svatje skupaj z nevesto zapeli poslovilno, šentjanževo pesem.

Po poroki so se vrnili na nevestin dom, kjer je bila »ta mala« ohcet. Trajala je vso noč (ženin in nevesta navadno še nista šla spat), jedli so več jedi: govejo juho, govedino s hrenom in svinjsko pečenko s solato. Potem so plesali. Starešina je vodil vso ohcet, muzikant pa je poleg njega skrbel za zabavo. Četrta rihta je bil ocvrt piščanec ali svinina, peta pa pečena kokoš s solatami. Šele po tej jedi (opolnoči) so nevesti sneli venec in svatje in povabljeni so obdarovali poročni par. Za tem so kuharice prinesle šarklje, potice in drobno pecivo.

Po »ta mali« ohceti je bila na vrsti »ta prava«, na ženinovem domu, ki je trajala dan ali dva. Ohceti so spremljale razne zabavne igre in plesi. Tako so fantje pripravili »kamelo«, »mlin« ipd., muzikant pa je s svati vil okoli hiše kačo itn. Ohcet so obiskali tudi »voglarji« (neporočeni fantje), ki so zapeli pred glavnimi vrati. Postregli so jim navadno zunaj z vinom in pecivom. Pijačo so jim prinesli kar v škafu. Po poroki se nevesta teden dni ni smela vrniti na prejšnji dom.

Ohceti so po drugi svetovni vojni začele zgubljati nekatere dotedanje sestavine. Skrajšale so se na dan, največ dva. Nekdanje družice in tovariši so se preimenovali v priče. Opustili so šego »ogledov«, šaljivih iger ob prihodu svatov na nevestin dom, poslavljanja od staršev in petja šentjanževe pesmi, vodstva starešin itn. Opustili so tudi daljše sive obleke in venčke in snemanje venčka opolnoči.

Po drugi svetovni vojni so začele neveste nositi dolge bele obleke, a so tudi te opustile v 70. letih. V navadi je le še slavnostna gostija in ples z domačim harmonikarjem.

Pogreb so spremljale na območju sevniške občine številne šege družabne narave, saj je bila smrt ena tistih priložnosti, ko so se ljudje zbrali. Starejši ljudje, ki so dlje umirali, so hoteli pred smrtjo spiti še kozarec vina, šentjanževca. Pokojnik je navadno ležal nekaj dni doma. Kropiti so ga prihajali sosedje in sorodniki iz bližnje in daljne okolice. Pri umrlem so ponoči bedeli (navadno sosedje in sorodniki). Ob tem so se igrali razne družabne igre: »rinčke talat«, »rihtarja« itn. Preden so nesli krsto k pogrebu, so se ustavili na dvorišču. Na krsto so položili velik lesen križ, svetilko in kozarec vina. Nekdo izmed sovaščanov je imel krajši nagovor, gospodinja pa je med tem pogrebem ponujala šentjanževca (vino, ki ga pijejo v slovo). Na koncu je govornik poškopil z vinom tudi krsto. Duhovnik se je pridružil pogrebem šele blizu pokopališča.

V zadnjih 15 letih imajo v Sevnici že mrliške vežice, v drugih krajih pa ležijo pokojniki še doma, na parah. Pogrebne šege se niso dosti spremenile. V večji meri so opustili pitje šentjanževca, ohranilo pa se je bedenje pri mrliču. V odmaknjenih vaseh Krškega hribovja je še v navadi, da se ob umrlem igrajo »rihtarja« in podobne igre. Po pogrebu navadno še isti dan pripravijo sedmino, na katero povabijo ožje sorodstvo, nosilce krste in vse, ki so pomagali pri pogrebu.

Letne šege

Sv. Anton je zavetnik živine, zato je bil za kmečko prebivalstvo izjemno pomemben. Zlasti na kranjski strani občine je bila še nekaj časa po drugi svetovni vojni v navadi šega, da so 17. januarja nosili žegnati prekajeno meso (navadno krače) v cerkev sv. Primoža in v cerkev na Brunku. V obeh je poleg kipa sv. Antona tudi lesen kipec prašička, ob katerem so puščali krače. To naj bi pripomoglo k boljši vzreji prašičev.

Ob svečnici nosijo še danes v cerkev blagoslavljat sveče, ki jih prižigajo ob smrtni uri. V vsaki verni družini na kmetih še hranijo blagoslovljene sveče in vodo.

Na pustni torek so se do druge svetovne vojne in ponekod še nekaj časa po njej našemili tudi starejši ljudje. Dandanes gredo v maskare večinoma le otroci. V Zabukovju in na Mrzli Planini so se pred 10 leti odrasli še zbirali v skupine, se našemili v kamele ipd. in hodili od hiše do hiše, kjer so jim postregli s pijačo in pecivom. Veselo je bilo tudi na pustno nedeljo, ko so si privoščili meso in cvrtje.

V Sevnici so imeli med svetovnjima vojnama in takoj po drugi svetovni vojni značilne pustne sprevode skozi trg do železniške postaje. Po sprevodu je bila veselica v sokolskem domu (kasneje TVD Partizan) ali gasilskem domu. Povorke so smešile različne slabosti in trenutne gospodarske težave občine. Tudi danes jih še prirejajo. Zvečer je v hotelu Ajdovec ples, na katerem nagradijo najboljše maske.

Na cvetno nedeljo nosijo k žegnu »pušeljce«. Še danes jih povsod naredijo sami. Zadnja leta prireja sevniški župnik tekmovanje za najlepšega. Največkrat zmagajo fantje iz Lončarjevega dola ali Pečja, ki prinesejo na ramah po 5 do 6 metrov velike. Naredijo jih takole: v sredino dajo za oporo veje »léskune« in »mačkune«, nanje vežejo »pušpej« in »brij« (pušpan, bršljan in brinje); vmes dodajo danes še veje forzicije in narcise. Pušeljc ovijejo s pisanimi trakovi in nanj navežejo jabolka in pomaranče. Na vrhu naredijo križ iz dreva in šmarnic (dišeča travca). Žegnan pušeljc še vedno zatikajo nad hlevski in hišni vhod, nekateri tudi na njive. Na veliki petek ne jedo mesa niti ne pripravljajo hrane na svinjski masti. V zadnjih desetletjih so opustili tradicionalno postno alelujo, ki so jo pripravljali iz posušenih repnih olupkov. Velika noč se začne že na veliko soboto popoldne, ko nesejo k »žegni« klobase, kruh, šunko, hren, pirhe in velikonočni kolač (»Kristusova krona«). Dandanes nosijo največ v košarah, namesto okroglih kolačev pa spečejo potice.

Žegen so nekoč jedli šele po nedeljski maši. Pri tem so pili »pelin« ali »žolč« (v vinu namočen pelin in hren). V nedeljo so žegen razdelili otrokom. Vsak je dobil klobaso, kos kolača, kruh in jajca. To je potem jedel ves teden. Pirhe so barvali večinoma s čebulnimi olupki. Dandanes jih barvajo s kupljenimi barvami. Žegen jedo ponekod že v soboto.

Osmi marec praznujejo večinoma le v službah. V mestu je šega, da podarijo moški na ta dan ženam šopek rož. V pretežno kmečkem območju tega praznika ne praznujejo.

»Jurja« pôlejo skoraj še po vseh vaseh, vendar so pevske vrste danes veliko skromnejše kot prej. Še pred dvajsetimi leti se je zbralo na večer pred sv. Jurijem (24. 4.) v Boštanju in na sv. Primožu tudi po 30 fantov in mož, ki so hodili po bližnjih vaseh in peli »jurjevo« pesem (»Dober večer vam Bog daj...«). S seboj so nosili košaro, v katero so jim darovali jajca, slanino in drugo. Vino so jim ponujali kar iz škafa.

Na večer pred 1. majem postavljajo po nekaterih vaseh mlaje in zakurijo kresove. Prvega maja priredijo veselico.

Za prošnik teden (druga polovica maja) je še danes v nekaterih vaseh (npr. Impojca) procesija s prošnjami za dež ali zoper sušo.

Pred drugo svetovno vojno so bile na telovo velike procesije v krajih, kjer so sedeži župnij. Hiše in poti ali ceste, po katerih je šla procesija, so okrasili z zelenjem. Na oknih so prižgali sveče. Danes procesije obhodijo prostor okoli cerkve in del naselja.

Ob kresu stari ljudje še vedno naberejo kresnice (bele gozdne rože) in jih zataknejo nad vhod. Prej so jih nabrali toliko, kolikor je bilo članov družine.

Na veliki in mali šmaren je žegnanje pri več podružničnih cerkvah. Takrat je veliko praznovanje. Okoli cerkev navadno odpro »puššanke« in stojnice s hrano.

Na dan vseh svetnikov gredo vsi na pokopališče. Grobove krasijo s cvetjem in svečami. Včasih so zvečer nastavili umrlim na mizo dva kozarca, enega z vodo, drugega z vinom.

Na martinovo (11. 11.) je v vseh podružničnih cerkvah, ki stojijo v vinorodnih območjih (Trnovec, Lamperče, sv. Primož, Bučka, Kal), žegnanje. Po maši blagoslovi župnik ponekod tudi gorce. Navadno gredo vsi kmetje in tudi veliko Sevnčanov popoldne v svoje gorce. Pripravijo si tudi boljše kosilo (spečejo raco, gos ali kokoš).

Za Miklavža (6. 12.) starši še danes obdarujejo otroke. Otroci nastavijo peharje (dandanes tudi krožnike) v tisto hišo, v kateri spijo starši (v mestu v kuhinjo). Včasih je bila šega, da so pri tem odprli okna. Miklavž še danes položi v pehar testene »Miklavže«, bonbone, pomaranče in palice. Nekaterim prinese tudi obleko in šolske potrebščine. V sevniškem župnišču so prirejali in prirejajo skupna miklavževanja. Ob tej priložnosti so otroci videli tudi »ta prave parklne« in »ta pravega« Miklavža, ki jih je obdaroval. Sevniško gasilsko društvo je do druge svetovne vojne prirejalo miklavževanje za odrasle. Vsak je prinesel svoje darilo, potem so se med seboj obdarovali.

Okoli božiča je največ praznikov. Na Janeza (23. 12.) in na Štefana (26. 12.) so nosili žegnati vino. Nosili so ga v štefanu, doma pa so ga pretočili v sode.

Pri sv. Primožu je bila še pred dvajsetimi leti šega, da so fantje jezdili s konji skoz sv. Primož, Rogačice in Češnjice. Danes so to povsem opustili.

»Tepežkn dan« (28. 12.) se je dandanes ohranil ponekod le še v družinskem krogu. Včasih so hodili otroci s šibami od hiše do hiše in klicali »rejte se, rejte se...«, starejši pa so jim dajali pecivo in denar.

O božiču so pekli kolače in šarklje, kasneje tudi potice, ki so bile poleg velikonočnih najbolj obilne. V vsaki hiši so postavili jaslice (podobe so bile narejene iz papirja, lesa ali mavca). »Krispani« ali božična drevesca so bila do druge svetovne vojne v navadi le med tržani. Po obilni večerji so se na božično noč družine zbirale okrog jaslic in prepevale božične pesmi. Zatem so šli vsi k polnočnici. Prebivalci oddaljenih vasi so skupaj šli k polnočnici. Navadno so morali delati gaz, svetili pa so si z bukovimi in hrastovimi trskami. Na kranjski strani občine se je ta šega ohranila še vse do druge svetovne vojne. Praznične jedi so bile na mizi tudi na božični dan.

Danes praznujejo božič in postavljajo jaslice in božično drevesce pri vseh vernih, pa tudi pri nekaterih drugih družinah.

Do druge svetovne vojne je bila za novo leto šega, da so hodili fantje od hiše do hiše in prepevali novo leto. Po drugi svetovni vojni so šego povsod opustili. Včasih je bila za božič, štefanovo in novo leto šega, da so blagoslavljali njive in vinograde. Za novoletno noč vsi bedijo do polnoči, nekateri tudi dlje. Po boljši večerji se sosedje obiskujejo.

V Sevnici in vseh večjih krajih občine prirejajo tudi skupna silvestrovanja v gasilskih domovih ali večjih dvoranh.

Ob svetih treh kraljih so do druge svetovne vojne še hodili pét od hiše do hiše fantje, preoblečeni v tri kralje. Na vrata so napisali kratice GMB (Gašper, Miha, Boltežar), ljudje pa so jim postregli s hrano in pijačo. Ob tem prazniku so pekli poprtnik (hlebec belega kruha, na katerem so iz testa oblikovali križ). Vsak član gospodinjstva je dobil kos tega kruha.

Delovne šege

Do druge svetovne vojne in še nekaj desetletij po njej so vsako kmečko delo spremljale šaljive igre, ki so sproščale utrujene delavce. Kljub naporom so ljudje radi prišli pomagat k skupnim opravilom, saj so vedeli, da bodo na koncu dobro jedli, pili in se zabavali. Ob žetvi so dekleta rada ponagajala fantom, ki so za njimi vezali snope.

Ob mlačvi je gospodinja naredila pušeljc s trakovi ali venec, ki ga je obesila nad vrata pôda. Navadno so prišli sosednji mlatiči in ukradli pušeljc. Mlatiči so si sploh radi ponagajali. Včasih so komu nastavili poleno pod žito, da je mlatil po njem. Jezil se ni preveč, saj je tudi sam kakšno »ušpičil«. Dekleta in fantje so se lasali in metali v slamo. Po končani mlačvi je bil likof z obilno večerjo. Po njej so plesali na pôdu do zgodnjih jutranjih ur.

Terice so »ble babe od hudiča, ker so se kar spravle nad moške«. Ti so morali paziti, da niso dobili rep iz pezdirja, kajti v tem primeru ni bilo konca smeha. Ker je bilo delo naporno in se je začelo že ob dveh zjutraj, so tericam pripravili bogate obroke hrane. Trle so starejše in zelo močne ženske, ki so tudi sicer slovele po svoji ješčosti. Po teritvi je bil likof s plesom do jutranjih ur.

Veselo je bilo tudi ob preji. Takrat so se zbrala vsa dekleta in žene iz vasi. Vsaka je prinesla svoj kolovrat. Med predenjem so si pripovedovale zgodbe in se šalile. Prišli so jih zabavat tudi fantje s harmoniko.

Ob ličkanju (kožuhanju) koruze se je pri večjih kmetih zbralo tudi po 30 do 40 delavcev. Delo se je začelo zvečer in je trajalo do polnoči. Večina je stroke kožuhala, nekaj mož pa jih je povezovalo. Sprva so morali mladi držati »jezik za zobmi«. Besedo so imeli starejši, izkušeni možje. Ti so navadno pripovedovali vesele zgodbe in zbijali šale. Pri tem je bilo veliko smeha tudi na račun pripovedovalca. Gospodar je moral skrbeti, da ne bi kdo ostal suhih ust. Kozarec je ves čas krožil med delavci. Navadno so med kožuhanjem tudi veliko prepevali. V poznih urah so prišli na svoj račun tudi mladi. Fantje so si privoščili deklet in vaških posebnežev in jim »po nesreči« zalučali v glavo koruzni strok. Kdor je našel tri rdeče koruze, je lahko tisti večer končal delo.

Gospodar je skrtil v vsak kót steklenico žganja, zato so delavci tekmovali med seboj, katera stran se bo prej dokopala do nje. Zadnji dan ličkanja so priredili likof s plesom.

Podobne šege so spremljale tudi ruženje fižola.

Delovne šege so se začele zgubljati z mehanizacijo kmetijstva. Dandanes spremljajo večja kmečka dela še vedno obilni likofi. Izmed vseh opisanih šeg so se ohranile le tiste ob ličkanju koruze. Te so povečini še povsem enake, kakor so bile tik pred drugo svetovno vojno.

Verovanje

Na območju sevniške občine so se nekatere oblike starih verovanj ohranile med kmečkim prebivalstvom vse do danes. Trditev, da so bili nekoč bolj vraževerni kakor danes, ne velja popolnoma. Tudi v preteklosti niso bili vsi vraževerni in tudi danes je veliko takih, ki so. Verovanje pa je dobilo tudi nove oblike.

Tako imenovano ljudsko verovanje je v preteklosti spremljalo skoraj vsako šego, vsako življenjsko prelomnico in na kmetih predvsem gospodarstvo. Marsikdaj ni niti pomenilo vere v določena dejanja, marveč se je ohranilo le kot šega, ki si je niso znali razložiti.

Nosečnost in porod so v preteklosti spremljala številna verovanja in prepovedi. Če se je nosečnica prijela za trebuh in si nekaj zaželela, se je to poznalo otroku. Če se je prijela za lica, medtem ko je gledala v ogenj, je imel otrok »ogelj« na obrazu. Nosečnica ni smela dva meseca pred porodom jesti čebule, sicer je bil otrok »smrkav«; nosečnica in porodnica ni smela piti iz porcelanske skodelice, ker bi sicer imela zobe tako krhke kot porcelan itn.

V primerih težavnega poroda so navadno dolžili sovražnega soseda. Sevniški zdravnik se spominja posebno težkega poroda (tri dni) leta 1937 pri Sv. Primožu. Gospodar je šel takrat na sosedova vrata in klical soseda, »naj spusti otroka«. Ko mu je ta odgovoril, da ga »ne drži«, naj bi mu bila žena rodila.

Tovrstna verovanja so se v hribovitih krajih ohranila še nekaj desetletij po drugi svetovni vojni.

Tudi poroko so spremljale različne vraže. Še danes pa pravijo, da bo par bogat, če na poročni dan dežuje.

Umirajoči so včasih pili žegnano vino, šentjanževca, s katerim so pokropili tudi krsto. Danes so to večinoma opustili. Še vedno pa nosijo k žegnu vodo (na cvetno nedeljo) in vino (na štefanovo). Marsikatero kmečko gospodarstvo še danes na štefanovo, božič, novo leto in tri kralje blagoslavlja njive, vinograd, hišo in gospodarska poslopja za dobro letino in za »blagoslov« v hiši.

Ob hudi uri vzame še marsikatera gospodinja stekleničko šentjanževca in ga z vejico pušpana poškopri po polju in hiši.

Na cvetno nedeljo nosijo k žegnu vodo in pušelj; oboje ima apotropijsko funkcijo v primeru groma, strele in toče, skratka neurja. Pušelj nekatere gospodinje še danes takoj po prihodu domov razderejo. Vejice zatikajo nad glavni vhod, na dile, na kozolec, gospodarska poslopja, nad hlevski vhod in na rob njive. Živini dajo jesti žegnano dišečo travico ali šmarnice (da bo bolj rejena), na hlevska vrata pa pribijejo majhen križ iz vejic, ki so sestavljale pušelj (da ne bi prišlo zlo nad živino).

Kadar začne močno bliskati in grmeti, nekatere starejše kmečke gospodinje še danes vržejo na ogenj žegan bršljan in pušpan. Neurje so odganjale (in prinašale dež) tudi prošnje procesije na križev teden (maj), ki so ponekod še zdaj v navadi.

V preteklosti so za veliko noč okoli hiše potrosili lupine pirhov, ker naj bi to varovalo pred kačami. Ostankov žegna nikoli niso zavrgli. Kostni prekajenega mesa so zatakneli za tramove na dilah, da bi varovale pred gromom. Še danes najdemo v odmaknjenih krajih na nekaterih podstrešjih velikonočne kosti, vendar jih shranjujejo le še redki.

V preteklosti so nekateri verjeli, da so na binško soboto ljudi nosile coprnice. Coprnica je bila tista, ki si je ta dan ob prvem svitu umivala obraz z roso.

Verovanje v coprnice se je na območju sevniške občine že precej pozabilo. Bolj verjamejo še v »zli pogled« ali »hudobne oči« in v različne nezgode. Tako se je v okolici Rogačic še leta 1982 primerilo, da se je kmetica, ki je hotela iti na daljšo pot, vrnila domov, ker je bil prvi človek, ki ga je srečala, ženska. Včasih so verjeli, da bo nesreča, če greš na pot in srečaš najprej žensko.

V preteklosti so imeli vaščani nekatere izobražene in modre osebe za nadnaravna bitja. Imenovali so jih črnomašniki. Zelo poznan je bil župnik in prosvetljeni mož Stoklas, ki je tik pred prvo svetovno vojno in med svetovnima vojnama služboval v Zabukovju. Ta je »znan«, če je bilo potrebno, priklicati dež ali odgnati neurje. Okoli leta 1925 so v Zabukovju popravljali zvonik. Pri delu se je vnela streha, župnik pa je prav takrat peljal šolarje na sprehod. Ko se je obrnil in zagledal ogenj, je na lepem začelo tako močno deževati, čeprav je bilo še malo prej jasno nebo, da je pogasilo ogenj. Nekoč je Stoklas odgnal tudi neurje, ki se je bližalo s planinske strani. Takrat naj bi bil župnik s Planine nad Sevnico vpregel svojega črnega konja in se odpravil proti Sevnici, Stoklas pa mu je to preprečil.

Ob kresu so nad vrata zataknilo toliko kresnic, kolikor je bilo članov družine. Čigar kresnica se je najprej posušila, tisti naj bi prvi umrl. Še danes pa marsikdo veruje, da čuk ali sova oznanjata smrt. Smrt oznanjajo tudi nekatera nenavadna znamenja, npr. »lučke«, ki se približujejo hiši.

Za vse svete so v preteklosti nastavili ponoči umrlim kozarec vina in kozarec vode. Zjutraj so vedeli, katere pijače bodo imeli naslednje leto več (tiste, ki je je pokojni največ spil).

Pri poljedelskih opravilih še dandanes nekateri upoštevajo stara pravila sejanja. Ob mladem mesecu ni dobro sejati in saditi. Takrat tudi ne ribajo zelja in repe za kisanje, ker je potem rado mehko. Nekateri starejše ženske še danes nasujejo kokošim zrnje v obroč od škafa, da ne hodijo na sosedovo zemljo.

Zdravilstvo

Vse do druge svetovne vojne so kmečki ljudje zelo redko hodili k zdravniku. Zdravili so se sami (z zelišči) ali so hodili k tistim, ki so »znan zagovort« in »brat črne bukve«. Teh pa je bilo precej. Obiskovali so tudi znane ljudske zdravnike v Sopotu, Škocjanu in v vaseh okoli Krškega. Zagovarjali so največ proti zvinu in kačjemu piku. Bolnik je moral s seboj prinesiti košček kruha (včasih tudi nekvašenega), ki ga je mož mož zagovoril. Kruh je moral bolnik pojesti, ne da bi pri tem padla na tla ena sama drobtina (proti piku). Nekateri so proti piku zdravili tako, da so na vročem olju spekli modrasa, ki je spustil strup. S tem so mazali rano. Zvin so zdravili z zagovorjeno svinjsko mastjo, ki si jo je bolnik namazal na prizadeto mesto. Nekateri so zagovarjali tudi proti nevihti.

Človek, ki je znal zagovarjati, je lahko prenesel svoje znanje le na eno osebo. Če tega pred smrtjo ni storil, je trpela njegova duša.

Način zdravljenja z zagovarjanjem se je v redkejših primerih ohranil še do danes (npr. v Zabukovju, nekateri kmetje z območja Krškega hribovja pa hodijo v ta namen v Škocjan). Včasih so se zdravili tudi z zdravilno vodo pri izvirih studenčnice (npr. pri Rogačicah in Znojilah).

Ljudje so v veliki meri še danes ohranili domače zdravljenje z zelišči. Skoraj povsod nabirajo lipovo in bezgovo cvetje, bezgove jagode, šentjanževke, krčnice (ranjak), tavžentrože, arniko in hermeliko. Zelišča sušijo in pripravljajo zavrelke ali jih namakajo v žganju (tavžentrože, arnika) in olju (šentjanževke).

Včasih so otroku, ki ga je tlačila mōra, položili na prsi zvezdo, izrezano iz papirja. Narisati so jo morali z eno potezo, saj drugače ne bi pomagala.

Bradavice še dandanes navadno odpravljajo z zelišči ali s sukancem, ki ga tolikokrat zavozljajo, kolikor je bradavic na roki. Sukanec položijo pod kamen. Ko izginejo vsi vozli, izginejo tudi bradavice.

Glasba, petje in ples

Pred prvo svetovno vojno in med svetovnima vojnama so na likofih in ohceti plesali šušter polko, povštertanc, štajriš, mazolko, rašplo, valček in polko, med svetovnima vojnama tudi tango in foxtrot.

Večinoma so te plese že opustili. Danes plešejo na likofih največ valček in polko. Včasih se še kdo spomni starejših plesov in tako se še zavrtijo v šušter polki in povštertancu.

Mladina v Savski in Mirenski dolini (zlasti v večjih krajih) pleše danes sodobne, klasične in disko plese; slednji v hribovitih vaseh niso v navadi.

Po domače pojejo še prebivalci pretežno kmečkih področij. Še vedno radi pojejo ob večjih skupnih opravilih (ličkanje), na likofih, ohceti in žegnanjih.

Nekateri pojejo tudi v družinskem krogu. Ob priložnosti igra član družine harmoniko ali orglice. V takšnih družinah znajo tudi otroci peti stare pesmi. Skupno petje vaških fantov je bilo še pred 20 leti razširjeno pri Sv. Primožu in v Boštanju. Nasploh slovijo Kranjci kot dobri pevci.

Do druge svetovne vojne je bilo na območju občine veliko »muskontarjev«, ki so igrali harmoniko na likofih in ohceti. Nekateri so sloveli daleč naokoli. Hodili so z ohceti na ohcet. Takih godcev je bilo do 60. let tega stoletja še zelo veliko. Danes so redkejši, vendar jih kmetje še vedno radi vabijo.

Eden najbolj znanih »muskontarjev« je Lojze Mrgole, »Ržinčk«, iz Telč. Igral je že na več kot 50 svatbah.

Anton Tomažič (roj. 1906) iz Slančjega Vrha, nekoč znan daleč naokoli, že nekaj desetletij ne igra več.

Likovno obzorje

V sevniški občini je 9 župnijskih in 47 podružničnih cerkvá. Veliko jih stoji med vinskimi goricami. Večinoma so preproste, vendar razmeroma vzdrževane. Med umetnostnozgodovinske spomenike uvrščajo cerkev Sv. Duha na Čelovniku. Cerkev je iz 14. stoletja, kar kaže značilen profil kamnitih reber v križno svodenem, oktogonalno sklenjenem prezbiteriju. Cerkev slovi po fre-

skah iz 16. stoletja (poznogotsko in renesančno slikarstvo). Njihovega avtorja imenujejo umetnostni zgodovinarji »čelovniški mojster«, saj najdemo njegova dela tudi na Grački Gori nad Poklekom.

Nekatere druge cerkve imajo leseno plastiko domačih rezbarjev (npr. na Pokojnem Vrhu in Sv. Primožu).

Na območju občine je zelo veliko kapelic in lesenih križev z ostrešjem. Na kranjski strani občine jih imenujejo »pildi«. Nasploh so si med seboj zelo podobni. Izdelovali so jih domači podobarji in rezbarji, teh pa je bilo še do druge svetovne vojne precej. Na območju Zabukovja, Vranja, Trnovca in Pokleka je izdelal največ obcestnih križev Jože Žveglič iz Trnovca. Svojega izdelovalca križev je imel do 60. let tudi Sv. Primož. Križi pa ne stojijo le ob cestah in razpotjih, temveč tudi v vrtovih. Veliko vrtnih križev imajo na Mrzli Planini, v Zabukovju, Trnovcu in Pokleku.

Zunanost nekaterih starih stavb krasijo iz kamna klesani vratni podboji, v katere so po navadi vpisali letnico zgraditve. Pri nekaterih hišah so se ohranila z okrasjem bolj ali manj bogato izrezljana vrata. Še danes jih najdemo veliko v Krškem hribovju. Marsikateri kozolec krasi lesen križ in okoli njega suho cvetje.

Veliko starih hiš ima na stranski fasadi stensko nišo — kapelico, v kateri po navadi stoji lesen kip Marije ali enega od svetnikov. Ponekod je v taki niši tudi cenen plastičen kip lurške Marije. Domačini povedo, da so jih prinesli prekupčevalci v zameno za lesene kipe. Prekupčevalci so spraznili tudi precej podstrešij in odnesli precej stenskega okrasja, zlasti slik na steklo, tako da so te danes skoraj že izjeme. V hribovitih predelih naj bi se ohranile še do 60. let. Danes jih imajo npr. še pri eni domačiji na Impolah (Sv. Primož).

Lesenih rezbarij, kipcev, križev, papirnatih, v les uokvirjenih slik, ki imajo navadno napisano kakšno nabožno pesem, je še danes zelo veliko v starih kmečkih hišah v krajih Posavskega in Krškega hribovja. V nekaterih hišah najdemo na steni ali v kotu tudi reliefne plastike, ki predstavljajo jaslice in imajo mehanizme glasbene skrinjice. Navadno jih navijejo na božični večer.

Med stenskim okrasjem so tudi poročne fotografije prednikov in hišnih gospodarjev. Pri teh fotografijah so včasih radi goljufali, tako da je moral fotograf narisati kmečkim ženskam nakit (verižice, viseče uhane) in ovratne izreze, ki pred drugo svetovno vojno še niso bili v navadi med kmečkimi ženskami. Vdova iz Zabukovja je po smrti drugega moža dala izdelati fotomontažo tako, da ima zdaj na poročni sliki oba »dejca«.

Staro tradicionalno stensko okrasje se je ohranilo večinoma le v hribovitih območjih. Ponekod so mu začeli v 70. letih dodajati plastično okrasje iz »trompetngolda«, ki ga po hišah prodajajo Hrvatje.

Tudi v trgu so v nekaterih hišah še ohranili slike (tihožitja, portrete) in fotografije iz časa pred drugo svetovno vojno.

Domači sodarji in kolarji so pred drugo svetovno vojno svoje izdelke krasili. Vrezali so razne ornamente (npr. »krancl«) in jih včasih tudi barvali. Nekateri se s tem ukvarjajo še danes (npr. Resnik iz Rogačic, Mlakar iz Drušč, Kozmos iz Impoljskega grabna in Trupi z Mrzle Planine, ta krasi poleg sodov tudi lesene ograje).

Navadno so lesene okvire in male plastike rezljali tisti, ki so izdelovali tudi večje križe. V Trnovcu jih je bilo včasih več, najbolj znan je bil omenjeni

Jože Žveglič. Po hišah v Zabukovju, Trnovcu, Vranju in Mrzli Planini so ljudje ohranili še precej njegovih plastik. V Gabrniku pri Boštanju se je do druge svetovne vojne s tem ukvarjal Anton Štefci.

Z umetnim kovaštvom se je do druge svetovne vojne ukvarjal Matija Kozinc iz Sevnice. Ljudje ga še dandanes hvalijo, da je izdeloval tako lepe predmete, kakor so kroparski.

Okrasno pletenje iz slame na območju sevniške občine ni bilo razširjeno. Kmetje so si izdelovali navadno koše in košare. Edina, ki jo je bilo zaslediti, je bila danes že pokojna kočarka iz Trnovca (Perc), ki se je preživljala z nabiranjem in prodajo zelišč in izdelovanjem okrasnih predmetov iz slame. Te je prodajala večinoma sevniškim tržanom, pa tudi večjim kmetom v okolici. Izdelovala je okrasne peharje, suhe božične »krancelne« (ki jih je nosila po hišah o božiču) in suhe poročne »pušeljce«. S tem se je preživljala vse do svoje smrti v 70. letih tega stoletja.

S podobarstvom, rezbarstvom in izdelovanjem drugih okrasnih predmetov so se največ ukvarjali kočarji, ki so se s tem preživljali, in mali kmetje, katerim je bil to dodatni zaslužek.

Največ takšnih izdelkov se je ohranilo na območju Zabukovja, Trnovca, Stržišča, Pokleka, Sv. Primoža, Češnjice, Velike in Male Hubajnice in Impolj.

Sklep

Uvajanje novih kulturnih prvin je potekalo v Savski in Mirenski dolini nekaj desetletij prej kakor v Posavskem in Krškem hribovju. Zaradi geografske in ugodne prometne lege so bili kraji Savske in Mirenske doline vedno razvitejši od višje ležečih naselij. Hribovito zemljišče je marsikje zaviralo možnost kmetijske mehanizacije; na ohranjanje tradicionalne kulturne podobe iz 19. stoletja je v Posavskem in Krškem hribovju vplivala tudi precejšnja odmaknjenost krajev od večjih središč. Ti kraji so bili vedno neke vrste kulturni »zamašek«. V povezavi s starim načinom gospodarjenja se je na tem območju ohranilo tudi veliko starih ljudskih šeg, verovanj in tradicionalne ljudske umetnosti. Posavsko in Krško hribovje sevniške občine sta tako dandanes eni redkih pokrajin, ki omogočata etnologu spoznavanje načina življenja Slovencev v preteklosti.

R é s u m é

LA CULTURE TRADITIONNELLE DANS LA COMMUNE DE SEVNICA AU XXe SIÈCLE

La culture traditionnelle sur le territoire de la commune de Sevnica dans la période à partir des deux dernières décennies du siècle passé jusqu'à nos jours est le sujet de cette étude. L'auteur a essayé d'y donner une image complète de la culture traditionnelle au passage du 19e au 20e siècles et de poursuivre son évolution ou bien sa transformation ultérieure. Cette étude fut écrite à base d'une recherche topographique faite dans le cadre d'un vaste projet des ethnologues slovènes, »Manière de vivre des Slovènes. Topographie ethnologique du territoire ethnique slovène —

20e siècle». Le but principal de ce travail de recherche n'était pas une analyse approfondie des domaines particuliers de la culture traditionnelle mais de montrer sa complexité et ses changements. Dans ce travail, le concept uni du projet de recherches est respecté puisque la topographie ne devrait faire que plus tard, en forme d'études monographiques, des comparaisons thématiques et topographiques du territoire ethnique slovène entier.

On a étudié le procès de l'introduction des nouveautés et le degré de la conservation de la culture traditionnelle dans l'économie agraire, l'agriculture et l'élevage du bétail, l'artisanat et dans le bricolage, l'activité de construction, l'ameublement, les moyens de communication, les coutumes, les costumes, la nourriture et les habitudes de tables, les communautés, les croyances, la médecine, la musique, le chant et la danse, et le sentiment des beaux-arts.

La recherche était orientée surtout à établir où et quand apparurent les nouveaux éléments qui commencèrent à changer la culture soi-disant populaire traditionnelle et la manière de vivre et quand et où ces éléments s'affirmèrent en mesure à les transformer.

Jusqu'ici, le territoire de la commune de Sevnica ne fut que peu étudié du point de vue ethnologique, à l'exception des traitements topographiques ne traitant pourtant pas le commune en entier mais seulement quelques villages et des thèmes particuliers. Les premières données topographiques furent recueillies au siècle passé dans le cadre des questionnaires de l'archevêque Johann (en 1818) et de Georg Göth (en 1842) mais elles étaient limitées en majeure partie au bourg de Sevnica et au château. Les études topographiques qui suivirent à celles-ci ne furent faites que dans les années entre 1980 et 1986 dans le cadre du Département d'ethnologie auprès de la Faculté des Lettres de Ljubljana et dans le cadre du projet «La Topographie ethnologique du territoire ethnique slovène — 20e siècle». Quelques travaux de séminaire furent écrits sur le thème de culture traditionnelle dans les pays de Sevnica, Boštanj, Blanca, Dolenje Brezovo et Razbor.

Dans ses études topographiques, l'auteur s'est servie en grande partie des registres et des encyclopédies topographiques des régions de la Carniole et de la Styrie (1890, 1900, 1910), du Guide de la Styrie Slovène (1905), de l'Encyclopédie topographique de Dravska banovina (1937) et de l'Encyclopédie topographique de la Slovénie (1966), des registres des habitants, de diverses sources des archives, des chroniques de écoles ainsi que des données statistiques communales de date récente.

L'étude de la culture traditionnelle est basée pratiquement exclusivement sur le travail fait sur le terrain-même, excepté quelques interruptions, entre les années 1979 et 1986. Plus de cinquante informateurs provenant de cinq villages systématiquement étudiés et d'autres vallages où l'on ne fit qu'un sonfage, y furent inclus. Les villages où l'on fit un travail systématique sur terrain, furent choisis d'après la méthode suivante: étude des types géographiques, économiques, culturels principaux; l'agglomération agraire, semi-agraire et urbaine; la partie de la commune appartenant à la région de la Styrie et de celle appartenant à la Basse Carniole; étude du pays le plus développé et de celui le moins développé et le choix de la localité où l'on trouve le plus de sources écrites. De cette manière, le bourg de Sevnica fut choisi comme représentant la culture explicitement non-agraire et comme centre de la commune, Boštanj comme un des villages plus développés de la vallée et assumant aujourd'hui de plus en plus un aspect urbain; Sentjanž comme agglomération centrale dans la partie Sud de la commune, Mrzla Planina comme agglomération encore aujourd'hui relativement agraire, éloignée et presque de haute montagne; Sv. Primož comme pays le plus éloigné où la culture traditionnelle fut la dernière à succomber aux transformations.

Dans le travail qui était réalisé sur le terrain, on se servait de deux méthodes de celle stationnaire, d'observation avec la participation, et de celle de plusieurs visites au pays avec une conversation orientée.

La commune de Sevnica est située dans la partie de l'Est de la Slovénie centrale. Elle forme avec la commune de Krško et de Brežice la région de Posavsko. Le territoire de la commune comprend la vallée de Sava inférieure à partir de Loka près de Zidani most jusqu'à Blanca comprenant les montagnes de Posavsko qui l'entourent des deux côtés, la vallée de Miren à partir de Tržišče jusqu'à la confluence de Miren et de Sava aussi bien que la partie ouest des collines de Krško. Le terrain est re-

lativement montagneux. Les seules plaines de la commune constituent les vallées de Sava et de Miren. La Sava traverse la commune dans la direction nord-ouest-sud en la divisant en partie de la Styrie et en partie de la Basse Carniole. Les conditions plus favorables à l'agriculture se trouvent sur les terrains fertiles de Sava, surtout aux environs de Loka, Kompolje et Blanca. Les montagnes de Posavko montent rapidement et par conséquent, on y trouve beaucoup de forêts et de prairies de fauche tandis que là où le terrain monte graduellement, l'on trouve sur les adrets des collines des vignes, des fruitiers et des prés. Les collines de Krško sont formées en croupes plates en haut desquelles se trouvent des champs et des villages, des vignes et des fruitiers aux adrets et des forêts aux ubacs.

Au 10e siècle, une partie du territoire étudié appartenait à la Marche de Savinja et une partie à la Marche de Carniole, de manière que le territoire entier de la commune actuelle était sous l'administration unie de la Marche de Carniole. En 1311, le territoire fut de nouveau divisé entre la Styrie et la Carniole. La frontière régionale suivait la Sava qui pendant plus de six siècles (jusqu'à 1918) divisait le territoire de la commune de Sevnica en deux grandes unités administratives et politiques. Cette ligne de démarcation laissa des traces profondes dans l'environnement géographique et démographique autrement uni. La conscience d'appartenance à la région qu'on ressent encore aujourd'hui, s'installa fortement parmi les habitants.

En Yougoslavie d'avant la deuxième guerre mondiale, le territoire appartenait aux circonscriptions de Brežice, de Krško et de Laško tout en étant toujours divisés en partie de Styrie et en partie de Basse Carniole. Du point de vue politique et économique, il ne fut uni qu'en 1955.

La culture de Spodnje Posavsko se forma par le mélange et par la fusion de deux types culturels, scélui de la Styrie et de la Basse Carniole. Les éléments des deux types se manifestent aussi bien dans la langue parlée que dans la culture traditionnelle complète de la région de Sevnica. Les villages sud de la commune (Bučka, Tržišče, Šentjanž) font partie du type de la culture de la Basse Carniole est, car par son histoire ils étaient plus liés aux centres économiques et culturels de la Basse Carniole (Mokronog, Trebnje, Novo mesto) qu'à ceux de la vallée de Sava. Les autres régions de cette commune gravitaient plutôt vers la vallée de Sava en manifestant les caractéristiques du type de la culture de la Sava inférieure.

Dans le passé, la circulation des informations et l'influence de la culture des grands centres (Celje, Ljubljana, Zagreb) se propageaient pour la plupart le long de la vallée de Sava. A cause de la circulation animée, ed commerce et à cause de l'évolution générale, les villages de cette vallée étaient plus disponibles à accepter de nouveaux éléments culturels que les villages de la commune qui étaient dans les collines de Posavsko et de Krško. Ces derniers conservaient pour la plupart les éléments de la culture et les manières de vivre des époques passées, car ils étaient trop isolés et éloignés des grands centres.

L'étude a montré que l'introduction de nouveaux éléments culturels pendant toute la période traitée arrivait d'une manière continue et qu'elle était étroitement liée à la désagrégation de la manière de vivre traditionnelle et de la culture traditionnelle à la fin du 19e siècle. Elle a montré aussi que les pays des collines de Posavsko et de Krško commencèrent à accepter les nouveautés deux ou trois décennies plus tard au moins que ne le firent les agglomérations des vallées de Sava et de Mirna et qu'ils conservèrent bien plus longtemps les éléments de la culture traditionnelle. On trouve toujours dans les villages éloignés sous Bohor et sous Lisca et dans les environs de Sv. Primož beaucoup d'immeubles d'habitation et de bâtiments de ferme qui ne furent que peu renouvelés depuis le passage du 19e au 20e siècles. Parallèlement à cela, il s'est conservé aussi une grande quantité d'anciennes coutumes et de croyances.

La transformation de la culture traditionnelle fut certainement le plus influencée par l'industrialisation, l'urbanisation et, dans les derniers temps, aussi par la mécanisation rapides des travaux champêtres et par la divulgation des masses média.

TRADICIONALNA SVATBA V OKOLICI NOVEGA MESTA

Helena Ložar-Podlogar

Kakšne so bile šege in navade pred poroko v okolici Novega mesta, sem predstavila v *Traditiones* 15/1986, str. 225—238. Obljubila sem, da bom opisala tudi šege ob samem poročnem obredu in na gostiji. Ta dolg bom skušala poravnati s posredovanjem gradiva, ki smo ga zadnja leta zbirali v Inštitutu

Sl. 1 Poroka v Zgornjih Sušicah nad Dolenjskimi Toplicami, okoli leta 1930

za slovensko narodopisje.¹ S tem bo deloma zapolnjena vrzel, ki zeva v pisanih virih o svatbenih šegah za Dolenjsko.

Pred samim poročnim dnevom sta morala ženin in nevesta urediti še nekaj »obveznosti«. Navada je bila, da sta šla sama v župnišče naročit oklice, »na oklice devat«, »na oklice dat«. Oklicali, »s kancelna vrgli«, so ju trikrat, le v redkih primerih »enkrat za trikrat«, kakor so rekli. Tako je fara zvedela za njuno namero, in tri tedne je bil še čas, da se je oglasil tisti, ki je imel utemeljen razlog, da bi poroko preprečil, kar se je zgodilo zelo redko. Oklici so pri cerkvenih porokah še danes v navadi, vse pogosteje le enkrat.

Danes pravijo, da dekle takrat ne pride v cerkev, ker se hoče izogniti radovednim pogledom. Nekoč pa so verovali, da prvega oklica ne sme slišati, da bi otroci ne bili gluhi, drugega mora slišati, da bi otroci ne bili smrkavi, pri tretjem pa mora k spovedi in k obhajilu (Dobrnič, Šentjernej). Ljudje so jo prepoznali po »židani ruti«, ki ji jo je kupil ženin, da bi se ločila od drugih deklet. Še med svetovnjima vojnama je veljalo, da se za dekle v času oklicev ne spodobi, da bi šla ponoči iz hiše, ženin pa se je moral zdržati alkohola, da bo »v zakonu znal držati besedo in zvestobo«. V Oštrcu so rekli, da v času oklicev nevesta ne sme ženinu prati srajce. »Dokler so trajali oklici, je morala (nevesta) ves čas doma v hiši čepeti, da jej ne bi zunaj kdo kaj zacopral,« je zapisal J. Trdina o nevesti, ki je imela praznoverno mater.²

Zaroki pravijo Dolenjci »obljuba«, vendar je ne poznajo povsod (Šmarjeta, Dobrnič), navadno pa štejejo mlada za zaročenca že po snubljenju.

»Za poroko gre ženin s tovarišem (ali drugom) vabit goste. Isto stori tudi nevesta. Če je še devica ali vsaj vel quasi in po videzu, jo spremlja družica: če pa vdova, si vzame za spremljevalko in priprošnjico ženšče, ki ji pravijo teta. Včasih pa gre tako vdova kakor dekle v družbi moža, ki mu po kranjsko pravijo družje in ki zanjo vabi k poroki.« Tako Valvasor o vabljenju na poroko.³ Iz prve polovice 19. stol. poročilo v Carniolii⁴ govori, da sta »svate vabila nekaj dni prej ženin in nevesta v spremstvu druga in družice...« Še v prvih desetletjih 20. stoletja so na poroko vabili sorodnike do drugega kolena, sosede, prijatelje, predvsem pa krstne in birmanske botre; seveda je bilo število povabljenih odvisno predvsem od premoženjskega stanja družin zaročencev. Ženin in nevesta sta navadno vabila skupaj, ob četrtnih, pozneje ob nedeljah po drugem ali tretjem oklicu. V Šentjerneju je med svetovnjima vojnama vabil na svatbo v imenu ženina in neveste nekdo drug, navadno ženinov brat, predvsem pa tisti, ki je znal »dobro govoriti«. Navada je bila, da so povabljeni za ohcet tudi kaj prispevali; prispevke (kokoši, šunko, jajca, smetano, orehe) so nosili na dom, kjer bo gostija, ves teden pred poroko. V Velikih

¹ Anketa o šegah in verovanjih »življenjskega cikla« B. ŽENITOVANJE. Vprašanja. Sestavila Helena Ložar, Ljubljana. Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, 1969. (V anketi je sodelovalo okoli 30 informatorjev, katerih imena in podatki so v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

² Janez Trdina, Prigode in opombe 19 (l. 1871) str. 36 (v Študijski knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu).

³ J. W. Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain II/6, Laybach-Nürnberg 1689, str. 288.

⁴ Joseph Buchenhain, Hochzeitgebräuche der Unterkrainer, Carniolia 2, Laibach 1839, št. 32, str. 125.

Vodenicah so prinašali kure, ne petelinov, ker bi se sicer mlada dva »kregala in tepla«.

Nevesta se je hodila poslavljat od sovaščanov, hodila je v »roke seč« in pri tem so ji »na krancelj darovali«, ji »v dar dali« navadno rjuhe, brisače, pa tudi denar. Posebna prireditev »krancelvečer« je bilo slovo od prijateljic, od »ledig stanu«, zadnji večer pred poroko. Peli so, plesali, se zabavali, vendar je nevesta morala opolnoči spat, godec, ki ga je ženin poslal nevesti, da ji je igral »krancelvečer«, pa je odšel na ženinov dom, kjer je počakal jutra. »Kran-celni« se navadno niso plačali.

Pod nevestinim oknom so fantje zapeli:

Preljuba nevesta,
spremenila boš stan,
tvoje ledig veselje
zdaj stopi na stran . . .

(Jože Gorenc, Gorenja vas
pri Šmarjeti)

V Čadražah so pesem nadaljevali tako:

So ti ptičice pele,
ne pojejo več,
vse je menilo,
vse po Tehnilo.

Variante te pesmi so znane tudi drugod na Dolenjskem in jih ob svatovanju večkrat ponavljajo:

Preljuba nevesta,
spremenila boš stan
in tvoje veselje
bo šlo na stran.

Le vzemi slovo
od ledig stanu,
od mamce pa ravno taku.

Le vzemi slovo
od ledig stanu,
od bratov pa ravno taku . . . itn.

Končali so:

Ste skupaj živeli,
ste se radi imeli,
nevesta, le vzemi slovo.

V Dobrniču in Prapročah so šli »na kranceljne« in prepevali:

So rožce cvetele,
ne cvetejo več,
so ptičice pele,
ne pojejo več.
Dekleta so pela,
ne pojejo več,
dekliškega petja
ni slišati več.

Leta 1956 je Mariji Jagodic triinosemdesetletna Terezija Hodnik iz Vel. Vodenice zapela pesem:

Se sonce ozira lepo
in jemlje od tebe slovo.
Se boš omožila,
devišstvo pustila,
stopila v zakonski boš stan.

Nam fantom pa rožce pustiš,
dekletom nedolžnost zročiš;
nikar se ne možite,
le ledig bodite,
najlepši dekliški je stan.

Nevesta le vzemi slovo,
od mamce pa očeta tako.
Ste skupaj živeli,
ste se radi imeli,
nevesta le jemlji slovo.

Ponekod je godec nevesti »krancelj zaigral« že pred hišo, nevesta pa je prišla ven s pladnjem. Na pladnju je bil venec, na sredi liter vina s kozarci. Godec ji je napil, povabljeni dekleta so ji izročila darila. V Sadinji vasi pri Žužemberku je nevesta povabila prijateljice »na kranceljne«, v Vrhovem so še do druge svetovne vojne fantje in dekleta hodili »na kranceljne slovo pet« in prinesli nevesti šopek iz suhih ali svežih rož.

Dan ali dva pred poroko je bilo treba prepeljati nevestino balo na ženinov dom (če se je nevesta tja primožila). Pisanih poročil o vožnji bale za širšo okolico Novega mesta skoraj ni, poročila pripovedovalcev pa dokazujejo, da natančno vedo, kaj vse sodi v nevestino balo, tudi vedo povedati, na kateri voz je treba kaj naložiti, le redki od njih pa so pri nalaganju in vožnji bale sami sodelovali in jo doživljali. Tako se npr. godec, ki je znan širom po Dolenjskem kot eden najboljših godcev in je igral na več kot tristo svatbah, spominja, da so balo vozili le enkrat. Zdi se, da so poročila o tem, kaj sodi k bali, kako so balo nakladali, kaj je bilo na prvem, kaj na drugih vozovih, le del ustnega izročila, ne toliko lastne izkušnje. Poročila so posredovali sicer ljudje različnih starosti, tudi tisti, ki so bili rojeni že v 19. stol., in se med

seboj popolnoma ujemajo, v zadrego pa spravi poročevalca le vprašanje, kako je bilo, ko so vozili svojo balo ali ko so bili med balarji, ki so vozili nevestino balo na dom prijatelja, sorodnika, kar ilustrirajo izjave: »Mi nismo nič vozili. Ni bilo kaj voziti. Smo pozneje najnujnejše pripeljali« in podobno. Preostane le domneva, da so podatki o bali del izročila, ne lastne izkušnje.

In vendar Joseph Buchenhain (J. Babnik)⁵ v prispevku »Hochzeitgebräuche der Unterkrainer« za Carniolio ne more mimo bale; zvečer pred poroko se odpravijo ženin, starešina in dva prijatelja k nevesti, da bi naložili njeno balo: posteljnino, perilo, obleke in kolovrat (znak hišne delavnosti) na voz in jo odpeljali domov. Pove, da to, kar nevesta dobi od doma, imenujejo bala, in da se vozačem pridruži tudi »sdrusbnik, drog«, katerega glavna naloga je, da ukrade čimveč stvari, ki bi nevesti prišle prav in jih naloži na voz, kajti, kar je bilo naloženo na vozu, je postalo nevestina last in tega nihče več ni smel vzeti nazaj. Zato pa tudi nevestini domači posebno nanj dobro pazijo in ga ne spustijo spred oči. Toliko Buchenhain o bali.⁶

Balarji so se zbrali na ženinovem domu, kjer so jih pogostili, fantje so ženinu zapeli kakšno pesem za slovo, potem pa so oddirjali proti nevestini hiši. Voznik je bil navadno sosed ali ženinov brat, poleg voznika je na vozu sedel obvezno godec, ženin pa je ostal doma, saj ni bilo v navadi, da bi šel po nevestino balo. Tu novejša poročila nasprotujejo poročilu Buchenhaina, ki trdi, da je po balo šel ženin s starešino. Med potjo so balarji prej streljali, vriskali in peli. Na nevestinem domu niso bili povsod enako sprejeti. Največkrat so jih pošiljali naprej, saj niso prav prišli, tu ni ne neveste ne bale. Nalaganje bale so nevestini domači namreč zavlačevali in šele po dolgem pregovarjanju in dokazovanju so se vdali. Po manjši pogostitvi so na vozove začeli nalagati »baren blagú« ali »pohišstvo« ali balo. Naložili bi bili radi vse po vrsti, da bi »nevesta čimveč imela«, zato so morali domači skrbno paziti, da balarji niso česa ukradli. Posebna čast zanje je bila, če se jim je posrečilo ukrasti petelina; če to ni bilo mogoče na nevestinem domu, so poskusili srečo pri sosedu.

Najpomembnejši del bale je bila nekoč skrinja, vendar so balarji imeli veliko težav, preden so jo lahko naložili: na njej je namreč sedela nevestina sestra, včasih teta ali godec, in je ni pustila odpeljati. Vse pregovarjanje ni zaleglo, treba ji je bilo plačati (simboličen odkup skrinje). In tudi potem ni šlo gladko: težko skrinjo so domači namazali z maščobo, da je balarjem drsela iz rok. Skrinjo so naložili na dno prvega voza (pozneje namesto skrinje »kostne«), nanjo so »postlali posteljo«, posteljnino dobro pritrdili ali celo pribili, saj se nobena na voz naložena stvar med vožnjo ni smela premakniti. Na prvi voz je moral obvezno tudi kolovrat, »da ne bodo rekli, da nevesta še prest ne zna,« seveda s predivom.

Kaj spada k bali, je bilo včasih določeno, vsaj za najnujnejše predmete, ki jih nevesta potrebuje na novem domu. Predvsem je šlo za rjuhe, prte, brisače, ki so si jih nekoč neveste izvezle same. Določeno je bilo tudi, česa nevesta z balo ni smela prinesiti na novi dom. V Dobrničju in Šentjerneju v bali ni smelo biti motike, saj so verovali, da bi sicer nevesta močta pokopala. V balo je dobila nevesta pohišstvo (eno posteljo, bogate neveste pa dve z omaricami, tudi visoko dvodelno omaro in nizek predalčnik), zibelko, kolovrat, različno

⁵ Anton Jožef Babnik, roj. okoli l. 1802, oskrbnik na Prežeku pod Gorjanci.

⁶ Carniolia 2, Laibach 1839, št. 32, str. 126.

orodje (npr. metle, srp, sekiro, burkle, lopato), košare, sito, valjar in skrinjo platna. Premožnejša kmečka dekleta so od staršev dobila tudi kravo, seveda šele po daljšem pregovarjanju snubcev. Ponekod so naložili še žakelj soli, »da zakon ne bo neslan«.

Nakladanje in vožnja bale, kakor lahko sklepamo po pripovedovanju, na Dolenjskem ni bila tako slovesna in »bahava« kakor npr. na Gorenjskem, čeprav so si nekatera obredna dejanja, ki spremljajo balo, podobna. Tako npr. to, da nevesta pred konji z nogo naredi križ, njena mati pa balo blagoslovi. Praviloma nevesta nikoli ni spremljala svoje bale na novi dom. V okolici Novega mesta ni bilo v navadi, da bi bali zaprli pot, da bi balo šrangali. Ustavljali pa so se v gostilnah, pili in peli, zapitek je moral plačati nevestin brat ali starešina. Če verjamemo današnjim poročevalcem, tudi pri razkladanju bale ne poznajo nobene posebne šege.

Poroke so do druge svetovne vojne bile navadno ob ponedeljkih, redko ob torkih in sredah (»le revne in noseče« pravijo v Šentjerneju) in so trajale več dni, navadno do petka, ko je nastopil post. Ob potratnost na dolenskih gostijah so se spotikali tudi novičarji. Tako v Dolenjskih Novicah iz leta 1893⁷ beremo odmev na dopis »Naše rane: ženitnine«, ki je bil objavljen v Slovincu in govori o veliki zapravljenosti na svatbah.

Pisec dopis iz Slovenca najprej citira: »On pravi: Ženitovanje traja včasih po dva dni in dve noči na strani ženina in ravno toliko na strani neveste, najmanj pa po jeden dan in noč na vsaki strani...« Opozarja, da pogosto pridejo svatje, celo ženin »že natrkani« k poročnemu obredu. »Koliko potrate na ženitninah po kmetih in to v današnjih, tako hudih dneh! Včasih gre četrtnina dote rakom žvižgat s samimi ženitovanjskimi stroški...« Anonimni pisec, skoraj si upam trditi, da je to pisal Janez Trdina, saj posredno pove, da je po rodu Gorenjec, daje Dolenjcem za zgled svoje rojake rekoč: »V mojem rojstnem kraju na Gorenjskem so poroke dopoldne, nato gredo svatje na nevesten dom in ostanejo večinoma skupaj do noči, na to gredo narazen...« In tudi tedaj, ko traja ženitnina tudi ponoči, je proti jutru gotovo končana. Poudarja še, da so ljudje tam »razmerno precej premožni«.

»Kako pa je tukaj doli pri nas (podčrtala H. L. P.) z razmerno revnimi Dolenjci!« se rojen Gorenjec identificira z Dolenjci. Ugotavlja, da se povsod čuti pomanjkanje, dokler nisi »na oklicu«. Omenja vsoto, ki jo zapravijo v gostilni, ko se vračajo od notarja, kjer so »pisma delali«. Po poroki gredo v gostilno, kjer ostanejo do večera. Zvečer se začne »prava ženitnina, ki trpi po več dni. Ko je život proti jutru že vsega poln, svatje pospe in ko se zbude, se pitje vnovič začne in tako dalje več dni, pri količkej bolj premožnih ženitninah še le petek svate razpodi...« Potem omenja še nekega župnika na Dolenjskem, ki je potratnost hotel malo omejiti; nikdar ni hotel poročati v »ponedeljek, ampak vselej v sredo. Zakaj? Zato, da je mogla ženitnina trpeti le dva dni (do petka), ko bi pa poročil v ponedeljek, bi pa trpela od ponedeljka do petka, kakor je bila navada, dokler ni on z velikim trudom navzlic vsemu vpitju vpljal nove navade...«⁸

Na poročni dan zjutraj so se ženinovi svatje zbrali na njegovem, nevestini na njenem domu. Pred prvo svetovno vojno so sosede še enkrat povabili na

⁷ Dolenjske Novice 1893, št. 7, str. 54.

⁸ Kakor op. 7.

svatbo. Preden so šli po nevesto, so dobili »fruštek«, navadno »ajmoht« in pijačo. Ženina so še pred drugo svetovno vojno starši blagoslovili, tu in tam je še kdo prosil starše odpuščanja, potem pa, če je bila nevestina hiša blizu, so se uvrstili v gručo, če je bila daleč, so zapregli koleslje, »federvagne« (zapravljivčke) ali celo kočije. Pred odhodom so fantje zapeli ženinu v slovo:

Preljubi ti ženin,
le vzemi slovo,
od ledig stanu,
od mater, očeta
pa ravno tako...

Vozovi in konji so bili okrašeni, na prvem je sedel poleg voznika (furmana) godec, za njima ali na drugem vozu ženin s starešino. V Šentjerneju se je na prvem vozu navadno peljal starešina s starešinko, na drugem ženin s tovaršem (drugom). Med potjo so včasih streljali, peli, vriskali, v bližini nevestine hiše pa so utihnili. Pri nevesti je bilo vse zaklenjeno, nihče jih ni pričakal; v Dobrniču je sicer zunaj kdo klepal koso, grabil po dvorišču ali bil kako drugače zaposlen, vendar jih ni hotel »ne videti ne slišati«. Svatje so se predstavljali v Šentjerneju kot kupci vina in žganja (ponujali so jim najprej vodo, nato mešanico vina in vode). Najrajši so bili lovci, ki iščejo obstreljeno srno; ker se je prav v to hišo ena zatekla, so domači bili pripravljene pripeljati jo na prag.

In tako se začne eden najzabavnejših in včasih zelo dolgotrajnih, pri vseh slovenskih svatbah (in ne le slovenskih) nepogrešljivih prizorov z »lažno nevesto«. Od današnjih informatorjev, tudi najstarejših, nihče ne pozna drugačnega pomena te šege, kakor da je to zabava. Podrobnejše raziskave o tem dajo lahko povsem drugačno podobo, kakor bi lahko še marsikateri prvini pri slovenskih šegah s poglobljenimi mikroraziskavami prišli do korenin. O »lažnih nevestah« smo v literaturi ostali pri razlagi, da je to apotropejska prvina, prinešena iz pradomovine. Včasih je lažna nevesta ena sama, navadno v starko preoblečen moški, ki se je nerada umaknila, največkrat pa je nevestin starešina, ki je bil glavni besednik, ven pošiljal vsaj tri druge ženske (poleg starke še kuharico in družico). Od obeh starešin je bilo odvisno, kako so se svatje zabavali, saj sta morala znati dobro govoriti. Če nista bila spretna, je moral enemu ali drugemu pomagati godec. V Dobrniču so navadno kuharico našemili v »prvo nevesto«. »Za koravde je imela na špagi nabrane izpihane jajčne lupine, ruto je imela zavezano nazaj, krilo narobe oblečeno.«

Medtem se je nevesta v hiši oblačila v poročno obleko. Pravilo je bilo, da je morala imeti vse novo. Obleke na Dolenjskem v začetku 20. stoletja nevesta ni imela bele, tudi ni imela nobenih posebnih dodatkov, razen venčka iz povoščenih rož in šopek. Povečini so imele neveste črno ali modro žametno obleko, v Šentjerneju sivo. Nevesta in družica sta v zač. 20. stoletja bili enako oblečeni, le družica (tovarišica) ni imela kranceljna. Posebno so pazili, da je imela nevesta »visoke šolnčke«, kajti ni je smelo zebsti v noge.

V Dobrniču se spominjajo, da je nevesta včasih imela dva šopka, tako da je lahko enega pustila na oltarju, drugega pa je spravila za spomin. Še v sedemdesetih letih 20. stoletja je bilo to v navadi v Zagradcu. Župnik Mihael Zevnik

je pripovedoval, da so v dvajsetih letih, kar je bil župnik v Dobrniču, dobili v prvih desetih letih najmanj polovico šopkov od poročenih parov, v drugi polovici službovanja še komaj katerega, zadnjih pet let pa nobenega več. Tudi opozarja: »Zadnje čase opuščajo venec, ker je baje imel poseben pomen. Namesto venca nosi nevesta nekaj malega v laseh iz umetnih rož«. Neveste, ki so že imele otroka ali so ljudje vedeli, da niso več nedolžne, seveda niso smele imeti venčka. Ljudje so bili neusmiljeni, strogi, včasih celo zlobni. Zgodilo se je celo, da so taki nevesti, če je imela venček, le-tega vrgli z glave. 14. februarja 1871 je Janez Trdina zapisal v svoje opombe, da je neka nevesta že imela dete »ergo prišla poleg (!) šege v cerkev brez venca z robcem okrog glave...« To svatbo je potem Trdina natančno opisal v črtici Popotnja.⁹

Ko je končno bila nevesta pripravljena, jo je starešina pripeljal na prag. Takoj se je oglasila pesem:

Sinočkaj sem slišal eno ptičico pet,
da tacga veselja še ni blo na svet.
Je pela lepo, da prijetno je blo,
da sem si mislil, kaj bo.

Prav kmalu nato pa zaslišim en strel,
po hribcah, dolincah močno je grmel.
Sem sklical vse znance, prijatle seboj,
da šli smo pogledat, kaj bo.

Potem so se obrnili k ženinu:

Preljubljen ti ženin in naš kamerad,
mi smo te prišli obiskat še enkrat.
Veselo prepevaj s družico ves čas,
katero vso v rožcah imaš.

In k nevesti:

Preljuba nevesta, le jemlji slovo,
poljubi še mater na desno roko.
Kol'kokrat so te mogli na rokah nosit,
al' zdaj jih boš mogla pustit.

Svatom so zapeli:

Pozdravljen bodite mi vsi svatje sedaj!
Mi se mor'mo podati vsi skupaj nazaj,
tja v naše doline, kjer ptički pojo,
po vrtilih pa rožce cveto.

(Ana Udovč, Regerča vas)

(Zadnjo kitico so pozneje zapeli še enkrat, ko je bilo konec svatbe.)

⁹ Janez Trdina, Popotnja, v: Zbrano delo, Deveta knjiga. Črtice in povesti iz narodnega življenja, Ljubljana 1956, str. 242—255.

Približevalo se je slovo neveste od doma:

Čas mi je od vas podati,
tukaj mi ni več ostati;
prišel je ta isti čas,
da jaz moram it' od vas.

(Terezija Hude, Mali Vrh pri Mirni Peči)

Nevesta se je s solznimi očmi poslavljala od domačih. Ljudje so pričakovali, da bo nevesta jokala, saj še danes pravijo: vesela nevesta, žalostna žena. Janez Trdina¹⁰ se huduje na tako vero. Zapisal je, kako se je v »Šempetrski župi« neka nevesta na poroki strašno jokala, tako da ji je celo župnik svetoval, da si lahko še premisli. Trdina trdi, da je »nevesta igrala komedijo... Ali praznoverna mati jo je napotila na žalost in jok, ker sicer v zakonu ne bo imela sreče...« Stari ljudje so namreč verovali, da bi veseli nevesti ljudje bili nevoščljivi njene sreče, in gotovo bi se našel kdo, ki bi ji »kaj zacopral«. »Tako je silna žalost odvrnila tudi zavist, ki je glavni vzrok in vir 'narejanja', zagovorov in coprnij in vseh drugih takih umetnih uničujočih zakonsko srečo.« Ta zakon je potem bil menda srečen in po Trdini je »prepričana ta stara avša in z njo še marsikatera druga, da je to naravni nasledek domače ječe (med oklici namreč) in pohlinjene obupnosti hčerine...«¹¹ Ostanek vraževerja, na katerega še danes opozarjajo, seveda bolj v šali, je, da bo nevesta bogata, če na poročni dan dežuje ali sneži.

Ko je nevesta starše prosila odpuščanja in dobila njihov blagoslov in ko sta z družico vsem svatom razdelili šopke, so svate povabili v hišo. Le godec bi moral ostati zunaj, vendar si je sam našel vhod, morda pri zadnjih vratih ali skoz kakšno priprto okno.

Potem ko so svatje tudi tu pojedli »ajmoht za frušte«, so se napotili proti cerkvi. Nevesta je morala ritensko prestopiti prag, da bi lažje rodila.

Godec je svate »poparal«, jih spravil v pare: ženin je bil v paru s starešino, nevesta s starešinko, tovaršu je bila par družica (tovaršica), godec je stopal na čelu sprevoda.

K cerkvenemu obredu so prišli seveda tudi drugi, »a se ne štejejo k ojscetnim«, čeprav so potem doma bili tudi za mizo med gosti. Ojscetni so le ženin in nevesta, obe starešini in tovarš s tovaršico. Nevestina mati ni šla nikdar in nikjer k poročnemu obredu v cerkev. Tako navado je verjetno narekovala potreba, saj je bilo doma treba medtem vse pripraviti za svatovanje.

Svatje so med potjo do cerkve streljali in vriskali, otrokom in ženam delili pogače in sladkarije (še danes), možem pa tobak, pozneje cigarete, tako da jih ljudje ne bi ogovarjali, da so bili »uherni«. V Šmihelu so verovali, da bi bilo usodno za oba, če bi na poti v cerkev srečali pogreb, zakon potem ne bi bil srečen, prvi otrok pa bi se rodil mrtev. Zakonca se v zakonu ne razumeta dobro, če se kdo od njiju spotakne, prav tako tudi ni dobro, če srečajo staro žensko ali če jim mačka prekriža pot.

¹⁰ Kakor op. 2.

¹¹ Kakor op. 2.

Omenili smo že, da v okolici Novega mesta ni bilo v navadi, da bi šrangali nevestino balo. Če pa sta bila ženin in nevesta iz različnih far, pozneje tudi iz različnih vasi, so fantje iz nevestine vasi svatovskemu sprevedu zaprli pot, naredili so »rampo« (Mirna Peč, Šmarjeta) na koncu vasi, »postavili šrang« (Šmihel, Šmarjeta, Dobrnič, Šentjernej). Oviro so fantje naredili z verigo, s hlodom, ki so ga zavalili čez cesto, lahko tudi z debelo vrvo ali so preprosto na sredo poti postavili mizo, nanjo pa nekaj poličev vina. Sprevod se je moral ustaviti in od ženina so zahtevali plačilo »za svoje dekile«. Vsoto so določili sicer po višini nevestine bale, seveda pa so se svatje morali za dokončno ceno pogajati; in še potem niso natančno vedeli, koliko morajo plačati. Pogajali so se namreč šele za odstotke od vsote denarja, ki so ga šrangovci položili na mizo in niso hoteli izdati, koliko ga je.

V Dobrniču so bili šrangovci našemljeni, pripeljali pa so s sabo tudi staro žensko, da bi jo zamenjali za nevesto, če ženin ne bi bil pripravljen toliko plačati, kakor so fantje nameravali dobiti in od ženina zahtevati. Stara ženska naj bi bila »njegova bivša ljubica s slamnato pupo v naročju.« Pod mizo je sedel »dedec, ki joka za nevesto«.

Končno, po dolgem pregovarjanju, je ženin, če ni hotel osramotiti svoje neveste, le moral plačati. »Žigosali« so listine, lepili koleke in znamke, fantje so podarili nevesti in ženinu pušeljc, segli v roke vsem svatom, napili z »Bog vam daj dost otrok pa malo srajc«, nato so končno umaknili oviro. Tu in tam, posebno če se je ženil mestni fant, ki ni poznal ali ni hotel upoštevati domačih navad, se je ženin izognil šrangí ali sploh ni hotel plačati. Za njim so zažgali kurje perje, stare cunje in »drugo smrajo«, da se je kadilo in smrdelo za ohcetni. Ko je bila leta 1925 v Bršljinu pri Novem mestu »na pol mestna ohcet«, so fantje vseeno hoteli narediti šrangó. Nevestin brat je moral posredovati in je fantom dal piti in jesti in jih le pregovoril, da niso šrangali. (»Smo se bolj oteпали starih šeg.«)

Poroke so bile vedno v nevestini fari, v novejšem času pa so tudi v mestu ali v bližnji božjepotni cerkvi. Civilnih porok je na vasi le do 5 %, v mestu več, vendar se ob tem niso razvile nove šege, razen morda potresanje mlado-poročencev z rižem, pa še to ne povsod. V okolici Žužemberka in Dobrniča ljudje te šege sploh ne poznajo.

Cerkvenemu obredu pravijo kar poroka. Poroke so bile z mašo le do druge svetovne vojne, potem samo še na posebno željo. Seveda pa tudi tedaj, ko je bila poroka z mašo, svatje niso šli k obhajilu, saj so cerkveni zakoni predpisovali za prejem obhajila, da je bil človek tisti dan popolnoma tešč, svatje pa so že od zgodnjih jutranjih ur veliko jedli in pili. Godec ni smel v cerkev; počakati je moral na cerkvenem pragu. Po obredu je bilo darovanje za cerkev okoli oltarja in ni bilo povezano z nobenimi posebnimi šegami.

Spominjajo se še nekaj vraž, ki so bile povezane s prihodom svatov v cerkev: nevesta naj bi skušala poklekniti ženinu na suknjo, da bo v zakonu »nosila hlače in bo gospodar nad možem.« Da bosta složno in zvesto živela, sta morala skupaj prestopiti cerkveni prag, in to tedaj, ko sta stopala v cerkev, in tudi ko sta jo zapuščala. V Dobrniču je morala nevesta še posebej paziti, da je natančno prestopila cerkveni prag, saj je potem imela lažji in srečen porod. Če je bilo vreme lepo, naj bi imela veliko otrok, če pa je deževalo ali snežilo, bi bila bogata. Pazili so tudi, kako so na oltarju gorele sveče: tisti,

Sl. 2 Poroka gostilničarja v Šentjerneju, leta 1931; na poroko so se peljali z avtomobilom

na katerega strani sveča slabše gori ali celo ugasne, po ljudskem verovanju prej umre. Smrt je grozila tudi tistemu, ki mu je pred oltarjem padel prstan na tla.

Cerkev sta najprej zapustila mladoporočenca, potem šele drugi svatje. Na pragu sta se ustavila in vrgla med otroke nekaj denarja in sladkarij, medtem pa je godec zaigral »tušč«. Svatje so potem šli v bližnjo gostilno, mladoporočenca in »ojscetni« v zakristijo, kjer so podpisali »ženitovanjski zapisnik« in je ženin plačal za obred.

Po vsaki poroki je bila navada, da so najprej šli v gostilno na »popotnjo« ali »malo južino«, kakor so rekli v Šentjerneju. Popotnja je trajala do poznih popoldanskih ur, saj so se doma domenili, kdaj lahko pridejo na gostijo. Doma so medtem krasili hišo in sobo, v kateri je bila gostija. Pred hišo so postavili mlaja z napisom »Dobrodošla ženin in nevesta«, nad okna in vrata so obesili vence, iz velike sobe je bilo treba odnesti pohištvo (razen miz in stolov), da bi svatje imeli več prostora za ples, strop je bil okrašen s trakovi, mize pregrnjene z belimi prtji, na katere so prišli šopke cvetja.

Kuharice so jedi za »ojcset« začele pripravljati že najmanj tri dni prej. Od števila povabljenih je bilo odvisno, koliko kuharic so najeli: navadno je bila ena glavna in ena ali dve pomočnici. Nekaj so jih plačali nevestini domači, nekaj so zbrali svatje sami na koncu gostije. Svatba je bila praznik za vso vas: tudi po drugih hišah so na ta dan več in boljše kuhali. Šentjernejčani

pravijo še danes: »Moramo še pri nas kaj speč, k'je tista smraja v vasi, da ne bomo ke prežal, da se nam ne bojo sline cedile.«

Starešina ali godec je svate razporedil ob mizi v smeri urinega kazalca ali sončne poti. Na častnem mestu, v sredini »ta dolge mize« ali v kotu nasproti vrat, sta sedela ženin in nevesta, na vsaki strani starešina in starešinka, oba očeta, obe materi, drug in družica, drugi svatje pa kakor se je kdo posedel. Za godca so pripravili prostor na koncu mize ali pri posebni mizi ob peči, posebno če jih je bilo več. Mesto otrok je bilo na peči ali v kotu, če pa jih je bilo preveč, so jim pogrnili mizo v kuhinji.

Po molitvi je začela hišna na mizo nositi jedi, hišnik pa pijačo. »Vino se pije najbolje, kar ga je doma, ali ne kupuje se ne posebej, če ni doma dobrega, se pa pije kakor je.«¹² Vsako posamezno jed so imenovali »rihta«. Rihte so prekinjali s plesom, petjem zdravičk in pa z družabnimi igrami in šalami. Na Dolenjskem vedo povedati, da je nekoč moralo biti na ohceti devet vrst »žup«, vsaka druge vrste. Nevesta menda ni smela jesti juhe z rezanci, ker bi sicer bili njeni otroci smrkavi, »bi jim smrkelj dol visel kot rezanci«, so menili v Kostanjevici in okolici.

Za prvo polovico 19. stoletja opisuje Buchenhain¹³ »čudno navado«, da morajo vsa jedila (riževa juha, govedina s kislim hrenom, kisló zelje s prekajeno svinjsko klobaso) hkrati priti na mizo. Ko so si gostje potešili »prvo lakoto« in jih je tudi vino že toliko ogrelo, da so postali glasni, so »ta prva jedila odnesli«, na mizo pa prinesli na Dolenjskem zelo znane pečene purane, gosi, race, kopune, kokoši itn. Med te jedi so postavili cele svinjske glave z okrašenimi rilci. V Trdinovem Notesu I, 1868, str. 12—13 je zapisano: »Jé se na svatbi: riž na juhi, govedina, kuhan hren, zelje s klobaso ali svinjskim mesom, ajmoht kurji ali kakoršen je, kurja juha z rezanci, kuhana kokoševina s kislim hrenom, gorka potica, krofi, pohanje, pohani žlinkrofi, pečenka in solata (zelnata), mrzle potice, šarteljni, suho meso, plečeta, gnjati, v prav veliki skledi zgoraj pa orehovi štruklji in pušeljc, nazadnje ajdova kaša in žolca (tudi že skopčevina, teletina ali kaj). Ajdova kaša in štruklji so šele 2. dan, predno gredo domu, vedé, da je zdaj aus, tudi trajet majo prec za prato pred štruklji. Trajet so pečene šnite, cimét in cukr. Kokoš je vselej enkrat pečena, enkrat kuhana, včasí več, včasí manj.«

Poročila o jedeh na gostijah so v vseh vaseh tako enotna, da bi lahko govorili kar o splošnem ohcetem jedilniku. Prva rihta je obvezno goveja juha z rezanci, kuhana govedina, pražen (»restan«) krompir in solata. Drugo rihto sestavljajo pečenke vseh vrst, predvsem svinjska in kuretina. Sledi suho svinjsko meso z zeljem, krvavice in pečenice (če je bila poroka pozimi v času kolin), in zjutraj obara (ajmoht). Ves čas je bila miza polna vseh vrst peciva: potic, krofov, pečenih štrukljev z rozinami in smetano, ki jim v Dobrniču še danes pravijo »gorke potice«, vedno prinesejo tudi špehovko (ocvirkovco) in smetanovo potico in vseh vrst tort in drobnega peciva. Pravi »ojscetniki« so dobili vedno boljše kose mesa, »pr(e)hodniki«, tj. tisti, ki niso šli v cerkev k poročnemu obredu, pa druge.

¹² Janez Trdina, Notes I, 1868, str. 12—13 (v Študijski knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu).

¹³ Carniolia 2, Laibach 1839, št. 33, str. 130.

Sl. 3 Gostija v Dobruški vasi, leta 1931

Vsako jed je moral prvi poskusiti starešina, nato so jo ponudili nevesti in ženinu. Za godca so še prav posebno »poskrbeli«: obvezno je dobil petelinovo glavo in vrat (»da bo lepo pel«) in kurje parklje. Vsaj perutnino je moral razrezati starešina, in to pred vsemi svati. Največkrat je bila njegova naloga razrezati vse meso, in na to je moral misliti že doma; svatje so mu namreč ponujali nože, ki sploh niso rezali. Godec je med rezanjem uganjal norčije in pel:

Reži, reži prav,
da se ne boš v hlače vsral,
reži, reži kljun in vrat
in še vse tisto, kar je zad.
Aš, aš, ajajaš,
glej, da mi piško nazaj daš.

Če starešina na to nalogo ni bil pripravljen in si ni sam skrivaj pripravil dobrega noža, jo je težko lepo opravil; rezati je namreč moral po pravilih: npr. gosaku je moral odrezati celo hrbtenico in jo dati godcu z glavo, vratom in kljunom vred. Svatje so se šalili, ga dražili in mu dajali nasvete, godec pa je prepeval:

Kaj boš taco drmastu,
pazi, da se ne boš ves pomastu.
Reži, reži...

Pred drugo svetovno vojno so na ohceti v Dobrniču obvezno morali biti tudi žlinkrofi iz štirih vrst zmlatega mesa: govejega, kurjega, svinjskega in telečjega.

Pogačo je na ohcet v jerbasu prinesla »jerbasavca« ali pogačarica. Pogača je v premeru 20 do 40 cm velik hlebec mlečnega kruha, pomazan z jajcem. Na vrhu pogače, ki je bila v jerbasu, je bila položena cela kura z vršičkom rožmarina ali asparagusa v kljunu. Jerbasavca je naredila v pogačo z nožem križ, potem jo je od sredine proti robu razrezala, jo ponudila najprej nevesti in ženinu, drugi svatje pa so si morali hitro vzeti svoj kos: čim hitreje so pogačo razdelili, prej naj bi otroci mladega para začeli govoriti, tako so verovali.

Napitnice, zdravičke, so začeli prepevati takoj po juhi. Nekaj zdravic je bilo splošno znanih, saj so jih godci ponavljali na vseh svatbah. (»Kar za ovratnikom suknjiča sem imel pripet seznam vseh zdravičk in pesmi, ki sem jih pel na ohceti,« se spominja godec Franc Gorenc, ki danes stanuje v Ločni pri Novem mestu). Zdravice, ki so bile namenjene posameznikom, so si svatje sprti izmišljali. Janez Trdina pravi: »Dolenjske napitnice so dostikrat improvizirani verzi, seosebno keđar je kaka večja družba in se nahajajo v nji šaljivci in pesniki, katerih je dosti, kujejo se take dvovrstne napitnice. Na koncu ene vrste je vselej ime tistega, komur se napija, zato rime ni vselej lahko najti, ki je tedaj včasih prav svobodna...«¹⁴ Poglejmo si nekaj zgledov, ki jih je zapisal:

Bog živi nam Trdina,
ki se ne brani vina!

Vodo p'jeta gos in gosman,
vino ljubi pa naš Rozman!

Saj vino ni pokora,
naj živi naš Mehora!

Na zdravje bratec korporol,
le brž do dna ga zvrni dol!

Saj je vino ne pa kan,
pil ga rad bo Nekerman!

Prinesel frišnega je kelnar,
naj živi dolgo gospod Felnar!

To je vinček, ne pa cviček,
živi luštni naš dekliček!

Tu je krčma, ne pa klošter,
naj živi gospod fajmošter!

Na koncu vsake napitnice je družba vzkliknila »Bog ga živi!«

¹⁴ Janez Trdina, Prigode in opombe 20, str. 6.

Trdina je zapisal tudi nekaj vrstic iz pesmi o ženinu in nevesti:¹⁵

To vince lepo farbo ma,
glažek je natočen.
Liber, liber Ive ti,
tebi je odločen.

Vsak kter' bo imenovan,
naj za glažek prime,
de bo zakon bolj spoznan,
saj naj enga spije;
naj vsak vej pit naprej
z glažka zdej.

Zdaj pa sam ti dobro vejš,
kaj maš z njim storiti.
Glažek zabrniť na stran,
vince vun popiti.

Oh nevesta naša ti,
en glaž ga moraš spiti,
naj tvoj Janez dolg živi,
ga moraš častiti,
ne žaluj, le zapoj
rec: Janez moj.

Mi pa drugi vsi okrog
mormo še kaj piti.
Sej ne gremo poprej od tod
dokler je kej piti.
Ženin naš, daj ga en glaž,
Sej ga imaš.

V Trdinovih zapiskih bomo našli kar 10 kitic še danes znane in priljubljene pesmi Ko b' sodov ne blo, pa tudi Zdravice od polička:

Jest in poliček se rada imava,
če se glih tepe, sovraži cel svet,
vselej se rada v veselje podava,
zmiraj tud' znava veselo zapet.

Luk, luk, luk . . .
Vince je sladko, teče prav gladko,
Mladim in starim daje pomoč.

V žalost', nadlogi, v sili, v težavah
in družih britkosti, k'je težko srce.

¹⁵ Janez Trdina, Prigode in opombe 26, str. 21, 22.

Le vinca v flašci mi na mizo postavi,
precej nadloge pozabil bom vse.

Luk, luk, luk ...
Vince popijem, družga nalijem,
glažek me čaka, da pijem vdruoč.

Jest in pa glažek se nikdar ne loč'va,
če glih v ognju vname cel svet.
Naj bliska al' treska, al' pada dol toča.
jest ga objemam in pojem kot pred.

Luk, luk, luk ...
Flašca je bejla, polna in cejla
nikdar zapustil na svetu ne bom.

Vetrovi, potresi, v oblakih grmenje,
mene ne vstrašjo per flašci nikdar,
tud ne globokega morja šumenje,
z veseljem na mizi vrtim je okol.

Luk, luk, luk ...
Krajcar me peče, vince naj teče,
dokler na svejti jest živel koj bom.

Danes se ljudje starih zdravičk že skoraj več ne spominjajo, stare pesmi znajo le še v odlomkih. V Šmihelu še poznajo:

V ta vel'kem oltarju
ena ptičica sedi,
en glažek zrelega vinca,
v parkeljčkih drži.
Bog Oče ga je ustvaril,
Bog Sin ga je sadil,
svet' Duh ga je požegnal,
oj ženin ven ga spij.

String, string, saj ga je še več,
morbit' že danes letu,
ne bomo več na svetu,
prepevali.
Bomo šli v črno zemljo,
od tam nas več nazaj ne bo,
ne bomo vinca pilli,
ne bomo kruhka jeli,
tam suša bo.

Ali pa:

Ta mizica ima štir vogle,
na vsakem voglu en glažek je.
Le primi družba v roke glaž,
ga spij za kratek čas,
to vince ni za rajžo,
je fantom za korajžo.
Vived, vived, ven ga spij
pa drugega nalij.

Zdravičke so tudi šaljive; ena takšnih, ki je splošno poznana in jo včasih uvrščamo tudi med otroške pesmi, je:

Ženin in nevesta,
pod mizo grile jesta,
na vilce jih natikata
in v usta jih pomikata.

Ko pa vse pojesta,
nič o grilih več ne vesta
(variana: če jih ni,
obirata kosti).

Šaljivo pesem je povedal tudi Nace Kolenc iz Šmavra pri Dobrniču:

Žena bo zaklala račko,
možu dala tačko.
Dala mu je kljun in vrat
in še tisto, kar je zad.
Zaklala bo še kopuna,
da bi dobila kljuna
(ali: in možu dala kljuna).
Le jedi, jedi ljub' moj mož,
od tega debel boš.

Največkrat so seveda napijali ženinu in nevesti:

Ženin naš, daj ga en glaž,
saj ga imaš!

Dobro zdravje, ženin, tebi,
pa ne samo tebi, tudi meni,
le zauživaj ga, le popivaj ga,
vinca dobrega in sladkega.

K pitju so svate spodbujali:

Mizica je na štiri ogle,
ta glažek zmeraj okoli gre,
primi Janez v roke glaž...

Skoraj vsi poročevalci se spominjajo »Zdravička mora luštna bit...« in tiste priljubljene »Janez stara kljuka, pit' se ga ne upa...«

Na svatbah v vinorodni okolici Novega mesta so vedno peli:

Furmani so furali,
en sodček zrelga vinca.
Sredi klančka pridejo,
ustavla se je živinca.
Pripregli so konjičke tri,
le voz ga, voz ga družba ti.

To pesem je zapisal že Janez Trdina,¹⁶ v besedah malo spremenjeno; »sodček« je pri Trdini »glažek«, potem pa nadaljuje:

... V sredo hribca pridejo,
vstavla se je živinca.
Že priprežem konjce tri
pa poženem ho pa hi,
ho pa hi, ho pa hi,
živinca je spelala.

Zelo priljubljena pesem na Dolenjskem je seveda »En hribček bom kupil. bom trte sadil...«, ki so jo na vsaki svatbi večkrat peli in so jo poročevalci zapisali med zdravičke, čeprav ne sodi prav v to zvrst pesmi.

Na svatbah so zelo radi peli tudi zdravičke za pare, in to ne le za ženina in nevesto, marveč tudi za vse druge:

Zdaj ga pa primita, vidva, dva,
zdaj ga pa spijta, vidva, dva,
zdaj se obrišita, vidva, dva,
zdaj se pa kušnita, vidva, dva.

(Jožefa Mavsar, Vel. Slatnik)

Že Buchenhain¹⁷ je omenjal tako »prijateljsko poljubljanje«. Takrat ko so na mizo prinesli perutnino in vmes krožnike s celimi, okrašenimi svinjskimi glavami, so svatje sedli tako, da je vsak moški imel na levi žensko. Potem so peli:

Tičica, golobček,
kušni me na gobček,
ti si moja, jest sem tvoj...

Pri tem so se posamezni pari poljubili in šli potem nazaj na svoja mesta.

Plesali so na svatbah skoraj brez oddiha. Če v sobi ni bilo dovolj prostora, so se plesalci preselili v vežo, na dvorišče (če ni bilo snega), pa tudi na pod,

¹⁶ Janez Trdina, Prigode in opombe 26, str. 23.

¹⁷ Carniolia 2, Laibach 1839, št. 33, str. 130.

skedenj. »Veseli gostje se podajo tja v parih, da bi se razveselili ob plesu... Starešina navadno otvori ples in s tem je dan znak plesalcem... Zaman stoka klarinet, zaman godrnjajo in se jezijo hripave gosli in doni hreščeča trobenta takt od veselja pijanemu plesalcu, on pleše često čisto napačno, žvižga, vriska in udarja z nogami ob tla ter se samemu sebi zdi bog v tej disharmoniji zvokov...«¹⁸

Prvi ples so zaplesali že tedaj, ko so na mizo prinesli vročo juho. Zato »da se bo župa prej ohladila« so naredili s plesom malo »vetra« in zaplesali valček. Pravila o plesu ženina in neveste niso bila povsod enaka: v Dobrniču in Šmarjeti nista smela plesati pred polnočjo, prav tako pred prvo svetovno vojno ne v Šentjerneju, drugod pa pri tem niso bili tako natančni.

Navada je bila povsod, da je nevesta morala plesati z vsakim svatom, seveda potem, ko je prosil ženina za dovoljenje. Plesali so: bolcar, staro polko, šuštar(sko) polko (»Vleci, vleci dreto, tolci, tolci klin...«), pokčotež (»ko je zadaj in spredaj pokalo«), beksel. V Šentjerneju in okolici Kostanjevice starejši še znajo mazurko in oberštajeriš, zibšnrit, povsod pa je bil priljubljen »povštertanc«, ki so ga navadno plesali po polnoči, predvsem pa proti koncu, »ko ni nič v loncu«. V navadi so bili tudi »solo« plesi, ki jih je bilo včasih treba godcu posebej plačati in jih je potem izkliceval. Prvi solo plesi so bili navadno za svatbene pare, potem še posebej solo ples za nevesto, za starešinko, družico in vedno tudi za kuharico.

Sicer je bila godčeva dolžnost tudi paziti, da so vsi plesali in, predvsem, da kakšna ženska pri plesu ni bila zapostavljena. Za razvedrilo in poživitev, predvsem takrat, ko se je svatom že poznala utrujenost, je godec organiziral tudi šaljive plesne igre in »plesne igre«: ples s kozarcem ali litrom vina na glavi, kovtre šivat, igre s posnemanjem, mlinar, žlajfar, različice plesa »kačo zvijat«, od katerih je bila najbolj priljubljena, pa tudi za gospodinjo praktična »Abrahamova procesija« (Abraham gredo, Abrahama sedem sinov). Po hiši je bilo namreč treba pospraviti, sobo prezračiti, in godec, včasih pa tudi starešina, je družbo med plesom odpeljal ven: okoli mize, čez peč, po stolah, včasih celo skozi okno ven, na dvorišče, okoli hlevov, sadovnjakov, celo po vsej vasi. Vsi so morali v kači slediti vodji in ponavljati vse njegove gibe. V Dobrniču so rekli, da »gredo v Ameriko«. Doma so medtem mizo na novo pognili, svatje, ki so se naužili zraka, so se vrnili bolj sveži.

Na gostijah, ki so trajale po več dni, so, razumljivo, svatje izmenično odhajali spat: bližnji so šli domov, tistim iz bolj oddaljenih krajev pa so ležišče pripravili v sobi na slami. Že zgodaj zjutraj so »godci« začeli svojo »plehmuziko«, »mačjo muziko«. Ropotali so s škafi, kuhalnicami, vilicami v kozarcih, s pokrovkami, hodili po vsej hiši, in gostje, razen ženina in neveste, so jim sledili v teku, s poskoki in počepi. Ustavili so se pred sosedovo hišo, popili, kar so jim ponudili, in šli naprej. Naredili so tudi »železnico« iz starih »šajtrg«, v prvi je bil lonec, v katerem so kurili, da se je kadilo. Tako so »železničarji« prevažali svate po vasi (Šentjerneju).

Spat sta seveda šla tudi ženina in nevesta, in v okolici Kostanjevice se še spominjajo navade, da se je nevesta zjutraj umivala, svatje pa so ji v vodo metali denar, so »nevesti daroval«.

¹⁸ Kakor op. 17.

Tudi na Dolenjskem so na gostijo redno prišli vaški fantje, ki niso bili povabljeni v svate. Zbrali so se proti večeru pod okni, kjer je bila gostija, in čakali, da jim bodo prinesli pijače in jim dovolili plesati. Temu še danes pravijo »voglarjenje«, fantom pa »voglarji« (tudi »oglarji«). »Zabavno je gledati, kako tem oglarjem (,zajedalcem') znanci od omizja podajajo skozi okno tu kos pečenke, tam kozarec vina... V domačem jeziku se imenujejo ,prežavci' (pre-shavci)...« »Voglarji dobe vina, kruha, potic, krofov etc., vina na vsakega več ko 2 firklja, tudi babe voglarijo... voglarji so obenem tudi maškare.«¹⁹ Voglarji so prav lepo peli, največkrat na zdravje ženinu, nevesti in svatom, pa tudi pesmi slovesa od samskega stanu in druge ljudske. V Dobrniču so npr. zapeli:

Preljubi svatje vi,
ali bi nam dovolili,
eno pesemco zapet' od vas,
da b' se veselili na ta dan,
k' je vam zbran v veselje dan.

Različico te pesmi, ki jo je sam označil kot »starinsko«, je povedal Ivan Rešetič iz Grobelj pri Šentjerneju:

Preljuba družba, pros'mo vas,
če b' nam dovolili,
eno pesem zapet,
da b' se veselili,
ker ta dan za vas je zbran,
ta veseli dan.

V Šentjerneju so voglarji zapeli najprej ženinu in nevesti že prej omenjeno pesem slovesa:

Preljubi ti ženin (nevesta),
spremenil(a) si stan
in tvoje veselje
bo stopilo na stran...

(Pepca Rangus, Šentjernej),

potem pa so zapeli še hišnemu gospodarju:

Preljubi očka, hišni gospodar,
poglej svoje oglarje, kako lepo prepevajo,
da bi jih bili veseli, očka naš,
daj ga en glaž,
saj ga imaš.

(Franc Cerkovnik, Vrhoplje)

Zelo stara pesem iz Grobelj je:

Ze sonce rumeno za goro je šlo,
je žarke pustilo tam za goro
in nam naročilo je to:

¹⁹ Kakor op. 17.

Ko v ta prvič le vzemi
od svojih staršev slovo,
so te gori vzgajali,
oh, kak lušno je blo.
Zdaj pa zbogom, zdaj pa zbogom,
starši vi.

Ko v ta drugič le vzemi
od svojih bratov (sester) slovo,
ste skupaj živeli,
oh, kak lušno je blo,
zdaj pa zbogom, zdaj pa zbogom,
bratje vi (sestre ve).

Ko v ta zadnjič le vzemi
od nas fantov slovo.
Smo skupaj vasvali,
oh, kak lušno je blo.
Zdaj pa zbogom, zdaj pa zbogom,
ženin in nevesta ti.

(Ivan Rešetič, Groblje)

Šmihelski voglarji so v hišo poslali pismo, da bi jim dovolili plesati. Če so dobili dovoljenje, so smeli nekaj časa plesati celo v hiši, niso pa smeli sesti za mizo. Postregli so jim pred hišo z vinom, kruhom, mesom in potico.

Med oglarji so bili tudi našemljenci, ki so na gostijo prišli prodajat »kamelo«. »Dve babi naredita kamelo, eden pa jezdi v sredi,« je v svoj notes zapisal Janez Trdina. Voglarji so kamelo vodili po hiši in jo razkazovali, kamela pa je uganjala norčije, kradla hrano z mize in brcala naokoli. Za njeno ceno so se dolgo pogajali, končno pa so jo morali ubiti: s »piskrom« so jo udarili po glavi, da se je tudi lonc razbil, kamela pa se je zvrnila po tleh, pri tem so polili kri, vodo in blato (Šmihel).

Prav to je danes vzrok, da se domači otepajo voglarjev, ki pripeljejo kamelo, in celo prosijo fante, da bi to šego opustili. V Šmarjeti so maškare prodajale kameljo kožo in dobile zanjo pijačo. V Dobrničju so se oglarji oblekli v cigane, žandarje, brusače. Najprej so »prodajali čebele«, vendar panja niso hoteli odpreti. »Mačca je not, če odpremo, lahko tudi ven skoč...« Pripeljali so tudi kamelo in se pogajali za njeno kožo. Ko so se pogodili, so zgrabili za vrv, svatje so vlekli notri, voglarji ven. Če je voglarjem slabo kazalo, so prerezali vrv na svatovski strani. Sramota za voglarje bi namreč bila, če bi jih svatje premagali, pa tudi kupnino bi tako zgubili. V Mirni Peči so se voglarji preoblekli v ženina in nevesto, ciganko in druge svate in prodajali tudi kamelo, v Šentjerneju so predstavljali razne rokodelce: piskroveze, frizerje, brusače in tudi kupce in prodajalce kamele.

Kadar so domači voglarji opazili, da so prišli voglarit tudi fantje iz sosednjih vasi, je pogosto prišlo do pretepa med skupinama. Janez Trdina je zapisal,

da se voglarji »ex offo pretepajo na svatbi. Tudi nevtralni ljudje ob takih prilikah kaj lahko iztaknejo kako gorko bunko ali brco«. ²⁰

Proti koncu gostije na nevestinem domu so začeli pobirati različne pripevke, najprej za nevesto. Svatje so nevesti darovali takrat, ko so ji vzeli venec z glave, zato so tudi rekli, da so »za krancelj darovali«. To se je zgodilo le, kadar je bila gostija samo na njenem domu. »Šenkenga« je bil dar v denarju, vsota ni bila določena: darovali so po svojih močeh na krožnik, ki je bil pokrit z belim prtikom. V Šmarjeti je nevesti venec snel opolnoči starešina in ga položil na krožnik. Prvi je zanj moral darovati ženin. Tudi ob snemanju venca so svatje peli:

Preljuba nevesta,
le vzemi slovo,
od ledig stanu . . .

Pred prvo svetovno vojno so nevesto v okolici Kostanjevice, v Vrbju, še »posnašili«, ko so ji na glavo dali ruto. Venec ji je menda z vilicami snela starešina, ga položila na krožnik, in svatje so morali »šenkat na tajlar«. Rekli so tudi, da dajo nevesti »krancelj kušnt«.

V Dobrniču so nevesti sneli venec tudi med petjem pesmi o samskem stanu. Že prej ji ga je med plesom večkrat poskušal sneti starešina, da bi prehitel ženina, vendar se mu to ni smelo posrečiti. Ženin je pred koncem svatbe snel nevesti venec in ga položil na jerbasa, teta pa jo je pokrila z ruto. Svatje so vedeli, »da je konec našega veselja«.

V Carniolii avtor sestavka predstavi drugačno darovanje za nevesto: »Bližu polnoči se prikaže nevestina mati s kruhom, pečenim v obliki venca (vertain ali kolač), ga postavi pred mladoporočenca in ga pokrije s prazničnim prtom. Goslači . . . prično . . . igrati in peti:

Le sem, le sem, hišni oča,
ino tudi hišna mati!

S to pesmijo je vsak gost povabljen, da položi svoj dar za nevesto . . . « Nevesti je najprej daroval oče, nato mati, potem pa po vrsti vsi svatje, vsak po svojih močeh. ²¹

Obvezno so na vseh svatbah pobirali tudi za kuharice in godca. Nihče ni pobiral darov sam zase: za godca je navadno pobirala kuharica s pretvezo, da se mu je harmonika pokvarila in ne more več igrati, za popravilo potrebuje precej denarja, godec pa se je preoblekel v žensko, tožil, da se je razbila posoda, zlomila kuhalnica ali burkle in da so lonci »prepuščali«, da so se »prevotlili«. Včasih je godec ali starešina potožil svatom, da kuharica slabo kuha, da ima »stare plehe in je zato pečenko prismodila«. Če bodo zbrali kaj denarja za nove »plehe«, se bo morda tudi »fouter« zboljšal. Pa tudi za »žajfo« je treba prispevati. Kuharica si je »fertah« umazala in ga mora oprati. Zgodila se je tudi nesreča: kuharica je kavo prevrnila, mačka »talerje« razbila, denarja pa nima, da bi druge kupila . . . V Šentjernejju je bil godec duhovit: »Prosim za

²⁰ Janez Trdina, Notes I, 1868, 12, 13.

²¹ Kakor op. 17.

našo kuharico, veliko ali malo, vsak naj da vse!« ali pa »... kdor ima veliko, naj da vse, kdor pa malo, tudi vse.«

Za godca so največkrat pobirali prav na koncu svatbe, ko so plesali povštertanc in prinesli na mizo suhe češplje. V Podbočju pri Kostanjevici je bila navada, da so proti koncu svatbe prinesli na mizo mlince, cele in poparjene. Cele je prinesel tovarš in jih dal ženinu, da je ta vedel, da se gostija bliža koncu, poparjene mlince pa so postavili na sredo mize. Gostije na nevestinem domu je bilo tako konec in največkrat so odšli še na ženinov dom in jo tam nadaljevali. Seveda je žena starešine (ali teta) v tem primeru šele takrat snela nevesti venec. V Mirni Peči jo je godec skušal pokriti z moškimi klobukom, da bi v zakonu bila gospodar pri hiši, v Šentjerneju pa so med snemanjem venca peli:

Ko ptičica sem pevala,
sem sladke sanje sanjala;
o zdaj, o zdaj, pa nikdar več,
veselje moje preč je preč.

(Pepca Rangus, Šentjernej)

Tudi za godca so potem na ženinovem domu ponovno »šenkali«.

Na ženinov dom je mladoporočenca spremil starešina, pa tudi sestre in bratje neveste in ženina. Pospremili so ju s pesmijo:

Dekle je na bregu stalo,
ozira se nazaj,
ker mora zapustiti
preljub' domači kraj...

(Anton Gorenc, Mirna Peč)

ali:

Pijmo šentjanževca,
za eno dobro, srečno rajžico.
Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo,
nazaj nas več ne bo

(varianta: ... nazaj še pridemo).

Ženinovi starši so jim navadno prišli naproti, svatje (ženinovi sorodniki) so čakali doma. Sprejem na novem domu je bil prav gotovo najpomembnejši trenutek po poroki in je povezan z nekaj obrednimi dejanji, ki jih poznamo tudi iz drugih dežel. Tudi poročila pripovedovalcev o tem so bistveno obširnejša kakor o vseh drugih dejanjih, za katera bi tudi pričakovali, da jih spremlja poseben obred (npr. snemanje nevestinega venca).

Mati je nevesto navadno sprejela s hlebcom kruha, oče z vinom. Ob predaji kruha je mati rekla: »Pokusi kruh, da bi ti ga pri naši hiši nikoli ne manjkalo.« »Bog daj, mati,« je odgovorila nevesta. Od hleba je odrezala krajec in ga pojedla, naredila požirek vina, potem je kruh in vino ponudila drugim svatom. Poljubila je taščo, stopila v hišo in obhodila vse prostore in tako pokazala, da prevzema gospodinjstvo v hiši. V Dobrniču je hišo najprej pometla,

potem postavila metlo v kot in se obrnila k tašči: »Ne mislite mati, da bom z vami pometala.«

Paziti je morala, da je prag novega doma prestopila kar se da široko. V začetku 20. stoletja je bilo celo še v navadi, da jo je čez prag prenesel ženinov brat ali kak drug sorodnik. »Kakor so te not čez prag porinili, tako naj te tudi ven neso« ali »notr živo, ven mrtvo«. Verovali so tudi, da bi bila v zakonu in v življenju nesrečna, če bi stopila na prag novega doma, pa tudi porod bi bil težaven. Menda so v »starih časih pod hišne pragove zakopavali različne predmete zoper uroke in slično«. Še večjo nesrečo bi prineslo, če bi se ženin ali nevesta na pragu spotaknila. Rekli so tudi, da so jo čez prag prenesli zato, da ne bi ob vsakem prepiru begala domov. Ženin je ni smel sam prenesti čez hišni prag, ker so ju potem dražili: »Čez prag jo je nesel, ven je ne bo, saj jo bo tako v rt brnil, da bo ven sama skočila.«

Povsod je še do druge svetovne vojne bila navada, da je nevesta ob prihodu na ženinov dom obdarila ženinovo mater in sestre. Materi je morala prinesiti blago za novo boljšo obleko, sestre je obdarila z manjšimi darili (rute, nogavice).

Gostija se je na ženinovem domu nadaljevala prav tako bogato kakor pri nevesti. Vse se je ponovilo. Ženinova hiša pač ni hotela zaostajati. Bogatejše svatbe so tudi na ženinovem domu trajale tri dni in tri noči. Seveda so vmes naredili odmor, kajti tisti ojscetni, ki so slavili že pri nevesti in so jo spremili na novi dom, so si morali odpočiti, predvsem pa naspati, med njimi tudi ženin in nevesta. Posteljo jima je pripravila jerbasarca (Dobrníč) ali ženinova mati. Še nekaj let po prvi svetovni vojni so se tudi na Dolenjskem držali »Tobijevih noči«, vendar je podatke o tem zelo težko dobiti. Tobijeve noči so včasih trajale kar ves teden. Menda so tedaj, ko sta ženin in nevesta legla k počitku, ženske ženina »povezale s štriki«, ko je legel k svoji ženi na poročno noč. Drugo jutro so ga spraševali, »če se je turn podrl«.

Zjutraj je ženina, nevesto in druge svate zbudil godec z »jutrnico«:

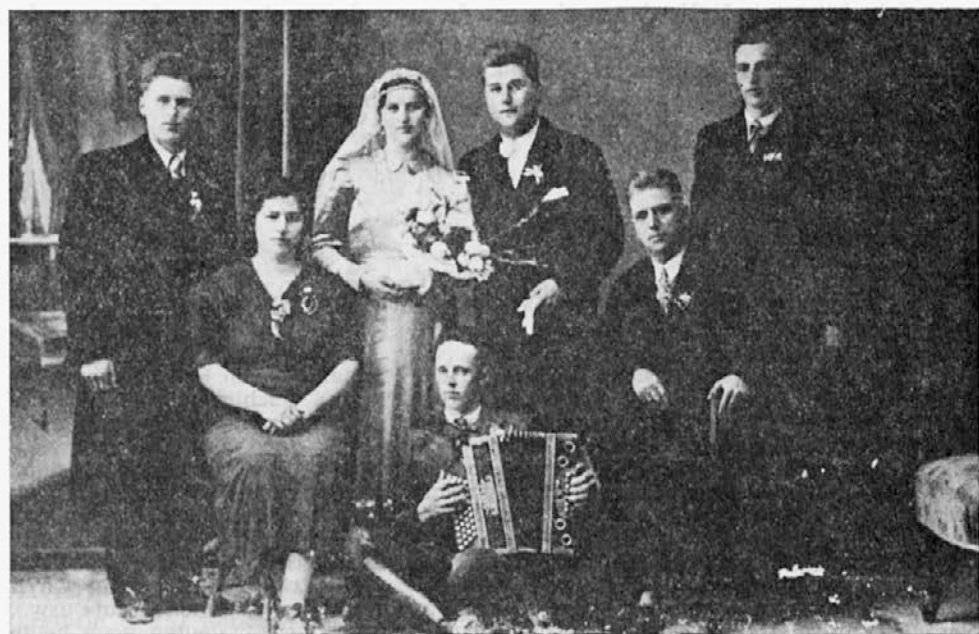
Ko ta jutranja zarja je zgodaj prišla,
mi je fanta zbudila iz naročja mojga.
Fantje po polj gredo...

(Ivan Cerkovnik, Vrhpolje)

V Šmihelu je nevesta zjutraj morala prinesiti svatom vode, da so se umili, v Šmarjeti je morala pomesti hišo, svatje so ji nagajali in sproti smetili. Tudi v Orehovcu pri Kostanjevici vedo povedati, da so »ohcetarji«, ki so prespali kar v hiši na slami, nevesti ves čas smetili. Ko je končno le pometla, je vzela umivalnik in brisačo in ponudila vsakemu svatu, da se je umil. Pri tem so ji dali v roke »tringelt«. Da bi lahko čim večkrat »nevesto darval«, so se tisti, ki so se že umili, ponovno namazali s sajami.

Ko so se svatje poslavljali, nihče ni odšel praznih rok: s sabo so dobili popotnico, ki jo ponekod še danes imenujejo pokušnja ali »žingrof« (Šmarjeta), navadno pa »šajdezen« (Šmihel, Dobrníč, Šentjernej), in doma so potem govorili, da je svat »ojscet prinesel«.

Nevesta ves teden ni smela obiskati svojih domačih, osmi dan pa so prav povsod šli na nevestin dom na ponovljenje, v Kostanjevici in okolici »na po-

Sl. 4 Ameriški Slovenec je prišel po nevesto v rodno Gotno vas, okoli leta 1935

hode«, v Dobrniču gredo »u gostje«, v okolici Kostanjevice je to »mala ohcet« ali »poprdaje«, ali pa so šli »na ostanke«, ko so domači postregli s tem, kar je ostalo od ohceti. Še danes povsod pravijo, da »gredo na kepe«. Če je namreč dekle šlo v zakon nedolžno, je bilo to tako, kakor da bi »mladi mož ledino oral«, in tudi tedaj je treba »kepe tolči«.

Zadnji vprašani, ki smo ju v anketi postavili informatorjem, sta bili: Zakaj se po Vašem opušča pri Vas obhajanje ženitovanj »po starem«? in: Ali se prebujata pri Vas novo zanimanje za stare ženitovanjske šege? Zakaj?

Odgovori so bili skromni, kar tudi pove svoje.

Šmihel: Takšna svatovanja so bila zelo draga, saj je bila deležna jedače in pijače cela vas in vse bližnje in daljno sorodstvo... Ljudje ne verujejo več v vraže in stare običaje. V našem kraju ni zanimanja za stare običaje in ženitovanjske šege. Vse poroke so večinoma v soboto, v nedeljo pa je že konec svatovanja. Večkrat je svatovska gostija le dobro poročno kosilo za domače.

Šentjernež: Ženitovanja po starem se opuščajo, ker je to zelo drago. Vendar kmečki ljudje, ki imajo doma vino, prašiče, perutnino, radi naredijo ohcet tudi »malo« po starem. Pa tudi pred sosedi se radi postavijo.

Mirna Peč: Obhajanje ženitovanj po starem se opušča zaradi novih časov in novih navad.

Smarjeta: Na vasi nastajajo velike spremembe, struktura vasi se spreminja. Kmet ni več samo kmet, delavec je pa tudi kmet... Čas je vedno bolj dragocen... ni časa za globlje misli, običaje, navade. Mladi svet se je vključil

v novi in hitri tok življenja, v njem pa je premalo prostora za stare navade. V svatbi ne vidijo več tistega svečanega prestopa iz enega življenja v drugo. Poroka je le zaključek in ne začetek skrivnosti.

Za Dobrnič, kjer je vedno manj ljudi na kmetih, je odgovor kratek: Po vojski ni bilo s čim, zdaj pa nima kdo.

Zusammenfassung

TRADITIONELLE HOCHZEITSBRÄUCHE IN DER UMGEBUNG VON NOVO MESTO

Dieser Beitrag versteht sich als Folge zu der Darstellung von Bräuchen vor der Hochzeit in der Umgebung von Novo mesto (Unterkrain), erschienen in Traditiones 15/1986, S. 225—238, wobei jetzt das eigentliche Hochzeitsritual und das Hochzeitsmahl in derselben Gegend aufgenommen werden.

Mit dem »Eheaufgebot« (oklici) beginnend, berichtet die Verf. über den Abschied der Braut und des Bräutigams von ihren Freunden (»Kranzelabend«) und von Verwandten, Paten und Nachbarn. Etwas ausführlicher wird das Brautgut behandelt und seine Überführung ins neue Heim. Am Hochzeitstag erschienen die Hochzeitsgäste vor dem Brauthaus, um die Braut zur Trauung zu führen. Die Verf. verweilt etwas länger bei den Bräuchen, die bei diesem Anlass vor dem Krieg noch lebendig waren (z. B. die Tür des Brauhauses wird versperrt, Vorführung der »falschen Braut« usw.). Sie führt einige Abschiedslieder an, die bei den älteren Gewährsleuten noch heute in Erinnerung sind, erzählt über die Wegsperre des Hochzeitszuges und über alle damit verbundenen Scherze. Nach der Trauung ging man gewöhnlich zunächst ins Wirtshaus und erst gegen Abend ins Brauthaus, wo das eigentliche Hochzeitsmahl gehalten wurde. Die Hochzeit dauerte in Unterkrain früher mehrere Tage und Nächte: es wurden ununterbrochen getanzt und gesungen, es wurden vor allem Trink- und Gesundheitssprüche zum Besten gegeben und Volkslieder gesungen. Die Verf. zählt die traditionellen Speisen auf, die fast bei jeder Hochzeit üblich waren und in einer bestimmten Folge auf den Tisch kamen. Sie stellt die üblichen alten Tänze vor, führt einige Trinklieder und Volkslieder an, die bereits in Vergessenheit geraten und nur noch älteren Leuten bekannt sind und die sie aufzeichnen konnte. In der Nacht kamen dann die ungeladenen Gäste, »voglarji«, »oglarji« genannt, die, oft maskiert, den Hochzeitsgästen »ein Kamel« zum Kauf anbieten, dann wurde der Braut ihr Kranz abgenommen und sodann die Geldspende für die Braut und später noch die Köchinnen und den Musikanten gesammelt. Zum Schluß stellt die Verf. den Empfang der Braut im Bräutigamshaus dar und alle rituellen Bräuche, die damit verbunden waren.

Da es keine schriftlichen Quellen über dieses Thema gibt, ist dieser Beitrag fast ausschließlich auf Grund von Angaben verfaßt, die mittels einer umfangreichen Umfrage der Verfasserin und mittels eigener Feldforschung erhoben wurden.

POIMENOVANJA ZA CVETNONEDELJSKO BUTARO

Vera Smole

V kartoteki za Slovenski lingvistični atlas¹ (dalje SLA) lahko poleg jezikoslovcem najde bogato gradivo tudi etnolog. Žal pa je ta možnost bolj slabo izkoriščena.

V mreži krajev za SLA je 406 točk, ki so razporejene po vsem slovenskem ozemlju; to pomeni tudi v zamejstvu, kjer živijo naše manjšine (Italija 28 točk, Avstrija 38 in Madžarska 2 točki).² Taka mreža raziskovanih krajev lahko posreduje dokaj popolno podobo o poimenovanjih za določene predmete in pojave, kar je zanimivo tudi s stališča etnologa, in sodelovanje včasih ne bi bilo odveč. Ugotavljamo, da se dognanja dialektoloških in etnoloških raziskav, kar zadeva poimenovanja namreč, povsem ne ujemajo. Za ta razhajanja pa je lahko več vzrokov.

1. Čas zapisovanja. Gradivo za SLA se zapisuje od prvih pet let po drugi svetovni vojni pa do najnovejšega časa, medtem ko so etnološki podatki verjetno tudi starejši. Zlasti pri novejših zapisih je v leksiki viden močan vpliv knjižnega jezika.

2. Različna pristopa k terenskemu delu. Dialektolog zapisuje v vnaprej določenem kraju in mora poiskati enega ali več informatorjev, ki so značilni predstavniki govora tistega kraja. S tem naj bi se izognili vplivom drugih narečij tistih, ki so se v kraj priselili; izraz pa naj bi bil tako krajevno natančno določen. Vendar je mreža krajev za SLA še vedno preredka, da bi lahko zajela vse izraze in pojave, značilne samo za eno ali nekaj vasi.

3. Razločki ali nesporazumi so možni tudi zaradi neustreznega poknjževanja narečnih izrazov, ko se določen leksem pojavlja v več fonetičnih podobah. Dialektologi s tem nimajo težav, saj besedo zapišejo v njeni fonetični podobi z naglasom vred. Če pa že pride do poknjževanja, so pri tem natančno upoštevani dialektalni jezikovni zakoni.

Verjetno je vzrokov za razhajanja še več, vendar premalo poznamo način etnološkega dela, da bi se v to lahko podrobneje spuščali. Mogoče se bo dalo kaj razbrati iz konkretnega primera, kjer bomo s pomočjo dialektološkega

¹ ZRC SAZU v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, dialektološka sekcija.

² Žal še vedno niso zapisane vse točke.

gradiva poskusili predstaviti poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro z željo, da bi bilo to zanimivo tudi za etnologa.

O cvetnonedeljski butari je bilo pri nas že nekaj napisanega. F. Kotnik je v razpravi o presnecu³ ugotovil pomembno dejstvo, da je butara dobila ponekod ime po kruhkih, ki so jih obešali nanje, kar je močno zdiferenciralo izrazje. Podobno povzema V. Novak v delu Slovenska ljudska kultura⁴ in našteva še druge izraze in šege v zvezi z njo. Še več o butari lahko najdemo v delu N. Kureta Praznično leto Slovencev,⁵ ki prispeva tudi geografsko opredelitev posameznih izrazov za butaro. Na podlagi tega dela bo možna tudi primerjava izsledkov dialektoloških in etnoloških raziskav. Omeniti moramo še razpravo L. Bras Izdelovanje cvetnonedeljskih butaric v okolici Ljubljane⁶ in razpravo V. Nartnika Pomenska kategorija »kruh«,⁷ pisano z drugega zornega kota, kjer pri presmecu, potici, beganici in prajtlju omenja pomen butare.

Da je izrazje za cvetnonedeljsko butaro izjemno bogato, priča vsaj 29 različnih leksemov, pa tudi znotraj posameznega leksema so precejšnje razlike. Zaradi lažje preglednosti so razvrščeni v šest pomenskih polj:⁸

I. več skupaj povezanih istovrstnih predmetov, v tem primeru šibja in zelenja:⁹

- butara, butarica
- pušelj, pušeljc (bav. Büschel = šop/ek)
- snop
- šop
- vejnik
- fašina (it. fascina = butarica protja, vejevja)
- palma¹⁰

II. prvotni pomen za kruhke in pogače o veliki noči:

- prajtelj (bav. Braitling = vrsta kruha, pogače)
- pegelj (bav. Beugel = presta)
- presnec, preselc, presmec
- begánica, gobánica¹¹
- potica
- kolač

III. nekaj blagoslovljenega ali nekakšen blagoslov:

- žegnan les (nem. Segen = blagoslov)
- les (tu gre verjetno za opustitev prid. žegnan)
- lesen žegen

³ F. Kotnik: Presnec, Etnolog XVI, 1943, str. 29—43.

⁴ V. Novak: Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960, str. 210.

⁵ N. Kuret: Praznično leto Slovencev, I. del, Celje 1965, str. 114—147.

⁶ L. Bras: Izdelovanje cvetnonedeljskih butaric v okolici Ljubljane, Slovenski etnograf XXI—XXII, 1968—1969, str. 26—44.

⁷ V. Nartnik: Pomenska kategorija »kruh«, Jezik in slovstvo XIII, 1968, str. 24—29, 55—61.

⁸ Leksemi so zapisani poknjiženo.

⁹ Slovar slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970, butara, str. 229.

¹⁰ Kuret n. d., str. 145 (butara, spletena iz oljk, značilna za slovensko Istro).

¹¹ Razlago glej v F. Bezlaj: Etimološki slovar I, Ljubljana 1977, str. 15.

- kravji žegen
- žegen (opustitev prid. lesen, kravji in verjetno tudi moški¹² ter cvetni¹³)

IV. podobnost drugemu predmetu:

- pukša (star. puška)
- rep
- metla, metlica

V. kar se nosi navadno na ramenih:

- breme

VI. vejice ali les posameznih dreves ali grmičevja:

- oljka, oljče, oljčne vejice, oljčevina, oliva (= sadež oljke; po znani metatoniji se drevo poimenuje po plodu)
- lovor, lovorka, nimbar
- mačica (ljud. vrsta vrbe); verjetno sodi sem tudi mucovec, vendar beseda kaže na to, da gre za šop muc in morda še česa, vendar te prevladujejo, in bi ga lahko uvrstili tudi v I. pomensko polje
- ibovina (iba = iva = vrsta vrbe)
- drenovina

Zasledili smo še izraze *cvetje* (Trenta)¹⁴ brez pripombe, da je to šele po blagoslovu (to navaja za Rož Kuret), ter nepojasnjena *koštron* (Zatolmin, Podbrdo, Grahovo ob Bači) / *koštrona* (Brdice pri Kožbani) in *pol* (Zg. Sorica).

Pri tem je treba opozoriti, da je pogostnost posameznih izrazov zelo različna; za nekatere imamo zapis samo v enem kraju (poleg *cvetje* in *pol* še: *palma* — Sv. Križ pri Trstu, *fašina* — Dekani, *vejnik*¹⁵ — Idrija, *rep*¹⁶ — Turje, *kolač* — Nizka v zg. Savinjski dolini, *drenovina* — Zg. Sušica ob Sotli, *metla*, *metlica* — Preloka v Beli krajini, *breme* — Štanjel, vendar tudi na južnem Notranjskem v Sušaku, Hrušici in Sabonjah¹⁷), drugi pa so v rabi na zelo obsežnem področju.

Zanimivo je opazovati uveljavljanje knjižne besede, v tem primeru *butare*. Ta proces se začne od središča širiti proti bližnjim mestom z okolico in nato ob prometnih poteh še naprej (na karti je to lepo razvidno). Najprej se *butara* pojavi kot dubleta, potem pa popolnoma spodrine prvotni izraz. Za ilustracijo naj bodo navedeni naslednji primeri:

¹² Kuret: n. d., str. 139 (avtor ga navaja za metliško okolico pred 120 leti, vendar ostanki kažejo na to, da je bil razširjen po vsej Beli krajini).

¹³ Kuret: n. d., str. 141 (cvetni žegen navaja za Logatec oz. Knežjo njivo).

¹⁴ Vsi kraji, ki jih navajamo, so iz mreže točk za SLA.

¹⁵ Kuret: n. d., str. 146 in 123 (avtor navaja vejnik za področje od Cerknega prek Otaleža do Gorice in za Podjuno, kjer se pojavi v pomenu grdega presneca).

¹⁶ Kuret: n. d., str. 117 (izraz navaja za področje od Laškega do Zidanega mostu, vendar dialektalna karta kaže, da je to možno samo na levem bregu Savinje).

¹⁷ J. Rigler: Južnotranjski govori, Ljubljana 1963, str. 86; ti kraji niso točke SLA.

1. Nekoč precej obsežno področje, ki je segalo od Žužemberka z okolico prek Dobrniča in Trebnjega v Mirensko dolino ter verjetno preko Sentjanža (nimamo podatkov) doseglo Savo nekje pri Radečah in se ob levem bregu Savinje končevalo pri Laškem, je poznalo izraz *pušelj*, področje naprej do Celja in na vzhodu skoraj do Sotle pa pušeljc. Pušelj npr. je kot edini ohranjen še v Malem Liplju, Mačkovcu pri Žužemberku, Dobrniču, Gorenjem vrhu pri Dobrniču, Tihabaju, Šentrupertu, Lokavcu in Žigonu (vse nekoliko odmaknjene ali manjše vasi), v Brezovici pri Mirni se pojavi *butara* kot dubleta, v Žužemberku, na Mirni in v Radečah (vse večja naselja) pa poznajo samo še izraz *butara*. Nepričakovano srečamo izraz *pušelj* v Gomilicah (Prekmurje), ki nam ga vsaj delno pojasni v Veliki Polani zapisano poimenovanje *pušelj ibovine*, v Beltincih in Nedelici pa *ibovina*. Manj nas ta leksem preseneča v dolini Bače v Podbrdu in Poreznu, saj vemo za nemško (tirolsko) kolonizacijo na tem ozemlju.

2. Podobno se dogaja s poimenovanji *kravji žegen*, *lesen žegen*,¹⁸ *moški žegen* in *žegnan les*; tu je proces segel že celo dlje. Po ostankih sodeč je imela Dolenjska zahodno od že omenjenega pasu s *pušljem* izraz *kravji žegen*, ki je ohranjen še v Zagradcu ob Krki, v Raščici, Babnem polju in Osilnici ter v Ribnici in Dolenji vasi kot dubleta *k butari*, in v več krajih obrušen v *žegen*, ki ga »uspešno« spodriva zaenkrat samo še dubleta *butara*.

Precejšen del Notranjske je poznal izraz *lesen žegen*, ohranjen še v Novi vasi na Blokah in Planini pri Rakeku, ki se je — če ni že povsem nadomeščen z *butaro* — tudi obrusil v *žegen*, znan na Rakitni in v Bukovju, v Cerknici kot dubleta *k butari*, v Novi vasi kot dubleta *k lesen žegen*.

Žegen srečamo tudi na osrednjem Štajerskem, in sicer v Ložnici pri Žalcu, v Žižah, kot dubleta *k butarici* v Vojniku in *k snopu* v Skomarjah. Kot dubleta *k butari* se pojavi tudi blizu Ljubljane — v Zg. Gameljnah in Sr. Jaršah.

Povsem se je že zgubil belokranjski *moški žegen*,¹⁹ ostal je samo še izraz *žegen* v vseh delih Bele krajine: v Starem trgu ob Kolpi, Dragatušu, na Vinici in v Podzemlju — drugod ga je že spodrinila *butara* —, le v Preloki najdemo nekaj čisto posebnega — *metla*, *metlica*.

Vedno blizu hrvaške meje se pojavi izraz *žegnan les*, in sicer v Šentlenartu (ob Savi) in v Podčetrtku, ki se v Spodnji Bilpi (ob Kolpi), v Mostecu in Poljčanah obrusi v *les*.

Butara torej nadomešča besede, katerim peša izrazna moč. Zelo rada se pojavi tudi tam, kjer se srečata dve poimenovanji; npr. v Rečici ob Paki se pojavi ob *potici* in *snopu*, v Poljčanah ob Dravinji poleg *lesa* in *pušelja* in v Bistrici ob Sotli poleg *pušelja* in *pukše* — kaj bo na koncu prevladalo, ni treba ugibati.

In kaj nosijo na cvetno nedeljo v cerkev k blagoslovu²⁰ še drugod po Slovenskem?

V Posotelju prevladuje izraz *pukša* (Tlake, Dobovec, Podčetrtok in Bistrica ob Sotli — tu še *pušeljc* in *butara*), v Zg. Sušici še povsem osamljeno *dre-*

¹⁸ Morda kje tudi cvetni žegen. Prim. Kuret, n. d., str. 141.

¹⁹ Prim. Kuret: n. d., str. 139.

²⁰ V tem smislu je zastavljeno vprašanje v vprašalnici za SLA, ki jo je sestavil F. Ramovš.

novina in redok šop, ki ga najdemo še na povsem drugem koncu Slovenije — v Ajdovščini in notranjski Slavini.

Med Savinjo in Hudinjo in v Mežiški in Mislinjski dolini pravijo butari *snop*, ki ga spet lahko najdemo na zahodu, namreč v Medani in Braniku pod Krasom. Če omenimo še *pegelj* na Kóbankskem in severozahodnih pobočjih Pohorja, nam na Štajerskem ostaneta še poimenovanji *potica* v zgornji Savinjski dolini in najbolj razširjeni *presmec*, ki ga poznajo na zahodu od Lobnice pri Rušah in Zafosta blizu Žič in na vzhodu do hrvaške meje. Prek Mure²¹ sega po naših podatkih samo na jugu v G. Bistrici in Hotizi; žal pa nimamo podatkov za področje severno od Murske Sobote, vse južno Goričko in štajerske Haloze. Ugotovimo lahko le to, da so v severnem delu Prekmurja pomembne mačice, v južnem pa ibovina. Ali so to samo posamične vejice ali cele butare, je samo na osnovi poimenovanj težko reči kaj zanesljivega.

Na Koroškem prevladuje *prajtelj*, ki ga pozna vsa Ziljska dolina in sega celo tostran meje v zgornjo Savsko dolino (Rateče, Kranjska gora) in Log pod Mangartom, ves Rož, tudi še v Djekše in Škocjan v Podjuni, ki pa ima tudi že dubleto *presnec*, značilno za celo Podjuno. Ne smemo pozabiti še na *mucovec* južno od Celovca (Žrelec, Žihpolje).

Na Gorenjskem srečamo gobánico severovzhodno od Kranja (Bašelj pri Preddvoru, Kokra, Primskovo, Šenčur) in nekako osamljeno v Srednji vasi v Bohinju, begánico od Dovjega, Zg. Gorij, Bohinjske Bele do Ljubnega in Loma pod Storžičem. Vzhodna Gorenjska, Selška in Poljanska dolina in celo rovtarsko področje z redkimi izjemami poznajo le *butaro*.

Ostale so nam še druge slovenske pokrajine: Primorska z južno Notranjsko, Kras, Vipavsko, Soška dolina, Režija in Benečija. Izrazi *oljka*, *oljče*, *oljčne vejice*, *oljčevina*, *oliva*, *lovor/ka* in nepojasneni *koštron/a* nas skoraj prepričajo, da tu ne poznajo butare kot snopa šibja in zelenja, kar je za precejšnje področje nedvomno res, vendar že pri Kuretu lahko beremo, da npr. na Kobariškem »povežejo sveženj iz oljke in lombarja«,²² v Medani in Braniku pa celo srečamo izraz *snop*, v Ajdovščini in Slavini *šop*.

Na priloženi karti²³ so poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro prikazana še grafično, in sicer tako, kakor bi bila na leksikalni karti za SLA (seveda na mnogo večjem formatu). Dodan je še seznam leksemov z navedenimi kraji (upoštewane so samo točke za SLA), kjer se ta pojavlja. Morda ne bo odveč ponovno opozorilo, da so tu navedeni leksemi le v poknjženi obliki, zato se ta seznam zelo razlikuje od indeksa, ki ga uporabljajo dialektologi in ki upošteva vse fonetične in naglasne variante posameznih leksemov (zapisi za *prajtelj* so npr.: práitl, práitl', práíkl, práíkl', prántl itn.). Ali je tovrstno gradivo uporabno tudi za etnologue, bodo ugotovili sami.

²¹ Precejšnje razlike s Kuretovimi ugotovitvami, prim. n. d., str. 116—117.

²² Kuret: n. d., str. 146.

²³ Osnovo karte je izdal Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU in je izšla za potrebe v pripravah na SLA; tu je prikazana v štirikratni pomanjšavi. Zaradi pomanjšave slabo vidne številke so točke SLA; grafični znak je na njeni levi strani, za prvo dubleto pod njo, za drugo nad njo, vendar je zaradi pomanjkanja prostora to pravilo treba včasih kršiti.

SEZNAM KRAJEV Z DOLOČENIM LEKSEMOM

butara

Gabrje, Vipava, Podnanos, Planina pri Rakeku, Razdrto, Matenja vas, Slavina, Knežak, Dolnja Košana, Most na Soči, Črni vrh, Godovič, Hotedrščica, Logatec, Vrhnika, Mala Ligojna, Horjul, Polhov Gradec, Dobračeva, Lučine, Leskovice, Gorenja vas, Bukov vrh, Javorje, Gabrk, Pungert, Žabnica, Zgornje Bitnje, Zali Log, Podlonk, Zelezniki, Dražgoše, Selca, Praprotno, Javornik, Kokra, Stražišče, Senčur, Cerklje na Gor., Dobrova pri Lj., Zg. Gameljne, Črna pri Kamniku, Tunjice, Sr. Jarše, Dolsko, Stebljevek, Okrog, Obrše, Krašnja, Moravče, Vače, Čemšenik, Izlake, Plešivica, Vnanje Gorice, Brezovica, Stari trg pri Ložu, Vrhnika pri Ložu, Ig, Grosuplje, Velika Račna, Podgorica, Sodražica, Kolenča vas, Ribnica, Dolenja vas, Studenec, Janče, Stična, Muljava, Žužemberk, Mirna, Mokronog, Brezovica pri Mirni, Vavta vas, Novo mesto, Smolenja vas, Sela pri Šentjerneju, Predgrad, Dragovanja vas, Adlešiči, Vapča vas, Grm pri Podzemlju, Metlika, Planinska vas, Radeče, Sevnica, Ložice, Motnik, Šentgotard, Vransko, Gomilsko, Rečica ob Paki, Slivnica, Poljčane, Kozje, Bistrica ob Sotli.

butarica

Laniše, Valburga, Dolsko, Grosuplje, Rudnik, Delač pri Kostelu, Banja Loka, Spodnja Bilpa, Leskovec pri Krškem, Vojnik, Šentlenart.

pušelj

Podbrdo, Porezen, Malo Liplje, Mačkovec pri Žužemberku, Tihaboj, Šentrupert, Gorenji Vrh pri Dobrničju, Dobrnič, Mokronog, Brezovica pri Mirni, Lokavec, Žigon, Zusem, Pilštajn, Gomilica.

pušeljc

Svetina, Proseniško, Šentjur pri Celju, Breze, Zadrže, Zibika, Poljčane, Planina pri Sevnici, Prevorje, Bistrica ob Sotli, Pišece.

snop

Koprivna, Črna na Koroškem, Ravne na Kor., Dobrova pri Dravogradu, Pameče, Straže, Vuzenica, Medana, Branik, Mozirje, Šoštanj, Rečica ob Paki, Črnova, Vitanje, Skomarje.

šop

Ajdovščina, Slavina, Velika Dolina, Zg. Sušica.

prajtelj

Brdo, Borlje, Blače, Ziljska Bistrica, Podklošter, Rikarja vas, Rateče, Kranjska gora, Marija na Zilji, Loče, Podravlje, Kostanje, Breznica, Sveče, Hodiše, Čahovče, Slovenji Plajberk, Žihpolje, Škocijan v Podjuni, Djekše, Log pod Mangartom.

pegelj

Vuzenica, Radlje ob Dravi, Ribnica na Pohorju, Lovrenc na Pohorju, Zg. Kapla.

presnec

Škocijan v Podjuni, Žitara vas, Rinkole, Globasnica, Vidra vas, Belšak, Šentanel, Libeliče, Zg. Jezersko.

presmec

Spodnja Polskava, Zafoš, Lobnica, Miklavž na Drav. polju, Zg. Kungota, Šentilj v Slov. goricah, Zg. Velka, Sp. Volična, Črešnjevci, Videm, Veržej, Križevci pri Ljutomeru, Bučkovci, Ljutomer, Gibina, Tomaž pri Ormožu, Miklavž pri Ormožu, Podvinci, Cvetkovci, Ormož, Središče ob Dravi, Gornja Bistrica, Hotiza.

Vera Smole

begánica

Dovje, Bohinjska Bela, Zg. Gorje, Breg pri Zasipu, Kropa, Ljubno, Lom pod Storžičem.

gobanica

Srednja vas v Bohinju, Bašelj, Kokra, Primskovo, Šenčur.

potica

Ljubno ob Savinji, Meliše, Rečica ob Paki.

lesen žegen

Planina pri Rakeku, Nova vas na Blokah.

kravji žegen

Raščica, Ribnica, Dolenja vas, Zagradec, Babno polje, Osilnica.

žegen

Bukovje, Zg. Gameljne, Sr. Jarše, Rakitna, Cerknica, Nova vas na Blokah, Kolenča vas, Gorenje Brezovo, Stična, Muljava, Ambrus, Stari trg ob Kolpi, Dragatuš, Vinica, Podzemelj, Ložnica pri Zalcu, Vojnik, Skomarje, Žiče.

žegnan les

Podčetrtek, Šentlenart.

les

Spodnja Bilpa, Poljčane, Mostec.

pukša

Tlake, Dobovec, Podčetrtek, Bistrica ob Sotli.

oljka

Breginj, Robidišče, Bovec, Kred, Kobarid, Čiginj, Marsin, Livek, Jeronišče, Ročinj, Avče, Deskle, Lokve, Solkan, Sovodnje, Doberdob, Opatje selo, Komen, Šmarje, Kopriva, Osp, Prešnica, Dekani, Kubed, Podgorje, Pomjan, Štjak, Podnanos, Dutovlje, Sežana, Kolonkovec, Hrpelje, Razdrto, Klenik, Dolnja Košana, Barka, Pregarje, Hrušica, Podgrad, Sabonje, Trnovo, Podgraje, Rut, Most na Soči, Čepovan, Gorenja Trebuša, Šebrelje, Cerkno, Sromlje, Mostec.

oljče

Brolice pri Kožbani, Medana, Kozana, Kojsko, Oslavje, Podlešče, Grgar, Solkan, Trnovo, Šempas, Šempeter pri Gorici, Miren, Renče, Rakek, Begunje pri Cerknici, Cerknica.

oljčne vejice

Plavje, Krkavče, Trnovo.

oljčevina

Podgorje, Tatre.

oliva

V Billi, Njiva, Osojane, Solbica, Bardo, Viskorša.

lovor/ka

Šempeter pri Gorici, Šmarje, Prešnica, Kubed.

koštron/a

Zatolmin, Podbrdo, Grahovo ob Bači, Brdice pri Kožbani.

mačice

Strehovci, Grad, Markovci, Gornji Senik.

ibovina

Beltinci, Nedelica, Velika Polana (pušelj ibovine).

Zusammenfassung

BENENNUNGEN FÜR DEN PALMSONNTAGSBUSCH (BUTARA')

In den slowenischen Dialekten läßt sich eine außerordentliche Vielfalt der Bezeichnungen für den Palmsonntagsbusch beobachten. Der besseren Übersicht halber wurde der Beitrag nach Bedeutungsfeldern gegliedert, um der leichteren geographischen Darlegung willen wurde auf einer Karte eine graphische Darstellung der Bezeichnungen nach den einzelnen Gegenden hinzugefügt. Der Beitrag weist auch auf Diskrepanzen zwischen den Ergebnissen der ethnologischen und dialektologischen Untersuchungen hin, darum folgt ein Appel zur Zusammenarbeit. Es wird auch die immermehr an Aktualität gewinnende Verdrängung der umgangssprachlichen Wörter durch hochsprachliche, in diesem Fall ,butara', beschrieben.

STARE RAZGLEDNICE NEKOČ IN DANES

Damjan J. Ovsec

Uvodna misel

Že nekaj časa opažamo, da se z grožnjo svetovnih dogodkov in s slabšanjem splošne kakovosti življenja, ki smo mu priče zlasti pri nas, občutno povečuje zanimanje za preteklost. Današnja stvarnost ne more zadovoljiti večine osnovnih in globljih človeških potreb. Kakor se zdi, jih še dolgo ne bo. Ko postane realnost nezanimiva ali celo brezperspektivna, se človek zateče k iluziji. Čeprav naj bi bila iluzija po definiciji slepilo, prevara oziroma neuresničljiva sanjarija, jo je nekako, vsaj deloma, mogoče uresničiti. Iluzijo je mogoče uresničiti npr. v umetnosti, težava pa je v tem, da je umetnikov zelo malo, tako da te metode večina ne more uporabiti. Lahko pa uporabi drugi način. Ker je prihodnost meglena, sedanost pa negotova, se ljudje zavestno odločajo za beg v preteklost, v »dobre stare« čase, v »zlate čase«, skratka v čase, ki jih je lahko preveriti in so imeli kvaliteto, katere danes ni mogoče izmeriti, ne glede na to, da je iz današnjega zornega kota v nekaterih primerih tudi ta kakovost dvomljiva.

Vendar to ni važno, kakor ni pomembno, koliko ljudi »beži v preteklost«. Dovolj je, da vidimo, da tudi brez bega zanimanje za preteklost narašča in da tu nikakor ne gre le za nostalgijo, temveč tudi za druge psihološke dejavnike, saj je preteklost postala intenzivno zanimiva tudi za mladino oziroma tiste starostne skupine, katerih oči bi morale biti uprte zlasti v sedanost in prihodnost.

V psihološkem pogledu ljudi ne zanimajo toliko materialne strani življenja (ki so na videz vedno v ospredju), temveč bolj razmerja med ljudmi. Ta razmerja pa so bila, kakor vemo iz nešteti dokazov, pred desetletji boljša. O starih časih govorimo kot o časih, ki so imeli svoj slog. Tega se ljudje zavedajo in usmerjajo svoje iluzije v preteklost, ker jih tam lahko do določene mere materializirajo.

Naša civilizacija se je razvila do točke, ko nad nami visi vrsta groženj. Preteklost pa se zdi brez grožnje, varna, zato ponuja komuniciranje s preteklostjo posebno zadovoljstvo. V pretekli dobi so si ga delili le strokovnjaki in redki poznavalci zgodovine, v zadnjih časih pa se preteklost lušči plast za

plastjo tudi pred tisto mlajšo širšo javnostjo, ki jo na pretekla desetletja ne vežejo osebni spomini.

Nekateri menijo, da je to posledica večje javne osveščenosti, plod študija oziroma osebnega zanimanja vse večjega števila posameznikov. Pravilneje bi bilo trditi, da gre na eni strani za splošno potrebo ali nujno, ki jo narekujejo današnje razmere, na drugi strani pa za večjo ponudbo posameznikov-strokovnjakov. Ti so dovolj slikovito opozorili na določene probleme naše preteklosti in jih razumljivo predstavili širšemu občinstvu. Tu so bili v veliko pomoč popularni mediji. Ta ponudba je v ljudski zavesti znala dobro zapolniti t. i. bele lise. Ena sama zanimiva téma iz naše preteklosti lahko v tem kontekstu odtehta debele knjige suhoparnih besedil, ki jih strokovnjaki pišejo le za strokovnjake. Z drugimi besedami, dandanes zbuja zanimanje predvsem tista področja naše preteklosti, ki naj bi jih preučevala pri nas kulturna zgodovina, stroka, ki je žal povsem zanemarjena. Večino ljudi zanimajo namreč vsa tista področja življenja, ki so najbliže vsakdanjiku, kajti s tem se najlaže poistovetijo. Kakor ljudi zanimajo drobci sedanosti, tako jih zanimajo drobci preteklosti. V današnjih razmerah je to zanimanje povečala želja po primerjavi med sedanjim nedobrim življenjem in življenjem nekoč.

Ker so torej časi za preučevanje omenjene problematike pravšnji in ker je kulturna zgodovina neaktivna, je prav etnologija poklicana, da se spopade z našo kulturno preteklostjo in da ob svojem poslanstvu, ki je preučevanje načina življenja ljudi, prestopi tudi nekatere kulturnozgodovinske metodološke okvire.

Zapisal sem, da ljudi zanimajo medsebojna razmerja, medčloveško, medsebojno komuniciranje na najrazličnejših ravneh. Komuniciranje oziroma ena od njegovih pisnih oblik je tudi téma pričujočega prispevka, ki je zapis o starih razglednicah.

Namen članka je dvojen. Prvi poudarek je namenjen nastanku, razvoju, razširjenosti, tipih, vrstah in uporabi starih razglednic pri nas. Drugi poudarek je namenjen novejšim časom. Kaj se je zgodilo s starimi razglednicami? Kje so v naši zavesti, če sploh so? Kako razkrivajo in ponazarjajo našo preteklost? Kakšen znanstveni oziroma estetski pripomoček so? Itn.

Povečano zanimanje za našo preteklost je namreč ponovno odkrilo tudi imenitne stare razglednice. Posledice tega so bile naslednje: uporaba razglednic za ilustrativno gradivo h knjigam, člankom, raznim študijam, razstave razglednic, samostojne izdaje, posvečene starim razglednicam, (redki) ponatisi starih razglednic, povečano zanimanje za zbiranje in menjavanje, povišana cena razglednic, odkar so ljudje spoznali njihovo kulturnozgodovinsko in zbirateljsko vrednost, itn. Pričujoči zapis se bo potrudil slediti sedanjemu »razcvetu« razglednic in prispevati kratko sintezo o pojavljanju starih razglednic v javnosti in o tem, kaj je bilo na tem področju doslej storjeno.

O nastanku prvih razglednic

Po vsem svetu razširjena razglednica nas spremlja na vsakem koraku. Najmočnejše komunikacijsko sredstvo je postala zlasti v rokah turistov. Na to, večinoma barvno »pozdravno sredstvo« smo tako navajeni, da imamo

Ljubljana, Marijin trg in Prežernov spominek

občutek, da je med nami že, odkar vemo za pošto. Resnica je povsem drugačna. Razglednica ima kratko zgodovino, v kateri se je zaradi tehničnih, tiskarskih, socialno-kulturnih, estetskih in drugih razmer močno spreminjala in razvijala, v estetskem pogledu pogosto, žal, celo na slabše.¹

Za zgodovino pošte sta pomembni letnici, ki sta si sorazmerno blizu. To sta rojstna datuma prve poštne znamke in prve poštne karte — dopisnice. Prvo znamko je izumil Slovenec Lovrenc Košir leta 1836, medtem ko so leta 1869 poslali s tedaj tudi »kranjskega glavnega mesta« Dunaja prvo dopisnico. Zanimivo je, da je z jugoslovanskim rojakom povezana tudi prva ilustrirana dopisnica, iz katere se je pozneje razvila razglednica. Petar Manojlović iz Srbobrana v Vojvodini je leta 1870 zasnoval za tamkajšnji srbski list Zmaj razglednico, ki so jo nato tudi natisnili. En izvod se je ohranil do danes. Leta 1871 so to razglednico uporabili za poštno sporočilo, kar je spodbudilo jugoslovansko poštno upravo, da je (napačnega) leta 1974 izdala spominsko kartico z napisom: »Sto godina prve razglednice na svetu«. ² Ker ponatisnjena kartica le deloma ustreza pojmu »razglednica«, ilustrirana je namreč naslovna, ne hrbtina stran, poleg tega pa ni jasno, ali sta na njej predstavljena Carigrad, Moskva ali kateri drugi mesti, je vprašanje o prvi razglednici še naprej odprto.³

¹ Damjan J. Ovsec, Zgodovina kulture, Iz naše preteklosti, O nastanku in razvoju razglednic, Kulturni poročevalac št. 66, Ljubljana 1984, str. 27—28.

² Walter Lukan, H kulturni zgodovini razglednic, Pozdrav iz Ljubljane, Mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1985, str. 8.

³ Prav tam.

O iznajdbi ilustrirane dopisnice in njene posebne izpeljanke — razglednice se še naprej prepirajo tudi Nemci, Angleži in Francozi.

Predhodnica razglednice je dopisnica. Pruski poštni svetnik Heinrich Stephan, poznejši načelnik nemške državne pošte, je leta 1865 predložil uvedbo »poštnega lista« (Postblatt). Bil bi naj iz močnega papirja, določene velikosti, poštnina pa naj bi bila nižja od pisma. Pobuda ni bila sprejeta, vendar je že štiri leta kasneje Emanuel Hermann, v Celovcu rojeni profesor za nacionalno ekonomijo na vojaški akademiji v Wiener Neustadtu, objavil članek z naslovom »O novi obliki dopisovanja po pošti«. Stephanovemu podoben predlog se je to pot uveljavil. Prvega oktobra 1869 je dunajska uprava izdala prvo uradno dopisnico na svetu. Imenovala se je »Correspondenz-Karte«. Velikost te »karte« je bila 8,5 × 12,2 cm. V naslednjih treh mesecih so jo natisnili v 2 930 000 izvodih.⁴ Za nenemške narode v avstrijski polovici monarhije so leta 1871 izdali dvojezične dopisnice. Ustrezen slovenski izraz je bil sprva »listnica«, po letu 1873 »dopisnica«. Po Hermannovem predlogu je bila prva stran (z vtisnjeno znamko za dva krajcarja) določena za naslov, zadnja za pisna sporočila.⁵

Uvedba dopisnice oziroma »odprtega pisma«, kakor so Rusi poleg dopisnice imenovali tudi razglednico (otkrito pismo), ni minila brez sporov. Stephanovo »listnico« so najbrž odklanjali zato, ker se ljudje niso mogli sprijazniti z javnim sporočanjem, avstrijski minister za trgovino Plener, ki je bil tudi vrhovni šef poštne uprave, pa je menil, da bi lahko dopisnico zlorabili za obrekljiva in nenravna sporočila, potem pa klicali pošto na odgovornost. Ker je bilo to seveda možno, so na prvo izdajo avstrijskih dopisnic natisnili opombo, da pošta ne prevzema nobene odgovornosti za vsebino sporočil. Dejansko so zlasti ženske dopisnico sprva odklanjale. V boljši družbi je veljalo pošiljanje dopisnic še dolgo za nespodobno, saj bi služinčad lahko prebirala zasebna sporočila in se potem norčevala iz gospodarjev. Anonimne ovadbe in obrekovanja namreč niso bila redkost, poleg tega pa so se jim pridružile še dopisničarske šale, s katerimi se je ukvarjalo staro in mlado. Toda vsi pomisleki niso mogli zavreti zmagovitega pohoda in razvoja dopisnice, ki je postala pismo »preprostega, malega človeka«.

Dopisnice, ki so jih množično tiskali, so postale tudi pomemben vir zaslužka, zato ni presenetljivo, da so jih leta 1870 uvedli v Nemčiji, Luksemburgu, Veliki Britaniji in Švici, medtem ko so avstrijskemu zgledu leta 1871 sledile Belgija, Nizozemska in Danska, leta 1872 Švedska, Norveška in Rusija, leta 1873 ZDA, Srbija, Romunija in Španija, leta 1874 Italija, svetovni poštni sporazum leta 1878 pa je dopisnici odprl pot po vsem svetu.⁶

Iz novega načina dopisovanja, ki ga je omogočala dopisnica, se je počasi razvila razglednica. Zamisel, da bi hkrati s sporočilom poslali tudi sliko kraja, v katerem so ljudje bodisi prebivali bodisi bili na obisku ali počitnicah, je temeljila na t. i. »razgledih«, ki so jih že pred uvedbo dopisnic tiskali kot pisemske glave. V modo so prišli sredi 19. stoletja. Kmalu so jih začeli uporabljati v povsem dobičkonosne namene, kot reklamo za hotele, gostilne, zdravilišča in boljše trgovine.

⁴ Robert Lebeck-Gerhard Kaufmann, *Viele Grüße, Eine Kulturgeschichte der Postkarte*, Dortmund 1985, str. 402.

⁵ Walter Lukan, n. d., str. 6.

⁶ Walter Lukan, n. d., str. 7.

K predhodnicam razglednic moramo šteti tudi na roko pisane in risane, kasneje pa tiskane božične, novoletne in godovne razglednice iz prejšnjih stoletij, ki so jih povečini izročali osebno ali po raznih odposlancih, po pošti pa šele takrat, ko sta se obe vrsti razglednic združili in so voščilnice tiskali enako množično kakor krajevne in druge vrste razglednic.⁷ Navada pismenih voščil je stara najbrž le kakih 170 let.

V dvajsetih letih 19. stoletja so se pojavile prve tiskane voščilnice, ki so jih sprva prodajali v dobrodolne namene. Predhodnice so imele v voščilnicah, ki so jih z roko risale in slikale od 15. stoletja naprej redovnice zlasti svojim dobrotnikom. Pozneje so šolniki navajali šolarje k lepopisnemu pisanju voščil, ki so jih krasili po predlogah ali po lastni domiselnosti. Prava domovina novoletnih, pozneje pa tudi drugih voščilnic, je bila nekdanja Avstrija, kjer sta se na Dunaju kot mojstra »umetniških listov« (Kunstbilletts) uveljavila E. Endetberger in za njim J. Riedl.⁸

Zgodovine slovenskih voščilnic doslej skoraj ne poznamo. Da so hodile vštric z voščilnicami drugih narodov, dokazuje kratko naznanilo »Mestnega magistrata Rudolfovo« (Novo mesto, op. p.) iz leta 1903:⁹ »Za nastopajoče novo leto vabljen je občinstvo sploh, naj se vljudno odkupi po znanih rešitvenih kartah za novoletna in godovna voščila. To je splošna stara navada v mestih. Doneski se porabijo v korist tukajšnjih revežev. Kdor bi v tej smeri pregledoval

⁷ Robert Lebeck-Gerhard Kaufmann, n. d., str. 33.

⁸ O. R. Erich-R. Beitzl, Wörterbuch der deutschen Volkskunde, Stuttgart 1955, str. 267.

⁹ Vabilo, Dolenjske Novice 19, št. 23, 1. 12. 1903, str. 228.

stare korespondence, bi utegnil najti takšne „rešitvene karte“ tudi iz drugih mest.«¹⁰

Neokrašena sporočilna stran dopisnice je vabila, da bi jo ilustrirali. Zato je naravno, da so se kmalu po izidu prvih dopisnic pojavile tudi takšne z ilustracijami. Nastala je »ilustrirana dopisnica« in kot njena posebna izpeljanka razglednica. Ta razvoj oziroma prehod je bil počasen. Očitno je prišla »moda« ilustriranja iz Nemčije. Od leta 1873 naprej so izhajale kartice z »razgledom« na zgornji tretjini površine. To se je razširilo v Švico in Avstrijo.¹¹

V osemdesetih letih in v začetku devetdesetih let 19. stoletja so tudi nekateri slovenski kraji dobili svoje prve razglednice, ki so po obliki zelo spominjale na tu ponatisnjene nemške kartice. Kdaj je nastala npr. prva razglednica Ljubljane, ni mogoče ugotoviti. Najstarejše znane ljubljanske kartice izvirajo iz prve polovice devetdesetih let 19. stoletja. Najstarejša evidentirana litografija s pogledom z Rožnika proti Ljubljani izvira iz leta 1891 in je danes v zasebni lasti znanega zbiralca razglednic Viktorja Fančiča.¹²

Slikovna stran razglednice ima lasten razvoj. Najprej so ilustrirali del sporočilne strani dopisnice, potem pa se je slikovni del večal, kmalu dosegel polovico, tričetrt in nazadnje vso hrbtno stran dopisnice, ki je tako postala sprednja stran razglednice. Tako ni bilo več prostora za pisna sporočila oziroma za kaj več kot »Pozdrav iz...« in podpis. Pošiljalec razglednice je zdaj moral pisati na sliko. Zato so spremenili še naslovno stran. V Angliji so razglednico razmejili že leta 1902, v Avstriji leta 1904 in leto kasneje v Nemčiji. To je, med drugim, postalo opora za datacijo razglednic. S tem se je razvoj razglednice končal. Na sprednji strani je slika, na zadnji prostor za naslov in prostor za dopis. Takšna je razglednica še danes.

Poimenovanje, velikost razglednic in načini tiskanja

Velikost razglednic se je ustalila že pred prelomom 19. v 20. stoletje. Format je meril okrog 14×9 cm. Šele od tridesetih let, zlasti pa po drugi svetovni vojni je v rabi večji format 15×10 cm. V zadnjih letih se je z večjo ponudbo in večjo pestrostjo razglednic spreminjala tudi velikost. Turistične razglednice merijo tudi do $10,5 \times 22$ cm, $21 \times 10,5$ cm, $14,5 \times 21,5$ cm in 18×13 cm, medtem ko umetniške reprodukcije na razglednicah merijo $14 \times 17,5$ cm ali $14 \times 20,5$ cm. Možne so tudi druge velikosti.

Izraz razglednica se ni udomačil takoj, v rabo je prišel šele ob prelomu 19. v 20. stoletje, vendar tudi takrat le postopoma. Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar iz leta 1894 še ne pozna besede »razglednica«.¹³ Časopis Slovenka npr. uporablja v letih 1897—1898 izmenoma oznake »dopisnica«, »oglednica« in »dopisnica z razgledom«, preden se v njem ustali »razglednica«. Na razglednicah najdemo še vse do okrog leta 1908 natisnjeno oznako »dopisnica«, sprva celo »karta-dopisnica«, po nemškem zgledu »Postkarte« (od leta 1900), namesto »Correspondenz-karte«.

¹⁰ Niko Kuret, Praznično leto Slovencev, IV., Celje 1970, str. 248.

¹¹ Walter Lukan, n. d., str. 9.

¹² Marjan Drnovšek, Razglednice Ljubljane kot del kulturne dediščine, Ljubljana 1986. Katalog.

¹³ Walter Lukan, n. d., str. 10.

Nekaj časa so imele razglednice na notranji strani napisano besedo za razglednico v raznih evropskih jezikih, ne samo v jezikih narodov avstro-ogrske monarhije, čeprav je šlo za avstrijske tiske. Tako npr.: »Postkarte«, »Levezö-Lap«, »Dopisnice«, »Carte postale«, »Cartolina postale«, »Post Card«, »Briefkaart«, »Karta korespondencyjna«, »Korespondenčni listek«, »Otkritoe pismo«, »Brefkort«, »Brevkort«, »Tarjeta postal« in »Cartão postal«. Temu je povečini botroval svetovni poštni sporazum iz junija leta 1878 (Weltpostverein, Union postale universelle, Unione postale universale).

Zgodnje razglednice, ki so bile v obtoku nekako do srede devetdesetih let 19. stoletja, so bile razmeroma redke. Imenujemo jih »predhodnice« ali »Pioneer Postcards«¹⁴ Prvič so jih zaradi tiskarskih nevšečnosti razmeroma malo natisnili, drugič pa se jih je malo tudi ohranilo.

Tedanja tiskarska tehnika ni bila sposobna natisniti velike naklade poceni razglednic, tako da niso mogle postati dovolj množične. Osnova za tiskanje razglednic je bila takrat litografija na osnovi risb ali slik. Barvne litografije ali kromo-litografije so tiskali pretežno v treh barvah. Razglednica se je tehnično pričela razvijati šele takrat, ko je postala tisku dostopna fotografija. To se je posrečilo fototipiji, ki je dovoljevala natis kakih 2000, vendar dragih izvodov ene razglednice, oziroma knjigotisku, za katerega pa so morali najprej iznajti heliogravuro in raster (leta 1888). Poceni knjigotisk je z visokimi nakladami že pospešil hitro razširjanje razglednic. Obe tehniki sta z zvesto reprodukcijo in odlično, natančno izdelavo, ki jo na starih razglednicah še vedno občudujemo, omogočili, da so se te ljudem priljubile.

¹⁴ Walter Lukan, n. d., str. 11.

Nobena barvna razglednica pred letom 1920 ni izdelana po barvni fotografiji (barvne fotografije je bilo mogoče izdelati šele leta 1911). Izdelali so jo na podlagi črno belih fotografij, iz katerih so izdelali črno bele slike, ki so jih nato pobarvali z ročno narejenimi barvnimi klišeji. Opisane postopke je v začetku dvajsetih let našega stoletja zamenjal novo izumljeni offsetni tisk, ki ga še danes uporabljajo tudi za tiskanje razglednic. Vzporedno z litografskimi, fototipskimi in knjigotiskarskimi obstajajo od zadnjega desetletja 19. stoletja tudi industrijsko izdelane pristne foto-razglednice, vendar v nizkih nakladah. To se je spremenilo šele med svetovnjima vojnama.

Treba pa je poudariti, da je prav uvedba tega, sicer sodobnega tiska precej načela kakovost tehnične obdelave razglednic. Kakovost tiskanja je začela nezadržno padati. V začetku petdesetih let ni mogel preprečiti stanja niti takrat izumljeni oziroma vpeljani štiribarvni tisk. Kakovost tiskanja, ki jo poznamo danes, pa je neoporečna. Barvne razglednice so zdaj dosegle svojo najvišjo raven, vendar, in to spet preseneča, le v tehničnem pogledu. Po estetski strani so razglednice precej nazadovale. Postale so množično porabno blago, s katerim si, kar zadeva kvaliteto, izdelavo, način fotografiranja oziroma izbiro motiva, belijo glavo le redki. Kljub vsemu smo zlasti v letu 1987 opazili znaten napredek, vendar le pri redkih primerih oziroma avtorjih. To so večinoma mladi, poklicni umetniški fotografi.

Razglednice in turizem ter društva zbiralcev

V začetku so se najbolj uveljavile pokrajinske razglednice. Nanje so natisnili tudi imena krajev in gorskih vrhov. Slovenci so tiskali ta imena s posebnim namenom. V nasprotju z nemškimi razglednicami, ki so nosile nemška imena naših krajev, so Slovenci z razglednicami uveljavljali slovenska imena.¹⁵ Take razglednice so pošiljali zlasti turisti. Turizem ali »potovalni promet« se je razvijal povsod po Evropi. Ljudje so potovali iz raznih pobud in razlogov. Zlasti pogosti pisci razglednic so bili zdraviliški gostje in planinci. Samoumevno je postalo, da je bilo treba domačim, prijateljem in znancem pisati iz zdravilišča ali planinske kočice. Romantične Alpe so vabile množico gornikov, vsak »premagani« vrh je pomenil novo zmago, ki jo je bilo treba zabeležiti. Vsak je pohvalil svoj vzpon z razglednico. Tedanji časniki so menili, da je namen teh potovanj nagrabiti čim več razglednic in da je turizem nekakšen lov na razglednice.

Tej težnji se niso izognile tudi slovenske dežele, kar kažejo karikature iz tedanjih časopisov in časnikov, npr. Ježa iz leta 1903.¹⁶ Če upoštevamo velikost krajev, moramo zapisati, da je prav s Triglava, Bleda ali iz Rogaške Slatine ohranjenih nadpovprečno veliko razglednic, kar je glede na navedeno povsem razumljivo. Leta 1902 poroča časopis Gorenjec o nekem blejskem trgovcu, ki je v enem poletju prodal 12 000 razglednic, čeprav ni bil edini Blejčan, ki je trgoval z njimi. Tiskanje in prodaja razglednic sta postala donosen posel. Isti časopis je pretiraval, ko je trdil, da se je takrat skoraj celotno vsakdanje

¹⁵ Damjan J. Ovsec, n. d., str. 28.

¹⁶ Walter Lukan, n. d., str. 13.

življenje vrtelo okrog razglednice, tako da bi bilo mogoče govoriti o »dobi razglednic«.¹⁷

Množično zanimanje za razglednice je zato že tedaj zbudilo resnične zbirateljske strasti. Tem se moramo zahvaliti, da se je do danes ohranilo toliko starih razglednic. Niso jih zbirali le v plemiških in meščanskih družinah, ki so jih spravljele v krasno vezane »albume za ilustrirane poštne kartice« (ti

¹⁷ Walter Lukan, n. d., str. 14.

niso smeli manjkati v nobeni meščanski hiši), marveč so jih zbirali tudi predstavniki nižjih slojev. Tudi zanje je bil to zaradi nizke cene dosegljiv konjiček.

Zbiralci so kmalu začeli ustanavljati društva ljubiteljev razglednic. Nemško društvo Kosmopolit npr., ki je bilo ustanovljeno leta 1897, je bilo resnično svetovno, saj je imelo po vsem svetu več kot 10 000 članov, med njimi so bili tudi Slovenci. Častni član, kar je zelo zanimivo, je bil sam avstrijski nadvojvoda Eugen.¹⁸ Velik pomen si je kasneje pridobilo društvo Globus. Nekateri zbiralci so bili včlanjeni v več društev, nekateri celo v več kot deset. Zbiralci so o zbiranju razglednic govorili kot o »razgledniškem športu« in pošiljali kartice svojim »športnim prijateljem« s »športnim pozdravom«. Leta 1898 so na Dunaju ustanovili Mednarodno združenje zbiralcev razglednic, ki se je čez dvajset let združilo v Svetovno zvezo Kosmopolit. Mednarodno združenje je imelo po številnih mestih monarhije in tudi v Ljubljani t. i. »reprezentance«, ki so gojile izmenjavo. Društva so izdajala posebna glasila, vendar pa ga Slovenci nismo imeli. Zbiralci oziroma društva so prirejali razstave razglednic. Največja je bila leta 1899 v Nici. Povezana je bila s »Prvim Evropskim kongresom zbiralcev in izdelovalcev razglednic«.

To je bil t. i. »zlati vek« razglednic, ko so v Parizu celo igrali komedijo z naslovom Cartes Postales (1899) in skladali koračnice zbiralcev kartic. Ta doba se je začela okrog leta 1897, sklenila pa s prvo svetovno vojno, čeprav so ljudje zbirali razglednice še naprej.¹⁹ Leta 1897 je bilo samo v Nemčiji okrog 65 tovarn,²⁰ ki so izdelovale razglednice, natisnile pa so jih npr. leta 1899 kar 88 milijonov, torej 176 kartic na 100 prebivalcev. Še več so jih na prebivalca izdelali Belgijci: pri nakladi 12 milijonov kartic jih je prišlo na 100 prebivalcev kar 194. Angleži so izdali 14 milijonov razglednic (36 na 100 prebivalcev), Francozi pa 8 milijonov (21 na 100 prebivalcev).²¹ Če pomislimo, da takrat turizem niti priližno ni bil razvit tako kakor danes, ko potuje letno na stotine milijonov ljudi, je število takrat natisnanih razglednic velikansko.

Zbiranje razglednic je bilo zelo priljubljeno tudi na Slovenskem. Zbiralci na razglednicah sprašujejo prijatelje in znance, ali imajo morda to ali to kartico. »Dragi stric Lojze!«, piše na razglednici iz leta 1901, »vem de imaš eno kartico, ki je jez nimam sej ne boš hud, ker sem Tvoje za God premal vesela. Jo namreč že imam. Pošli mi drugič uno, se že zelo veselim. Lepo Vas pozdravlja vaša Mici.«

Zanimiv primer navaja Walter Lukman v uvodu H kulturni zgodovini razglednic (v knjigi Pozdrav iz Ljubljane):

»Ste li na nas pozabili?

Oprostite, da vas bom(o) nahrulili!

Kaj delajo »Mondscheinkarte« s parazoli?

In druge, ko se po jezeru z biciklom gonijo okoli?

Bi ble hvaležne in vesele

Ko bi kakšne kartice sprejele.

Kajti je »epidemija« taka

¹⁸ Walter Lukman, n. d., str. 15.

¹⁹ Walter Lukman, n. d., str. 17.

²⁰ Robert Lebeck-Gerhard Kaufmann, n. d., str. 410.

²¹ Robert Lebeck-Gerhard Kaufmann, n. d., str. 418.

Da karte zbira vsaka.
 Dobijo se po mestih in vaseh
 Če družga ne, pa trava je na tleh!²²

Razgledniški tipi, vrste in motivi

Raziskovalci prvih obdobij razglednic menijo, da so najbrž tretjino vseh razglednic takrat razposlali kar sami zbiralci, ki so drug drugega oskrbovali z »novim in svežim« blagom. To so takoj opazili izdelovalci, ki so se potrudili, da bi poslali na tržišče razne novosti. Poleg kartona so začeli uporabljati še druge materiale. Tako so nastale usnjene in lesene razglednice, pa kartice z »razgledi«, izvezenimi v svili in kontrastno potiskanimi s svetlečo se aluminijško folijo. Priljubljene so bile presvetlitvene kartice, kombinirali so jih z »Mondschein-karticami«, ki jih omenja navedena pesmica. Slika je imela izrezana okna in luno, okna so se zasvetila, če si kartico držal proti svetlobi. Po enakem postopku so bile izdelane t.i. transparentne kartice. Ko si držal tako razglednico proti luči, so se pojavile dotlej nevidne oblike ali napisi, največkrat kakšna reklama. To so izdelovalci dosegli tako, da so srednjo plast kartona ustrezno izrezali.

Obstajale so tudi kartice »na poteg«. Pri »nahrbtniških« je bilo mogoče del kartice v obliki nahrbtnika, kovčka ali pisemskega nabiralnika odpreti, in v zloženki (leparelu) se je pojavila serija razglednic kakega kraja. Poznane in mikavne so bile reliefne in vtisnjene kartice. Razglednice so imele tudi ornamentirane ali posebno grafično okrašene okvire, na katere so vtiskovali slike. Motivi teh okvirov so bili naslednji: šopki, grbi, zastave, živali, rastlinski ornament, otroci, angelčki, lepe ženske itn. Obstajale so še druge vrste nenavadnih razglednic.

V rabi so bile tudi razglednice, tiskane v posebne namene. Že zelo zgodaj, v zadnjih letih 19. stoletja, so zavestno uporabljali razglednico kot sredstvo politične in gospodarske propagande. Politične stranke so spoznale njihovo uporabnost zase. V ta namen so uporabljale značilno navado, ki so jo upoštevali tako naročniki kot izdajatelj kartic, bila pa je tale. V »zlato dobi« razglednic so izdajali kartice ob vsakem pomembnejšem dogodku, naj je bil političen ali sicer javen. Stranke so izdajale razglednice ob svojih shodih (npr. razglednica ob tretjem katoliškem shodu leta 1906), Sokoli so izdajali kartice, na katerih stoji pod lipovim drevesom na levi strani sokol v uniformi in drži v rokah slovensko zastavico, pri nogah mu ležijo telovadne ročke, medtem ko je na desni podoba kraja. Nacionalno naravnost kažejo tudi kartice, kakršna je npr. tista z motivom Sevnice, ki je upodobljena na treh lipovih listih, zadaj pa je slovenska zastava. Nacionalne razglednice je izdajala tudi Ciril-Methodova družba s svojimi podružnicami, npr. táko, ki ima na levi Slomška, na desni njegov rojstni dom, pod Slomškovo sliko pa bodrilni izrek »Naš materni jezik je varh prave vere«,²³ ali tisto z Jurčičem na levi, njegovo rojstno hišo na desni,

²² Walter Lukan, n. d., str. 16.

²³ Vasilij Melik, Slovenci pred prvo svetovno vojno, Pozdravi iz slovenskih krajev, Dežela in ljudje na starih razglednicah, Ljubljana 1987, str. 20.

nad njo pa navedek iz Tugomera: »Tvrđ bodi, neizprôsen, mŏž jeklen, kadar braniš je česti in pravde narŏdu in jeziku svojemu!«

Za Družbo sv. Cirila in Metoda je bil do leta 1918 čisti dobiček od prodaje razglednic bolj skromen, v prvi polovici tridesetih let pa je nato dosegel že približno četrtno dohodkov iz članskih prispevkov. Znana je njegova razglednica z naslovom »Pozdrav iz Ljubljane ponoči«, ki je precej hudomušna. Kartica kaže popolnoma črno tablo, to je Ljubljana ponoči, zraven pa so za osvetlitev v odprti škatlici pripravljene vžigalice družbe Cirila in Metoda z znanim napisom »Mal položi dar domu na altar!« Vsekakor je bilo različnim društvom, npr. Slovenskemu planinskemu društvu, Sokolu, Slovenski straži itn. izdajanje in prodajanje razglednic dober vir denarnih sredstev. Svoje razglednice so npr. izdali Hranilniški klub iz Ljubljane, mariborska podružnica Zveze jugoslovanskih železničarjev, prvo tamburaško društvo Bisernica iz Celovca itd. Iz naših krajev pa je seveda izšlo tudi veliko nemško naravnanih razglednic z nemškimi napisi, izreki, pesmicami in simboli germanstva, npr. s hrastovimi vejicami in želodom.

Pri trgovini z razglednicami niso bili prikrajšani niti trgovci na drobno. Knjigarne, papirnice in trafikanti so kupovali večinoma na debelo po 1000 kosov kartic, ki so stale med dvema in štirimi vinarji za komad in so jih prodajali naprej po deset vinarjev ali več.

Razglednice so, kakor smo zapisali, izhajale tudi ob raznih drugih, za javnost pomembnih dogodkih. Tako je npr. ob otvoritvi ljubljanskega secesijskega Zmajskega mosta, ki so ga zgradili na mestu nekdanjega Mesarskega mosta, izšla posebna razglednica z naslednjim sporočilom: »Jubilejni most Franca Jožefa I., zgrajen 4. oktobra 1906.«²⁴ S kartico so ovekovečili npr. tudi naslednje dogodke: obisk cesarja ali pomembnega politika, dograditev pomembne stavbe oziroma objekta, cerkve, hotela, gostilne, trgovine, železniške proge, tramvajske proge, otvoritev rudnika, tovarne itn. Vrsta razglednic je nastala po hudem ljubljanskem potresu leta 1895. Na njih so upodobljeni različni deli mesta s poškodovanimi, s tramovi podprtimi stavbami, s podrtimi objekti, zasilnimi taborišči za prizadete, poljskimi kuhinjami itn. S temi karticami so fotografi in založniki hoteli zapisati v zgodovino naravno nesrečo, pa tudi opozoriti javnost po vsej monarhiji in drugod po Evropi na ljubljansko ujmo in s tem spomniti na pomoč, ki jo je mesto nujno potrebovalo.

Ko je septembra leta 1908 prišlo v Ljubljani do demonstracij zaradi nemških napadov na Slovence na Ptuju (vojaštvo je v Ljubljani streljalo na demonstrante), so demonstranti razbili šipe na nekaterih nemških lokalih, tudi na Kazini. Nemci so dogodke takoj izkoristili v propagandne namene in izdali posebne razglednice, te kažejo razbito notranjost restavracije v Kazini, ki je bila takrat shajališče ljubljanskih Nemcev. Te razglednice imajo posmehljiv napis »Slovenische Kulturarbeit«, slovensko kulturno delo, in so zgovoren primer slabih razmer in sovraštva med obema narodoma.

Prijaznejše so bile razglednice, ki so prikazovale npr. prve avtomobilске rallyje, avtomobilsko dirko Dunaj—Trst z vožnjo skozi Most na Soči (natisnjena leta 1913), lajnarja pri sv. Alojziju pri Trstu, prve avtomobile, mestno električno železnico, avtomobile za škropljenje cest, gasilske brizgalne, kmečke

²⁴ Damjan J. Ovsec, n. d., str. 28.

vozove, avtobusne postaje, gradove, kapelice, znamenja, sedeže društev in organizacij, oblasti in sodišč, naravne znamenitosti, kakršna so jezera, slapovi, planinski vrhovi, podzemske jame itn.

Značilnost časa, ki mu pravimo »zlata doba« razglednic, je bila ta, da je svojo razglednico imela skoraj vsaka slovenska vas, gasilsko in lovsko društvo, gostilna, hotel in kavarna, ki je z napisi na slikovni strani kartice vabila v goste z raznimi, tudi šaljivimi napisi, itn. Seveda je imela svojo lično razglednico npr. tudi ljubljanska Opera oziroma tedanje Narodno gledališče. Obiskovalci predstav so med odmorom kupili razglednico in jo pisali prijateljem in znanecem. Nekaj jih je ohranjenih. Tako je npr. neki Miroslav pisal neki dami kartico z naslednjo kratko vsebino: »Pozdrav iz gledišča.« Ali pa je bilo sporočilo takole: »Po dokončani predstavi! S spoštovanjem udani G.«²⁵

Zelo priljubljene so bile razglednice s humorističnimi motivi, na katerih so bili risani prizori, karikature, posebej priljubljene pa so bile fotomontaže. Take razglednice smo poznali tudi v Ljubljani. Nad nekdanjim Starim ali Frančiškanskim mostom (današnje Tromostovje) leti po zraku možakar, ki ima v eni roki odprt dežnik v drugi potovalno torbo. Spodaj je napis »Izlet v Ljubljano«. Po natančnejšem preučevanju evropskih razglednic sem ugotovil, da je natanko enak možakar narisana na nemški, belgijski in švedski razglednici iz let 1904 oziroma 1905. Kot kaže, je izvirnik nastal nekje v Nemčiji, ker niti na eni od teh razglednic ni naveden izdajatelj.²⁶ To ni seveda nič nenavadnega saj si je zlasti humoristične montaže sposojala vsa Evropa, največ pa so nastajale tam, kjer je bila proizvodnja razglednic največja, to je v Nemčiji, Angliji in Belgiji.

Med montažnimi razglednicami so bile zelo priljubljene tiste s prizori, polnimi pretiravanj, v katerih nastopajo ljudje, živali, rastline, (sadje, zelenjava, drevje) predmeti itn. v napačnih razmerjih. Na takšnih kartah je jajce večje od kokoši, na ogromni zeljni glavi stoji majhen los, čoln pelje postrv, ki je vsaj trikrat daljša od čolna, krompir je večji od železniškega vagona in ga komaj naložijo vanj, kavboj jaha zajca ipd. Te razglednice so tipična ameriška iznajdba in so plod ameriške težnje po tem, da so v vsem največji. V njih odseva tudi ameriška bahavost. Tako jih Američani sami razlagajo. Te razglednice se imenujejo »The Big Lie Post Cards« (razglednice debelih laži). Kažejo tudi na željo po obilju, ki naj bi ga bilo v Ameriki na pretek. Zato naj bi bilo možno, da en sam ribič lahko ujame tako veliko ribo, da bi z njo nasitil vojsko. Te razglednice so nastajale na prelomu 19. v 20. stoletje, najbolj znane serije pa so natiskali v letih 1908 do 1910 oziroma med svetovnim vojnama in jih izdelujejo še danes.²⁷ V Evropi so jih takoj začeli posnemati, tako da je nekaj takih fotomontaž znanih tudi pri nas. Dobili smo jih povečini iz Nemčije, nekatere pa neposredno iz Amerike. Pri nas smo jih nekoliko spremenili.

Kar zadeva druge humoristične razglednice, je njihova kakovost zelo različna. Razpon sega od preprostih ali celo nekoliko primitivnih »jukskart«, kot

²⁵ Damjan J. Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana 1979, str. 81.

²⁶ Robert Lebeck-Josef Müller-Marein, *Angeberpostkarten*, Dortmund 1979, sl. 49—50.

²⁷ Hall Morgan, *Big Time, American Tall-Tale Postcards*, New York 1981, str. 1—4.

jim pravijo Nemci (šegavih kartic ali kartic, na katerih je narisana kakšna šala), do takih, na katerih najdemo dobro karikaturu, ki vstopa v svet satire in groteske. Najbrž so razglednicam te vrste utirali pot satirični listi.²⁸ Čeprav bi od tedanjega, precej neprizanesljivega režima pričakovali nepopustljivost, je vendar res, da so časopisi, zlasti satirični, lahko smešili vladno, birokracijo in celo vojsko, ne da bi se oblast v to vmešavala. Mnoge karikature na karticah so smešile npr. vojaško topoglavost, neučinkovitost, okorelo hierarhijo in njene zastopnike. Pripovedujejo, da se je ob takšnih podobah zabaval sam nemški cesar in tudi avstrijskemu naj bi ob pogledu na imenitne risbe Fritza Schönpluga sem in tja ušel nasmešek.²⁹

Prva svetovna vojna je spodbudila množično tiskanje kartic. T.i. »vojaške razglednice« predstavljajo najprej šaljive dogodke iz vojaškega življenja v mirnem času: rekrute, vojaško ljubezen, kantino, zapor, slovo od vojakov. Sledijo dopisnice iz prvih vojnih let, ki so še polne zanosa. Na njih je polno bliskajočih se sabelj, vihrajočih zastav in bojevitih pogledov. Proti koncu vojne so podobe postale resničnejše. Zanos je zbledel, namesto zmage so Nemci pričakali poraz. Vojaški obrazi so utrujeni, obleke razcapane, na slikah so ranjenci, gomile mrtvih, razbita terenska vozila, žalujoče vdove itn. Iz teh kartic lahko takoj razberemo, da gre za odkrito ali prikrito kritiko vojnega nesmisla.

V tej skupini imajo poseben pomen slovenske vojaške razglednice.³⁰ Med drugimi slikarji in risarji je zlasti Maksim Gaspari dobro zadel občutke slovenskih vojakov, ki so morali na bojišča ob Soči in v Galicijo.

S povedanim seveda še zdaleč nismo izčrpali motivov na razglednicah. V nepregledni množici najrazličnejših kartic jih je bilo največ takih z večinoma pretirano, že kar kičasto ali melodramatično vsebino. Večerna zarja z obrisi hribov, starega parka, antične razvaline s cipresami ob morju, pari na gozdnih poteh, samozadovoljni menihi ob kupici vina, mladeniči, obkroženi z vilami, deklice s škrtati, palčki ob miniaturnih graščinah na vrtovih, junaki na belih konjih, ki dvigajo k sebi v sedlo plavolase lepoticke z vihrajočimi lasmi, osamljene sprehajalke, objeti pari od ribnikih, morskih pečinah, na gozdnih poteh, pastirske ali družinske domače idile (poljubček mamici za lahko noč ob prižgani petrolejki; družina pri večerji ali zbrana ob klavirju, na katerega igra mati, ali kavalir, ki sloni na inštrumentu, na katerega igra njegova izvoljenka itn.), deklice v tančicah, ki brodijo med lokvanji po ribniku ali ob sončnem zahodu z razpuščenimi lasmi opazujejo labode, prizori iz oper in operet, pa tudi smrt, ki razdira življenjsko idilo itn., itn. To kar je bilo do takrat mogoče kupiti v prodajalnah kot dekorativno grafiko ali kar so kot ilustrirane priloge prinašali družinski listi, se je nenadoma znašlo na razglednicah in postalo dostopno vsem.

Večkrat so razglednice v pomanjšanem merilu prinašale novosti z jesenskih salonov, likovnih razstav (npr. znana serija »Salon de Paris«) in raznih sejmov. Z njimi je prihajal slehernemu človeku v zavest okus, občutje in slog fin-de-siècla, secesije in poznejših let. Zato vseh teh motivov nikakor ne moremo

²⁸ Sergej Vrišer, Carte postale, Dopisnica-Postkarte-Postcard-cartolina postale, Maribor 1985. Katalog.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

imeti za kič. Nekdaj so razglednice opravljale posebno in smiselno poslanstvo, danes imajo zgodovinsko sporočilno vrednost.

V obdobju, ko je cvetelo zgodovinsko slikarstvo, so razglednice postale pravcata slikanica zgodovine.³¹ Antika, srednjeveško viteštvo, galantni rokoko, Napoleonovo življenje, razglednice s prizori iz priljubljenih zgodovinskih romanov, npr. Sienkiewicz *Quo Vadis*, Scottov *Ivanhoe* itn. Posebej trdno se je v razglednicah zasedral Napoleonov mit, ki je trajal nekaj desetletij in povzročil med ljudmi napačne podobe o njegovi vlogi, saj niso več vedeli, ali je bil zavojevalec ali osvoboditelj, pozitivna ali negativna osebnost. Posebna moda so bili tudi portreti pomembnih osebnosti iz evropske in svetovne zgodovine, pesniki, pisatelji, glasbeniki itn. Pri nas so razglednice prikazovale dogajanja iz srbske in hrvaške zgodovine, kakor so jih naslikali Paja Jovanović, Vlado Bukovac in drugi slikarji.³²

Umetniška vrednost zadnje vrste razglednic je bila na razmeroma dobri ravni. Gotovo je bilo več povprečnih kakor kakovostnih, vendar je potrebno poudariti, da se umetniki, ki so jih izdelovali, lahko pohvalijo z risarsko nardarjenostjo in spretnostjo, sposobnostjo obvladovanja npr. zgodovinskih arhitekturnih slogov, poznavanjem tedanjih oblačil in drugih slogovnih značilnosti. Najvišjo kakovost med razglednicami, ki so se širile po Srednji Evropi v prvih dveh desetletjih našega stoletja, so dosegle tiste, ki so izvirale iz okolja nemškega Bauhauza in iz znamenite Wiener Werkstätte (Bauhaus je bila šola za arhitekturo in uporabno umetnost, ustanovljena v Weimaru l. 1919. Ustanovitelj je bil arhitekt Walter Gropius. Šola je zagovarjala načrtovanje predmetov za vsakdanjo rabo in poudarjala preprostost in funkcionalnost, ki sta morali prevladati nad okrasjem. Wiener Werkstätte, Dunajske delavnice, sta ustanovila arhitekta Josef Hoffmann in Koloman Moser l. 1903. Na obrtni način so izdelovale predmete uporabne umetnosti v slogu secesije. Imele so velik vpliv na tedanje oblikovanje v Evropi in ZDA.)

Nekateri slikarji iz teh okolij, npr. Oskar Kokoschka, so si prislužili spoštovanje in si utrdili umetniško ime prav s tem, da so se ukvarjali s slikanjem razglednic, ki danes dosegajo zelo visoke cene.

Zaton risanih in slikanih kartic je povzročil pojav t. im. »fotografskih razglednic«. Zlasti popularni so bili sprva anonimni ženski liki. Lepoticam so se sčasoma na karticah pridružili obrazi gledaliških in zlasti filmskih igralk oziroma zvezd, od Ide Lupino, Mae West, Grete Garbo, Lee Percy do naše Ite Rine. Podobne kartice pa so izhajale tudi s podobami znanih igralcev.

Jezik na naših starih razglednicah

V času, ko so nastajale naše razglednice, so Slovenci živeli večinoma v avstrijskem delu Avstro-ogrske monarhije, nekaj jih je bilo v Italiji, nekaj v ogrskem delu monarhije. Na Kranjskem, kjer je živel največ Slovencev, sta bila deželna jezika nemščina in slovenščina. Mnogi Slovenci so dosledno uporabljali samo slovenščino. Nemci samo nemščino, veliko ljudi pa je uporabljalo (ni mešalo) oba jezika. Ogromno je bilo ljudi, ki so imeli radi dvojezične

³¹ Prav tam.

³² Prav tam.

napise.³³ V dvojezičnih napisih se prepletata dve težnji. Ena je v navadi povsod po svetu in jo poznamo tudi mi. Po tej navadi je na razglednici tudi angleški ali francoski napis. Za to odprtost do sveta so takrat uporabljali nemščino. Druga težnja izvira iz avstrijskih razmer, iz dvojezičnosti uradov, tradicije, sledov podrejenosti itn. Z razglednic lahko razberemo, kako so Slovenci pred prvo svetovno vojno živeli poleg svojega se v treh kulturnih svetovih: nemškem, italijanskem in madžarskem. Svojevrsten način izražanja slovenske narodne zavesti je bilo tudi pisanje v cirilici. To pisanje je bilo posledica čustvene težnje po povezavi s Slovani, zlasti z Rusi, z največjim slovanskim narodom. Drugi namen je bilo tudi to, da ne bi mogel kdorkoli prebrati napisanega.³⁴ Pisali so v cirilici, ruski in srbski, besedilo pa je bilo v slovenščini, saj so le redki znali oba jezika.

Slovenska besedila so mnogokrat prav zabavna, saj zlasti preprosti ljudje niso obvladali slovenščine in so v pisanju uporabljali pogovorne besede in zveze, narečne izraze ipd.

Založniki in izdajatelji razglednic

Razglednice so razširjale založbe. Te so bile lahko velike, celo svetovno znane, kot Tuck iz Londona ali Stengel & Co iz Dresdena, ki so same izdelovale in prodajale razglednice krajev iz cele Evrope.³⁵ Srednje založbe, npr. družina Schwidernoch z Dunaja (s podružnicami v Hackingu in Wagramu), ki je delovala pod imenom »umetniška tvrdka«, so bile pripravljene izdelovati razglednice za vse kraje in v vseh jezikih, kakor so želeli naročniki. Obstajala pa so tudi majhna podjetja, ki so se imenovala založbe, a je v resnici za njimi stal en sam fotograf, papirnica, gostilna, hotel ali celo trafikant.

V času od leta 1895 do 1918 je bilo samo v Ljubljani 60 izdajateljev razglednic, poleg najmanj 30 izdajateljev iz celotne monarhije (zlasti Dunaja, Prage, Gradca) in še okrog 20 iz tujine (pretežno iz Leipziga, Berlina, Dresdena, Coburga, Münchna in Züricha). V celotnem »zlatem obdobju« je bilo več ko 100 založnikov, ki so izdajali tudi slovenske oziroma ljubljanske razglednice. Naštejmo jih nekaj: Louis Glaser, Fischer & Felix z Dunaja, Regel & Krug in Carl Otto Hayd iz Münchna. Cele serije ljubljanskih razglednic sta izdali dunajski podjetji Hans Hausner in Brata Lazar. V Celovcu je deloval Alois Beer.³⁶ Izmed ljubljanskih založnikov razglednic omenimo iz različnih obdobjev Ivana Bonača, Davorina Rovška, L. J. Frölicha, J. Giontinija, Fr. Jegliča, A. Bertholda, Vasa Petričiča, L. Pevaleka, A. Turka, F. Kunca, podjetje Kleimayr & Bamberg in še posebej Marijo Tičar. Njeno podjetje je postalo med svetovnimi vojnami vodilni založnik razglednic v Ljubljani. Sedež je imela v Selenburgovi ulici (današnja Titova), nasproti Kazine, in na Sv. Petra Cesti (Trubarjeva), nasproti hotela Tratnik. Leta 1916 je v koledarju družbe sv. Cirila in Metoda objavila naslednji oglas: »Umetniške razglednice, izbrane produkcije prvih svetovnih umetnikov — nad 2000 najlepših vzorcev — se

³³ Vasilij Melik, n. d., str. 18.

³⁴ Vasilij Melik, n. d., str. 21.

³⁵ Walter Lukan, n. d., str. 21.

³⁶ Walter Lukan, n. d., str. 19.

dobe na drobno in debelo v prvi in edini specialni trgovini razglednic in pi-semskega papirja, Marija Tičar, Ljubljana.«

Drugi slovenski založniki so bili npr. še Fran Pavlin z Jesenic, Maks Šeber iz Postojne, A. Adamič iz Kranja, D. Repe z Bleda, Anton Jerkič iz Gorice, Valentin Lapajne iz Idrije, Josip Rožun iz Sevnice, Anton Bole iz Postojne, J. D. Koceli iz Škofje Loke, A. Elsbacher iz Laškega, S. Magolič iz Celja itn.

O cenah naših razglednic

Omenili smo že, da so razglednice na debelo (po 1000 kosov) trgovci kupovali za ceno med dvema in štirimi vinarji. V zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno so prodajali karte večinoma po 10 vinarjev, nanjo pa je bilo treba prilepiti znamko za 5 vinarjev.³⁷ (Avstrijska krona [K] je imela 100 vinarjev [v]). Toliko kot razglednica je stala številka dnevnika, npr. Slovenskega naroda. Kilogram krompirja je stal 6 vinarjev, soli ali rženega kruha 24 v., kilogram belega kruha 32 v. Sladkor je bil po 95 v., kilogram govedine 1,40 K, teletine 1,50 K, kilogram masla 2,80 K, kilogram kave 3 K. Za kilogram pšeničnega kruha si torej lahko kupil 3, za kilogram kave 30 razglednic. Pri tem so npr. učitelji zaslužili glede na razred od 1000 do 1600 K na leto, medtem ko je imel srednješolski profesor pred upokojitvijo z dodatki vred 572 K na mesec, njegova pokojnina pa je znašala 500 K na mesec. Osemdnevni izlet z vlakom v Plzen, Prago in Tabor s hrano trikrat na dan in s prenočišči v hotelih je stal v tretjem razredu 120 K, v drugem 140 K. Tako je bilo npr. leta 1908. V novomeškem okrožju so imele takrat dekleta na deželi s stanovanjem, vendar brez prejetja oblek, okrog 100 K mezde na leto. To je na mesec zneslo 8 K. V Gorici je dekla dobila v profesorski družini poleg hrane in daril vsaj 22 K mesečno. S tem si je lahko kupila 220 razglednic.

Prve objave starih razglednic po 2. svetovni vojni in njihov pomen danes

Ko je minila »zlata doba« razglednic, je pošla tudi izdajateljska, pošiljateljska in zbirateljska strast. Kartice so seveda tiskali, prodajali, kupovali in pošiljali. Enako kot v »starih časih« je založil npr. znameniti kavarnar, restav-rater in narodnjak Fran Krapež leta 1932 razglednico svoje znamenite restav-racije Zvezda v Ljubljani in delal z njo reklamo za svoje gostinske prostore v prenovljeni Kazini. Kljub temu pa se je kakovost razglednic povečini slabšala, zlasti pri karticah, ki so prikazovale razne kraje. V desetletjih je spomin na lične stare razglednice bledele, dokler v desetletjih po drugi svetovni vojni ni povsem zginil. Širša javnost, zlasti mlajši ljudje, nimajo več predstave o tem, kakšne so bile stare karte, podobno kot si ne predstavljajo, kakšna je bila nekoč podoba Ljubljane, Maribora, Celja, Bleda itn.

Kolikor je meni in kolegom, ki so se ukvarjali s pričujočo problematiko, poznano, so se na enem mestu zbrane in reproducirane razglednice zadnjič po-javile v tridesetih letih, in sicer na straneh revije Ilustracija. Takrat so obja-

³⁷ Vasilij Melik, n. d., str. 24.

vili lične fotografije, mislim, osmih razglednic. Zatem v javnosti ne zasledimo pravih podatkov o razglednicah in tudi ne, kar bi bilo pomembnejše, reprodukcij starih kartic.

Prve stare razglednice Ljubljane sem kot ilustracije objavil leta 1978 v Arhitektovem biltenu št. 36/37 k članku Promenada v glavi ali labirint vrednot. Teh reprodukcij je bilo 10. Razmišljanje z željo, da bi bilo treba ustrezno reproducirati čimveč imenitnih starih ljubljanskih razglednic, se je uresničilo leto kasneje.

Ko sem leta 1979 izdal knjigo Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne, sem pomislil, da je napačil pravi trenutek, da bi pozabljene (zlasti ljubljanske) razglednice obudili k življenju in jih po dolgih desetletjih spet pokazali javnosti. V knjigo sem kot ilustrativno gradivo uvrstil 69 razglednic. Žal so bile reprodukcije črno-bele, knjiga pa tiskana vse prej kot luksuzno. Kljub temu je zbudila v javnosti izredno zanimanje, o čemer je pričalo dejstvo, da je bila knjiga takoj razprodana. Ko človek prebije led, stvari stečejo same. Tako sem razpravo o ljubljanskem Tivoliju (Iz zgodovine in življenja mestnega parka, AB, Arhitektov biltenski, št. 60/61, Ljubljana, december 1982, str. 7—28) opremil s 32 reprodukcijami razglednic, od katerih jih je bila večina prvič objavljenih (šlo je za tiste, ki jih v knjigi nisem upošteval). Sprednja in zadnja stran biltena sta celostransko prinašali reprodukcijo razglednice s podobo ljubljanske Švicarije oziroma dopisnico (Correspondenz-Karte), ki jo je nekdo pisal v Krško. Pri zadnji ni šlo za ilustracijo k Tivoliju, temveč za besedilo. Vsaka številka revije je imela priložen še poseben, velik zložen poster, na katerem je bilo reproduciranih naslednjih 23 razglednic. Poster je bil darilo za novo leto 1983. Vsega skupaj je bilo torej v tej številki objavljenih 57 razglednic.

Že leta 1979 smo se v uredništvu Arhitektovega biltena ukvarjali z mislijo, da bi v posebni zloženki izdali ponatisnjene stare razglednice Ljubljane z novimi, katerih fotografije bi posneli iz istih točk in zornih kotov, s katerih so bile posnete stare. To bi bila potrebna osvežitev v ljubljanski razgledniški ponudbi, pa tudi kulturno dejanje. Žal je zamisel zaradi zagat z denarjem propadla.

Ko smo decembra leta 1985 izdali posebno številko Arhitektovega biltena z naslovom Reka in mesto (v njej so bili objavljeni referati iz istoimenskega posvetovanja), sem v članku z naslovom Življenje na Ljubljani — v starih in novejših časih — (AB, št. 79/80, str. 8—17) objavil reprodukcije 14 razglednic in drugih ilustracij, ki se nanašajo na Ljubljano. Vse te objave so povečale zanimanje za stare razglednice in jih približale bralcem.

Led je bil, kot kaže, dokončno prebit leta 1979. Dr. Walter Lukan, slovenski, na Dunaju živeči zgodovinar in zbiralec razglednic, mi je večkrat dejal, da je dobil zamisel in spodbudo za knjigo, v kateri bi objavili po posebnih načelih stare ljubljanske razglednice, prav pri prebiranju mojega Orisa. Zamisel je z uspehom kronal leta 1985, ko je Mladinska knjiga izdala luksuzno knjigo z barvnimi reprodukcijami starih razglednic z naslovom Pozdrav iz Ljubljane in s podnaslovom Mesto na starih razglednicah. Čeprav je v knjigi sodelovalo več avtorjev, gre zasluga za izpeljavo dr. Lukanu, ki je tudi napisal tehten in obširen uvod — H kulturni zgodovini razglednic. Pri knjigi so sodelovali

še prof. dr. Vasilij Melik, doc. dr. Peter Vodopivec, Olga Janša-Zorn, prof. Marjan Drnovšek in drugi. Janez Kajzer je zbral razne sestavke, ki se nanašajo na Ljubljano iz časov, kakor jo kažejo stare razglednice. Avtorji slednjih so Juš Kozak, F. Göstl, Ivan Lah, Damjan Ovsec, Ante Beg, Ivan Hribar, Jakob Alešovec, Fran Erjavec, Josip Suchy, Jože Debevec in Albert Sič. V knjigi je zbranih več ko 230 starih razglednic, ki večinoma izvirajo iz časa med letoma 1897 in 1918, manjše število jih je iz časa med svetovnjima vojnama. Knjiga je bila, kakor je bilo pričakovati, med občinstvom izredno dobro sprejeta in je do zdaj izšlo več ponatisov. Na knjižnem sejmu v Beogradu je dobila visoko priznanje. Ker je o tej knjigi v 16. številki *Traditiones* obširneje poročala Irena Keršič, se v njeno vsebino ne bomo več spuščali. Vendar je treba poudariti, da je to delo zelo veliko prispevalo k popularizaciji starih razglednic, omogočilo javnosti, da se znova sreča s preteklostjo svojega mesta, in povzročilo pravo razgledniško evforijo pri nas in drugod po Jugoslaviji. Zagrebčani so po tem zgledu izdali *Pozdrav iz Zagreba* (ki je žal v strokovnem, oblikovnem in tiskarskem pogledu na precej nižji ravni od *Pozdrava iz Ljubljane*), Beograjčani pa pripravljajo knjigo starih razglednic *Pozdrav iz Beograda*.

Hkrati s knjigo *Pozdrav iz Ljubljane* bi kot dopolnilo morala iziti knjiga *Ljubljana na starih fotografijah*, ki vključuje tudi veliko število razglednic. Vendar je ta knjiga izšla nekaj mesecev prej, ker se je *Mladinska* knjiga zamudila s tiskom *Pozdrava iz Ljubljane*. Tako je *Ljubljana na starih fotografijah* s podnaslovom *Razstava fotografij iz fototeke Zgodovinskega arhiva Ljubljana* prva publikacija pri nas, ki se načrtno ukvarja izključno s starim slikovnim gradivom o kakem kraju. Založil jo je Zgodovinski arhiv Ljubljana leta 1985, avtor knjige je prof. Marjan Drnovšek, sodeloval pa je tudi dr. Mirko Kambič.

V tej publikaciji je zajeto vse slikovno gradivo, ki ga je avtor najprej postavil kot razstavo fotografij iz fototeke Zgodovinskega arhiva v predverje arhiva, kjer je stalno na ogled. Publikacija je pravzaprav popoln katalog razstave, ki je smiselno nadaljevanje prejšnje, z naslovom *Ljubljana v arhivskem gradivu od začetka 14. stoletja do danes*, le da se omejuje na predstavitev fotografskega gradiva. Razstava fotografij zajema obdobje od šestdesetih let 19. stoletja do konca obdobja med svetovnjima vojnama, s poudarkom na prelomu 19. v 20. stoletje. Za ta čas je fototeka tudi vsebinsko najbogatejša.

V knjigi *Ljubljana na starih fotografijah* je 133 fotografij in razglednic z motivi posamičnih mestnih predelov. Uvrščene so v šest tematskih skupin: Mesto pod gradom (Panorama Ljubljane in grad, Levstikov in Stari trg, Mestni trg z okolico, Pogačarjev in Vodnikov trg, Zmajski most, Krekov trg); Od Prešernovega trga do Tivolija (Prešernov trg, Čopova ulica, Hotel Slon, Cankarjeva cesta, Tivoli z Rožnikom); Mesto na levem bregu Ljubljanice (Trg osvoboditve, vzdolž Titove ceste, Miklošičeva cesta, Železniška postaja z okolico, Šentpeter s Taborom); Neokč okolica — danes mesto (Ljubljansko barje, Bežigrad, Šiška, Šentvid, Ježica, Polje); Ljubljanski potres 1895; Ljubljanci (nekdanji župani, kulturni in javni delavci, ljubljanski meščani, delavci, socialno dno mesta). Kolikor je avtorju dopuščalo gradivo, je želel poudariti predvsem življenje v posameznih mestnih predelih, kajti večina fotografij, predvsem razglednic, prikazuje samo komunikacijske (ceste, trge in ulice) in

stavbne celote. Ljudi na njih skoraj ni, če pa že so, je to bolj po naključju. Katalog je zasnovan kot nujni pripomoček pri ogledu razstave, ker pomanjkanje prostora na panojih ne dopušča podnapisov k posameznim fotografijam oziroma razglednicam.³⁸

Katalog vsebuje, kar je pomembno tudi za preučevanje razglednic, komentar k vsaki fotografiji oziroma razglednici:³⁹

1. naslov motiva,
2. datum nastanka fotografije ali razglednice z natančno letnico (1900), s približno (okoli 1900), z najmlajšo ali najstarejšo možno letnico (pred oziroma po letu 1901), z navedbo obdobja (1860—1870 ali med svetovnima vojnama),
3. oznaka dokumenta (fotografija ali razglednica) z merami: širina × višina,
4. ime fotografa ali ateljeja,
5. navedba opisov na prednji in zadnji strani razglednice,
6. ime založnika, izdajatelja in tiskarne,
7. arhivska signatura,
8. oznaka vsebine.

Leto 1985 je bilo vsekakor leto, ko so oživele stare razglednice. Po molku, ki je trajal na tem področju več desetletij, so se prizadevanja raznih raziskovalcev razgledniške problematike uresničila skoraj hkrati. Delno je bilo naključno, delno pa v dejstvu, da je bila večina avtorjev med seboj povezanih in so sodelovali pri raznih načrtih. Vendar, zgledi vlečejo. Oktobra in decembra tega leta je bila namreč v Mariboru prva velika in zelo zanimiva razstava starih razglednic pri nas, ki je bila hkrati tudi strokovno obdelana. Pripravil jo je prof. dr. Sergej Vrišer in Pokrajinski muzej v Mariboru. Dr. Vrišer je napisal tudi katalog, ki nosi ime razstave: »Carte postale«, s podnaslovom »Dopisnica — Postkarte — Postcard — cartolina postale«.

Ob tem je dr. Vrišer zapisal v katalog naslednje: »Razstava naj bi prikazala, kako raznovrsten je bil svet starih poštinih kart, nekoliko močnejše pa naj bi poskušala osvetliti tudi nekaj značilnih tém (o teh več v tistem delu članka, kjer sem pisal o tipih oziroma vrstah kartic in motivih na njih, op. p.), ki so bile njega dni en vogue. Z večjo pozornostjo smo se posvetili domačim, slovenskim razglednicam, tudi tukaj pa nismo zajeli vseh vrst, ki so nekoč krožile med ljudmi.« Ta razstava ni bila rezultat daljšega prizadevanja oziroma raziskovalnega programa. Avtor je poleg lastne zbirke in zbirk Antona Webra, Ivana Matičiča iz Ljubljane in Janeza J. Švajncerja iz Maribora vključil na razstavo še zbirke razglednic in dopisnic iz Pokrajinskega muzeja v Mariboru in razglednice iz zbirk Pokrajinskega arhiva v Mariboru.

Razstava Carte postale je naslednje leto od 10. do 27. septembra gostovala v Ljubljani v muzeju Arkade.

Istega leta, torej 1986, je pripravil Zgodovinski arhiv Ljubljana razstavo med 20. novembrom in 24. decembrom v novem Kulturno informacijskem centru Križanke. To je bila tretja razstava tega centra. Razstavo z naslovom Razglednice Ljubljane kot del kulturne dediščine je pripravil Marjan Drnovšek.

³⁸ Marjan Drnovšek, Ljubljana na starih fotografijah, Ljubljana 1985, str. 5.

³⁹ Prav tam.

To je bila prva razstava pri nas, ki je prikazala vso pestrost izvirnih starih razglednic o Ljubljani. Drnovšek je razstavil okrog 500 razglednic z ljubljanskimi motivi iz zbirke Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Mestnega muzeja v Ljubljani in iz dveh pomembnejših zasebnih zbirk ljubljanskih razglednic, Viktorja Tančiča iz Ljubljane in dr. Walterja Lukana z Dunaja. Za popestritev in dopolnitev je avtor dodal nekatere izvorne dokumente iz fondov Zgodovinskega arhiva Ljubljana (pisne dokumente, načrte, risbe, plakate, drobne tiske itn.). S tem je želel poudariti vsebinsko povezanost razglednic in arhivskega gradiva, kar je bil tudi eden od namenov razstave. Drugi namen je bil opozoriti na zgodovinsko vrednost starih razglednic, ki jo te imajo za preučevanje podobe mesta, njegovega življenja in dogajanja v njem od konca 19. stoletja naprej.

Na razstavi so bile razglednice z arhivskimi dokumenti razvrščene v zaključene celote na 27 panojih, na posamičnih panojih pa po notranji tematski oziroma prostorski logiki, upoštevajoč tudi časovni kriterij. Zaključene celote so bile naslednje:

1. pogledi na Ljubljano z zahodne (Rožnika), z južne (Barja in z vzhodne strani (Golovca),
2. pogledi z grajskega griča,
3. ljubljanski grad,
4. trgi pod grajskim gričem,
5. Plečnikova vizija zazidave Vodnikovega trga (ob Plečnikovem načrtu velikega novega rotovža so bile razvrščene razglednice Vodnikovega trga in šolskega drevoreda ob Ljubljani s košatimi kostanji, gledalcu v razmislek in primerjavo),
6. Ljubljana in njeni mostovi od lenega barjanskega toka do Vevč,
7. Zmajski most,
8. Tivoli z Rožnikom,
9. športno življenje Ljubljančanov (npr. telovadba na prostem, ŠK Ilirija, kolesarstvo),
10. ljubljanski spomeniki (npr. Vodniku, Trubarju, Radeckemu, Miklošiču, kralju Petru I., Aleksandru I. itn.),
11. Prešernov spomenik,
12. Miklošičeva cesta od Prešernovega trga do današnje palače Zavarovalnice Triglav pri železniški postaji,
13. nebotičnik,
14. sprehod od Trnovega do Ježice,
15. okolica Ljubljane (Rožna dolina, Vodmat, Šiška, Dravljje, Šentvid, Črnuče, Tomačevo, Polje),
16. osebni in javni promet (npr. vozički, kočije, vozovi, kolesa, tramvaj, avtomobili, avtobus),
17. gospodarsko življenje (npr. banke in hranilnice, trgovine, tiskarne, obrt in industrija),
18. Tobačna tovarna Ljubljana,
19. Ljubljanski velesejem,
20. javna poslopja (npr. upravna, sodna, kulturna, zdravstvena),
21. šolska poslopja,
22. društveno življenje (npr. Sokoli, Orli, gasilci),
23. Ljubljančani (posamezniki in skupine, naključni sprehajalci),
24. vrste razglednic (po vsebini motiva, obliki, tehniki tiska itn.),
25. sporočila na razglednicah,
26. primerjava nekdanjih in današnjih razglednic (pred letom 1918, med svetovnimi vojnami in po drugi svetovni vojni),
27. najstarejša razglednica Ljubljane (1891).⁴⁰

⁴⁰ Marjan Drnovšek, Razglednice Ljubljane kot del kulturne dediščine. Kronika 34, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 1986, str. 210.

Naštete teme nazorno kažejo, koliko lahko k osvetlitvi zgodovine in življenja nekega mesta prispevajo razglednice.

Marjan Drnovšek je na razstavi poskušal opozoriti tudi na vsebinski pomen, ki ga imajo za kulturno zgodovino besedila. Čeprav so kratka in fragmentarna, so vendarle utrinki iz vsakdanjega življenja. Kažejo tudi nacionalne, jezikovne in druge opredelitve, navade ljudi, njihovo pismenost in nepismenost itn. Mnoga sporočila na razglednicah prekašajo vrednost slikovnega dela. Ti drobci so lahko pomembna obogatitev in dopolnitev drugih virov, zlasti za krajevne zgodovinarje.

Zaradi omejenega prostora na razglednicah so besedila kratka, bolj informacije kakor sporočila in redkokdaj po vsebini intimnejša. Pogosta so tudi sporočila v slogu, »več ti bom napisal v pismu«, »povedal ustno« itn. Zanimive so tudi razglednice, ki so jih pisali znameniti ljudje.

Avtor razstave je 10. decembra 1986 pripravil pogovor za okroglo mizo, kjer so se zbrali poznavalci in uporabniki-raziskovalci. Namen razstave in pogovora je bil v tem, da bi opozorili na bogastvo, ki je shranjeno v zasebnih zbirkah. Hkrati so razpravljalci želeli ugotoviti, kako je z zbiranjem razglednic v ustanovah za varovanje kulturne dediščine v Ljubljani.

Marjan Drnovšek je tudi avtor navedenega kataloga, ki je izšel ob razstavi, in navedenega članka v Kroniki. Od tod in iz ustnih informacij sem črpal podatke o omenjeni razstavi.

Kmalu po izidu knjige Pozdrav iz Ljubljane so pri Mladinski knjigi stekle priprave za izdajo nove publikacije, ki naj bi, podobno kot prva, zajela s stariimi razglednicami ves prostor, na katerem živijo Slovenci. Zaradi izkušenj je lahko knjiga izšla v izjemno kratkem času dve leti kasneje. Knjiga je po velikosti, oblikovanju in načinu podajanja gradiva logično nadaljevanje prve. Isti so tudi glavni sodelavci, ki so se jim pridružili še novi. Naslov tega pomembnega dela je »Pozdravi iz slovenskih krajev«, podnaslov pa »Dežela in ljudje na starih razglednicah«. Knjigo je zasnoval in strokovno uredil prof. Marjan Drnovšek, predgovor je prispeval dr. Vasilij Melik (Slovenci pred prvo svetovno vojno), uvode k poglavjem in besedila k razglednicam, ki jih je v knjigi kar 677(!), pa so napisali: dr. Walter Lukan (Koroška), dipl. umet. zgod. Jože Curk (Štajerska in Prekmurje), dipl. zgod. Olga Janša-Zorn in dr. France Rozman (Gorenjska), dr. Peter Vodopivec (Ljubljana), mag. Stane Granda (Dolenjska in Bela krajina), dipl. zgod. Marjan Drnovšek (Notranjska), dr. Branko Marušič (Goriška in Beneška Slovenija), mag. Branko Gombač (Trst in obala). Razglednice so iz zbirk naslednjih zbiralcev: Lidija Bezlaj-Krevel, Jaka Ciglar, Filip Fischer, Goriški muzej Nova Gorica, Danilo Gorjup, Boris Hafner, Jože Hudales, knjižnica Edvarda Kardelja v Celju, Marko Korenčan, Walter Lukan, Marjan Marinšek, Janez Mavrič, Miloš Mikolič, Primož Premzl, Mirko Šoštarič, Janez J. Švajncer, Viktor Tančič, Lojze Zavrl, Zgodovinski arhiv Ljubljana in Janez Žitko. Slikovno gradivo sta zbrala Marjan Drnovšek in Viktor Tančič. O knjigi, ki je izšla v nakladi 12 000 izvodov na 384 straneh s kazalom krajevnih imen in kazalom izdajateljev, založnikov, fotografov in tiskarjev razglednic, bo potrebno poročati posebej.

Sklepna misel

V čigavih rokah je usoda starih razglednic?

Vprašanje odmeva kot retorično vprašanje, vendar je hkrati sklepna misel pričujočega besedila o starih razglednicah. Splošna vrednost starih »poštних kartic« je v mnogih pogledih nesporna. Kdo je tisti, ki lahko skrbi za kontinuiteto sporočila tega gradiva v bodoče?

Vemo, da zbirajo razglednice posamezniki, arhivi, muzeji, zavodi za spomeniško varstvo, knjižnice itn. Slednje uvrščajo zbiranje starih razglednic med knjižničarsko gradivo (3. člen zakona o knjižnicah, Uradni list SRS, št. 27/82). Žal se veliko zanimanje za vse to gradivo ne ujema zmeraj z metodološkimi načeli za preučevanje tega dragocenega gradiva. Razdrobljena miselnost, nepoučenost in tudi zasebne koristi mnogokrat ohranjanju starih razglednic ne koristijo. Pri tem ne gre le za osebne poglede. Arhivisti prištevajo to gradivo k arhivskemu gradivu, muzealci k muzealijam, knjižničarji k svojemu, osebni zbiralci k drugemu pogledu. Vse te možne »vezi«, zlasti v bližnji preteklosti, niso bile konstruktivne. Spomnimo se npr. verskega tiska, ki je pred leti pozival (verno) ljudstvo, naj daruje uredništvom stare razglednice, ki so jih potem z dobičkom prodajali v tujino, kjer tovrstno produkcijo mnogo bolj cenijo kakor pri nas in so bili zanje zato pripravljene plačati dosti višjo ceno. Denar se je stekal drugam, dragocene razglednice pa so ubrale svoja pota, katerih smeri ne bomo nikdar več našli.

Osveščanje zbirateljev in širše javnosti, da bi se zavedli pomembnosti, ki jo razgledniško gradivo pomeni za družbo, ni bilo in ne more biti odveč. Treba pa je reči, da zadnje čase izražena misel o nujnosti medsebojnega sodelovanja med ustanovami in zasebniki, ni več želja, marveč praksa. Tudi zasebniki, ki sicer po naravi stvari zasebništvu delujejo bolj ali manj egoistično, se v precejšnji meri že zavedajo, da imajo tudi oni določeno poslanstvo.

V okviru Numizmatičnega društva Slovenije deluje sekcija zbiralcev razglednic. Numizmatično društvo izdaja dvakrat na leto svoje glasilo Glasnik. Njegov glavni urednik je Vladimir Tlakar. Glavni namen Glasnika so društvene informacije in drugo, vendar izhaja v okviru tega glasila letno tudi Vestnik, ki ga ureja Albin Pogačnik. Vsak mesec (to traja že kakšno leto) izide avkcijska lista, ki jo razmnožijo na računalniku. Razdelijo jo med člane sekcije zbiralcev razglednic, katere predsednik je Viktor Tančič. Po navadi se člani srečujejo vsako prvo nedeljo v mesecu v t. i. zimskem vrtu hotela Ilirija v Šiški. Na takih srečanjih se zbere do 20 ljudi ali več. V okviru te dejavnosti krožijo različni primerki starih razglednic, ki po logiki ponudbe in povpraševanja pri zbiralcih dosegajo različne, včasih tudi zelo visoke cene. Ustrezne ustanove, ki naj bi skrbele za zbiranje tovrstnega gradiva, velikokrat nimajo denarja oziroma zanimanja, da bi zbirke starih razglednic, ki krožijo med zasebnimi in drugimi zbiralci, uvrstile v svoje fonde. Če pa se to dogaja, obstajajo za prave raziskovalce tega gradiva težave v tem, da zanje pogosto manjkajo zanesljivi podatki. Le redki imajo namreč navedbo fotografa ali ateljeja, datum nastanka, navedbo motiva itn.

Namen pričujočega zapisa je bil osvetliti pojav, razvoj, pomen in vlogo razglednice v časih njenega nastanka, uveljavljanja in v časih njene ponovne oživitve. Zato sem se omejil na tiste publikacije in z njimi povezane razstave,

za katere menim, da so bile v javnosti posebej odmevne. Hkrati pa moram zapisati, da vsakega manj pomembnega članka o razglednicah nisem mogel upoštevati, kar ne pomeni, da sem ga prezrl, prav kakor se na tem mestu ne morem dovolj posvetiti vsem zapisom o starih kartah, ki so se povečini pojavili, razen izjem, okrog leta 1985 in pozneje. Kljub temu me priganja dolžnost, da omenim vsaj nekatera dragocena prizadevanja v tej smeri, ki jih doslej nisem vključil v ta zapis.

Tako je npr. Fran Juriševac izdal delo z naslovom *S pošto skozi preteklost slovenskega Primorja in Istre*, ki je izšlo že leta 1981 in prinaša nekaj razglednic. Sam je eden najstarejših slovenskih zbiralcev, specialist za Primorsko. Ko smo v tem delu Slovenije, kaže omeniti še nekaj člankov v tržaškem Primorskem dnevniku, kjer moramo kot avtorja omeniti zlasti Filipa Fischerja (tudi letošnja novoletna številka Primorskega dnevnika prinaša na naslovnici reprodukcijo stare barvne novoletne voščilnice). Primorci, Ljubljančani in še kdo so izdelali nekaj koledarjev z reprodukcijami starih razglednic.

Ljubljanski Nedeljski dnevnik je leta 1986 v svoji »Knjigi rekordov« objavil Tančičevo najstarejšo (znano) razglednico Ljubljane iz leta 1891. Pobudo je povzela tudi revija *Jana*. Zadnja leta sta v več svojih televizijskih oddajah uporabila kot ilustrativno gradivo stare kartice Janez Lombergar in podpisani. Sam sem večkrat pokazal zlasti razglednice stare Ljubljane in Tivolija, božične in novoletne voščilnice.

Na kranjski razstavi »Gorenjski kraji in ljudje pred 1. vojno«, ki je bila leta 1986, je bilo videti tudi stare razglednice. Avtorji razstave so bili dr. Cene Avguštin, Anka Novak in Nada Žontar. O razglednicah so precej pisali tudi Stajerci. Med njimi so poleg prof. dr. Sergeja Vrišerja najdejavnejši Jaka Ciglar, Primož Premzl in Mirko Soštarič. Na zadnjega moramo posebej opozoriti, saj je eden najstarejših slovenskih zbiralcev sploh, ki ob drugih razglednicah zbira posebej koroške motive. Vsi so Mariborčani. Janez Mavrič iz Gornjega grada ima svojo muzejsko zbirko, v kateri je razstavljal tudi razglednice. S Premzлом izdajata razglednice tudi v samozaložbi.

Ob stoletnici portoroškega turizma so izdale Obalne galerije Piran komplete, v katerih je po deset starih razglednic Pirana iz leta 1890, Portoroža iz leta 1892, 1894, 1905 in 1912 in portoroških solin iz leta 1909 oziroma enake podobe Pirana iz leta 1890, Kopra iz let 1908 in 1909, Izole iz let 1909 in 1910, Škocjanskih jam iz leta 1910, Predjamskega gradu iz leta 1911, Portoroža iz leta 1912, Postojnske jame iz leta 1922 in Ankarana iz leta 1925. Lani so v Idriji izdali komplet idrijskih starih razglednic. Avgusta leta 1985 so v Ljubljanskem dnevniku objavljali fotografije in razglednice stare Ljubljane s krajšimi podnapisi, kjer je npr. sodeloval Viktor Tančič.

Marjan Marinšek je 19. decembra leta 1986 v Kulturnem centru Ivana Napotnika v Titovem Velenju razstavil Gasparijeve razglednice in izdal ob tem tudi lično knjižico-katalog. S to razstavo je potem gostoval po raznih slovenskih krajih. O tem pripravlja tudi knjigo. Gasparijeve razglednice so bile na ogled na ljubljanski razstavi Gasparijevih del v Narodni galeriji.

Založba Borec pripravlja knjigo o starih slovenskih narodnobuditeljskih in domoljubnih razglednicah z naslovom »Naprej, zastava Slave«. V domžalskem glasilu Občinski poročevalec so objavili stare razglednice domžalske občine. Stare kartice so objavljali tudi v mariborskem tedniku 7 D, pod naslovom »Lju-

bezen do slovenske zemlje in človeka«. Janez J. Švajncer je v Kroniki, časopisu za slovensko krajevno zgodovino, leta 1987 objavil članek o deklaracijskih razglednicah, ki jih je narisal M. Gaspari.

Gradiva s tem, kot rečeno, nisem izžrpal, vendar upam, da sem navedel vsaj najpomembnejše. Podatki o tem niso obdelani, zato je dobrodošel vsak, ki k omenjeni problematiki lahko doda kaj novega. Novosti lahko pričakujemo tudi od zbiralcev, strokovnjakov, založb. Zanimanje za stare razglednice namreč še ni doseglo vrhunca in se stalno veča. Zato lahko danes govorimo o renesansi »zlate dobe« starih poštnih razglednic.

Zusammenfassung

ALTE ANSICHTSKARTEN EINST UND JETZT

Bereits seit einiger Zeit ist zu beobachten, wie mit zunehmend bedrohlichen Ereignissen auf der Welt und mit dem Absinken der allgemeinen Lebensqualität, was vor allem bei uns der Fall ist, das Interesse an der Vergangenheit zunimmt. Hierbei handelt es sich nicht nur um Nostalgie, sondern auch um andere psychologische Faktoren, denn gerade die Jugend bzw. die Altersgruppen, die gegenwarts- und zukunftsorientiert sein sollten, beginnen sich intensiv für die Vergangenheit zu interessieren. Im psychologischen Sinne sind die Menschen nicht so sehr an der materiellen Seite des Lebens interessiert, sondern an den zwischenmenschlichen Beziehungen und diese waren vor Jahrzehnten besser. Über die alte Zeit wird gesprochen wie über eine Zeit, die ihren Stil hatte. Weil sich die Menschen dessen bewusst sind, projizieren sie ihre Illusionen in die Vergangenheit, weil diese sich dort bis zu einem gewissen Grad materialisieren lassen. Die Vergangenheit hat nämlich eine Qualität, die messbar ist, obwohl von heute aus gesehen auch diese Qualität in einigen Fällen fragwürdig ist. Die Vergangenheit birgt keine Drohung, ist sicher und so verschafft das Kommunizieren mit ihr eine besondere Befriedigung.

Wie schon bemerkt, interessieren sich die Menschen für zwischenmenschliche Beziehungen, für Kommunikation. Hierher gehören auch die Arten der schriftlichen Kommunikation in der Vergangenheit. Eine davon sind alte Ansichtskarten, mit denen sich auch der vorliegende Beitrag befasst.

Mit dem zunehmenden Interesse für unsere Vergangenheit, wurden auch alte Ansichtskarten wiederentdeckt. Die Folgen davon sind der Einsatz von Ansichtskarten als Illustrationsmaterial zu Büchern, Artikeln und verschiedenen Studien, Ausstellungen, selbständige Publikationen, die alten Ansichtskarten gewidmet sind, rare Nachdrucke alter Ansichtskarten, seit man ihren kulturhistorischen Sammlerwert erkannt hat. Der Beitrag versucht, dem gegenwärtigen Ansichtskarten-»Boom« zu folgen und eine Übersicht von Auftauchen der alten Ansichtskarten in der Öffentlichkeit und dem heutigen Stand auf diesem Gebiet zu liefern.

Der erste Teil des Beitrags berichtet über die Vorgängerinnen der Ansichtskarte. Das waren zunächst handgeschriebene oder gemalte und später gedruckte Glückwunschkarten und Postkarten (1869), die im Slowenischen erst »listnica« genannt wurden. Die Ansichtskarte hat sich langsam aus der Postkarte entwickelt und beruhte auf den sogenannten »Ansichten«, die schon vor der Einführung der Postkarte auf den Briefkopf gedruckt wurden. Die Bildseite der Ansichtskarte hatte ihre eigene Entwicklung. So, wie wir sie heute kennen — auf einer Seite ein Bild, auf der anderen Platz für Adresse und Mitteilung, bekamen sie die Engländer im Jahre 1902, die Österreicher 1904 und die Deutschen 1905. Ähnlich, wie die erste Briefmarke von einem Slowenen namens Lovrenc Košir entworfen wurde, soll auch die erste Ansichtskarte von einem jugoslawischen Landsmann stammen. Petar Manojlović aus Srbobran in der Vojvodina entwarf im Jahre 1870 für die damals erscheinende ser-

bische Zeitung »Zmaj« eine Ansichtskarte, die dann auch gedruckt wurde. Illustriert wurde die Vorderseite nicht die Rückseite. Das Bild zeigte wohl Moskau oder Istanbul. Auf jeden Fall streiten sich noch Deutsche, Engländer und Franzosen um die erste Ansichtskarte.

Weiter wird die Benennung der Ansichtskarte in den europäischen Sprachen erörtert, insbesondere im Slowenischen (»dopisnica«, »oglednica«, »dopisnica z razgledom« und endlich »razglednica«, »die Ansichtskarte«), ferner die Grösse und die Drucktechniken und schliesslich der Einfluss von Tourismus und den Sammelvereinen, die sehr früh auftauchten und eine hohe Zahl von Anhängern hatten, auf die Entwicklung der Ansichtskarte. Viel Platz wurde auch den Typen und Arten von Ansichtskarten eingeräumt und der Unzahl der darauf abgebildeten Motive. Weiterhin ist die Rede von der Rolle der Ansichtskarte für die Slowenen, die sie nämlich schon früh als Mittel der politischen und wirtschaftlichen Propaganda einsetzten. Ihr praktischer Wert war auch von den politischen Parteien erkannt worden. Die Ansichtskarte half den Slowenen in der österreichisch-ungarischen Monarchie ihr Nationalbewusstsein und ihren Stolz zu stärken und die slowenischen Orts- und anderen Namen durchzusetzen. Im »goldenen Zeitalter« der Ansichtskarten (um 1897 bis 1918) wurden bei jedem wichtigen Anlass, ob politisch oder allgemeinöffentlich, Karten herausgegeben. Die Parteien und Vereine gaben anlässlich ihrer Zusammenkünfte Ansichtskarten heraus usw. Eine eigene Ansichtskarte hatte auch fast jedes Dorf, Wirtshaus, Hotel, Geschäft. Weiterhin wird über die Sprache auf den alten Karten gesprochen, wo als eine Kuriosität slowenische Mitteilungen erwähnt werden, die in russischer oder serbischer kyrillischer Schrift geschrieben sind. Die Slowenen beherrschten diese Sprachen zwar nicht, verwendeten aber die kyrillischen Buchstaben teils aus einem stark slawischen Gefühl heraus, das für sie auch mit den Russen als grösstem slawischen Volk verknüpft war, teils aus dem Wunsch, dass diese Mitteilungen von anderen nicht verstanden werden sollten.

Ferner wird über die Verleger und Herausgeber der slowenischen Ansichtskarten gesprochen. Neben einheimischen Verlegern und Herausgebern gab es auch Deutsche, Schweizer, Österreicher, im »goldenen Zeitalter« der Ansichtskarte gab es alles in allem über 100. Die Übersicht schliesst dann mit einer Betrachtung der Preise von Ansichtskarten (2 bis 4 Heller en gross, wenn man in der Regel 1000 Stück abnimmt und um 10 Heller pro Stück im Einzelhandel) und den damaligen Preisen und Gehältern.

Der zweite Teil des Artikels befasst sich mit den ersten Veröffentlichungen alter Ansichtskarten nach dem Zweiten Weltkrieg und ihrer Bedeutung heute. Schon in den dreissiger Jahren verringert sich das Interesse daran. Zugleich sinkt auch die Qualität in ästhetischer und technischer Hinsicht. Schuld daran sind der Offsetdruck und die grossen Auflagen. Bei der grossen Menge beschäftigt sich niemand mehr mit Details. In den Jahrzehnten nach dem Zweiten Weltkrieg verblasst die Erinnerung an hübsche alte Ansichtskarten vollkommen. Die breite Öffentlichkeit, vor allem jüngere Leute, haben davon keine Vorstellung mehr, ähnlich wie sie sich auch nicht mehr vorstellen können, wie einst Ljubljana, Maribor, Celje, Bled usw. ausgesehen haben.

Die ersten alten Ansichtskarten von Ljubljana wurden 1978 von Damjan Ovsec in einem Artikel für die Zeitschrift »Arhitektov bilten« (AB) veröffentlicht, und zwar 10 Reproduktionen. Ein Jahr später erschien das Buch »Schilderung des gesellschaftlichen Lebens in Ljubljana vom Beginn des 20. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg«, worin Damjan Ovsec mit weiteren 69 Ansichtskarten seinem Wunsch folgte, möglichst viele Ansichtskarten von Ljubljana zu reproduzieren. Er fügte seiner Studie über den Ljubljanaer Park Tivoli 32 erstmals veröffentlichte Ansichtskarten bei. Weitere 23 Ansichtskarten fanden ihren Platz auf einem Poster, den die Leser der Zeitschrift AB als Neujahebeilage 1983 bekamen. Auch die Titelseite und die letzte Seite waren mit je einer Ansichtskarte geschmückt, insgesamt also 57 Karten. Derselbe Autor hat damit auch seine anderen Artikel über Ljubljana illustriert. Das Eis war gebrochen. Das Interesse für alte Ansichtskarten nimmt ständig zu.

Im Jahr 1985 erschien ein luxuriöses Buch — »Gruss aus Ljubljana« (Die Stadt auf alten Ansichtskarten) — mit mehr als 230 Farb reproduktionen Ljubljanaer An-

sichtskarten. Das Buch entstand unter Mitwirkung mehrerer Autoren und die Einführung schrieb ein Experte für Ansichtskarten, der Kärntner Slowene Dr. Walter Lukan aus Wien. Darauf folgte ein Buch-Katalog »Ljubljana auf alten Fotografien«. Der Autor, Professor Marjan Drnovšek übertrug in den Katalog eine ganze Foto-Ausstellung aus der Fotothek des Stadtarchivs von Ljubljana, die in der Vorhalle des Archivs zu besichtigen gewesen war. In dem Buch gibt es 133 Fotos und Ansichtskarten. In demselben Jahr veranstaltete Dr. Sergej Vrišer in Maribor eine Ausstellung namens »Carte postale«. Diese Ausstellung, die den ganzen Reichtum und die Vielfalt der Typen, Arten und Motive der alten Ansichtskarten zeigte, war einige Monate später auch in Ljubljana zu sehen. Auch ein Katalog dazu wurde herausgegeben. Im Jahr 1986 gab es in Ljubljana eine Ausstellung alter Originalansichtskarten von Ljubljana. Der Autor, Professor Drnovšek, hatte rund 500 Ansichtskarten gesammelt, die er noch durch einige schriftliche Dokumente, Pläne, Zeichnungen, Plakate, kleinere Drucksachen usw. dem Fonds des Ljubljanaer Stadtarchivs abrundete. Ziel der Ausstellung war es, in der Verknüpfung dieser beiden Materialarten auf die Bedeutung der alten Ansichtskarten für die Untersuchung des Stadtbildes, des Lebens der Stadt und des Geschehens in der Vergangenheit aufmerksam zu machen.

Im Jahr 1987 erschien ein markantes Buch mit dem Titel »Grüsse aus slowenischen Ortschaften« (also auch aus Österreich, Italien und Ungarn, wo Slowenen leben) mit dem Untertitel »Land und Leute auf alten Ansichtskarten«. Das Buch, wo auf 384 Seiten 677 Ansichtskarten zu sehen sind, ist ein Werk von Professor Drnovšek und einer Gruppe von Mitautoren. In Vorbereitung ist auch ein Buch mit alten Ansichtskarten aus der Zeit des slowenischen Nationalerwachens. Auch sind einige Nachdrucke von alten Karten erschienen. Ausserdem sind zu diesem Thema noch viele Artikel und Aufsätze erschienen, und es hat dazu auch mehrere kleinere Ausstellungen gegeben.

Niemand zweifelt mehr an dem Wert der alten Ansichtskarten. Es gibt Ansichtskartensammler, die ihren Verein und ihre Zeitschrift haben. Aber auch Archive, Bibliotheken, Museen, Denkmalschutzämter sammeln Karten. Leider stimmt das grosse Interesse an diesem Thema nicht immer mit dem methodischen Grundsätzen zur Erforschung des wertvollen Materials überein. Hier müssen konstruktive Verknüpfungen und Zusammenarbeit eingeführt werden. Das Interesse für alte Ansichtskarten wächst nämlich noch immer, aber es hat seinen Höhenpunkt noch nicht erreicht. Von einer richtigen Renaissance des »goldenen Zeitalters« der Postkarten wird man erst dann sprechen können, wenn sich persönliche und institutionelle Standpunkte zugunsten der alten Ansichtskarte gebildet haben, mit einer einheitlichen Methodologie des Sammelns, Bewertens, Erforschens, Ausstellens und der Herausgabe dieses wertvollen Materials.

ZA SODELOVANJE MED DRUŽBOSLOVNIMI VEDAMI

Ker iz osebne izkušnje vem, da se polemike pri nas prej ali slej sprevržejo v osebne prepire, sem priloženi polemični zapis pokazal dr. Dušanu Nečaku na posvetovanju, ki je bilo novembra 1984 v Mariboru, in mu ob tej priložnosti predlagal, da svoj prispevek pred objavo ustrezno spremeni; v tem primeru svojega zapisa ne bom prebral na posvetovanju in ne objavil. Dr. Nečak je ta predlog sprejel, vendar je bil kasneje njegov referat objavljen brez ustreznih sprememb. Zato menim, da je smotno, če se bralci 14. knjige Knjižnice Glasnika SED in 6. knjige Knjižnice Kronicke seznanijo z nekaterimi razlikami v najinih pogledih na razmerje med etnologijo in zgodovinopisjem.

V svojem prispevku za omenjeno posvetovanje sem izrazil željo in potrebo, ki jo uvidevamo etnologi pri svojem delu, po boljšem sodelovanju med družboslovnimi vedami na sploh in med zgodovino in etnologijo še posebej. Zato menim, da si lahko dovolim izraziti začudenje nad prispevkom dr. Dušana Nečaka »In kje so bile druge družboslovne vede?«, naslovljenim z obetavnim vprašanjem, na katerega pa v referatu ni dal odgovora. V naglici se seveda primeri, da pisec napiše kaj drugega od tega, kar je želel v resnici povedati. Jasnejši ni niti podnaslov, ki napoveduje razmišljanje o (namišljenem) sporu med zgodovino in etnologijo. Iz referata dr. Nečaka je namreč razvidno, da se avtor ni lotil napovedanega razmišljanja dovolj zbrano in da si je za to nalogo izbral tudi napačen pristop. Na nestrpnosti, apriorizmi, podcenjevanju, nespoštovanju dosežkov drugih in podobnem pač ni mogoče graditi ustvarjalnega dialoga. Nasprotno, sadove lahko obrodi samo takšen dialog, ki temelji na enakopravnosti sogovornikov in kritičnem odnosu do svojega in sogovornikovega dela. Menim, da bi morala pri tem odločati zgolj moč argumenta, kajti sicer dialog že po definiciji ne more potekati na strokovnem nivoju. Ocenjevanje argumentov po letnici rojstva tistega, ki ga daje, je iz tega vidika nekoliko *neresna metoda*, ki takšnega nivoja ne more zagotavljati.

Meni je neprijetno govoriti o tem, vendar, žal, to ni edina neustrezna metoda, ki jo je uporabil dr. Nečak pri pisanju svojega razmišljanja. V njem označuje najbrž z nekoliko ironičnimi nameni (sicer se mu ne bi bilo treba pomagati z narekovaji) način življenja kot »paradno torišče« oziroma »paradno disciplino« etnoloških raziskav. Način življenja za etnologe seveda ni ne eno ne drugo, ne glede na morebitne razlike v naših karakterjih, ampak je čisto preprosto predmet etnologije. Ker se dr. Nečak pri svojem razmišljanju sklicuje med drugim tudi na mojo razpravo iz Borca št. 10, 1983, katere bržkone ni utegnil dovolj zbrano prebrati, moram opozoriti na *potvorbo* oziroma *površnost*, ki si jo je ob tem dovolil. V omenjeni razpravi sem citiral odlomek iz odgovora dr. Franca Rozmana v anketi Naših razgledov z dne 13. maja 1983 o sodobni zgodovinski zavesti, v katerem le-ta — *pravilno* — ugotavlja, da ostaja način življenja, »ki je paradno torišče moderne historiografije«, pri nas še vedno izključni predmet etnoloških raziskav. Ne vem, ali je do te potvorbe oziroma

površnosti prišlo v dobri ali v slabi veri dr. Nečaka. Toda razmišljanje, ki je zgrajeno na metodi sprevrčanja dejstev, me nikakor ne prepričuje v verodostojnost zagotovil, da si res želi boljšega sodelovanja z etnologijo, koordinacije dela in skupnih načrtov.

Prav tako moram reči, da me ne potrjuje o verodostojnosti takšnih zagotovil posplošeno in z ničemer utemeljeno pripisovanje »osnovnega neznanja iz strukture in tehnike zgodovinske vede« kritičnim premislekom nekaterih dosedanjih dosežkov zgodovinopisja in podtikovanje etnologom, da skušamo pisati o načinu življenja zunaj konteksta prostora in časa, »zakoličenega z dejstvi«. Od kod dr. Nečaku takšna spoznanja, ne vem; iz etnoloških besedil vsekakor ne! Bojim se, da takšna metoda podtikanja lahko naredi željam po sodelovanju precej več škode kot koristi.

Prav tako ne razumem — in nočem razumeti! — kako naj bi služilo temu cilju skrajno nekorektno spraševanje, če kritiki nekaterih izdelkov slovenskega zgodovinopisja resnično mislijo, da se je treba odslej bolj pospešeno in intenzivno ukvarjati z vprašanjem, zakaj je povprečen Slovenec nosil nekoč v žepu Slovenskega poročevalca, na račun vprašanj, povezanih s problematiko političnega pluralizma v okvirih OF. Takšna, iz trte izvita vprašanja so zgolj *cenen hokus pokus*, ki ga kot metodo v strokovnem razpravljanju odločno zavračam, kakor tudi druge podobne metode.

Dvomim, da so opisane »strokovne« metode, ki jih je ob tej priložnosti uporabil dr. Nečak, prava pot do strpnega in ustvarjalnega dialoga; sam vidim v tem pač zgolj dokaz več, da ta pot ne bo ne lahka ne kratkotrajna. Vendar je to pot, ki jo bo (kljub nasprotnim prizadevanjem dr. Nečaka!) treba opraviti, kajti etnologija in zgodovinopisje sta po naravi svojega predmeta zavezani medsebojnemu sodelovanju; če strokovnih disciplin seveda ne pojmujejo kot privatističnih podjetij. Še manj kot po predmetu raziskovanja se etnologija in zgodovinopisje razlikujeta med seboj po metodologiji: pozitivistično ali zgodovinsko materialistično metodologijo lahko na primer uporabljata tako zgodovinar kot etnolog. Drugo vprašanje je metodika oziroma tehnika raziskovalnega dela, ki pa je spet bolj determinirana s predmetom raziskave kot z disciplino, v okviru katere se opravlja raziskava. Vzemimo za primer zgodovinsko ali etnološko obravnavo družine v 16. ali v 20. stoletju.

Da etnologija pojmuje način življenja kot vprašanje »prehrane, obutve, obleke, navad ipd.«, lahko zapiše samo tisti, ki je o etnologiji slabo informiran. Etnologi namreč vključujemo v obravnavo tudi načine proizvodnje, vojskovanja in politične ideje. Značilnost etnološkega vidika je le, da obravnava način življenja kot kompleksen fenomen. Resda še nimamo pokazati veliko knjig, a vsakdo, ki bo prebral že napisane »in bona fide«, bo zlahka opazil, da njihova vsebina nikakor ni tisto, zoper kar nastopa dr. Nečak. Kajti njemu se je v dobri ali v slabi veri, bodisi zaradi pomanjkanja časa, bodisi iz kakšnega drugega razloga, pripetilo, da polemizira zoper lastne miselne konstrukte, s katerimi potem nonšalantno »obračuna«.

Božidar Jezernik

AUDIATUR ET ALTERA PARS

(H glosi »Addenda et corrigenda« A. Baša v »Traditiones« 16, 1987, str. 331—333.)

Prvi snopič mojega dela »Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848« (Ljubljana, SAZU, 1985) je izzval »gloso« Angelosa Baša. Preden nanjo odgovorim, smem ugotoviti naslednje:

1. Po Göthovi smrti 1873 je vse njegovo »topografsko« gradivo prešlo v Štajerski deželni arhiv (Steiermärkisches Landesarchiv) v Gradcu.

2. Göth sam je obdelal in v tisku izdal gradivo za kresiji Bruck in Judenburg (1841—1843). Knjigo o graški kresiji je predložil v cenzuro l. 1847, zavoljo revolucionarnih homatij pa ni več izšla. *Gradivo za mariborsko in celjsko kresijo, se pravi za Slovensko Štajersko, je obležalo v arhivu.*

3. Slovenski, posebno štajerski narodopisci od Jožefa Pajka naprej (Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, 1884) ne kažejo, da bi jim bilo Göthovo gradivo poznano. Kolikor vem, se Göthovo gradivo vsaj do petdesetih let našega stoletja pri nas *ne omenja*.

4. L. 1950 je Boris Orel, tedanji ravnatelj Etnografskega muzeja v Ljubljani, ob terenski raziskavi med štajerskimi Slovenci onkraj državne meje obiskal tudi Štajerski narodopisni muzej (Steirisches Volkskundemuseum) v Gradcu, katerega v. d. ravnatelja je bil takrat dr. Leopold Kretzenbacher. Ta ga je opozoril na Göthovo gradivo v arhivu. Tam si je Orel iz celotnega fundusa izpisal seznam slovenskih krajev (z nemškimi krajevnimi imeni) in pripisal številko njihovega fascikla (1 šolski zvezek). V muzeju mu je Kretzenbacher dal na vpogled še izpiske iz Göthovega gradiva, ki jih je dal napraviti njegov prednik, V. Geramb, okoli l. 1932 in jih muzej hrani v kartotečni obliki. Orel si je spet izpisal (slovenske) kraje in (Gerambova) gesla (1 šolski zvezek). Za gradivo samo se Orel *ni več zanimal*. Meni ga vsaj nikoli ni omenil.

5. Iz Göthovega gradiva je s pridom *črpal najprej V. Geramb*: že 1928 je v tisku izdal celotno poročilo oskrbnika Knaffla iz Fohnsdorfa pri Judenburgu (Die Knaffl-Handschrift. Berlin 1928), pozneje je uporabil Göthove podatke o noši (Mautner-Geramb, Steirisches Trachtenburch, II, 1935—39). Za njim so iskali podatke v Göthovem gradivu R. Wolfram (1949), H. Koren (1950), L. Kretzenbacher (1952).

6. Prijateljski stiki, ki smo jih v prvih povojnih letih navezali z Leopoldom Kretzenbacherjem, niso rodili samo njegove študije »Slovenski pregovori v starih štajerskih rokopisih«, objavljene v »Slovenskem etnografu« 5 (1952), 160 sl., temveč tudi njegove *pogostne pobude*, naj se lotimo Göthovega gradiva. Pregovoril me je, *da sem si l. 1956 v Gradcu prvič ogledal t. i. »Göthovo serijo«* v Deželnem arhivu.

* * *

V svoji knjigi sem uvodoma zapisal (str. 7): »Naša kulturna javnost (sc. Göthovega gradiva) *do nedavnega sploh ni imela v evidenci.*« V tem inkriminiranem mestu je A. Baš kljub vsej akribiji prezrl (?), da sem zapisal »do nedavnega«. Takšna oznaka v kontekstu uvoda pač zadostuje. Neverjetno je, da A. Baš tega ni opazil (?), zato je tudi povsem neutemeljeno tisto, kar iz tega izvaja!

Ko sem po nemajhnem trudu mogel prepeljati l. 1980 vse Göthovo gradivo za mariborsko in celjsko kresijo v kopijah (ok. 17 000 listov) v Ljubljano, v Inštitut za slovensko narodopisje, sem v evforiji nad doseženim uspehom res zapisal v članku za »Delo« (31. 10. 1980), da gradiva od 70. let prejšnjega stoletja ni izkoristil noben slovenski kulturni delavec, da je torej ležalo v Gradcu *blizu 100 let*, ne da bi se ga bil lotil kak slovenski znanstvenik... Neprijetno je včasih, a razumljivo, če v čustvenem zanosu avtor hoté — ali nehoté — pretirava. In vendar tudi pri tej formulaciji ni nič narobe. Narobe je toliko, da sva se lotila Göthovega gradiva pravzaprav že Orel l. 1950 in jaz l. 1956! To A. Baša ne moti, moti ga, da sem »prezrl« Marto Ložarjevo, ki da je uporabljala Göthovo gradivo že pred l. 1952 za svojo »Slovensko ljudsko nošo« (v Narodopisju Slovencev II, 1952, str. 166—238). Ali ga je res? Marta Ložarjeva je sicer vedela za vprašalno akcijo nadvojvode Janeza, poučila pa se je o njej pri V. Gerambu (Trachtenbuch). Göthovega gradiva ni nikoli videla, še manj je iz njega izpisovala. Svoje zavode je črpala iz Gerambovega dela, torej iz drugotnega vira. Neposredno se z Göthovim gradivom ni srečala. Torej?

A. Baš pa se čuti ob moji trditvi v »Delu«, da leži Göthovo gradivo v arhivu »blizu sto let, ne da bi se ga bil dotaknil kak slovenski znanstvenik«, osebno prizadet. Pravi namreč, da je za svoje »Štajerske splavarje« izpisoval v arhivu l. 1971 in 1972. Ali naj bom tudi jaz pikolovski in »ugotovim«, da je od l. 1873, ko je graški arhiv prevzel Göthovo gradivo, do Baševega izpisovanja v Gradcu l. 1971 poteklo — *natanko 98 (!) let*, torej res »blizu sto let«? Ne bodimo šalobarde, da se nam ljudje ne bodo smejali! Bašev očitak je stvarno brez podlage, »iskan«.

A. Baša nadalje moti, ker imenujem dosedanja uporabo Göthovega gradiva »paberkovanje«. Stvar njegove presoje in njegovega okusa je, ali mu je izraz slabšalen. *Meni ni.* »Slovar slovenskega jezika«, ki ga A. Baš kliče za pričo, namreč pravi, da pomeni »paberkovati« poleg drugega *tudi »iskati, nabirati sploh*«. Tako sem ga uporabil jaz. Lahko bi bil zapisal drugače, pa sem se — nemara zavoljo večje slogovne živahnosti — odločil za »paberkovanje«. Logično je, da moraš v gradivu »paberkovati«, dokler ni v celoti objavljeno. Tako smo pač »paberkovali« vsi — Geramb, Wolfram, Koren, Kretzenbacher, Baš — in jaz, ko sem po Göthovem gradivu pisal o ljudskem življenju v ormoškem okolišu pred 150 leti ali o Dobju pri Planini ok. 1840—1850 in še kaj.

V svoji knjigi sem nato (str. 16) mimogrede omenil anketo ljubljanskega gubernija iz l. 1838. Nanjo je opozoril najprej B. Orel v »Slovenskem etnografu« l. 1949, nato pa še v »Koledarju Slovenske Koroške« l. 1958. V gubernijskem gradivu je Orel »paberkoval« podatke o noši, jaz pa o ziljskem štehanju (1963). In nazadnje: Kolikor se spominjam, je Marija Makarovičeva uporabljala prepise izpiskov iz graškega Steir. Volkskundemuseum, ki sem jih oskrbel jaz in jih izročil Inštitutu za slovensko narodopisje.

* * *

A. Bašu pa tudi ni všeč *zasnova* mojega dela in to pove takoj spočetka. Méni, »ali ne bi kazalo tistih podatkov, ki se na nekaterih območjih posebej odlikujejo po obsežnosti in poučnosti, izdati rajši v celoti, se pravi, v slovenskem prevodu, če ne tudi v nemškem izvirniku, in pa s poglobilnimi opombami, torej ne samo v izvlečkih, kakor je predvideno.«

Z vprašanjem, kako to velikansko gradivo najbolj ekonomično in praktično zajeti, sem se ubadal dolga leta, ko sem občasno prihajal v graški arhiv in pregle-

doval fascikel za fasciklom. Naš prijatelj Leopold Kretzenbacher je tudi mene opozoril na Gerambove izpiske v muzeju. Upal sem, da bo tu ustrezna rešitev. Zato sem s Kretzenbacherjevim dovoljenjem vso Gerambovo kartoteko posnel na mikrofilm, deloma tudi prepisal, v Inštitutu pa dal pretipkati na kartotečne liste. Inštitut jih hrani kot »Graške izpiske«. Toda ugotovil sem, da je bil Geramov koncept pri izpisovanju preozek, »zastarel«, in da se ne ujema več s sodobnim, bistveno širšim pojmovanjem narodopisja, etnologije. Moral sem najti drugo rešitev. Posrečilo se mi je in pritrjujejo mi, češ da je edina mogoča. Upoštevajoč vprašanja sedmih različnih vprašalnic, na katera so Göthu prihajali odgovori, in podatke, ki jih tu odgovori v globalu vsebujejo, sem namreč sestavil 82 šifriranih gesel (01—82), ki zajemajo vsa področja, kot so jih ankete hotele zajeti. Tako je ali bo Göthovo gradivo, čeprav samo v izvlečkih, v celoti zajeto. Saj je za posebne raziskave ob tako razvrščenem gradivu brez zamudnega iskanja mogoč študij izvornikov, ki jih hrani v kopijah Inštitut za slovensko narodopisje, in so za znanstveno rabo na voljo. Še več. Ko bodo v Inštitutu šifrirana gesla prenesli v računalnik, ki ga Inštitut že ima, bo iskanje še hitrejše! Mojo zamisel je potrdil tudi uradni recenzent SAZU, akademik dr. Sergij Vilfan, ki je v svojem poročilu z dne 22. 3. 1985 med drugim zapisal: »(...) Dobesedna objava celotnih izvornih besedil za slovenski kresiji (sc. mariborsko in celjsko) bi bila (...) prevelik zalogaj. Iz več razlogov pa taka dobesedna objava ne bi bila nujno potrebna (...). Zato in tudi predvsem zaradi racionalnosti je treba soglašali z načinom, k ga je izbral Kuret...« S tem soglašajo tudi recenzije iz tujine, münchenska omenja »ein klug gewähltes System«, dunajska »ein wohlgedachtes System«. Zamisel A. Baša je nestvarna, nesprejemljiva. Uporabnike bi rad spet napotil na »paberkovanje«, medtem ko bi celotno gradivo ostalo še naprej neobdelano. Torej korak nazaj?

Niko Kuret

O PROMETU NA ŽIROVSKEM

Marija Stanonik, *Promet na Žirovskem*, Etnološki vidik, Knjižnica Žirovskega občasnika, 2, Žiri, 1987. 132 strani, nemški povzetek.

Avtorica Marija Stanonik mi je ljubeznivo in s posebnim posvetilom podarila svojo knjigo *Promet na Žirovskem*. Lepo zasnovana etnološka študija, bogata v izvornih, v obravnavanem okolju domačih, nekaterih že kar pozabljenih ali pozabljenih poimenovanjih, ki zadevajo vsakovrstna gibanja (— promet), ali prenašanja in prevažanja (— transport), me je resnično razveselila. Vendar si ne morem kaj, da ne bi — poklicno obremenjen — pristavil k zbranemu in prebranemu delu svojega lončka.

Naj mi ne bo štetu v zlo, če se kot ne-etnolog spuščam na čisto narodopisno področje po zgolj prometniški plati, ki jo pač nekoliko obvladam in ki mi je zelo pri srcu že od nekdaj. Pa še nekaj je, kar me sili k razmišljanju in k temu pisanju: mnogo stvari, besed, imen in dejavnosti, omenjenih v knjigi, me vrača v moja mlada, celo otroška leta. Prebirajoč besedilo, se mi zopet porajajo že skoraj pozabljeni časi in dogajanja, od otroških iger do resnega dela pri kmečkih delih, ki sem jih občasno, rad ali nerad opravljal pri starem očetu in stricih v Zadrecki dolini. Seveda ni šlo vedno gladko. Najrajši sem se — kdo se ne bi — potepal in če so me iskali, so me gotovo našli pri mojem mladostnem prijatelju Kólarjevem Stanku (S. Miklave), katerega oče je bil vaški kolar. Tu sem bil kuhan in pečen, pri tem pa verno opazoval kolarjenje — izdelavo vprežnih voz od vseh nadrobnosti do končnega izdelka. Zato si domišljam še danes, da poznam skoraj vsak in skoraj vse vrste vozov bodisi po njihovih sestavnih delih, bodisi po njihovi namembnosti in po imenih. Vse to mi pride še danes zelo prav celo pri predavanjih na fakulteti. Iz teh otroških in mladostniških let izvirajo tudi spomini na spuščanje lesa po drčah in rižah s pobočij Menine do Bočne. Spomnim se zimskega vlačjenja hlodov in platanic od tu do žag ob Dreti ali spomladanskega plavljenja po njej, »rezanja« lesa ter nato »vezanja« splavov (»flosov«) in končno tudi vožnje z njimi po Dreti, Savinji, Savi in Donavi tja do Vel. Gradišta ob izlivu Peka. Vse to, vključno s spoznavanjem vseh spremeljajočih del in težaškega garanja me je prav gotovo obogatilo na tistih področjih, kjer me sicer ne bi mogla nobena šola.

Ko sem torej z velikim zanimanjem prebiral podarjeno knjigo, sem si čisto spontano — kar sicer ni moja navada — začel s svinčnikom pisati opombe, pripombe, da, celo skice ob robu teksta. Kot rečeno, vznikali so daljnji spomini, in primerjave (ter popravki) so se porajale kar same od sebe. Nekaj tega pa bi — prometni stroki na ljubo in ker sem ji zvest — le želel v nadaljnem dodati. Upam, da zaradi tega ne bo prevelike zamere.

Nekoliko le obremenjen z (laičnim) narodopisjem, kar sem ga podedoval po očetu, nekdanjem vaškem učitelju »stare šole« (tak učitelj je moral pač biti »deklica za vse«: od zborovodje in režiserja, od sadjarja in veterinarja pa do ljubitelja vsega domačega in še kaj), in s tem, da sem zelo rad »sodeloval« ter spremljal razvoj in

delo tozadevno kvalificirane hčere, gledam na etnologijo in katerokoli drugo stroko približno takole: obe sta med seboj neogibno in zelo ozko povezani. Stare šege in navade ter znanje so se razvijale in rojevale so vedno nove, vse ožje usmerjene stroke. Od npr. nekoč doma stkanega blaga in doma sešite obleke sta nastali tkalska in krojaška stroka, iz njiju pa so nastale današnje predilniška, tkalska, tekstilna, krojaška in oblačilna oz. manufakturna stroka.

Če torej kot etnolog opisujem nekdanje, prvotno orodje, dejavnost, oblačila itd., ga moram za splošno razumevanje današnjim rodovom dopovedati, razložiti in pojasniti z današnjim strokovnim izrazjem. Narodopisec bi pač temu primerno moral obvezno poznati v vseh podrobnostih svojo osnovno stroko, hkrati pa biti tudi strokovnjak v tisti današnji stroki, ki se je iz nekdanje razvila — če pač hoče biti razumljen. Ker pa to praktično ni mogoče, mora poiskati pomoč na drugi strani, pri ustreznem strokovnjaku, da bo prelitje starega v novo ustrezalo današnjemu strokovnemu jeziku in načinu predstavljanja. »Prevod« bo na ta način razumljiv in zanimiv vsem, poučen za vse, ki bodo delo brali. To pa je najbrž tisto, kar vsi, z avtorico vred, želimo. Če je tako moje razmišljanje napačno, rad sprejemem kritiko in hkrati pouk o nasprotnem, pravilnem.

Take misli so me obhajale ob prebiranju. Pa sem se spraševal: le čemu ni avtorica povprašala ali pokazala rokopis nekomu, ki živi v današnjem prometu in z njim? Saj beseda ni konj! Prav rad bi po svojih močeh pomagal, ne da bi se ponujal ali vsiljeval. Morda sem domišljjav, vendar pa sem prepričan, da bi delo samo pridobilo, nič pa izgubilo. Avtorica se je verjetno vsega tega zavedala, ko v uvodnem odstavku (Etnološki vidik) samo opozarja na tesnoba ob obdelavi teme in da bodo posamezna področja bolj šibko obdelana. Ker vdira promet (v fizikalnem smislu gibanje) v vse pore človeškega dejanja in nehanja, je njena ugotovitev o (ne)primernosti sistematizacije popolnoma na mestu. V prometni stroki ena sama, enovita sistematizacija sploh ni mogoča. Imamo jih celo vrsto, vsaka zase pa je umestna in primerna za namen, prostor, cilj ter stališče, ki ga pač potrebujemo, zasledujemo ali iz njega izhajamo. Zato, kot rečeno, v njeni sistematizaciji ni nič slabega. Nasprotno. Je kar pravilna. Saj obravnava promet kot gibanje, kot celotno mobilno dejavnost žirovskega življa za njegovo preživetje. Edino kar moramo razlikovati, je promet v ožjem, fizikalno-tehničnem smislu (gibanje, težnje prometnih tokov in prometne poti) ter transport (prevoznitvo, prenašanje, izkoriščanje prometnih poti in vozni sredstev: ki je predvsem ekonomsko-posredniška dejavnost).

Ker je promet ena redkih panog, ki praktično ne pozna meja in ker knjiga obravnava Žirovsko, bi bilo za povprečnega slovenskega bralca zelo primerno, če bi bilo to področje prikazano v knjigi na dovolj veliki karti. Saj delo verjetno ni namenjeno le domačinom, ki kraj in širšo okolico dobro poznajo? Naštevane cestne in železniške variante mimo Žirov ter daljše poti od Žirov tja do Ljubljane na eni, ali do Idrije oz. Logatca na drugi strani bi brez odvečnih besed mnogo pojasnile. Prav tako bi bila kartica ožjega območja okoli Žirov (v večjem merilu) z vsemi naselji in zaselki, ki jih avtorica omenja pri svojem opisovanju, zelo dobrodošla za spoznavanje kraja in bližnje okolice. Bralcem iz vse Slovenije in še odkod drugod bi bilo mnogo bolj jasno prometno početje Žirovcev zato, da bi mogli živeti in preživeti.

Promet je v svoji zasnovi, napravah in sredstvih predvsem tehnična zadeva. Njena značilnost pa je zato predvsem risba, slika. Z njo si največkrat prihranimo mukotrpnost in največkrat zelo zapleteno opisovanje, ki je navsezadnje še težko ali sploh nerazumljivo. Zato se pri mnogih opisovanjih v knjigi največkrat ne bi znašel, če ne bi čisto naključno poznal nekaterih stvari iz mojih mladih let. Tako bi lahko bil z risbo prikazan meh z »aprtouncami« (str. 30), ali slike ročice (str. 38), »akštuka« (str. 39), povezovanje senenega voza (str. 40), oblike konjskih (str. 46) in volovskih (dvdolnih!) podkev (str. 49), ali »vajvode« za enega oz. dva (s »kraiglg«-oma) konja

(str. 48). Take in podobne risbe bi delo gotovo obogatile, vendar pa bi jih moral risati poznavalec, da ne bi prišlo do napačne predstave. To se je npr. dogodilo pri risbi »Matevžkovega voza« (arh. V. Kopač), kjer je »polza« (št. 5) narisana nad soro (št. 13) namesto pod njo, kjer je s št. 24 (objemki) označen zadnji »trakl« namesto obe železni vezi, ki povezujeta zadnjo podos (št. 14) in oplen (št. 15), ali da »zajec« (št. 6) ni to, kar slika predstavlja, ampak da sploh ni narisana.

Tudi vlačenje (riže, cepini, klini, kladiva, pajsarji, krapše, str. 55) in plavljenje lesa (aki, str. 58) bi bilo zelo koristno ilustrirati, da bi bili obe dejavnosti razumljivejši.

Dostikrat se v besedilu pojavljajo zgrešena imena za razne vrste ali oblike lesenih pripomočkov. Tako je npr. »lata« vedno rezan (žagan) les, letev, pravokotnega prereza. To, kar poimenuje avtorica lata, je na str. 32 okrogel, neobdelan les: prekla, debelejša fižolovka, palica, drog. Na str. 39 sta lojtrnici zgornja in spodnja lestvina oz. ranta premera 6—8 cm, prav tam so lesene prečke tramiči (ne: tanki trami). Na str. 40 žrd ni »lata«, ampak okrogel les (smrekova sušica — pravilno!, vrhač ali okroglica), debel 8—10 cm; na str. 41 »legnarji« zopet niso late, ampak jesenove rante, okroglo obdelan jesenov les, premera 8—10 cm (ne 12—15 cm!). Pa še na začetku, na str. 11, so bili prehodi ograjeni z rantami, ne pa z latami.

Nadalje bi opozoril še na nekatere izraze ali dejavnosti, kakor jih poimenujemo danes. Tako npr. ne »kidamo gazi« (str. 11), temveč kidamo sneg ali delamo gaz. Pot ne vodi »čez« Škofjo Loko, temveč skozi ali mimo, in ta ni bila povezana »čez« omenjeno dolino, ampak z omenjeno dolino. Račeva (str. 14) ni reka, je pa potok. Pri opisovanju tehnične dokumentacije (str. 16) poznamo podolžne (vzpon, padec) in prečne nagibe (ne: naklone) in prav tako podolžne in prečne profile (ne samo: profile). V tedanjih časih so bile karte v merilu 1 : 2880 (katastrsko merilo) oz. 1 : 1440 in je verjetno tiskovna napaka v navedbi merila 1 : 1280. Podolžni profil trase je že od nekdanj risan v desetkratnem nadvišanju, torej 1 : 1000/1 : 100 ali 1 : 5000/1 : 500, zato je napačna trditve, da se navedeno merilo 1 : 1000/1 : 500 (petkratno nadvišanje) lahko uporablja še danes. Prečne profile pa označujemo s števkami in kilometražo (brez: na prerezhih). Z gramozom je utrjeno vozišče, ne pa cestišče.

»Soder« (str. 17) je tolčenec (ročno) ali drobljenec (strojno), gramoz je rečna naplavina (iz gramoznic), prod in prodec pa sta rečno kamenje in pesek, neposredno iz rečne struge. Vsi današnji mostovi so betonski, jekleni ali leseni, ne pa zidani in tudi niso »prevlečeni« z asfaltom. Asfaltirano (!) je le vozišče (str. 19). Nekdanje »tračnice« pa imenujemo danes strokovno tirnice (str. 20 in 21). K sliki 8 bi bil recimo ustrežnejši podnapis: most čez Soro se je udril pod vozom, ne pa da se je voz udril. Ob pojasnjevanju nekaterih velikosti ali mer je — morda zaradi tehničnega pikolovstva, ki pa vendar ima tudi v pogovornem in pisanem jeziku svojo ustaljeno domovinsko pravico — pač treba upoštevati določena pravila in fizikalno tehnično znanje, da bi se lažje in pravilno razumeli. Tako npr. ne obsegajo košare do 60 cm premera, pač pa imajo premer do 60 cm (str. 31). Obseg je eno, premer pa popolnoma nekaj drugega. Pri opisu »cizounkov« in njihovih dimenzij (str. 36) pač ne moremo reči, da imajo prostornino okrog 0,252 m³. Če že uporabljamo približne osnovne mere (od 80—100 cm, višino okrog 40 cm), bo tudi prostornina zelo »okrogla«: okrog 1/4 kubika (pogovorno), približno 0,25 m³, okrog četrta kubičnega metra. Tisočinke so res popolnoma odveč.

Prav tako je nepotrebno pa tudi napačno in nedosledno uporabljati za isti del (kolesa) dve različni osnovni meri: cm oz. mm, kot tudi ni pravilno pisanje, da je »izvrtina (φ, fi) za špico v platišču približno 30 mm«. Izvrtina, luknja ima lahko premer 30 mm (oz. v tem stavku 3 cm), ne pa φ, fi ali celo oboje skupaj (str. 37).

Nekakšna popravljavnica koles v Žireh (str. 52) je čisto prava mehanična delavnica F. Batjela, ki je za našim Ptujčanom Janezom Puhom (Puch 1889 v Gradcu), imel prvo slovensko tovarno koles (1905, Gorica), katero je 1919 preselil v Ljubljano.

Imel pa je v več krajih svoje mehanične delavnice (in tudi prodajalne) koles. Tako tudi v Žireh. Škoda, da je ta posebnost, na katero smemo biti slovensko ponosni, omenjena le mimogrede. Menim, da je ta mimobežna ugotovitev le dokaz, da je bil kolesarski promet na Žirovskem toliko pomemben, da je Batjel tam odprl svojo delavnico.

Morda še ena zemljepisna netočnost: F. Temelj ni vozil v smeri Ljubljana—Jesenice čez Mežakljo in Poljane na Bled, ampak prav gotovo pod Mežakljo (ali skozi zaselek Podmežakla), skozi Poljano (preval med dolinama Save in Radovne) na Bled (str. 76).

Med pomembnejša žirovska prometniška imena bi morda utegnili soditi npr. žal že rajni Marjan Dolenc, dipl. oec., priznani prometni ekonomist, in upok.izr. prof. Radoš Hribernik, dipl. inž. gr., vodilni cestni projektant in tudi snovalec prve naše avtomobilske ceste Vrhnika—Postojna? Prav slednjega sem imel na umu, da bi s svojim strokovnim znanjem in kot žirovski rojak lahko mnogo prispeval k temu, da se jaz ne bi »spotaknil« ob vse naštetu in še ob mnogo drugih neomenjenih spodrseljajev.

Prav gotovo pa bo knjiga vsem Žirovcem prijetno branje, saj opisuje njihovo življenje in pot v nedavni preteklosti. Takó prijetno branje o njihovih poteh in življenju (via — vita!) bi bila tudi meni, če ne bi bil poleg drugega še poklicno (tehniško) obremenjen in ko me zmoti vsaka nenatančnost ali nepravilnost v opisovanju preteklega s slabo izbranimi današnjimi besedami in napačnim strokovnim izrazjem. Rad bi še enkrat poudaril: tudi mojster-etnolog, suveren na svojem področju, mora le včasih koga povprašati, kako se eni ali drugi stvari danes streže. Zato, da bo bolj razumljiv nam sodobnikom, ki živimo v tehnološko in izrazno modernejšem okolju.

Morda bi veljalo omeniti še to, da promet ni »iznajdba« enega kraja ali področja. Povsod si je kar precej podoben z majhnimi razločki in značilnostmi, lastnimi ljudem in krajinski oblikovnosti. V tem smislu bi torej bilo koristno napraviti vsaj določeno okvirno primerjavo in upoštevati tudi tujo literaturo.

Vlasto Zemljič

OB OSEMDESETLETNICI PROF. BORISA MERHARJA

Ko smo se folkloristi lanskega maja zavedeli, da je akademik profesor Boris Merhar dopolnil častitljivih osemdeset let, je bila redakcija *Traditiones* že zaključena, rokopisi pa že v tiskarni in tako je zadnja številka edinega etnološko-folklorističnega zbornika ostala brez prispevka o slavistu, ki je dobršen del svoje ustvarjalnosti posvetil folkloristiki oziroma ljudski pesmi. Vsa leta, od začetka izdajanja naprej, je bil prof. Merhar recenzent *Traditiones* in član znanstvenega sveta Inštituta za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU.

Po Grafenauerjevem prispevku o slovenski ljudski pesmi (1952) je novo, obširno in na drugačnih izhodiščih utemeljeno študijo o slovenskem ljudskem pesništvu prispeval prav slavljenelec — prof. Merhar — v *Zgodovini slovenskega slovstva I* (1956). Ta izredno natančna in poglobljena zgodovinsko-teoretična študija je zaradi svojega historičnega pregleda slovenske folkloristične misli in zaradi novih poudarkov še danes temeljno delo, po katerem ne segajo samo slavisti, pač pa tudi folkloristi in etnologi. Študentje ga jemljejo v roko kot obvezno strokovno literaturo, specializirani raziskovalci pa kot nepogrešljivo delo, iz katerega še zdaj črpamo dejstva, ki jih kljub naši znanstveni »zrelosti« večkrat premalo poznamo.

Boris Merhar se neprestano zaveda, da se znanost hitro razvija in da še tako podkrepljene ugotovitve o slovenskem ljudskem pesništvu niso statična, temveč dinamična kategorija. Kot prenicljiv znanstvenik vé, katere so nespremenljive stalnice v slovenski folkloristiki, ki jih v vseh delih ohranja, da se tudi ob novih ugotovitvah o ljudskem pesništvu vedno jasneje v Merharjevem delu zarisujejo temeljna dejstva slovenske folkloristike. V delu je prof. Merhar svoja spoznanja sproti preverjal ob novem gradivu, ki mu je prinašalo nova spoznanja. Zato je njegovo kasnejše delo *Slovenske ljudske pesmi (I, 1970)* spet nov prispevek našemu védenju o oblikovnih in vsebinskih specifičnostih naše ljudske pesmi.

V začetku 60. let so bile med slovensko književno produkcijo redkejšje zbirke oz. antologije ljudskega pesništva. Štrekljevo zbirko so imeli le nekateri redki posamezniki, knjižnice in specializirane ustanove. Zato je bilo bogastvo te zbirke širšemu občinstvu takorekoč nepoznano, s tem pa tudi vrednost in pomen slovenske ljudske pesmi nasploh. Boris Merhar je pripravil izbor ljudskih pesmi z obširno uvodno študijo (*Slovenske ljudske pesmi, 1961*). V tej zbirki se prof. Merhar razkriva kot literarni zgodovinar, esteta, ki je široko odmevno zbirko zasnoval kot antologijo biserov naše ljudske književnosti. Poleg tega knjiga povsod razodeva resnega znanstvenika, saj avtor svojega antologijskega načela ni utemeljil samo na literarno-kritičnih oz. estetskih kategorijah, ampak je izbor podredil folkloristični vedi. Bralcu so pesmi predstavljene po vsebinskih in oblikovnih prvinah, ki z uvodno študijo postanejo specifičen prerez in pregled ljudske pesniške ustvarjalnosti. Uvodna beseda bralcem odpira znanstven pogled na ljudsko pesem, ki je napisana tako, da mlademu ali po stroki manj razgledanemu bralcu daje folkloristične »stalnice«, obenem pa

ga opozarja na vrednote in pomen specifične zvrsti književnosti, ki se je v splošnih predstavah vedno gibala med popolnim zanikanjem in odklanjanjem in med šolsko brezbarvnostjo.

Šele danes, ko s časovnim odmikom pregledujemo folkloristično delo prof. Merharja, se zavedamo, kako je bil prav slavljenec hote ali nehoté med prvimi, ki si je s svojim znanstvenim delom prizadeval za emancipacijo folkloristike, o kateri v zadnjih letih toliko govorimo. To smo občutili že njegovi študentje, ki smo na ljubljanski slavistiki poslušali Merharjeva predavanja o starejši slovenski književnosti in ljudskem pesništvu. Iz srednje šole nismo prinesli zadostnega védenja o ljudski književnosti. Podoba o njej smo si oblikovali šele na fakulteti, za kar ima zasluge prof. Merhar, ki nas je s predavanji znal pritegniti, nas usmerjati in nam razvijati občutek za znanstven pristop k literaturi. Tudi za tista področja, za katera smo do takrat v brucovski vsevednosti mislili, da za slovenski knjižni razvoj niso tako pomembna. Kot predavatelj prof. Merhar nikoli ni bil »manifestativen« ali »parolarski«, nasprotno, prej ga je odlikovala nevsiljivost, skromnost in mirnost (ki nas je zlasti očarala pri izpitih), a nas je znal z znanstvenim pristopom tako »sprovocirati« in zagreti, da smo vsi po vrsti pripravljali referate na določeno témo, in seminarji so pri njem postali živa »borilnica« študentskega postavljajstva, ki ga je znal profesor z znanstveno avtoriteto in človeško mirnostjo usmerjati k plodnim izsledkom. Ti so nastali mogoče šele mnogo pozneje, med študijem smo mu te kvalitete vračali v najmanjši meri. Skratka, prof. Merhar nas je brez profesorske nasilnosti znal prisiliti k razmišljanju. In to toliko bolj, ker smo pri njegovih predavanjih zares občutili, da gre za akademske analize in metode tudi pri obravnava za nas »nepotrebnih« poglavij in detajlov.

Pozneje smo se ob študiju slovenske književnosti še večkrat posredno srečali s prof. Merharjem, bodisi pri študiju Cankarja ali ob svobodnem verzu, o čemer je pisal. Cankarjevo izbrano delo v desetih knjigah z Merharjevimi obsežnimi opombami je še danes temeljno delo. Ob kasnejši izdaji Cankarjevih zbranih del v drugačnem uredništvu, ki pa so v marsičem izhajali prav iz Merharjevega dela, sem kot danes ob pisanju tega članka začutil usodno »logiko« človeško mirnega, nikoli pozornost zbujujočega življenja prof. Merharja. Vsi, od raziskovalcev Cankarja do raziskovalcev ljudskega pesništva, smo začeli pri njegovih spoznanjih (ali si jih celo prisvajali) in pri njegovem znanstvenem delu, vendar smo ga vedno nehoté »prešli« kot samoumevno dejstvo, brez pravega spoznanja in spraševanja o tem, kaj bi bili slovenska literarna zgodovina in folkloristika brez tehtnega prispevka profesorja Merharja. Njegov mirni in očetovski značaj nam je to dopuščal in odpuščal. Življenjski mejniki v njegovem življenju pa nas razveseljujejo tudi zato, ker se ob njih spomnimo na dolg do znanstvenega dela našega jubilaranta, ki mu ob osemdesetletnici skupaj z uredništvom Traditiones in s sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje želimo vse dobro in vse najboljše.

Marko Terseglav

UKRAJINCI O SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI

Inštitut za literaturo T. G. Ševčenka in Inštitut za umetnost, folkloro in etnografijo M. F. Rylskega pri Akademiji znanosti Ukrajinske sovjetske socialistične republike v Kijevu že od l. 1965 izdajata zbornik z naslovom *Slav'janske literaturo-znavstvo i folkloristika* s podnaslovom Republiški interdisciplinarni zbornik znanstvenih del (Respublikanski mišvidomčij zbirnik naukovih pracy). Na uredniški strani je natisnjeno najprej v ruščini in nato v ukrajiniščini vodilo, ki pojasnjuje, da zbornik osvetljuje vprašanja razvoja zamejskih (tj. nesovjetskih — op. p.) slovanskih literatur in folklore in medсловanske kulturne stike. Posebno pozornost posveča žanrskemu in slogovnemu bogastvu literatur in folklore socialističnih držav, malo znanim stranem zgodovine slovansko-neslovanskega kulturnega poenačevanja. Namenjena pa da je filologom-znanstvenim delavcem, prevajalcem in študentom. Gre torej za zbornik z izrazito primerjalno zasnovjo, saj potemtakem v njem ni prostora za objavo rezultatov preučevanja ukrajinske besedne umetnosti ipd.

Tukajšnjemu pisanju je vzrok, 15. številka omenjenega zbornika, v kateri je na 97 straneh v zelo zgoščenem tisku in z očitnim varčevanjem prostora našlo prostor 11 razprav. Med njimi je tudi pregledno pisana spod peresa E. M. Paščenska z naslovom *Iz zgodovine slovenske folkloristike* (Z istorij slovenskoj folkloristiki) na 9 straneh (80—89). Vsekakor je to razveseljivo za slovensko slovstveno folkloristiko (zanjo pač gre v omenjenem prispevku!) in treba je pozdraviti avtorjevo prizadevanje, da bi seznanil ukrajinske strokovnjake in vse, ki so radovedni, kako se je imenovana stroka razvijala pri Slovencih.

Avtor začne pregled z opombo, da je eno prvih obdobij, pomembnih za raziskavo slovenske slovstvene folklore, pri Slovencih srednji vek, prve konkretne podatke o njej pa da je dobiti iz 16. stoletja. Od protestantov prvega omenja Jurija Dalmatina, vendar obide njegove zasluge za znameniti prevod, Primoža Trubarja predstavi kot avtorja prve slovenske knjige in še posebej doda, da je v svojih delih dajal slovstveni folklori različno cenjo. Več se zadržuje pri J. W. Valvasorju in poudarja njegov pomen za etnografijo (avtorjev termin!) in folkloristiko zaradi vrste njegovih pomembnih pričevanj o ljudski kulturi v času, ki jo je zajel v svojo Slavo vojvodine Kranjske, *Valvasorjevo delo* ocenjuje za *pomemben dejavnik v predzgodovini slovenske (slovstvene) folkloristike*. Ko se ustavlja pri Marku Pohlinu, mu pripisuje za slovstveno folkloro skoroda več zaslug, kakor mu jih je pripravljena priznati slovenska stroka.

Po predstavitvi Zoisovega krožka omenja A. T. Linharta kot *pomemben mejnik* v zgodovini slovenske folkloristike; je prvi slovenski zgodovinar, ki je izrabljal folklorno gradivo za rekonstrukcijo preteklosti Slovencev in Slovanov sploh, pri čemer je že *upošteval primerjalni vidik* in je v tem naprednejši od Valvasorja, ki (slovstvene) folklore ni obravnaval z zgodovinskega vidika. Valentina Vodnika ukra-

jinski avtor ceni kot prvega sistematičnega zbiralca folklornega gradiva pri Slovencih in mu pomeni po svojih folklorističnih nazorih prehod od razsvetljenstva v romantiko.

Prvo polovico 19. stoletja označuje kot romantično v slovenski folkloristiki in s tem v zvezi je tudi povečanje zanimanja za ljudsko kulturo. Slovenski romantiki so se lotili zapisovanja ustne pesmi, ne da bi imeli izdelana načela za njeno zapisovanje, čeprav bi vse dali za njene izvirnike. Pri tem so nad moralnimi prevladovala estetska merila, v luči katerih so predelovali nabrana besedila. Poleg tega pa so nastajali tudi primeri folklorne stilizacije, tj. psevdofolklorne pesmi z moralistično poanto.

E. M. Paščenko preseneča s skrbnostjo, saj njegov pregled slovenske slovstvene folkloristike omenja marsikakšno ime, za katero bi mu ne zamerili, če bi ga spustil. Tako pa se lahko samo veselimo, da je kljub strnjenosti pisanja našel prostor in misel za ljudi kot so Ožbalt Gutschmann z objavo pregovorov v svoji Slovnici, J. A. Zupančič, ki je prvi objavil epsko pesem Pegam in Lambergar, Janez Primic z neuresničeni načrti, katerih izpeljava bi bila pomembna tudi za slovstveno folkloristiko, itn. Urbana Jarnika imenuje tipičnega predstavnika romantičnega odnosa do slovstvene folklorne pri Slovencih in seveda ne more tudi mimo zvez Jerneja Kopitarja z Vukom Karadžićem in Kopitarjeve vloge pri oblikovanju folklorističnih nazorov srbskega učenjaka. *Prvo polovico 19. stoletja* E. M. Paščenko jemlje kot *ново stopnjo v razvoju slovenske (slovstvene) folkloristike*. Označuje jo skrb za *objavljanje ustnega pesništva in prizadevanje za preosmislitev folklornega ustvarjanja*; skoraj vsak narodno zaveden dijak je zbiral folklorne pesmi. Spodbuda za zbiranje teh je bila povezana s tedanjo razpravo o slovenskem knjižnem jeziku.

Avtor na kratko, a jasno opiše iliristične tendence z Ljudevitom Gajem na čelu od l. 1830 naprej. Tudi na slovenskih tleh je to zamisel podpiralo precej slovenske inteligence — tako Paščenko! — in Gaju se je pridružil tudi Stanko Vraz. Po njegovem naj bi se slovenska literatura razvijala v ilirskem jeziku, slovenščina pa bi ostala govor za preprosto ljudstvo. Zoper to je — kot je znano — ostro nastopil France Prešeren in njegov krog. Ni se mu zdelo potrebno žrtvovati materinega jezika za jugoslovansko idejo in vztrajal je pri načelu, naj se slovenska literatura razvija na narodnem temelju. Ustna ustvarjalnost, tedaj interpretirana kot zrelo narodove duše, je imela pomembno mesto tudi v Kranjski čbelici, ki je bila pomemben organ v kulturi tega časa. Večja pozornost, kakor smo jo sicer vajeni, je v tem okviru dana Andreju Smoletu, ki da je s svojo rokopisno zbirko 300 folklornih pesmi užival med sodobniki veliko popularnost. To zveni precej novo, kakor tudi misel, da je Smoleta k zbiranju navdihnila Vukova dejavnost in se je zanjo odločil posebno po potovanju po Hrvaškem in Srbiji.

Velik pomen v popularizaciji folklorne pesmi priznava E. M. Paščenko Francetu Prešernu, za čigar delo ugotavlja tudi folklorne vire, in posebno zgodnja Prešernova pesem naj bi pričala o njegovem temeljitem poznavanju različnih folklornih žanrov in folklorne poetike. Skupaj z Andrejem Smoletom sta hotela objaviti folklorno gradivo kot dokaz o samobitnosti slovenskega naroda. Avtor nadrobno oriše tudi razmerja med največjim slovenskim pesnikom in slovenskim »Katonom« na eni strani in na drugi Prešernovo rodovitno drugovanje z Emilom Korytkom ter Vrazovo in Korytkovo prizadevanje za izdajo slovenskih folklornih pesmi kot neke vrste konkurenčno delovanje.

Pomembno leto za razvoj slovenskega kulturnega življenja je bilo leto 1848, leto zemljiške odveze za kmete. V programu Zedinjene Slovenije je bila tudi uvedba enotnega knjižnega jezika v šole in urade, veliko pisateljev in kulturnih delavcev je mikala folklorna pesem, v literaturi je nastala smer »folkloristični realizem«. Izraz se verjetno zgleduje pri A. Slodnjaku, ki je eno od obdobjev v svoji Zgodovini slovenskega slovstva poimenoval »folklorizirujoči realizem«. Od tod E. M. Paščenko

spet razločuje novo stopnjo v razvoju slovenske folkloristike. Metoda zbiranja in izdaje folklornega ustvarjanja je bila še pod vplivom romantičnih literarnih tendenc, a ni podlegla mitološki teoriji. Kot prejšnja (Prešernova) generacija je tudi ta še obravnavala folklorno ustvarjanje z vidika narodne samobitnosti, toda tedanja (slovstvena) folkloristika, čeprav še okarakterizirana s posebnostmi kulturnoznanstvene in razsvetlilske dejavnosti tistega časa, je postopoma dobivala poteze samostojne vede, o čemer priča tudi vrsta objav etnofolkloristične narave, je zapisal E. M. Paščenko. V dokaz za to trditev našteva Novice, Slovensko Bčelo, Slovenski Glasnik, Zoro, Kres, Ljubljanski zvon, Slovan, Letopis matice slovenske in dodaja, da so pri oblikovanju slovenske vede za ljudsko ustvarjanje sodelovali tudi vidni predstavniki takratne slovenske družbe: Matija Majar, Štefan Kocijančič, Matevž Ravnikar-Poženan, Janez Majciger, Matija Valjavec, Davorin Trstenjak, Ivan Tušek, Gregor Krek, Maks Pleteršnik, Ferdo Kočevar idr.

Tudi po Paščenku je pomemben korak v tem času naredil nemško piščoči pesnik Anastasius Grün, ko je 1850 objavil v nemškem prevodu zbirko slovenskih folklornih pesmi, da so tako po njegovi zaslugi postale znane tudi med Neslovenci. Hkrati je bistveno nov pojav v zbiranju tega časa tudi pozornost do folklorne proze. Dolžno spoštovanje v tej zvezi je posvečeno Antonu Janežiču in Matiji Majarju ter nato Matiji Valjavcu in Janezu Trdini kot predstavnikoma ne le zbiranja folklornega pripovedništva, marveč tudi njenega vnašanja v njuno literarno delo.

V drugi polovici 19. stoletja je s stališča tukajšnjega pregleda ena od pomembnih periodik mariborska Zora, v kateri so objavljali svoje izsledke vidni znanstveni delavci tistega časa, in je tako razširila obzorje obravnavanega predmeta. *Za naslednjo novo etapo* v razvoju slovenske folkloristike šteje E. M. Paščenko *nastop Gregorja Kreka*. Njegovo temeljno zaslugo za to vidi v tem, da je za svoje delo pritegnil k sodelovanju široke plasti in dajal pri prizadevanju za sistematično izdajanje slovenskih folklornih pesmi prednost estetskemu vidiku pred moralizatorskim, pri čemer pa se ni zadovoljil z abstraktnim opažanji o estetski vrednosti teh pesmi, ampak jo je preučeval neposredno, v njeni živosti. Avtor poudarja, da je Krekov spis *Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmi* (Slovenski narod, 1873, 137—144) temeljnega pomena za nadaljnje zbiralce, in urednike izdaj slovenskih folklornih pesmi, ker so se pri svojem delu opirali na načela, ki jih je Krek razložil v tem spisu. Seveda Paščenko ne zamolči, da je »na splošno eden skrajnih predstavnikov romantike« želel rekonstruirati slovansko mitologijo in staro kulturo na temelju lingvističnih in folklorističnih virov, kar je bilo v tedanji slavistiki različno sprejeto.

Sledi pisanje o Davorinu Trstenjaku, čigar delo oceni za pridno, ni pa ustrezalo znanstveni metodi. Nasprotno, sklicujoč se na Milka Matičetovega, zapiše visoko oceno o amaterskem zbiralcu folklornega pripovedništva Gašperju Križniku iz Motnika, saj so ga spoštovali tudi tako veliki strokovnjaki, kakršna sta bila B. de Courtenay in B. Bogišić. Zasluzeno oceno v tem pregledu dobi tudi pisatelj Josip Jurčič.

Zadnje desetletje 19. stoletja se končuje romantično razumevanje folklornega ustvarjanja in začenja se realističen pristop do zbranega gradiva. Prizadevanja po načrtnem zbiranju slovstvene folklorne se nadaljujejo, za objektivno analizo te in razširitev obzorja na etnologijo pa ima v tem času največ zaslug Matija Murko. Ta je, zavedajoč se pomembnosti Štrekljeve izdaje Slovenskih narodnih pesmi, spomnil tudi na nujnost zbiranja prozne folklorne in predlagal, da bi napravili neke vrste register že nabranega, da bi se tako dalo ugotoviti, kaj še manjka. *Romantizirane poglede na folklorno ustvarjalnost je predstavil na realistična tla in dal folkloristiki pomen specialne vede*. Njegov načrt o nadaljnjem delu v slovenski folkloristiki po Paščenku dolgo ni zgubil aktualnosti, poleg tega pa je Murko napravil podoben načrt dela tudi za slovensko etnologijo. Tako je postal eden glavnih ustanoviteljev slovenske folkloristike in etnologije in njegovo poročilo o narodopisni češkoslovaški razstavi v Pragi ima E. M. Paščenko za zadnjega pomembnih

mejniov v zgodovini stroke, ki ji je posvetil svojo razpravo. Ob tem je potrebna skrb posvečena tudi Časopisu za zgodovino in narodopisje kot prvemu znanstvenemu glasilu, ki je imel že v naslovu izpričano, da je namenjen tudi osvetljevanju problemov omenjenih dveh strok.

Končno dobi zaslužen prostor v pričujočem pregledu tudi Karel Štrekelj s svojim življenjskim delom, in vse do l. 1918, do koder sega Paščenkovo pisanje, se je slovenska folkloristika razvijala še pod vplivom Matije Murka in Karla Štreklja.

Paščenko končuje z mislijo, da se je veda o ljudskem ustvarjanju pri Slovencih rojevala in oblikovala nekaj stoletij (14.—19./20.), »Njen razvoj je del zahodnoslovanske folkloristične misli, okarakterizirana pa je s skupnimi zakonitostmi in specifičnimi posebnostmi slovenske kulture. Nadaljnja znanstvena razlaga tega procesa, sinteza regionalnih in skupnih posebnosti v razvoju slovanske folkloristike je aktualna naloga slavistike«.

Kljub množici imen, s katerimi je povezan nastanek slovenske folkloristike kot posebne stroke, se je Paščenku posrečilo prikazati njeno razvojno črto nadvse uspešno. Posebno pripomorejo k temu cezure, ki jih označuje kot nove stopnje v razvoju specialne vede, ki pa ji — resnici na ljubo — pri nas še danes ali na novo marsikdo ni pripravljen priznati samostojnosti. Hvalevredno je posebej še to, da Paščenko na kratko, a dovolj jasno razloži, v čem je novost posamezne stopnje, ki jo je razmejil od prejšnje.

Seveda je v skladu s konceptom revije, da dokaj skrbno opozarja tudi na tiste elemente v razvoju slovenske (slovstvene) folkloristike, ki so povezani z drugimi slovanskimi narodi. Prvo tako stično točko najde med J. W. Valvasorjem in Dalmatincem J. Sižgoričem, ko primerjata svoje nabrane pesmi s pesmimi Grkov in Rimljanov. Za čas romantike Paščenko navaja, da so pomembne Slovence tega časa spodbujali k delu tudi ruski, ukrajinski, češki in poljski romantiki (= literati) in filologi, kar je vse podžigalo k medsebojnemu tekmovanju v preučevanju folklorne ustvarjalnosti. Sledi zavzetost ob ugotovitvi, da je lep delež mariborske Zore posvečen problematiki drugih slovanskih narodov, posebno Rusom, a tudi drugim staroslovanskim kulturam. Posebno pa se prilega temu modelu osebnost in delo Matije Murka, zato seveda ni naključje, da mu je tudi z vidika primerjalne slavistike namenjena določena pozornost.

Solidnost Paščenkove razprave je namreč videti tudi v tem, da hkrati mimogrede predstavlja še razvoj slovenske literature in zavesti o (knjižnem) jeziku pri Slovencih. Vrsto podatkov in označb bi namreč mogel spustiti, ne da bi mu bilo mogoče očitati, da je to storil po krivici, če mu je šlo ozko za pregled slovenske folkloristike. A na srečo tega ni storil. Tako obravnava vsebuje nekaj več, namreč tisto potrebno širino, ki med drugim označuje kvalitetnega raziskovalca. Avtorjevo zadrego je zaslutiti le tedaj, ko gre za omembo del religiozne narave.

Tako verjetno iz tega vzroka pri Juriju Dalmatinu zamolči, kakšno pionirsko delo je opravil, ko je prevedel v slovenščino celotno biblijo, ali pri Matiji Majarju omeni le letnico izida njegove zbirke 1846, naslova »Pesmarica cerkvena« pa ne. Za sporno je šteti tudi pri J. W. Valvasorju imenovanje njegovega slovitega dela le z naslovom »Slava«, saj nepoučene bralce lahko zavede na misel, da gre za Slavo, kakor so besedo radi uporabljali romantiki v pomenu slovanstvo. Kakor prevod na tem mestu (vsaj pri prvi omembi) ni primeren, prav tako ni njegova okrajšava le na prvo besedo znanega naslova, ker zato ni jasno, da gre za slavo (Die Ehre) le vojvodine Kranjske, ne vsega slovenskega etničnega ozemlja.

Nerodna je tudi formulacija, kot da bi bil naslov prve zbirčice epskih pesmi »Zakotnik«, to je seveda le ime zapisovalca teh pesmi. Ali nekaj pozneje, da se je Prešernovo zanimanje za folklorno pesem »povečal[o] po seznanitvi z Vodnikom, Korytkom, Smoletom«, kakor da bi bili ti trije sodobniki. Prejkone pa je mišljeno le

zbirateljsko delo pesnika, ki so ga »muhe gnale v klošter«. Druge napake je najbrž pripisati tiskarskemu škratu, ki je pri pisanju tujih imen še posebno nagajiv. Tako prve epske pesmi l. 1807 niso izšle v redakciji J. A. Zupaniča, ampak Zupančiča, podobno je prav Miha Kastelec in ne Kastelac; Ravnikar in Poženčan nista dve osebi (str. 83), ampak gre za eno in isto osebo M. Ravnikarja Poženčana, tako kakor je zapisano na str. 84, in zbirke pravljič ni izdal slavni G. (= Gregor), ampak še vedno nedešifrirani B. Krek.

A če je v opombi 2. letnica izida Slovenske Bčele zapisana kot 1937, je napaka tako očitna, da se ob njej vsakdo, ki količkaj skrbno bere, zavé, da gre za pomoto, je toliko bolj sitno, da nihče ne bo uganil, da gre za pomoto pri navajanju dela iz l. 1944, namreč: Slovensko narodopisje. Avtor ga navede dvakrat, in to obakrat kot Slovensko narodopisje. Škoda, da je do tega prišlo! Omembe teh napak nikakor nimajo namena zmanjševati vrednosti Paščenkovega dela; nasprotno, prispevati želijo k njegovi popolnosti.

Za konec še kost za teoretično naravnane slovstvenega folklorista. Razprava vsebuje namreč vrsto terminov, ki se s slovenskimi ujemajo ali pa tudi ne. In prav njihova raba nehoti razkriva teoretično zaledje današnje ukrajinske folkloristike. Tudi zato je bilo branje Paščenkove razprave nadvse koristno. Toda tem vprašanjem bi bilo treba posvetiti poseben članek, zato naj z mislijo nanj to poročilo končam.

Marija Stanonik

PRIPOVEDOVANJE KOT KOMUNIKACIJA

(Z etnološkega vidika)

Obsežna posebna številka *Dunajskega slavističnega almanaha* (*Wiener slavistisches Almanach*), ki je izšel na Dunaju l. 1983 z naslovom *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz* (im südlichen Burgerland), prinaša v hrvaščini 57 pripovedi gradiščanskih Hrvatov iz vasi Stinatz (etimologija imena vasi izhaja iz besede stena), in to dvojezično: saj je poleg izvirnega hrvaškega besedila zraven tudi prevod v nemščino. Toda zadnji in edini cilj te publikacije ni, da bi večala kup folklornega gradiva, temveč gre avtorjema, ki sta jo pripravila (etnolog *Károly Gaál* in slavist *Gerhard Neweklowsky*), v prvi vrsti za študij pripovedovanja kot komunikacije, stikov med prebivalci omenjene vasi. Tako sta zapisala v uvodu. Iz nadaljnjega razpravljanja je razbrati, da je treba teža tega stališča pripisati predvsem prvemu od njiju, saj je delo zamišljeno kot interdisciplinarno in je pričujoči zvezek prvi od predvidenih štirih o omenjeni vasi. Že na kraju samem, brez poprejšnjega dogovora, so se srečali raziskovalci različnih strok, socialne etnologije in slavistike, in so se pri medsebojni strokovni izmenjavi misli strinjali, da kulturni pojavi med sabo niso izolirani, ampak medsebojno odvisni in jih je zato treba preučevati v povezavi z gospodarskimi in socialnimi spremembami.

Na jezikovne in druge oblike komunikacije bistveno vplivajo družinske oblike, delovno okolje, avdiovizualni mediji, ločevanje prostora bivanja in delovnega mesta. Vse to deluje tudi na kulturno okolje znotraj vaše skupnosti. Jezik je izrazna oblika kulture, a hkrati povratno deluje na razvoj te kulture; a sam spet ni nepremičen, marveč polagoma podlega spremembam kulture neke skupnosti. Nikakor ni sam sebi namen, temveč sredstvo, da povezuje življenje, še celo višje življenje (*Überleben*) neke skupnosti. V terminologiji marksistične sociologije bi slednjemu verjetno rekli nadstavba družbe. Humanistične vede, kadar raziskujejo predvsem probleme sedanosti, morajo tudi jezik in kulturo obravnavati v njunem zgodovinsko razvojnem procesu in glede na notranjo historično vzročnost. Raziskovalec nikakor ne sme podleči subjektivnim opažanjem; odgovoren je, da položaj, kakršen je, omogoča prepozna(va)ti s kar največjo objektivnostjo.

Verjetno je to stališče K. Gaála razumeti kot neke vrste pojasnilo za njegovo poudarjanje na več mestih, da za svojo raziskavo ni izbral hrvaške (gradiščanske) vasi v smislu narodnostne ali manjšinske ideje, temveč samo in le s stališča raziskovanja pripovedovanja kot komunikacije. Predstavljeni zvezek *Dunajskega almanaha* je torej nadvse vreden pozornosti zaradi metodoloških izhodišč in metodičnih izkušenj, ki jih daje v pretres strokovni javnosti.

Središče empirične raziskave, pri kateri morajo »raziskovalne metode ustrezati spremenljivkam ‚raziskovalnega objekta‘«, je človek znotraj skupnosti in vsi člani te skupnosti glede na svoje potrebe in možnosti. S tega vidika se je posvetil predvsem družini in na njenem temelju vaški skupnosti, tj. notranji družbeni organi-

zaciji vasi. Predvidene teme njegove raziskave so v tej zvezi verovanje in religija, delo, stanovanjska in prehrabena kultura, komunikacija in njene oblike. A pri tem ne gre za opis posamičnih kulturnih prvin, ampak za njihovo funkcijo in vzroke njihovega delovanja v kulturni celoti. Na kratko: gre za *kulturno ekologijo*. Svoje raziskave ne razume toliko kot narodopisno (*»volkskundliche«*), ampak kot socialno etnološko (*»sozialethnologische«*).

Po zatrjevanju K. Gaála je bil njegov cilj raziskati tradicionalno kulturo v Stinatzu s sinhronega vidika (v času raziskave, 1964—65), in to pri treh generacijah (roj. 1890—1960), in se ne omejit le na njene posamične pojave, ki se navadno navezujejo na pojem narodnosti, npr. ljudska pesem, umetnost, noša. Avtor priznava, da je do take vrste raziskav hudo kritičen, ker po njegovem vzdržujejo klišejsko predstavo o »nacionalni kulturi«, ki nima nič opraviti z resničnostjo. Pri tem izhaja iz dejstva, da se jezikovni razločki v določen pokrajini ne ujemajo s kulturološkimi, nasprotno: kultura določenega zemljepisnega območja najde enak izraz kljub različnim jezikom v njem. Kulturni razločki, ki so v podrobnostih samoumevni, niso povezani z jezikovnimi. Večji so razločki glede na različne pokrajine kakor glede na različne (vaške) jezike (= narečja). »Predstavljati take razločke kot etnično pogojene, je, milo rečeno, nestvarno poenostavljanje, katerega odgovornost je toliko večja, kolikor bolj podžiga emocije, ki lahko služijo vsemu, le ljudem, ki živijo drug ob drugem, ne,« je zapisal K. Gaál.

Avtor na več mestih zatrjuje, kako je v njegovi raziskavi nacionalno izhodišče redundantno, in celo verjeti mu je, da s takim stališčem vabi k strpnosti ob kočljivi manjšinski problematiki v okolju, ki ga konkretno obravnava. Prav večkratno poudarjanje nepomembnosti tega vprašanja za njegovo raziskavo pa postane sumljivo, ali gre res zgolj za znanstveno distanco do njega. A četudi je tako, se avtor nehoti znajde v precepu, in to prav na podlagi priznavanja, da noben (kulturni) pojav ne obstaja popolnoma izoliran od drugega. To kajpak drži tudi za raziskovanje, za znanost. Tudi njo, žal, pritiskata omejenost časa in prostora.

Odločitev K. Gaála, da ga jezik s stališča narodnosti ne bo popolnoma nič zaposloval, ker ga zanima le iz vidika funkcije v vsakdanjem življenju, je (lahko) popolnoma poštena, vendar to pomeni le, da se tokrat samo odreka raziskovanju narodnostne funkcije jezika, ne pa, da problematike manjšinstva na področju njegove raziskave ni ali celo, da je s tem rešena. To gotovo tudi sam dobro ve. Zato je tistemu, ki je za ta vprašanja (etnično) občutljiv, kljub vsej naklonjenosti, ki jo ima do razloženih teoretičnih izhodišč in spoštovanju do opravljenega dela, žal, da ne najde v njem vsaj zastavljeno tudi vprašanje o narodnostni funkciji jezika in kulture obravnavane vasi. Kolikor se mu je odpovedal s stališča znanstvenosti, je tudi s tem le razkril enega od njenih zornih kotov. Tudi minus rezultat je pač rezultat.

Drugače pa je to gotovo ena najiminitnejših obravnjav slovsvene folklore z izrecno etnološkega vidika. Prav to, kar K. Gaál imenuje kulturna ekologija (torej okolje) slovsvene folklore — ali, v Gaálovem primeru še širše opredeljeno, pripovedovanje — je mogoč predmet raziskav etnologije. Gaál pravi, da je bil radoveden, ne le, kaj se pripoveduje, ampak kdo (starostne skupine, spol, družinski položaj, poklicna pripadnost), ob kakšni priložnosti, pod kakšnimi zunanjimi okoliščinami in znotrajkupinskimi zadržki.

S klinično metodo raziskovanja v skladu z zastavljenimi cilji nikakor ni dajal prednosti »ljudskemu« pripovedništvu, temveč ga je zanimalo pripovedovanje kot tako. Pri tem je prišel do vrste izredno natančnih dognanj in slovsvena folkloristika je lahko resnično vesela, da ima priložnost pokazati na empirično razpravo, ki tako skrbno obdeluje tisto ravnino njenega predmeta, ki ji pravimo *kontekst*.

Marija Stanonik

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

Aldo Madotto, *La val Resia ed i suoi abitanti*, L'Offset-Mariano del Friuli 1982, 159 strani; Aldo Madotto-Ciakarin, *Pagine di storia Resoconti di Vita Resiana*, I. Volume 1951—1960, Gruppo Folcloristico »Val Resia« 1983, 282 str.; II. Volume 1961—1970, Gruppo Folcloristico »Val Resia« 1984, 261 str.; Aldo Madotto, *Resia paesi e località*, Designgraf Udine 1985, 159 str.; Aldo Madotto, *Vivere fra la Montagne*, Designgraf Udine 1987, 210 str.

Pred menoj je celoten opus lani umrlega rezijanskega publicista Alda Madotta. Zanimiv in privlačen je iz več razlogov: redko kdo namreč v petih letih izda 5 knjig, in to vse z istega področja, zanimiv je motiv, ki je rezijanskega pisca vodil pri njegovih prizadevanjih, svojevrsten je njegov pristop k temu delu, zanimiv je način, kako Madotto to področje obdeluje, nenavadna pa je tudi širina področja, ki Madotta zanima. Še posebno vrednost daje knjigam bogato slikovno gradivo, ki v marsičem dopolnjuje vsebino, daje pa ji tudi nove razsežnosti.

Poglejmo si najprej vsebino ten petih knjig. Madotto v vseh opisuje in komentira ne le dogodke same v »dolini«, temveč si prizadeva tudi prodreti v strukturo odnosov, družbenega zanimanja in socialnih povezav. Iz konkretnih podatkov gradi razmerja, ob njih razmišlja in ob upoštevanju kulturno-zgodovinskih in ekonomsko-socialnih dejavnikov oblikuje snov, o kateri govori.

Za popolnejši pregled nad širino področja, ki ga predstavlja bralcu, si pogledajmo najprej vsebino prve od knjig, njegovo *La val Resia ed i suoi abitanti*, dlje pa se pomudimo ob etnološkem deležu, ki v njej ni zanemarljiv. Glavnim podatkom, opisom značilnosti in navedbi generalij (obravnava krajino, vasi, zaselke, ceste, šole, cerkve, pokopališča itn.), sledi opis socialne strukture v »dolini«. V shemi zgodovinskega razvoja in kronološkega pregleda dogodkov od začetkov (te sledi od leta 625) do danes (1981) posebej poudarja pomen odporniškega gibanja in povezavo domačega odpora s slovenskimi partizani (str. 47—54), potem pa se ustavi še na ekonomsko-socialnih razmerah v Reziji; opiše glavne gospodarske dejavnosti (živinorejo, poljedelstvo, turizem, obrt in trgovino), ne pozabi pa poudariti problema izseljevanja in sezonskega dela, ki tako korenito vpliva (tudi) na demografski položaj v Reziji. Pripovedovanje ves čas dopolnjuje z izbrano fotografsko dokumentacijo, ki daje knjigi in vsemu povedanemu dodatno vrednost.

V petem poglavju (od strani 87 naprej) o kulturi in folklori govori o jeziku in narečju, poudarja njegovo arhaično zasnovo, značilnosti in etnično zaokroženost. Pri tem poudari povezavo jezika z njegovo literarno, glasbeno in plesno sestavino, ki v Reziji sestavljajo značilno izrazno celoto. Tej tudi naravni osmotski zakon o kulturni difuziji ni porušil enotnosti in njene etnične slike. Madotto meni, da je 57 % rezijanskega besednjaka slovenskega izvira, da so toponimi in fitonimi večinoma slovenski in da 95 % družin še danes govori po rezijansko, torej v enem od slovenskih narečij.

Dlje se nato v poglavju o zgodovini raziskovanja v Reziji pomudi ob njenih raziskovalcih in popisovalcih od 1790. leta (Jan Potocki) naprej. Pomemben delež pri tem pripíše Cafu, Vrazu in Sreznjevskemu in poudari prizadevanje in dosežke B. de Courtenaya (1845—1929), člana carske akademije v Petersburgu, ki ga (največ leta 1873) obhodil Rezijo po dolgem in počez. Courtenayeve terenske raziskave so še danes temeljne študije o Reziji in njeni kulturi. Novejše raziskave, predvsem delo M. Matičetovega in P. Merkúja, pa po Madottovem mnenju vedenje o Reziji v marsičem širijo in poglobljajo.

Madotto v tem pregledu ne pozablja tudi (kulturnega) prispevka nekaterih Rezijanov, npr. R. Quaglie, A. Longhina, S. Paletti, R. Chinesaja in drugih, poudari pa funkcijo in vpliv Furlanskega filološkega društva na kulturno življenje v »dolini«.

Posebno poglavje Madotto nameni pripovedovanju, petju in plesu v Režiji. 3000 (do tedaj) katalogiziranih pripovednih enot zajema snov tako rekoč iz vseh področij življenja. Iz vsega zrcali značilna povezava rezijanskega človeka z njegovim okoljem. Zbrano pripoved v marsičem dopolnjujejo zvočni posnetki pesmi in instrumentalnih viž (po njegovem kakih 500 enot; mimogrede, ta številka je po oceni Sekcije za glasbeno narodopisje Inštituta za slovensko narodopisje vsaj še enkrat višja) ter opisi plesa z obvezno instrumentalno spremljavo citire in bunkule. Na strani 96 je fotografija Rezijanke v tradicionalni noši, ob imenih velikih citiravcev pa je tudi slika znamenitega Zabalinkića (fotografija iz leta 1910) ob danes dobro znanih verzih:

»Ko Zabalinkić citira
pa ti mrtve plešajo...«

Madotto poudarja, da v Režiji plešejo le za pusta, ob naboru in na svatbah, ne zapiše pa, da Rezijani zaplešejo ob vseh posebnih prilikah: še za sv. Antona (15. junija), na šmarno mišo in celó ob hišnih praznovanjih (ob godu in za krst). Plesali in citirali so že prvi dan po rušilnem potresu leta 1976... V okviru tega poglavja omenja pomemben delež V. Voduška pri raziskovanju glasbene podobe Režije (str. 100).

Madotto po tem zapiše, da poleg spontanega in zelo živega izročila v »dolini« delujeta tu folklorna skupina »Val Resia« in pevska skupina »Monte Canin«, ki gojita domačo pevsko in plesno izročilo. V šestem poglavju se o spontanem izročilu na široko razpiše. Opiše *šmarno mišo*, za katero se doma zberejo tudi Rezijani, razkropljeni po svetu, če le utegnejo, *pusta* z značilnim šemskim likom babacem in obveznim plesom in citiranjem, *cameraro*, zbiranje darov pred prazniki za cerkvene potrebe, kresne obrede — *fuoche*, prenašanje ognja, in *cidule*, metanje lesenih deščic ob tej priliki na Njivi, *coscritte*, pomembno praznovanje 20-letnih nabornikov, *cerimonie nuziale*, zanimive svatbene šege, in *le puerpere*, očiščevalni obred mlade matere po rojstvu. Ne pozabi omeniti niti pogrebniših šeg, *funeralov*, na Ravanci ter za Rezijane značilno in razširjeno *kramarstvo* in pa romanja in *puardun* na Sveto goro v Gemono in na Brezje.

Na koncu se ustavi še pri verovanju in vraževerju, ki ga tu polnijo štrige (štrije, štrijunave), huda ura, viter, vedovci in drugi. Ob koncu (prve) knjige natrese še vrsto zanimivosti iz svoje »doline«, npr. o štetju in o 20-tiškem sistemu, ki še danes velja v Režiji.

A. Madotto-Ciakarin svojo drugo knjigo *Pagine di storia Resoconti di Vita Resiana* v dveh delih (prvi 1951—1960), drugi 1961—1970) začneja s pregledom najvažnejših dogodkov v posameznem letu, temu pa sledijo opisi dogodkov po mesecih (političnih, kulturnih, športnih komunalnih in drugih) do zapisov najrazličnejših podatkov, torej kronika krajev in človeških usod v Režiji.

Gradivo je spet bogato ilustrirano; med fotografijami jih je veliko (tudi) etnološko zanimivih. Zbirki starejših predpotresnih panoramskih in krajskih posnetkov, posnetkov urbanih površin, starih kmečkih in mestnih stavb so v knjigi avtorji (D. Clemente, A. Madotto in L. Paletti) dodali še vrsto etnoloških fotografij in sodobnih in zgodovinskih posnetkov Rezijanov doma in po svetu, ki celoto še dopolnjujejo.

Na 82. strani prvega dela knjige Madotto opisuje ustanavljanje krajevnih folklorne skupine »Monte Canin« v aprilu 1954. leta. Poudarja, da segajo (po dokumentu iz arhiva Pieve iz leta 1838) začetki folklorne dejavnosti v Režiji 150 let nazaj, saj je »na uspelem nastopu v Vidnu (Udinah) tedaj 12 domačih plesnih parov pred cesarjem in cesarico izvedlo odmeven kulturni program«. V nadaljevanju navaja vrsto nastopov rezijanskih folkloristov po Italiji in zunaj nje. O aktivnosti folklorne skupine piše na več mestih obširno tudi v drugem delu knjige.

Med pomembnejše dogodke v letu 1964 uvrsti Madotto obisk raziskovalcev iz Ljubljane (M. Matičetovega, V. Voduška in U. Kreka) kot nadaljevanje v maju 1963. leta začeti raziskovanj narodopisnega izročila v Režiji.

Obe knjigi sta polni na prvi pogled morda (tudi) nepomembnih podatkov (popis avtomobilov, zapisov o kulturnih dogodkih, npr. o legendarnih Kodkodéki in Dareju

iz Solbice pa vrste domačih kuharskih receptov in jedi: bohača, sope, bojadnek, kuseč, koločice itn.), ki pa obravnavani skupaj zaokrožajo podobo pokrajine, ljudi in življenja v »dolini«. Drugo knjigo konča s »staro rozoansko pravico«, pisano v domačem narečju in prevedeno v italijanščino.

Tej obsežni (dvojni) publikaciji je že v naslednjem letu sledila knjiga *Resia paesi e località*. Poglavlja so tu razdeljena v »že uporabljeni« splošni okvir (na geografski, zgodovinski in demografski del, na podatke, opise in razmišljanja o jeziku in kulturi, imenih in priimkih, cerkvi in pokopališčih, izročilu in noši, šoli in izobrazbi, cestah in komunalni ureditvi, socialnih institucijah, ekonomiji v »dolin«, aktivnosti, potresih in obnovi...).

Sledi obsežnejši pregled po naseljih (Prato — Ràvanca, San Giorgio — Bila, Gniva — Njiwa, Oseacco — Osojane, Stolvizza — Sòlbica, Uccia — Učjà, Lischiazze — Liščaca, Coritis — Korito). V zadnjem, tretjem delu so na kratko opisani še zaselki Gost, Podclanz, Tigo, Ronch, Horigne, Martignilas in Zamlin.

V zadnjem delu *Vivere fra la Montagne* se Madotto spet odloči za že preskušeni model. Prvi del knjige s pogledi na življenje v Reziji v prvi polovici 20. stoletja zapolni s pregledom političnih, ekonomskih in socialnih dejavnikov ki so (so)oblikovali ta čas. Opisu družbenih, demografskih, delovnih razmer sledi kratka analiza izseljevanja iz »doline« in vrsta nasprotij med tradicionalnim in sodobnim v načinu življenja Rezijanov.

Opis (tipične) rezijanske hiše se nadaljuje v poglavje o zdravstvu in ljudski medicini, sledi pa spet popis kulture in šolstva in verovanja. Ponovno poudari mesto in pomen tradicionalne duhovne kulture med Rezijani.

Te ugotovitve so verjetno Madotta vodile tudi naprej: v drugem delu knjige podrobno opiše kres (1963), šagro v Koritu (1970) in najbolj »rezijansko« med značilnostmi v dolini — ples ob citiranju.

Pet knjig Alda Madotta je zapuščina, ki je raziskovanje v Reziji v prihodnje ne bodo mogla zaobiti. Gradiva, ki ga prinašajo, je veliko, moč ga bo obdelovati in analizirati še naprej. Škoda, da je marsikatera stvar ostala nedorečena, morda samo omenjena, včasih premalo dokumentirana. Zbiralcem podatkov in raziskovalcem, vsaj Nerezijanom, bi to lahko v marsičem pomagalo hitreje priti do virov, za vsako resnejšo študijo ali analizo pa je natančna dokumentacija sploh nujno potrebna.

Nedoslednemu in neenotnemu zapisovanju imen in besed ter izrazov, ki se v zapisih rezijanskega dialekta po pravilu pojavljajo, se tudi Madotto ni mogel izogniti. Bil bi že čas, da se (vsaj) za osnovna načela enotnega zapisovanja tega narečja (celó Madotto sam je nekajkrat poudaril, da je t. i. »rezijanščina« le eno od slovenskih narečij!) končno dogovori širši krog strokovnjakov. Poleg lingvistov (jezikoslovcev, primerjalnih jezikoslovcev, zgodovinarjev jezika, dialektologov, etimologov in lingvističnih gramatikov) vsaj še etnologi, etnomuzikologi in umetnostni zgodovinarji, morda pa še kdo.

Iz vsega zapisanega je v Madottovem delu moč razbrati veliko ljubezen do »doline«, da je avtorja pri snovanju in pisanju navdihovala in mu dajala moči. Velik pomen daje rezijanskim posebnostim, njeni arhaičnosti in etnični »čistosti« kulture in izročila. To je Reziji »zaradi izoliranosti in položaja — dolina je namreč vklenjena med visoke gore — do danes ohranilo slovenski karakter«.

Čprav Madotto tako rekoč ves čas obdeluje isto tematiko, večkrat poskuša nek pojav osvetliti iz različnih kotov. Povezuje in utemeljuje ga z različnimi vzroki, slediti skuša njegovim posledicam, tako da ga na koncu le postavi bliže »pravemu« mestu. Zdi se, da je potrebno zato kar vseh pet knjig, torej Madottov celoten opus, obravnavati kot celoto.

S svojim zaokroženim opusom je Aldo Madotto leto dni pred »uradnim« datumom primaknil svoj delež k praznovanju 150-letnice domače folklorne skupine Madottovo delo so zdaj po najboljših močeh Rezijani dolžni nadaljevati. Le tako si bodo zagotovili svoje mesto v prostoru, v katerem živijo.

Igor Cvetko

Mojca Ravnik, *Galjevica*. Način življenja Slovencev v 20. stoletju. Monografija. Partizanska knjiga, Ljubljana 1982, 260 str. + 26 pril.

Z raziskovanjem ljubljanskega predmestnega naselja Galjevica je široko zasnovana akcija Način življenja Slovencev v 20. stoletju dobila monografsko delo, ki ni zanimivo le v vsebinskem, temveč tudi v metodološkem in metodičnem pogledu. Delo hkrati na samosvoj način odpira vprašanje monografij in etnološkega raziskovanja nasploh.

Čeprav temeljna metodološka načela za avtorico niso bila vprašljiva (ne razglablja o tem, koga postaviti v ospredje in zakaj, saj je razvoj etnološke znanosti v zadnjih letih tudi pri nas o tem utrdil izhodišče in ga utemeljil), temveč seže globlje: po temeljiti preučitvi terena namreč ugotovi, da o marsičem ni mogoče delati sklepov, da življenja, polnega nasprotij v človeku in med ljudmi, ni mogoče razumeti drugače kakor v njegovih, problemski zasnovanih.

Raziskava avtorice se je naslanjala na delo skupine etnologov in študentov, ki se je z različnimi oblikami galjeviškega življenja seznanila že leta 1974, in jo nadgradila z uporabo različnih pisnih in ustnih virov. Prav soočenje z informatorji, v katerem je avtorica sodelovala kot nevsiljiva sogovornica, je dalo delu največjo vsebinsko težo, obenem pa tudi v metodološkem pogledu vplivalo na njegov specifični značaj. Avtorica namreč pravi, da so v pripovedih Galjevičanov prevladovalе družbene teme, zato jih je morala v razpravi postaviti v ospredje, pred druge pojave v etnološki sistematiki. S tem se ji je izoblikovala najustreznejša oblika monografije: ta se loteva samo tistih potez v življenju naselja, ki nanj v kulturnem pogledu najbolj vplivajo.

Temu stališču sledi tudi razvrstitev posamičnih poglavij: v izhodišče je avtorica postavila oris stanovanjskih razmer v Ljubljani oziroma nastanka in razvoj Galjevice, vendar se ni ustavila pri zunanjih znakih »kulture bede«, temveč opozarja na raznovrstnost življenja tudi v takšnih okoliščinah; to pestrost more prestreči le pogled v družbeno strukturo.

Tako zadene na družinske skupnosti in sorodstvene skupine. Z analitičnim pristopom v teh skupnostih prepozna izhodiščne socialne značilnosti, ki so določale način družinskega in siceršnjega življenja prebivalcev in družbena razmerja; nizka izobrazbena raven, skromne materialne razmere in raznovrstno sestavljene družbene skupnosti. Pri tem poudari problem družine kot metodološki problem: družina je spremenljiva socialna oblika, ki jo lahko obravnavamo le v okviru konkretnega socialno-kulturnega okolja. Čeprav je prav zaradi njene spremenljivosti in odvisnosti od strukture celote težko govoriti o družini, se ji vendarle avtorica posveča v največji meri: družina namreč v celoti odseva bistvo socialnega sistema.

Skozi pogled na družinsko življenje so osvetljeni nekateri, za to življenje najzgovornejši problemi materialnega, socialnega in duhovnega življenja, ponazorjeni z izborom zgovornih izjav informatorjev. Avtorica ne išče »resnice« v medsebojnih razmerjih, temveč prikazuje razmere, ki — skladne ali nasprotujoče si — oblikujejo odnose. Podobno spregovori o Galjevici po drugi svetovni vojni, le da ji bližina obravnavanih tém daje nove možnosti in postavlja nove pasti.

Svoje védenje o naselju je avtorica strnila v več spoznanj, pri katerih so v ospredju spoznanje o dveh življenjskih načinih, podcenjujoč odnos okolja do Galjevice, usihanje avtonomnega značaja naselja in razpad njegove intenzivne notranje povezanosti. Nekje v ozadju tega dogajanja, v delu samem pa bolj med vrsticami, čeprav tudi v eksplicitni obliki, je čutiti zelo človeški motiv — prilaščanje materialnih dobrin in moralnih vrlin. Ob tem je avtoričina zavest o strokovni »nevsevednosti« raziskovalca, ki marsikaj ponuja raje v razmislek kot v sodbo, toliko bolj pozitivna, delo pa vredno pozornosti ne le s strokovnega, temveč tudi s širšega zornega kota.

Marjanca Klobčar

Slavko Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme 1*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1983, 136 str. Summary (Knjižnica Glasnika SED, 11)

Profesor, ki iz leta v leto spreminja snov, potek in optiko svojih predavanj, si že ne glede na kakovostno raven svojih izvajanj zasluži sprotno tiske izgovorjenega; tako redka kasta so danes iskalci, tako čudna je (vsaj pri nas) moda zvestobe predirnosti, tako preživeli so že subjekti invencije. Z nekaj besedami, prišli smo do stopnje, ko je treba zvezek Kremenškove vrste kar na ravni forme razglasiti za izjemnega. Toda dovolj morfologije predavanj!

Slavko Kremenšek si je za prvo predavanje med tremi, kar jih prinaša prvi zvezek tematike, ki ga je tako vznemirjala, da ji je namenil razsežnosti razgledov in dilem, izbral ostrokotni trikotnik. Razmerje med etnologijo, zgodovinopisjem in socialno delitvev dela. Dovolimo si opombo po branju: kdo ve, morda pa so težave in nastavljanja zank šele pogoj za znanstveno delo, saj obstaja neki svet okrog Jugoslavije, svet, ki pozna poleg tegob omenjene (ne le tu, tudi v knjigi) vrste tudi teoretske spore med vedami, ki jih opredeljuje obravnavani »bermudski trikotnik« v humanistiki/družboslovju!? Zgodba o zgodovinarju, ki ponižuje etnologijo na stopnjo pomožne vede, je seveda dovolj vsakdanja praktilna znanstvenega načina življenja, predvsem pa — zastavljena, kakor je — etnologu ne da dihati zato, ker si jo je omislil kot »mejno travmo znanosti«. Težko je pričakovati, da bi slovensko zgodovinopisje začelo polagati račune, ker je Linhart vedel za etnološke prijeme podjetja totalne preučitve, ono samo pa ne ve. Zgodovinopisje, kakršno koli že, se predvsem zaveda, kako in kaj je z minevanjem časa, torej v svojem blišču/bedi prodira naprej. Kadar se pokaže, in to je v Kremenškovi knjižici dovolj jasno, da je sfera delitev na politično-vojaško-dinastično zgodovinopisje »elitniškega« tipa in na kmetiško-terensko-dialektoško zgodovinopisje »etnološkega« tipa nevzdržna, je zanimivo, da je govor o krivici znotraj Znanosti; nikoli kaka speljava ne pripravi študirajočega bralca do prepričanja o tem, kako je morda navsezadnje objekt raziskave tisti, ki bi mu kazalo pripisovati krivdo (ta je nesporno krivda, sprodcirana tako na eni kakor na drugi strani, nikakor pa ne v smislu in logiki ene strani versus drugi!). Pri tem se je treba le spomniti Grosrichardovega zamaha nad *nouvelle histoire*: ko se je najbolj razpravljalo o pritegnitvi/razrešitvi funkcije ideološkosti kot priveska, ki ga zgodovina vleče s seboj kot tovor, pod katerim se izkrivlja, je Grosrichard razkril prijem, ki koncipira fantazmo, kot jo spričo »takšne« izkrivljene zgodovine doživljamo še danes, in pokazal, »kje korenini«.

S sociologijo zaenkrat ni težav personalno-metodične vrste, a obstaja bojazen, da to utegne biti spričo nepoznavanja temeljnega razkola v slovenski sociologiji zadnjih petnajst let, koncepcije dveh šol, celo ožje: dveh sociologij kulture. Slavku Kremenšku na tem mestu gotovo ne gre zameriti, da teoretskih in političnih usmeritev, ki izhajajo iz tega položaja, ne umešča v polje bistvenega za nadaljnjo gradnjo razmerij s sorodnimi vedami, saj celo številni zunanji predavatelji pri socioloških predmetih na Filozofski fakulteti ne vedo, kakšna in katera sociologija se tam poučuje in govorijo o neki »empirični sociologiji«, nagovarjajo študente kot »nosilce nekih pozitivno-anketno-javnomenjskih raziskav«. Skratka: nepoznavanje na eni (etnološki) strani in gradnja samostojne antropološke episteme na drugi (sociološki). Ko iz tega položaja zaslišimo glas, češ da sociologija kulture požira mlade etnologue, ga v tem in takšnem razkoraku »koristnih« in »alternativnih« znanj razumemo.

Sociologija zaenkrat ni težav personalno-metodične vrste, a obstaja bojazen, da to utegne biti spričo nepoznavanja temeljnega razkola v slovenski sociologiji zadnjih petnajst let, koncepcije dveh šol, celo ožje: dveh sociologij kulture. Slavku Kremenšku na tem mestu gotovo ne gre zameriti, da teoretskih in političnih usmeritev, ki izhajajo iz tega položaja, ne umešča v polje bistvenega za nadaljnjo gradnjo razmerij s sorodnimi vedami, saj celo številni zunanji predavatelji pri socioloških predmetih na Filozofski fakulteti ne vedo, kakšna in katera sociologija se tam poučuje in govorijo o neki »empirični sociologiji«, nagovarjajo študente kot »nosilce nekih pozitivno-anketno-javnomenjskih raziskav«. Skratka: nepoznavanje na eni (etnološki) strani in gradnja samostojne antropološke episteme na drugi (sociološki). Ko iz tega položaja zaslišimo glas, češ da sociologija kulture požira mlade etnologue, ga v tem in takšnem razkoraku »koristnih« in »alternativnih« znanj razumemo.

Obdelava življenjske in strokovne poti dveh sodobnikov, Matije Murka in Antuna Radića, je podoba dveh znanstvenih koncepcij, različnih natur podobnega izvira, časa in izobrazbe. Kremenšek poudarja, da so vzroki za tolikšen razkorak med akademskim Murkom, ki zanj s to oznako kajpak še zdaleč ni rečeno, da ni imel daljno-

sežnih vplivov na razvoj slovenske etnologije, in vsakdanjemu življenju približanemu Radiću, ki je bil pripravljen v dobro politične advokature celo žrtvovati nosilcem njemu ljubega življenjskega stila znanstveno pot, oboje gotovo v različnih strukturah slovenske in hrvaške družbe njenega časa: Murko je bil spoštovan, tako rekoč ne da bi se kakor koli opredeljeval, Radić je bil ves čas »tribunaški«, a je bil zavržen. Tekst o pasteh in skritih močeh akademizma in o tem, kako dvorezna je povezanost s subjektom, zlitje s terenom...

Tretja tema predavanj *O ljudstvu in ljudski kulturi* je terminološki dolg nezjasnosti, kakor se vpisuje v venomer konfliktno razpravo. Slavko Kremenšek se tu zaveda težav določevanja ali definicije, zato rajši kakor da bi nasilno določeval meje, povzame najplodnejše med razpravami, kar jih je bilo v zadnjem času o tej snovi. Kritično razgradi tezo, po kateri naj bi bilo *ljudstvo* (pa tudi *ljudska kultura*) konstitutivni element fevdalne družbe, kasneje pa kvečjemu dezintegrativni preostanek. Današnji kulturni fenomeni naj bi bili stlačeni v termin *masovna kultura*, ki pa seveda najde marsikatero *stičišče* (kolikor gre pri *masi* za ljudstvo, za maso ljudi) s številnimi novimi razumevanji današnje *ljudske kulture*.

Knjiga, pri kateri je potrebno poudariti vsaj še to, da njene nastavke sprejemamo z velikim veseljem, saj njen avtor pušča probleme dovolj odprte za nadaljnje razprave na obravnavane in bližnje teme. Že to je — naj se vrnemo k optiki z začetka našega poročila — ne glede na izpeljave in vsebino za današnje čase hvalevredna poteza.

Miha Zadnikar

Dolenjski zbornik 1985, ur. Jovo Grobovšek. Novo mesto, DIC, TOZD Dolenjski list Novo mesto, 1985, 370 str. ilustr., priloga 1.

Po večletnih pripravah je v Novem mestu leta 1985 izšel Dolenjski zbornik, ki mu je uredniški odbor dal podnaslov Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave. Dolenjska in Bela krajina sta pokrajini, ki sta neizčrpno torišče za številne raziskave. Zal so te redke, pa še tiste, ki so opravljene, so po navadi objavljene v strogo znanstvenih tiskih in zato manj dostopne. Zato se je uredniški odbor Dolenjskega zbornika odločil, da bo to premostil in omogočil objavljanje člankov, ki zajemajo gradivo z Dolenjskega, Bele krajine in Posavja. Za predhodnike zbornika so šteli dela, ki so izhajala občasno: Dolenjska metropola Novo mesto (1930), Dolenjska (1938), Dolenjski zbornik (1961), Dolenjska zemlja in ljudje (1962), Novo mesto 1365—1965 (1969), Dolenjska in Bela krajina (1984).

V Dolenjskem zborniku iz leta 1985, ki je posvečen Janku Jarcu, je objavljena vrsta prispevkov iz arheološkega, umetnostnozgodovinskega, literarnega, zgodovinskega in etnološkega področja. Nekaj več besed o prispevkih, ki obravnavajo snov iz etnološke vede.

Gorazd Makarovič objavlja prispevek O zgodnjerednjevski prehrani alpskih Slovencev, v katerem niza podatke (pa tudi hipoteze) o jedilih iz kulturnih rastlin in živinorejskega izvora, o tistih iz nabranih divjih rastlin in sadežev ter iz ulovljenih živali, o začimbah, ki so pripomogle, da je jed slajše teknila, in o pijačah. Esej, kot ga je označil sam avtor, odpira zanimive možnosti in predstavlja nove, žal premalo znane podatke o prehrabnih navadah naših prednikov. Prispevek se veže na pisane vire in tudi na izsledke arheologov, ki so smiselno oblikovali v celoto. Način dela, ki je pri etnologih večkrat potisnjen ob stran.

Marija Makarovič predstavlja izveček iz narodopisne monografije o Predgradu in Predgrajcih, ki je leta 1985 izšla v zajetni knjižni obliki. V prispevku Gibanje prebivalstva v Predgradu je s tabelami predstavljeno upadanje števila prebivalcev, število smrti in povprečna starost umrlih ter število sklenjenih zakonskih zvez in starost novoporočencev od 16. stol., ko so na voljo prve matične knjige, do naših dni.

Marinka Dražumerič obravnava izseljevanje iz Bele krajine, iz Adlešičev in okolice, od njegovih začetkov ob koncu 19. stoletja do leta 1941. Podatke črpa iz Kronicke župnije Adlešiči, ki jo je pisal Ivan Šašel, v letih 1885—1921 župnik v Adlešičih.

Bera prispevkov, objavljenih v Dolenjskem zborniku, je pisana, a kljub različnim področjem, ki so predmet posamičnih raziskav, ostaja na visoki ravni in presega večino občinskih zbornikov. Želimo le, da mu ne bo zmanjkalo začetne vneme in da bo ohranil, pa tudi še dvignil raven objavljenih člankov.

Marinka Dražumerič

Celjski zbornik 1985, Celje, Kulturna skupnost občine 1985, 399 str. il. — *Celjski zbornik 1986*, Celje, Kulturna skupnost občine Celje 1986, 404 str., il. — *Celjski zbornik 1987*, Celje, Kulturna skupnost občine Celje 1987, 364 str., il.

Celjski zbornik izhaja že več kot 30 let in povod za izid prve številke 1951. leta je bila 500-letnica Celja. Od takrat do leta 1987 je izšlo 22 zvezkov (žal ima posamezni zbornik navedeno le leto izida, letnika pa ne).

Celjski zbornik (v nadaljevanju CeZb) že od vsega začetka objavlja članke s področja izobraževanja, zdravstva, ekonomije, geografije, geologije, urbanizma, zgodovine (zlasti je zastopano obdobje NOB), etnologije, arheologije, telesne kulture, ljubiteljske kulture, gledališke dejavnosti, muzeologije, konservatorstva ipd.

V predstavljanju posameznih zbornikov, omejili smo se na leta 1985, 1986 in 1987, sledimo urednikovi razporeditvi člankov. Zaradi heterogene vsebine se bomo bolj pomudili pri tistih prispevkih, kjer je obravnavana tema zanimiva za etnologijo.

Celjski zbornik 1985

Prvih 64 strani CeZb za leto 1985 obsegajo različni prispevki celjskih zgodovinarjev, ki med drugim obravnavajo politične dogodke pred drugo svetovno vojno (Ivan Grobelnik, Zlet Svobod pred petdesetimi leti), sočasno društveno življenje (Aleksander Videčnik, Boj za slovensko gasilstvo v Celju [1918—1936]), pa tudi politične dogodke po osvoboditvi (Milko Mikola, Razvoj oblasti na območju Celja v obdobju 1945—1954) in problematiko šolstva v mestu (Milko Mikola in Ivanka Zajc-Cizelj).

Med obsežne prispevke sodi razprava prof. Milana Natka Zemljiško posestna struktura in prebivalstvo v celjski regiji. V izvlečku na začetku članka je zajeto bistvo razprave, zato naj ga navedem v celoti: »V prvem delu sestavka je prikazana zemljiško-posestna struktura po občinah celjske regije v letu 1981. Osvetljeni so zemljiško-posestni odnosi, ki prikazujejo razmerje med zasebnimi kmetijskimi zemljišči in površinami, ki so v posesti družbenega sektorja kmetijstva in gozdarstva. Izračunana je povprečna velikost zasebne zemljiške posesti in orisane so osnovne velikostne skupine zemljiških posestnikov ter predstavljeni glavni tipi zemljiško-posestne strukture. V drugem delu sestavka je prikazano prebivalstvo z ozirom na velikost zemljiške posesti in njegova zaposlitvena usmerjenost. Prikazano je število ljudi na kmečkih gospodarstvih in še posebej sta osvetljena število in spolna sestava ljudi v gospodinjstvih, ki obdelujejo zemljo.« Sestavek je ilustriran z zgovornimi tabelami, ki so redne spremljevalke razprav prof. Natka.

S spomeniškovarstvenega in tudi etnološkega zornega kota je zanimiv naslednji sestavek, ki ga je spisal celjski geograf dr. Anton Sore in ima naslov Stare strešne kritine v savinjsko-sotelski pokrajini. Avtor se je lotil raziskave različnih vrst kritin od najstarejših (slama, les, škrlil) do nekoliko mlajših (žgana glina: bobrovec, opečni zareznik; cementna kritina). Ob koncu sestavka avtor navaja širok izbor literature različnih strok (geografija, zgodovina, etnologija, geologija).

Povsem »etnološki« je sestavek etnologa Vladimírja Šlibarja z naslovom Prispevek k proučevanju hramov in zidanic v okolici Sladke gore in Dolge gore. Ker gre samo za »prispevek« (mar k doslej že poznanemu?), avtor v sestavku povsem faktoografsko posreduje izsledke svojega terenskega dela na obravnavanem območju.

Arheologinja Darja Pirkmajer v članku Rimska cesta Emona—Celeja skuša osvetliti potek rimske ceste in odpira vprašanje v zvezi z različnimi možnimi trasami omenjene ceste. Avtorica pravi, da bodo za nadaljnje raziskovanje potrebna arheološka izkopavanja na več mestih obravnavane trase. Kljub temu da gre za povsem arheološko temo, dobi etnolog, ki se npr. ukvarja s komunikacijami (tovorništvo, prenašanje pošte, ladjarstvo), v sestavku več izhodiščnih podatkov.

Zelo obsežen je prispevek umetnostnega zgodovinarja dr. Ivana Stoparja Pregled grajskih stavb na Slovenskem Štajerskem, ki je nadaljevanje predstavitve gradov iz CeZb 1984. Avtor zgoščeno predstavi glavne podatke o fevdalnih postojankah. Podobno nalogo, vendar v mnogo bolj razširjeni obliki (zgodovinski podatki, opisi, literatura), si je avtor postavil že v samostojni publikaciji Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem Štajerskem (Ljubljana 1982, izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani).

V zborniku za leto 1985 je objavljenih še nekaj umetnostnozgodovinskih prispevkov, ki obravnavajo mestni špital Sv. Elizabete (Blaženka First), srednjeveško keramiko (Milena Moškon) in orožje (Tatjana Badovinac). Janez Cirn se je posvetil pismom, ki jih je Kočevar pisal Vošnjaku, Vlado Novak je z nekaj novejšimi podatki osvetlil življenjsko pot in dejavnost pesnika Antona Aškerca. Antonija Fras je pripravila obsežno (41 strani) bibliografijo celjskega literata Frana Roša. Sledijo trije prispevki o likovni dejavnosti v Celju (M. Moškon, A. Domjan, D. Medved) in članka Egon Kuneja o celjskem oktetu in o Koncertni poslovalnici v Celju. Zadnji je prispevek Jožice Dolenšek Raziskovalna dejavnost celjske mladine v l. 1984. Krajši povzetki najuspešnejših nalog so podani v nadaljevanju poročila. S področja družboslovja sta zanimivi zlasti dve: Domače jedi ob žetvi, pripravil Etnografski krožek Srednje šole za gostinstvo in turizem Celje, in Slovensko pokopališče na Golovcu, pripravili dijaki Srednje tehniške šole Celje.

Celjski zbornik 1986

Leta 1986 je minilo 40 let, odkar je bila v Celju ustanovljena Študijska knjižnica. Ob tej priložnosti so njeni strokovni delavci pripravili več odmevnih kulturnih prireditev (razstave, predavanja), s šestimi uvodnimi članki pa so v CeZb 1986 predstavili vlogo in pomen knjižnice v povojnem času in tudi bibliografijo knjižničnih delavcev.

Uvodni skupini člankov sledi več zanimivih prispevkov, med katerimi je potrebno posebej omeniti razpravo prof. Milana Natka Izraba vodnega pogona v porečju Voglajne. Hidrogeografsko področje je pogost predmet obravnave tega uglednega slovenskega geografa in članke na to témo je doslej objavil že v CeZb (1967) in Geografskem zborniku (GZ 18 [1978], GZ 22 [1982]). V omenjenem prispevku je avtor strokovno poglobljeno, slogovno izdelano berljivo predstavil problematiko vodnega omrežja. Najprej se je lotil imen posamičnih vodotokov, nato pa je spregovoril o razširjenosti obratov na vodni pogon. S topografsko natančnostjo je obravnaval 262 obratov na vodni pogon (mline, žage, hišne vodne elektrarne) in njihovo usodo propadanja, danes obratujejo le še štirje. Avtor se sprašuje, kaj je vzrok za tolikšno gostoto obratov in njihovo nezadržno redčenje po drugi svetovni vojni. Za prvo vidi razloge v geografskih značilnostih ozemlja, za druge pa v poklicnem prestrukturiranju prebivalstva in v mnogih strukturalno-proizvodnih spremembah v kmetijstvu. Obsežen del razprave nameni razširjenosti mlinov, žag in raznih drugih obratov na vodni pogon, v zadnjem delu pa spregovori o treh odločujočih obdobjih propadanja obravnavanih objektov. V sklepnem delu nameni nekaj odstavkov brezčutnosti in odtujenosti današnjega človeka od narave in okolja. Pravi, da je zginila nekdanja značilna razpršena poseljenost okrog voda s stavbami, ki so bile redko naseljene. Nadomestile so jih stalno naseljene stavbe z enolično podobo, recimo jim kar »instant« arhitektura, ki je nastajala po načelih brezdušne enakosti in solidarnosti (pripomba ocenjevalca).

Geograf dr. Anton Sore je tokrat pripravil članek z naslovom Nekateri dejavniki v gostinstvu celjske občine. Ob vrsti statističnih podatkov je postregel z nekaj etnološko obarvanimi odstavki, zlasti ko govori o podobi gostinskih stavb v preteklosti, o življenju v gostilnah, pa tudi v prilagajanju gostilničarjev sodobnemu načinu življenja.

Svežen zgodovinsko naravnanih prispevkov predstavlja pet razprav spod peres mlajših celjskih zgodovinarjev (Milko Mikola, Rolanda Fugger-Germadnik, Andreja Rihter in Hedvika Verhovšek), ki se ukvarjajo z zgodovino NOB in sploh z zgodovino novejši dobe. Tem sestavkom sledi prispevek Branke Prime Zgodovinska analiza odprtih površin (dvorišč in vrtov) v Celju, ki ga je pripravila v sodelovanju z Alenko Kolšek. Sestavek je bil prispevek Zavoda za spomeniško varstvo Celje

k raziskovalni nalogi Prenova funkcij notranjih dvorišč in vrtov mestnih jeder (Razvojni center Celje, nosilec naloge A. Polutnik).

Zgodovinsko obarvani so tudi naslednji članki. Janeza Cvirna je zanimalo Celjsko gimnazijsko vprašanje. Pisec je predstavil težave ob uvajanju slovenskih vzporednic na gimnazijo v »nemškem mestu« Celje ob koncu 19. stoletja. Za področje urbane etnologije so lahko med drugimi zanimivimi tudi članki Ivanke Zajc-Cizelj Prva glasbena šola v Celju, članek Gustava Grobelnika Pripis h kroniki celjskega pevskega društva in članek istega avtorja Ljudski oder s podnaslovom Poglavlje v kroniki gledaliških amaterjev v Celju.

Celjski zbornik 1987

Bolj »etnološko« je obarvan CeZb za leto 1987. V njem sta najprej objavljena prispevka geografov Milana Natka in Antona Sovreta, nato se etnolog Vladimir Šlibar poglubi v problematiko kašč. Sledijo prispevki o ekonomiji (zadnja leta se v Celju veliko govori in piše o »prestrukturiranju gospodarstva«), proti zadnjim stranem zbornika pa sledi zajeten šop člankov s področja humanističnih ved. Oglejmo si nekaj najzanimivejših prispevkov po vrsti, kot jih je v zbornik uvrstil urednik.

U uvodnem članku prof. Milana Natka Velikost kmečkih gospodarstev v celjski regiji leta 1981 se seznanimo s povprečno velikostjo zemljiške posesti po krajevnih skupnostih. Osvetljeno je razmerje med številom gospodinjestev in gospodinjstvi s kmečkimi gospodarstvi. Podana je njihova razmejitev po mestnih in drugih naseljih. Avtor ugotavlja, da so v zemljiško-posestnih sestavih najneposredneje zarisana prenekatera obdobja, ki so pomembno vplivala na preoblikovanje našega podeželja. V zemljiški posesti so se ohranjale mnoge osnovne značilnosti in poteze preteklih obdobj. Danes je struktura zemljiške posesti na območju celjske regije silno raznovrstna, in ena temeljnih ugotovitev (ki veljajo tudi za druga območja) je ta, da je posest najbolj razdrobljena v mestih, širi pa se iz središčnih krajev v nekakšnih kolobarjih. Pomemben dejavnik pri velikosti zemljiške posesti je geografska značilnost območja in avtor ob tem ugotavlja, da se zemljiška posest zmanjšuje od Savinjskih Alp proti vzhodnemu, subpanonskemu območju celjske regije. Zanimivo je tudi poglavje o vplivu deagrarnizacije na povprečno velikost kmečkih gospodarstev. V ta namen je avtor v zgovorni tabeli izračunal korelacijski koeficient (r) in determinacijski koeficient korelacije (r^2). Za večino občin ob tem velja sorazmerno tesna povezanost med velikostjo posestev in deležem kmečkega prebivalstva. Med drugim je avtor ugotovil, da z velikostjo kmečkih gospodarstev zelo narašča delež kmečkega prebivalstva. Zanimiva je tudi njegova ugotovitev, da razdrobljena posest ne bo mogla bistveno več kakor doslej prispevati k povečanju kmetijske proizvodnje. Takšna, kakršna je, ostaja naš pomemben dejavnik in vzdrževalec kulturne pokrajine. To zelo zanimivo témo je možno nadgraditi z etnološko raziskavo, vsekakor pa sega razprava prof. Natka na področje, ki je blizu ohranjanju naše kulturne dediščine. Razporeditev stavbne dediščine (doslej evidentirana dediščina in delež predstavljene dediščine) po sestavi zemljiške posesti bi nam lahko postregla z vrsto zanimivih podatkov, ki bi bili primerna podlaga za realnejše prostorsko načrtovanje v zvezi z ohranjanjem naše kulturne dediščine.

Drugi, po naši sodbi zelo zanimiv članek Prebivalstvo Obsotelja po narodni pripadnosti je pripravil dr. Anton Sore. Avtor s statistično metodo in ob konkretnih primerih analizira nacionalno sestavo prebivalstva ob obeh bregovih Sotle. Statistično je raziskal tudi selitve z enega na drugi breg in pri tem ugotavljal razloge za te procese. Glede na to, da se s podobnimi témi ali ukvarjajo tudi etnologi, lahko članek označimo kot pomemben prispevek k obravnavanju takšnih in podobnih območij zlasti še zato, ker si je avtor nalogo zastavil z geografskega zornega kota.

Vladimir Šlibar nas v sestavku Kašče na južnem Pohorju popelje na področje »prezrtih in neobdelanih kašč«, ki so našle svoje domovanje v nedrjih osrednjih gospodarskih poslopij-hlevov. Zapis je sicer vreden pozornosti, toda manjka poglobljena študija same tipologije takšnih prostorov in njihova odvisnost z drugimi deli poslopja, njihov pomen v vsakdanjem načinu življenja, npr. kje je bil shranjen ključ od kašč (npr. pravica gospodarja, gospodinje, otrok, služinčadi), razvrstitev domačij po družbeni lestvici (kako pohorski veleposestnik, kako mali ali srednji kmet), kdo je gradil gospodarska poslopja in s tem tudi kašče, zlasti pa manjka primerjava s

takšnimi in podobnimi sestavinami stavbarstva v drugih območjih (osrednja Slovenija).

Že vrsto let buri Celjane usoda dveh (po mnenju nekaterih) najpomembnejših zgodovinskih lokalitet v mestu oziroma v njegovi bližnji okolici. To sta Stari celjski grad in Slovensko pokopališče. O prvem sta Dušan Kramberger in dr. Ivan Stopar pripravila Program sanacije in prezentacije gradu Celje. Poglobljeno študijo sta ponazorila z vrsto projektov od razvojnih stopenj do predvidene končne podobe gradu. O drugem pa je Alenka Kolšek, v članku Predlog za preureditev Slovenskega pokopališča na Golovcu spregovorila o nadaljnjem urejanju in predlogih za končno predstavitev tega pomembnega zgodovinskega spomenika, kjer počiva več pomembnih Slovencev (npr. Štefan Kočever, Vatroslav Oblak).

V tem CeZb se je s prispevkoma oglasil tudi starosta slovenskih zgodovinarjev, prof. Janko Orožen. V prvem članku govori o zgodovinski poti Gornjega Grada, v drugem o Rogaški Slatini in njenem boju za narodne pravice. Med drugim naj omenimo tudi to, da je publicistično delo prof. Orožna zelo obsežno, saj objavlja že več kot šestdeset let (r. 1891), pri tem pa lahko v njegovih samostojnih publikacijah (npr. Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola, Trbovlje 1958; Zgodovina Celja in okolice I., 1971, II., 1974, III., 1981) in številnih člankih v zbornikih in strokovnih revijah etnologi najdejo vrsto dragocenih podatkov (npr. Gradovi in graščine v narodnem izročilu I. Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi, Celje 1936).

Med več krajšimi prispevki celjskih zgodovinarjev naj omenimo prispevek Milka Mikole Nacistične zaplembe zemljiških posesti na območju celjskega okraja. Avtor posreduje vrsto zanimivih podatkov o zaplembah imovine.

Med članki, ki pritegnejo etnologovo pozornost, je prispevek Hedvike Verhovšek »Lastni dom« registrovana delavska stavbena zadruga z omejeno zavezo v Celju 1900—1933. Gre za članek, zanimiv za preučevanja načina življenja delavcev, saj govori o stavbni zadruzi, »ki bi naj pomagala delavskemu sloju do lastnega doma«.

Zanimiv je tudi prispevek Andreje Rihter s področja novejšje zgodovine, v katerem piše o »fizikulturi« v Celju v letih 1945 do 1950. Za to obdobje je bila značilna množičnost in še vedno živa tradicija dejavnosti predvojnih telovadnih društev (Sokol, Orel). Zlasti množičnost je prispevala k temu, da je imel šport vedno pomembno vlogo v življenju mesta.

Na zadnjih straneh zbornika pritegne bralčevo pozornost poročilo mag. Jožice Dolensek Mladi za napredek Celja, kjer avtorica osvetli raziskovalno dejavnost med osnovnošolci in srednješolci, v nadaljevanju pa navaja seznam 62 nalog, med katerimi jih je petina popolnoma etnološke vsebine (npr. nekaj naslovov: Ohcet je bila..., Jelovska kmetija, Kako smo živeli, Zganjekuha, Kako smo živeli — kmečke poljske opekarne).

Vito Hazler

Aleksander Videčnik, *Kmečko delavstvo v Gornji Savinjski dolini med prvo in drugo svetovno vojno*, Mozirje: Občinski sindikalni svet, 1986, 56 str.

Doslej je bilo le malo objavljenega o kmečkem delavstvu, kakor Aleksander Videčnik imenuje kmečke posle in druge, tudi priložnostne kmečke delavce. Zato je njegovo delce toliko večja pridobitev.

Knjižica je sestavljena iz dveh delov — iz razprave in pričevanj. V prvem se je pisec najprej ozrl na čas pred obravnavanim obdobjem (pri čemer so mu povzročale težave neustrezne statistike), obdelal je izrazje (ki ni povsod po Sloveniji enako, kakor ugotavlja) in zasluzke ter pravni položaj kmečkega delavstva. V drugem delu je objavljenih petindvajset pričevanj nekdanjih kmečkih delavcev. Ker so pričevalci vsi po vrsti že v visoki starosti (najmlajši od njih je bil v letu izida knjige star 67 let, najstarejši pa 84), je bil res skrajni čas, da se njihove izkušnje zapišejo.

Pisec se je zelo potrudil, lahko pa bi bila knjižica še boljša. Upošteval bi lahko (vsaj primerjalno) razpravo Marije Makarovič o načinu življenja kmečkih poslov na Slovenskem, objavljeno v knjigi Pogledi na etnologijo, in ustrezna mesta v delu Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog (predvsem

v njenem drugem zvezku). Tudi opombe bi morale biti sestavljene skrbneje (kratico ČZN je treba pred dodatkom Kosov zbornik spremeniti v ZČ, tj. Zgodovinski časopis). Zaželen bi bil tudi podpis k sliki na naslovni strani. Pričevanja so zapisana največkrat v tretji osebi, včasih pa nenadoma kak njihov del tudi v prvi, kar moti; premi govor bi moral vedno stati med narekovajema. Bogato pa je narečno besedje, ki izhaja iz kmečkega življenja in je raztreseno po vsej knjižici; lahko je dobra podlaga za tistega, ki bo raziskoval in zbiral naprej.

Bralec si želi še enega pogleda, namreč na čas po drugi svetovni vojni; izčrpneje bi lahko bil zajet vsaj v pričevanjih. Predvsem pri pridobivanju pokojninske pravice so se v novi Jugoslaviji dogajale tragedije, saj je birokracija odsluženim kmečkim delavcem nemalokrat hladno očitala, da npr. kot otroci pač še niso mogli pomagati na kmetiji, temveč so bili kvečjemu v breme. (Na neurejene razmere in celo na skrajno izkoriščanje v drugi polovici dvajsetega stoletja pisec na str. 3 le namiguje, če ne gre celo za pomoto.)

Izjave v drugem delu so opremljene le z začetnicami imen in priimkov, krajem bivanja in starostjo pričevalcev, saj so si mnogi »želeli zagotovila, da v zapisu ne bodo omenjeni z imeni, pa ne zato, ker niso govorili resnice, pač pa zato, ker nočejo očitkov od ljudi, ki bi se čutili kakorkoli prizadete« (str. 29). V uvodu pisec tudi ugotavlja, da je bil »življenjski cilj teh ljudi... le preživetje« (str. 4), torej da so bile družbene razmere med svetovnima vojnama pošastne. Raziskava gotovo ni le razgaljanje družbe obravnavanega časa, temveč je tudi ostra kritika, čeprav je pisec noče (kot piše na str. 54). Marsikatera kmetija je bila trdna le zaradi nečloveškega izkoriščanja kmečkih delavcev, podobnega tistemu iz časov pred zemljiško odvezo, ko je prihajalo do kmečkih uporov.

Aleksander Videčnik (rojen leta 1920 v Gornjem Gradu) iz Mozirja je kot upokojeni direktor celjske mestne hranilnice deset let (do lanskega leta) urejal Savinjske novice, glasilo občine Mozirje. Ob tem je osnoval arhivsko zbirko pri kulturni skupnosti občine Mozirje in raziskoval zgodovino Zgornje Savinjske doline, o čemer je pisal v Savinjskih novicah in v nekaj knjižicah, katerih naslovi so tu navedeni, da bodo vsaj v razvidu, saj zaradi nesrediščnih založnikov le s težavo najdejo pot v Ljubljano; za etnologa bi bili poleg tu prikazane še posebej zanimivi zadnji dve: *Delavsko gibanje v Gornji Savinjski dolini* (Mozirje: Občinski sindikalni svet, 1983, 126 str.), *Delavska enotnost v Gornji Savinjski dolini 1944* (Mozirje: Občinski sindikalni svet, 1984, 16 str.), *O gozdnih delavcih Luč med obema vojnama* (Mozirje: Občinski sindikalni svet, 1985, 32 str.) in *Podobe iz preteklosti Mozirja* (Mozirje: Občinska kulturna skupnost, 1985, 120 str.).

Peter Weiss

Anton von Mailly, *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie pubblicate con la collaborazione di Johannes Bolte*. Edizione critica a cura di Milko Matičetov. Il Biancospino, Collana di testi e studi etnografici II, Editrice Goriziana, Gorizia 1986, 256 str.

Prvo izdanje Maillyeve knjige izišlo je god. 1922. na njemačkom jeziku s naslovom *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen* (Predaje iz Furlanije i Julijskih Alpa). To je zbirka usmenih predaja, preuzetih iz pisanih i usmenih izvora s področja gdje se sastaju, kako kaže priređivač ovoga talijanskog izdanja M. Matičetov, »četiri glavne etničko-jezične komponente«: slovenska, hrvatska, talijanska i furlanska. Pripadnost pojedinih zapisa predaja ovome ili onom narodu bila je u Maillyvoj zbirci samo djelomice navedena (hrvatski primjeri niti djelomice), no Matičetov primjećuje u uvodu da se usprkos tome »za golemu većinu njegovih tekstova pripadnost ovoj ili onoj etničkoj grani s lakoćom može ustanoviti«. Međutim, ipak to nije uvijek baš povsem jednostavno, jer je Mailly, kao Matičetov minuciozno pokazuje u uvodnoj raspravi i bilješkama, u znatnoj mjeri povezivao i preradivao tekstove iz različitih izvora dajući o tome samo djelomične informacije.

U velikoj uvodnoj raspravi Matičetov detaljno istražuje Maillyevu obiteljsku genealogiju i njegove oskudne biografske podatke: rođen je u Gorici u plemićkoj

obitelji s očinskom lozom koja seže do francuskoga pradjeda, bjegunca pred revolucijom 1789, i s majčinskom lozom austrijaniziranoga slovenskog podrijetla. Svoje zrele godine proživio je Mailly u Beču.

Vrlo detaljno i precizno istražuje Matičetov historijat postanka Maillyeve knjige, njezine izvore, podatke o informatorima i pomagačima u prikupljanju grade, njezinu recepciju u stručnoj literaturi.

Premda s vidljivom simpatijom za knjigu i njezina autora, koji se »među prvima osvrnuo (ne u teoriji, ali u praksi) na pripovijedanje različitih etničkih grupa regije kao na jednako vrijednu gradu«, Matičetov nije poštedio Maillya od kritičkih primjedbi. Mailly nije donosio vjerne tekstove, nego je »izlago sadržaj vlastitim riječima, obično skraćujući, dajući sažet izvod, rjeđe proširujući neku priču koja mu se činila prekratkom«. Matičetov ispravlja u svome uvodu autorov prikaz etničkog sastava regije i upozorava na prekraćenja okvira regije u izboru tekstova.

Bilješke o tekstovima obuhvaćaju oko sedamdeset strana. U prvom je izdanje Mailly naveo (djelomične) podatke o izvorima i lokalne varijante, a Johannes Bolte ih je dopunio poredbenim primjerima iz zapadnoevropske literature. U ovom je izdanju Matičetov učetverostružio opseg bilježaka (njegove su dopune odvojene od prijašnjih bilješki); pritom je utvrdio i neke izvore Maillyevih tekstova koji prije nisu bili poznati, račistio je nejasnoće nastale zbog Maillyeva stapanja različitih izvora, donio je dopunske varijante i literaturu.

S obzirom na to da je Mailly objavio povelik broj usmenih predaja iz Istre, razumije se da su istarski poredbeni primjeri važni za njegovu knjigu, a u toj vezi i moja zbirka *Istarske narodne priče* (Zagreb 1959). U toj sam zbirci, uz ostalo, ustanovila jedan prilično nezgodan Maillyev postupak pri navođenju, koji, nažalost, dovodi u sumnju i korektnost ostalih podataka: naime, uz tekst br. 34/II (u talijanskom izdanju *La vedova scaltra*) naveo je Mailly lakonski da mu je podrijetlo »usmeno«. Pokazala sam u spomenutoj zbirci da je taj tekst zapisan na dalmatinskom otoku Braču (dakle, vrlo daleko od područja Maillyeve zbirke) i da je preuzet iz članka A. I. Carića u »Glasniku Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini« (Sarajevo 1897). Matičetov je prihvatio tu moju konstataciju i proširio ju je, s pravom, i na Maillyev tekst br. 34/III, što ja ovom zgodom primjenjujem dalje i na znatan dio Maillyeva teksta br. 32. No, u svojoj dobronamjernosti prema Maillyu Matičetov je pretpostavio da je »neki nesavjesni informator dopustio sebi ružnu šalu na račun Maillya obmanuvši ga kao da pripovijeda nešto što još nije objavljeno«. Zapravo, našalio se sam Mailly: Carićev članak, naime, bio je publiciran i na njemačkom jeziku u »Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Hercegovina« (Wien 1899) i odatle ga je bilo lako preuzeti. (Kritički osvrt na Carićeve prikaze bračkih vjerovanja vidi u mojoj zbirci *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača*, »Narodna umjetnost« 11—12, 1975, str. 144—145 i 153—154).

Matičetov je povoljno ocijenio doprinos *Istarskih narodnih priča* kao komparativnu dopunu Maillyevoj knjizi, ali se u bilješkama ipak samo djelomično koristio primjerima iz te zbirke, što ću ovdje pokušati ukratko nadoknaditi. Navodim adekvatne Maillyeve primjere i one nespomenute iz *Isarskih narodnih priča* (dalje: INP), pri čemu upozoravam na opširne bilješke uz sve brojeve navedenih tekstova u INP: Mailly br. 35 i dijelom br. 32, v. INP br. 123—127 (vidi i spomenutu zbirku s Brača, br. 96 i 97); Mailly br. 34, v. INP br. 119—120 (vidi i Brač, br. 74—83); Mailly br. 49, v. INP br. 101—105; Mailly br. 52, v. INP br. 121—122; Mailly br. 55—60, v. INP br. 109—118; Mailly br. 123, v. INP br. 35; Mailly br. 124, v. INP br. 25; Mailly br. 143/III., v. INP br. 83 i 95. Navodim i dvije važne paralele iz drugih izdanja: Uz. br. 90 vidi priču o Crekvini u Kastvu, koju je objavio I. Jardaš god. 1957, a ponovno je izišla u mojoj knjizi *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*, tekst br. 118. Uz. br. 99 o trsatskoj crkvi vidi zbirku Rudolfa Strohalha *Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga III* (1904), tekst br. 4.

Uz sve pohvale prikazanoj knjizi, koju je na talijanski prevela Karin Hensel, želim na kraju posebno istaknuti prekrasnu grafičku opremu ovog izdanja.

Maja Bošković-Stulli

Pesmi in šege moje dežele. Zamisel in osnutek Dušica Kunaver; priprava pesmi in strokovni uvodi Zmaga Kumer; prikaz šeg Helena Ložar-Podlogar. Oprema Vili Vrhovc, notograf Janez Lesjak. Urednica Pavla Uršič-Kunej. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1987, 291 str.

Vsem je najbrž še v spominu preplah in ogorčenje nekaterih folkloristov, ki ju je povzročila l. 1985 izšla knjiga Slovenska pesem v besedi in glasbi avtorice Dušice Kunaver. Ta je z veliko mero dobre volje in z neobremenjenim amaterizmom dala v roke pojočim Slovincem izbor popularnih pesmi. Knjižica naj bi pomagala tudi tistim, ki ne znajo vsega besedila. Pesmi so imele tudi notni zapis.

Kakor so pokazale strokovne ocene knjige v časopisih, je avtorica pomešala hruške in češplje, saj je med čiste ljudske uvrstila tudi popularne pesmi in Prešerna. Poleg tega ni bila dosledna v notnih zapisih in v komentarjih in še marsikaj je bilo tako škripajoče, da bi gotovo lahko zmotilo ubrano sozvočje slovenskega družabnega petja.

Zanimivo in za slovenske razmere izjemno redko je bilo nadaljevanje. Avtorica Dušica Kunaver, ki je pripravljala izdajo druge podobne knjige, je poiskala stik s svojo kritičarko Zmago Kumer in pod njeno taktirko je nastajala in l. 1987 tudi izšla knjiga *Pesmi in šege moje dežele*. Delo prinaša 150 pesmi, ki jih uvaja strokovni predgovor Podoba slovenske ljudske pesmi Zmaga Kumer. Novost te pesmarice, če jo lahko tako imenujemo, je v tem, da je vsak od trinajstih razdelkov pesmi opremljen s kratkim uvodom Zmaga Kumer. Prvi razdelek prinaša fantovske pesmi in je torej posvečen fantovskemu petju. Razdelku je dodan še etnološki komentar o fantovskih skupnostih, ki ga je prispevala Helena Ložar-Podlogar.

Slednja je tudi avtorica drugih prispevkov o šegah v drugih pesemskih razdelkih. Pri svatovskih pesmih piše o snemanju nevestinega venca, pri pivskih o trgatvi, pri otroških o šegah pri rojstvu, pri jurjevskih kolednicah o Gregorjevem. Nato Helena Ložar-Podlogar nadaljuje s krajšimi etnološkimi komentarji o košnji, žetvi in mlatvi, a naboru, o žegnanju, o vzajemni pomoči, o šegah ob smrti in o novoletnih šegah. Vse to je smiselno vključeno v pesemske razdelke, ki govorijo o isti temi, oz. avtorica s svojimi opisi dopolnjuje pesmi, ki so s tem postavljene v svoj življenjski kontekst, brez katerega bi sploh težko nastale in živele. Vsak, ki bo zbirko vzel v roke, bo poleg pesmi tako dobil še informacijo o življenjskem okolju, v katerem so pesmi nastale. Tak pohvale vreden osnutek je imela v mislih že Dušica Kunaver, ki so ji priskočili na pomoč strokovnjaki, tako da je nastala »nova knjiga, zastavljena širše, bolj strokovno, pa vendar pristno in domače«, kakor lahko preberemo na zavihu knjige. Namenjena je vsem tistim, ki si želijo zapeti po domače, hkrati pa se seznaniti s tistim delom ljudske kulture, s šegami, ki se v novejšem času hitro izgubljajo, a jih je vredno poznati in ohraniti.

Z nekaj izjemami so pesmi vzete iz novejšega arhiva sekcije za glasbeno narodopisje Inštituta za slovensko narodopisje, prikaz šeg pa temelji na gradivu in literaturi Inštituta za slovensko narodopisje. Vsa upoštevana literatura je tudi navedena. Besedila pesmi so zapisana v poenostavljeni transkripciji živega govora (petja), tako kakor je to že običajno v naši folkloristiki. Zapis melodij so podani v srednji legi, »ki se je zdela najbolj pripravna za predstavitev pesmi«. Vsa besedila so opremljena že z naglasi, da bi bralec lažje spoznal oblikovno ogrodje pesmi in da pevcem ne bo težko usklajevati besedila z melodijo.

Knjiga ima poleg kazala še seznam pesmi po prvem verz in seznam pesmi po pokrajinah.

Marko Terseglav

Marko Terseglav, *Ludsko pesništvo*. Literarni leksikon 32, Ljubljana 1987, 169 str.

Knjiga objavlja strnjena spoznanja o ljudskem pesništvu nasploh in o slovenski ljudski pesmi.

V prvem poglavju avtor razmišlja o nastanku, izrazu in razvoju pojma »ljudska književnost« od antike do današnjega časa. Sprašuje se o ustreznosti prilastka »ljudski«, o terminu »ljudska književnost«, o izrazu »folklorno pesništvo« ter o terminu »narodno pesništvo« in ugotavlja, da je za ljudsko pesništvo odločilna vloga, ki jo

ima v življenju ljudi, ne nacionalni poudarek. Nadaljuje z zanimivo trditvijo, da »ljudskost ni zajeta samo v tem širokem razponu ustvarjalcev, ampak v specifični poetiki, zaradi katere so te pesmi postale splošna last oziroma ljudske«.

Nato skuša opredeliti ustvarjalce in občinstvo, ki sta jih dva nasprotna raziskovalna tokova opredelila takole:

a) da so ustvarjalci in občinstvo ljudskih pesmi izključno z nižjih socialnih struktur, b) da je vsa umetnost zgolj ljudska. Terseglav temu nasprotuje in meni, da so nosilci (verjetno tudi občinstvo) ljudskega pesništva lahko le tiste plasti temeljnega razreda in posameznik iz najvišjih plasti, ki jih združujejo podoben okus, pogledi oziroma duhovna bližina.

Ko avtor razmišlja o ustreznosti različnih poimenovanj ljudskega ustvarjanja, izhaja iz geneze besede »folklorno pesništvo« (folk-lore: ljudsko vedenje) in se sprašuje o ustreznosti tega izraza. Navaja različne tuje raziskovalce od Williama Thomsa, Dundesa do Dana Ben-Amosa; ki vztrajajo pri trditvah, ki so morda preširoke za to poimenovanje. Tako Dundes trdi, da »folklorna književnost ni nekaj specifičnega, ampak je vsako gradivo, v katerem je moč odkriti elemente besedne umetnosti. Gre za spontano ustvarjalnost vseh slojev v civiliziranih družbah oziroma za del njihovega načina življenja (way of life).« Dan Ben-Amos pa išče razmejitve na ravni teksta in konteksta: »Folklorna komunikacija se loči od umetniških oblik komunikacije z ritmom, govorno intonacijo, glasbo, melodično spremljavo ali likovnim vzorcem.«

Terseglav opozori na dejstvo, da jugoslovanska folkloristična literatura uporablja pojem folklor, podobno kot druga Evropa, za skupek tradicionalnih ljudskih pojavov in ustvarjalnosti (za ljudsko likovno umetnost za glasbo, ples, poezijo, prozo, ljudsko medicino, verovanje, nošo, arhitekturo...).

Avtor se nato ustavi ob izrazu »ustno pesništvo«, ki ga Paul Sebillot obravnava kot ožje področje, z ustreznostjo pa poudari način prenosa. Ruskega raziskovalca Čistova predstavi z mislijo: »Formalno se ljudska (ustna) književnost identificira z umetno na ravni jezika, a se loči od pisane književnosti kot estetsko obvestilo v naravnem mediju.« Ker so se nekateri raziskovalci navduševali za izraz »množična književnost«, razmišlja avtor tudi o tej, a jo vendarle postavlja v širši, ustrenejši kontekst, ki ne zajema samo ljudske književnosti. K temu izrazu prišteva Terseglav različne kategorije, npr. ljudsko, popularno, trivialno, narodno-zabavno itn. pesništvo.

Términi »primitivno«, »anonimno«, »tradicionalno« pesništvo dobijo v Terseglavovem razmišljanju novo razeznenost. Tako govori o tem, da je funkcionalni nepešniški okvir značilen za ljudske pesmi vseh narodov, zato je izraz primitivno pesništvo neuporaben, saj postavlja ostro ločnico na nepravdo mesto. Ugotavlja, da so términ anonimno pesništvo folkloristi dokončno zavrgli v 20. stoletju in so poudarili individualno avtorstvo pesmi, kolektivnost pa so videli le v širokem sprejemu ljudske pesmi, ko je avtor pesmi večkrat neznan, kajti avtorstvo za ljudi navadno sploh ni pomembno. Anonimnost ljudske pesmi zanikajo t. i. ponarodele pesmi znanih avtorjev (npr. Prešeren, Jenko...). Čeprav fenomena ponarodnosti Terseglav ne analizira podrobno, je vendarle zanimiva njegova trditev, da je »ponarodnost« prehodno obdobje v ljudski književnosti.

Tako Terseglav zavrže términ anonimnost: »Kriterij ljudskosti ne more biti anonimnost, temveč možnost nastajanja variant.«

V drugem poglavju zgoščeno in pregledno razmišlja o splošnih značilnostih ljudske pesmi. Zdi se, da prvič postavlja na prvo mesto pomembno značilnost ljudske pesmi, in sicer, da se ljudska pesem vedno poje; to so namreč literarni teoretiki v svojih raziskavah vedno zanemarjali. Druge značilnosti pa po doslednem načelu podrobno oriše, zato jih navajam:

— ljudsko pesništvo večinoma obstaja in živi kot ustna komunikacija v širši skupnosti... Samo ustna komunikacija omogoča variabilnost, ki je ena temeljnih značilnosti ljudskega pesništva;

— ljudsko pesništvo ne more živeti brez variant;

— sorazmerno dolga življenjska doba loči ljudsko pesem od večine popularnih popevk;

— znotraj celotne književne ustvarjalnosti je mogoče potegniti mejo med ljudskim in umetnim pesništvom še po specifičnem življenju enega in drugega (način ustvarjanja — spontanost in improvizirana dejavnost, žanrska pravila);

— ljudska književnost pravzaprav ne pozna literarne tradicije oziroma zavesti o preteklem, ki je v umetni literaturi pomemben del književne zavesti;

— razliko med ljudskim in umetnim pesništvom je mogoče opazovati tudi v jeziku (De Saussure: langue — ljudsko pesništvo, parole — umetno pesništvo);

— specifika ljudskega pesništva se kaže tudi v verzih; zaradi melodije namreč ljudski verzi niso identični z verzii umetne poezije; osnova ljudskemu verzju je ritem; to pomembno ugotovitev namreč literarni teoretiki po navadi zanemarjajo in raziskujejo ljudski verz s stališča literarne poetike, kar pa je napačno in je privedlo do nepopolnih rezultatov.

V razdelku z naslovom »Ljudsko pesništvo, folkloristika in literarna veda« spregovori avtor o odnosu, ki sta ga v zgodovini in danes imeli literarna veda in folkloristika do ljudskega pesništva, kako sta ga obravnavali, kakšno mesto sta mu dodelili in kako sta ga vrednotili. Poudari, da je ljudsko pesništvo (tudi) literatura, a s popolnoma drugačnim načinom življenja in bivanja, po svoji sinkretičnosti in večplastnosti pripada tipu književnosti, ki ji pravimo ljudska in ki ohranja svoje notranje zakonitosti, funkcijo in poseben komunikacijski proces v različnih dobah, pa naj gre za srednji vek, romantiko ali sodobnost.

Avtor govori o tem, da literarna veda poudarja in vidi v ljudskem pesništvu najprej njegovo literarno stran, folkloristika in etnologija pa v prvi vrsti značilnosti in oblike ter ozadja nastanka in življenja te književnosti. Avtor poudarja, da je folkloristika kot samostojna veda potrebna in naj bi raziskovala ljudsko književnost po svojih teoretičnih in metodoloških zakonitostih ob upoštevanju terenskih raziskav in ob interdisciplinarni povezanosti z drugimi vedami (npr. sociologija, psihologija, literarna veda...).

Raziskava prehaja v konkretno polje, avtor razmišlja o ponavljajočih obrazcih v ljudskem pesništvu. O tem govori bolj na splošno. Pravi, da obrazec v ljudskem pesništvu ne moremo obravnavati zgolj z estetskega stališča ali jih primerjati s standardi normativne poetike visoke književnosti, marveč jih je treba razumeti kot sisteme, ki imajo določeno funkcijo v graditvi besedila in zgodbe. Postavi trditev, da ljudski pevec in ustvarjalec nikoli ne mislita v abstraktnih pojmih, ampak je ljudsko pesništvo razmišljanje v podobah. Vse te različne obrazce avtor naniza, jih analizira in opremi z zgledi. O njih razmišlja primerjalno in zgodovinsko. To so: paralelizem (eden najstarejših postopkov v ljudskem pesništvu), primeri, antiteze, stalni pridevki (zaradi poudarjene pogostosti v ljudski pesmi je lahko stalni pridevek zelo zanesljivo merilo pri razmejevanju ljudskega in umetnega pesništva po vsem svetu), preostala dva postopka sta še personifikacija in stopnjevanje.

V tretjem poglavju avtor razgrne pred nami problem vrstni v ljudskem pesništvu. Poudari, da folkloristika še danes nima lastne teorije vrst. Folkloristi so se, po Terseglavu, opirali na literarno teorijo in njeno delitev, čeprav so v ljudskem pesništvu odkrivali bolj razčlenjeno zvrstnost kakor v umetnem pesništvu. V zgodovini je bilo nekaj poskusov delitve: Karadžić je npr. razdelil ljudske pesmi na moške in ženske pesmi, Štrekelj je združil vsebinsko in funkcionalno načelo. Navadno pa so, po Terseglavu, pesmi v najrazličnejših zbirkah ljudskih pesmi razdeljene po vsebinskih in tematskih sklopih.

Nato Terseglav te vrstni nadrobneje obravnava. Začne z epiko (Ljudske pesmi in veliki epi). Definira, da je za ljudske pesmi, ki jih lahko uvrstimo v epiko povečini značilno, da se naslanjajo na resnične zgodovinske dogodke. Nadalje razmišlja o seganju ljudske epike v zgodovino, o razvoju epskega pesništva, o hipotezah nekaterih znanstvenikov, ki raziskujejo ljudsko književnost in ki govorijo o nastanku velikih epov (Iliada, Odiseja, Ep o Nibelungih). Trditev, da so velike nacionalne epopeje nastale morda iz združitvijo ljudskih pesmi v celoto (npr. Kalevala). Nato govori o srbohrvaški ljudski epiki, čeprav se zdi, da bi o njej morda lahko spregovoril na koncu tega poglavja. Veliko pozornosti posveti Terseglav epsko-lirskemu pesništvu, posebno baladi in romanci, in pravi, da so ostale produktivne v vseh zgodovinskih obdobjih. Govori tudi o ustreznosti rabe izraza balada in razmišlja o drugem izrazu, ki se pogosteje uporablja, »pripovedna pesem« (narrative song), saj je izraz balada mnogokrat pomensko preozek.

Avtor predstavi izvir in razvoj ljudske balade, spremlja razvojno pot od baladne pesmi do epa in pravi, da je pevcem in ustvarjalcem pomagala pri razširjanju balad melodija. Ko govori o tipologiji evropskih balad, poudari, da so raziskovalci posvečali

največ pozornosti baladnim témam in motivom, vendar niso ustvarili enotne tipologije. Edini celovit indeks v tem okviru je slovenski indeks Zmage Kumer (Vsebinski tipi slovenske pripovedne pesmi, 1974). Terseglav trdi, da imajo vse evropske in severnoameriške ljudske balade nekaj skupnih potez. Zanje je značilen patos, vkljenjen v ekspresivni govor, ritem in melodičnost. Terseglav ne ostaja samo pri zgodovinskem pregledu pripovednih pesmi, pač pa nam prikaže še »novo stanje«. Pravi, da se po letu 1965 s starejšimi pripovednimi pesmimi dogaja nekaj novega: »Mladi pevci in popevkarji po Evropi se po zgledu ameriške country glasbe načrtno usmerjajo v odkrivanje in oživiljanje tradicije pripovednih pesmi, ki spet oživljajo v množičnih medijih. Prenos je kljub novim tehničnim možnostim še vedno usten.«

Avtor predstavi oblikovne značilnosti evropske balade in romance, njuno zgradbo in slog. V razdelku o liriki govori, da je ljudska lirika eden najstarejših načinov pesniškega izražanja čustev, pri tem poudari njeno kompleksnost, sinkretično povezavo z drugimi umetnostnimi oblikami — glasbo, plesom, dramo. Poudarja, da je melodija pri izvajanju velikokrat pomembnejša od samega besedila.

Ljudsko liriko deli na ljubezenske pesmi, verske, obredne in šaljive pesmi. Avtor prodira v notranjo in zunanjo zgradbo lirike in primerjalno osvetljuje splošne lastnosti evropske in tudi slovenske ljubezenske lirike. Ob obrednih pesmih poudarja, da so vedno v funkciji določenega obreda in da so najstarejša plast ljudskega pesništva. Verske pesmi velikokrat spreminjajo svojo funkcijo (poganske dobijo krščanski pečat), vsem šaljivim ljudskim pesmim Evrope in Amerike pa sta skupna situacijska komika in zelo konkreten, jasen humor.

Četrto poglavje govori o zbiranju in preučevanju ljudske pesmi na Slovenskem. Avtor razmišlja o začetkih zbiranja in preučevanja, o načelih in postopkih raziskovanja in pravi, da lahko postavimo začetek akcije za zbiranje ljudskih pesmi že v razsvetljenstvo, od Pohlina naprej. Pohlina je s svojim krožkom dal pobudo, in leta 1775 je nastal prvi rezultat z Zakotnikovo rokopisno zbirko slovenskih pripovednih pesmi, izmed katerih je dve leta 1780 Linhart objavil v svobodnem nemškem prevodu. Terseglav razgrne pred nami kronološki pregled vseh zbiralcev, njihove nazore in način zbiranja in preučevanja ljudske pesmi, razmah gibanja pa postavi v 19. stoletje (Rudež, Kastelic, Prešeren, kasneje Korytko, Jarnik, Majar, Primic, Vraz...). Zgodovinski okvir predromantike in romantike in odsev njenih idej je, po Terseglavu, vplival na gibanje za ljudsko pesem. Problematika zbiranja, uvrstitve pesmi v različne zbirke in način preučevanja, je opozoril Terseglav, je bila predvsem odvisna od načel posameznih zbiralcev. Npr.: Metrične probleme ljudskih pesmi, ki sta jih Korytko in Prešeren reševala po načelih normativne metrike, je Vraz reševal s pomočjo melodije, kar je osnovni princip folkloristike še danes. Avtor nadalje opozori na Streklja in poudari, da je Strekljeva zbirka še danes najpopolnejša, njegovi nazori o ljudskem pesništvu pa pomenijo korenit prelom z romantično miselnostjo.

Terseglav potegne kronološko črto sodobnejšega raziskovanja ljudske pesmi pri nas (od Marolta naprej...), govori o nastanku Glasbeno-narodopisnega inštituta in opozori na vse raziskovalce, ki se ukvarjajo z zbiranjem in raziskovanjem ljudske pesmi. Začrta tudi današnjo nalogo slovenskih folkloristov in poudari sinhrono in diahrono načelo raziskovanja ljudskega pesništva in povezavo z dognanji drugih strok (zgodovina, jezikoslovje, glasba, psihologija...).

Od bistvenih značilnosti slovenskega ljudskega pesništva, o katerih govori avtor, naj omenimo najprej dejstvo, da je slovenska ljudska pesem v primerjavi z drugimi doživljala poseben razvoj. Prevlada lirike je gotovo ena od osnovnih značilnosti slovenskega ljudskega pesništva, saj imajo tudi pripovedne pesmi zelo močan lirski predznak.

Razdelek Jezik in pesniški izraz ljudske pesmi govori, da se je splošna jezikovna raven ljudske pesmi nagnila v prid narečjem. Folkloristi po vsem svetu pa ugotavljajo, da jezik ljudske pesmi ni nikoli čisto narečje, kar velja tudi za Slovenijo. Slovenska ljudska pesem je jezikovno zelo neposredna, tudi simbolne besede v ljudski pesmi niso vedno izvirne, marveč klišejske, če jih je tako zaznamoval že jezik praktičnega sporočanja. Prav tako je figurativnost in metaforika ljudskega ustvarjalca in peveca kljub individualnim sposobnostim lahko okrnjena zaradi množičnega okusa. Tako Terseglav spregovori o izraznih sredstvih, ki so značilna za ljudski pesniški

izraz. Pravi, da govoric ljudske pesmi najbolj ustreza primera, da je pogosten epiteton in da klimaks, geminacija in pomanjševalnica ne sodijo toliko med pesniške figure, temveč so funkcionalno sredstvo za dograjevanje verza ali vse pesmi.

V razdelku o zgradbi verza spregovori Terseglav o tem, da glede na sinkretično naravo ljudske pesmi, v kateri je besedilo tesno združeno z glasbo, ni mogoče nje-nega verza obravnavati po načelih normativne metrike. Nato naniza in pojasni različne tipe verzov in kitic, ki so drugačni od verzov v umetni poeziji prav zaradi melodije. Poudarja, da ljudska pesem ne pozna omejitve, ki veljajo v umetni poeziji. Ljudska pesem, po Terseglavu, zahteva drugačne omejitve za pevsko rabo.

Esteska funkcija ljudske pesmi, po njegovem ni primarna, s tem pa ni rečeno, da te funkcije ni, le da ni hotena: »Pomembna je časovna odmaknjenost od dogodka in nastanka pesmi in s tem se osamosvaja estetska funkcija, še posebno ker pesem in petje nista le navada, običaj, dogodek, pač pa tudi razvedrilo, spontani in ustvarjalni umetniški akt.«

Terseglav ob koncu tega zgoščenega in temeljitega razmišljanja o slovenski ljudski pesmi in ljudski pesmi nasploh spregovori še o povezavi med ljudsko pesmijo in slovenskim umetnim pesništvom. Trdi, da je bilo ljudsko pesništvo v slovenski literarni tradiciji vseskozi povezano z umetnim od začetkov do danes. Poetika ljudske pesmi je, po Terseglavu, bolj ali manj zaznamovala naše literarne ustvarjalce od Vodnika, prek Prešerna do Makarovičeve in nekateri sodobni pesniki se ljudski tradiciji spet zavestno približujejo in sodobno pesniško občutje povezujejo z oblikovnimi prvini ljudske pesmi.

Zanimiv pregled ljudskega pesništva je pred nami. Poglobljena teoretična razglabljanja pa bi morda le lahko imela več konkretnih ponazoritev in le žal nam je lahko, da ta študija ne omogoča še širšega glasbenega pogleda v strukturo ljudske pesmi, kar bi še bolj zaokrožilo podobo o ljudski pesmi.

Ljudsko pesništvo Marka Terseglava je prvo strnjeno teoretično razmišljanje o ljudskem pesništvu nasploh in o slovenski ljudski pesmi. Zgodovinski pregled in primerjalna metoda ob upoštevanju zgodovinskih dejstev in razgled po domači in tuji strokovni literaturi omogočajo globlji pogled v problematiko ljudskega pesništva. Ljudsko pesem postavlja avtor na trdnješe temelje in ji daje novo vrednost.

Marjetka Golež

Kruh in politika. Poglavlja iz etnologije Vitanja. Uredila Duša Krnel-Umek in Zmago Šmitek. Način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju, monografije. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani. Ljubljana 1987, 712 strani, 87 fotografij.

Nova monografija v seriji Način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju je med dosedanjimi daleč najboljšežnejša. Razprave, ki so v njej objavljene, so nastajale od 1975 naprej. Obsegajo »največji del gospodarske, družbene in duhovne kulture« (str. 10). Ob tem pa priznava uvod: »Zunaj našega monografskega koncepta (a ne tudi zunaj našega zanimanja) [?] so ostale nekatere pomembne sestavine krajevne [tj. materialne] kulture, od bivališča do noše in prehrane« (str. 10). Povečini velja to tudi še za ustno slovstvo. Iz uvoda je nadalje razvidno, da »gre pri osnovni in obdelavi posameznih tematskih sklopov za načrtno in usklajeno delo« (str. 8), še več: uvodna izvajanja kažejo, da ni bilo nobeno etnološko skupinsko raziskovanje pri nas opravljeno v zadnjem času s tolikanj premišljenih izhodišč kakor vitanjsko.

Prvo poglavje Naselje in prebivalci (str. 13—48) sta napisali Branka Berce-Bratko in Duša Krnel-Umek. Prvi del tega poglavja (Zgodovinski razvoj, str. 13—20) je le na hitro napisana kompilacija. V drugem delu (Naselje in posestna sestava, str. 21 do 28) manjkajo, še bolj kakor v prvem, navedbe, od kod so vzeti posamezni podatki. Zavoljo tega zbuja začudenje tudi trditev, da je imel veleposestnik Steinauer v 19. stoletju v Vitanju »več manjših rudnikov železa« (str. 25). Omenjene navedbe so pomanjkljive tudi v tretjem delu (Število prebivalcev, str. 29—31). V četrtem delu (Rojstva, poroke, smrti, str. 32—42) sploh manjkajo navedbe. V petem delu (Jezikovna sestava, str. 43—46) je za podatke o nemškem občevalnem jeziku v letih 1880 do 1910

naveden vir iz 1870! Skratka: to poglavje deloma ne more priti v poštev za znanstveno uporabo njegove vsebine.

Drugo poglavje Delitev dela v gospodarstvu (str. 49—252) je prispeval Zmago Šmitek; pomeni objavo njegovega magistrskega dela. K str. 50 naj bo ob ofarjih ali gostačih popravljen: ti so bili najemniki (gl. M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar I, Ljubljana 1894, str. 237: *gostač* = *Miethwohner*, *Inwohner*), seveda v agrarnem okolju. Poglavje je zelo poučno. Prvi del, ki obravnava delitev dela pri kmetih (str. 52—98), sodi med najboljše, kar je bilo doslej v slovenski etnologiji napisano o kmečkem gospodarskem življenju v 20. stoletju. Del poglavja, ki govori o gostačih (ofarjih) in občinskih revežih (str. 99—109) pa je deloma sploh novum v našem etnološkem slovstvu. Tisti deli poglavja, ki obdelujejo obrtnike (str. 110—133) (tukaj moti napaka, po kateri naj bi bili »Mojstrski izpiti... uvedeni med obema vojnama«, str. 121), industrijske delavce (str. 134—159), trgovce, gostilničarje in posestnike (str. 160—188) in inteligenco, uradništvo (str. 189—207), so napisani interdisciplinarno: v njih so spoznanja iz etnologije in iz krajeve zgodovine (v ožjem pomenu). Zadnja dela poglavja obdelujeta delitev dela med družinami (str. 208—219) in delitev dela med poklicnimi in lokalnimi skupinami prebivalstva (sejmi) (str. 220—227) in sta ponovno napisana samo v etnološki smeri; vsebujeta marsikateri izviren izsledok. Takšno poglavje je lahko nastalo tudi na podlagi izrabe številnih virov in obsežnega slovstva (str. 228—252, 605—613). Skratka: to poglavje ni samo dragocen prispevek k etnologiji Vitanja in okolice, temveč tudi k vsej slovenski etnologiji, saj so v njem obširno udejanjeni določeni novi teoretični in metodološki pogledi v vedi.

Tretje poglavje Skupnosti in družbeno razlikovanje (str. 253—491) je izpod peresa Duše Krnel-Umek; pomeni objavo njene doktorske disertacije. Poglavje sestoji iz dveh razdelkov, od katerih obravnava prvi obdobje od 70. let 19. stoletja do konca prve svetovne vojske (str. 253—380), drugi pa obdobje med svetovnjima vojskama (str. 381—460). Ta delitev je pravilna, kajti pri obeh obdobjih gre za ustrezne razločke pri obravnavanem predmetu. Prvi razdelek sestavljajo naslednji deli: Družbenopolitična skupnost (str. 253—291), Družbene organizacije (str. 292—335), Verska skupnost (str. 336—364), Šola in krajni šolski svet (str. 365—373), Posameznik in skupnost (str. 374—380), drugi razdelek pa Nemška skupina (str. 381—384), Posest in premoženje (str. 385—387), Družbenopolitična skupnost (str. 388—428), Trški komunski odbor (str. 429—433), Družbene organizacije (str. 434—447), Šola in krajevni šolski odbor (str. 438—454), Verska skupnost (str. 455—460). Poglavje končuje Sklep (str. 461—466). Že iz sestave je razvidno, da je poglavje oralo izrazilo ledino v slovenski etnologiji in ga je zato treba sprejeti s hvaležnostjo. Pri branju pa se tej ugotovitvi pridružuje naslednja, da je namreč dovršen del poglavja napisan interdisciplinarno, se pravi etnološko in krajevnozgodovinsko (v ožjem pomenu). Ob tem se zastavlja vprašanje, ali ne bi v večji meri kazalo izdelati etnološko vsebino poglavja, zadevne krajevnozgodovinske podatke pa uporabiti predvsem kot podlago za njegovo etnološko vsebino. Povzetek ali sklep poglavja je napisan v nakazani smeri, zato se ob njem ponavlja zastavljeno vprašanje. Nekateri pojmi, ki jih srečujemo v poglavju, kakor npr. *Schulverein*, *Südmark*, *štajerska noša* ipd., so za mlajšega etnologa, pa tudi za večino drugih bralcev premalo pojasnjeni in zato premalo umljivi. Skratka: to poglavje je pomembna razprava, ki je prvič v naši etnologiji neposredno in obsežno načela celotno vprašanje družbenega razlikovanja in tako prišla do vrste izvirmih spoznanj. Zato je zelo poučna tako za etnologijo Vitanja in okolice kakor za slovensko in tudi marsikatero drugo etnologijo. Takšno raven je dosegla tudi zavoljo izrabe številnih virov in obsežnejšega slovstva (str. 467—491, 614—621).

Četrto poglavje Ženitovanjske šege (str. 493—557) je napisala Zora Pavlin. V njem so obdelana leta med svetovnjima vojskama (str. 493—542) in leta po drugi svetovni vojski (str. 543—554), ne pa tudi starejša desetletja. Za prvo obdobje je razprava razdeljena na kmete (str. 493—537), vaški proletariat (str. 538—540) in premožne tržane (str. 541—542). Čeprav so ženitovanjske šege postale po drugi svetovni vojski preprostejše, kakor so bile pred njo, je vendar ta razdelek krajši, kakor bi terjala njegova vsebina. Poglavje obsega predvsem skrben opis svojega predmeta, pridobljeni opis pa je v sklepu (str. 555—557) za čas med svetovnjima vojskama tudi dovolj razložen. Skratka: to poglavje je deloma v zadostnem obsegu predstavilo ženitovanjske šege v Vitanju in okolici v obravnavanem času. V njem pa po veliki večini

manjkajo navedbe uporabljenih virov; navedeno je predvsem le uporabljeno slovstvo (str. 622—625).

Peto poglavje Etnomuzikološka podoba hribovske vasi Paka (str. 559—599) sta prispevala Mirko Ramovš in Julijan Strajnar. Poglavje ugotavlja vlogo glasbe in plesa v Paki pri Vitanju. Ta ugotovitev vsebuje zelo natančen opis zadevne vloge in pri tem upošteva tudi odsev »socialne razslojenosti prebivalstva v etnoloških pojavih« (str. 559). Pridobljena ugotovitev praviloma ni razložena, kar pa nemara tudi ni bilo v načrtu v tej, krajevno omejeni etnomuzikološki razpravi. Škoda, da v tem poglavju, edinem od vseh, ni navedb virov in slovstva.

Delo končujejo seznam informatorjev (str. 627—632), angleški povzetek (str. 633 do 646), priloge (str. 647—712) in 87 fotografij.

Naša knjiga je pripomogla, da je danes območje Vitanja v etnološkem pogledu eno od najbolj raziskanih na Slovenskem. V njej so povečini za približno zadnje stoletje napisane razprave, ki se praviloma lahko ponašajo s tehtnimi spoznanji, kakor so bila označena zgoraj. Nekatere izvirne prijeme pri pisanju posameznih poglavij je obogatila še računalniška obdelava podatkov, ki je bila pri témah Počlicna struktura in delitev dela in pa Naselje in prebivalstvo prvič pri nas uporabljena »izključno v etnološke namene« (str. 7). Žal pa ima tako lepa knjiga naslov, ki ne ustreza najboljše njeni vsebini.

Angelos Baš

Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Raziskovalna skupina Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana. Urednik in koordinator mag. Silvo Devetak. Raziskovalna skupina državne knjižnice Maksim Gorki, Budimpešta. Urednik dr. Andej Lajos. ČZDO Komunist in Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, str. 614, pril.: zemljevidi.

Skupno terensko delo ob jugoslovansko-madžarski meji je rodilo študiji, ki sta med seboj povezani: prva predstavlja madžarsko narodnost v Pomurju (vas Dobrovnik — Dobronak), druga slovenska narodnost v Porabju (Gornji Senik — Felsőszölnök). Ljubljanska raziskovalna skupina je obdelala pomurske Madžare, budimpeštanska porabske Slovence. Četudi raziskava hoče biti predvsem etno-sociološka analiza, je prava zelo interdisciplinarno, v razponu od ekonomije, politologije, sociologije, prava, demografije, socialne geografije, do socio- in psiholingvistike. V ozadju obeh raziskav je skupni obrazec.

V študijah, ki sta objavljeni v zajetni knjigi, sta vidna naslednja temeljna vsebinska poudarka.

1. Ustavno-pravni položaj narodnosti — nacionalna politika obeh držav: državi enačita pravice in dolžnosti narodnosti s pravicami in dolžnostmi večinskega naroda, hkrati pa imata narodnosti še posebne pravice.

2. Geografske, gospodarske, družbene in demografske razmere narodnostno mešanega ozemlja, in še posebej Dobrovnik in Gornjega Senika: Narodnostno mešano ozemlje, kjer živi okrog deset tisoč pripadnikov madžarske narodnosti, zajema razmeroma ozek pas od Lendavskega kota do tromeje. To je območje občin Murske Sobote in Lendave. Narodnostno mešano območje je del širšega pomurskega ozemlja, ki je po življenjski ravni med najmanj razvitimi v naši republiki. Dobrovnik je značilna narodnostno mešana panonska vas (nad 80 % Madžarov) s precejšnjim deležem kmečkega prebivalstva, močno dnevno selitvijo v industrijska središča.

Na drugi strani meje je Porabje potisnjeno ob jugoslovansko-avstrijsko mejo. Zaradi meje med političnima blokoma živijo Porabci v senci »železne zaves«, v pravem rezervatu, ki v okviru madžarskega gospodarstva vse bolj postaja rezervat za gozdno divjad. Obe pokrajini, tako Pomurje kot Porabje, plačujeta ceno zaradi nerazvitosti obmejnega položaja in postajata vse bolj obsojeni na milost in nemilost lastnim zmogljivostim, ob hkratnem ignorantskem ali mačehovskem odnosu »centralnega« gospodarstva do obmejnih pokrajin.

Vas Gornji Senik je po velikosti in številu prebivalstva podobna Dobrovniku; tudi tu prevladuje slovenska narodnost. Vendar število prebivalcev upada, tako se

zmanjšuje število tistih, ki so nosilci slovenske kulture. Življenjska raven je slabša kot v Dobrovniku, mobilnost manjša. Drugi vzrok upadanja števila prebivalcev je nerazvita infrastruktura vasi.

Zaprto Gornjega Senika je čutiti tudi v tem, da obiskovalci lahko pridejo v vas samo z dovoljenjem; prav to dejstvo paradoksalno ohranja narodnost, s tem da ovira dotok neslovenskega prebivalstva.

3. Dvojezičnost v javnosti, od organizacij združenega dela do verskega življenja: V Dobrovniku je versko življenje dvojezično. Pri rabi materinščine pa so vendarle odmiki v skupščinskih razpravah, kjer delegati redko spregovorijo v madžarščini. Uvedba dvojezičnega pouka je rešila problem razlikovanja, duševnega in strokovnega zaostajanja, nemožnosti socializacije in vključevanja v družbeno-kulturni prostor. V Gornjem Seniku živi okrog 85 % Slovencev. Jezik otrok gornjeseniških staršev je slovenski, dvojezičnosti je med starši malo. Urbanizacijski procesi so načeli tradicionalno kulturo, hkrati pa tudi materinščino narodnosti. Odločilno besedo ima logika velikih struktur, ki jo predstavljajo dejavniki zunaj naselij. Tako je narasel pomen dvojezične dinamike, ki ima v primeru Gornjega Senika vlogo utrjevalke drugega jezika. Pridemo do paradoksalnega rezultata, da dvojezičnost tu pravzaprav utrjuje madžarščino. V tem procesu je slovenščina na zadnjem mestu. Ob močni zunanji dinamiki dvojezičnosti cerkev z rabo narečnega jezika najbolj ohranja notranjo dinamiko. Enotnost krajevega mnenja: po 12.—13. letu starosti večina otrok na Gornjem Seniku komaj kdaj še spregovori v materinem jeziku.

Primerjava rabe materinega jezika učencev osnovne šole na Gornjem Seniku kaže, da je slovenščina zelo omajana in se v Dobrovniku madžarščina zelo dobro ohranja. Svojega ni opravilo le dolgoletno dvojezično šolstvo, pomembna je tudi trdna narodna zavest Madžarov.

4. Poglavlje o kulturni dejavnosti narodnosti, javnih občilih, informiranju, sodelovanju z matico: nosilci kulturne dejavnosti obeh narodnosti so posamezniki in skupine. Videti je, da čutijo Madžari večjo potrebo po povezavi z matičnim narodom kakor Slovenci. Narodnosti so vključene v sredstva obveščanja večinskih narodov, pa tudi avstrijskih in drugih občil. Podlaga sodelovanja so stabilni odnosi med SFRJ in LR Madžarsko in sodelovanje med SR Slovenijo in Zelezno kakor tudi Zalsko županijo. Sodelovanje bi bilo še večje ob odprtejši meji.

5. Priporočilo raziskovalnih skupin:

- spodbujanje zasebnega kmetijstva, obrti, turizma,
- stopnjevanje dvojezičnega šolstva, zlasti v Porabju,
- sprostiti naj se vse izvirne individualne pobude, ki prihajajo od narodnosti samih.

In kaj naj pripomnimo k tema zajetnima razpravama? Kljub zelo široki interdisciplinarni zasnovi se je strokovnima skupinama posrečilo sintetizirati večrazsežno analizo v plastičen sociološki diskurz. Četudi se raziskava omejuje na dva kraja dveh srednjeevropskih držav, ni parcialna. Razkriva totaliteto življenja; ta je del nas vseh, ki tu živimo, del Evrope. Raziskava ima še eno pomembno lastnost: ni pristranska. Velikokrat smo bili priča poročilu o stanju ene ali druge narodnosti, pri čemer pa smo lahko vsaj tisti, ki smo tesno povezani z eno in drugo narodnostjo, v takih poročilih odkrivali ancilstvo dnevnemu politikumu. Zelo preseneča madžarska strokovna skupina, ki korenito razkriva probleme, dileme in nasprotja ob slovenski manjšini v Porabju. Preseneča znani madžarski psihologvist Sándor Györi-Nagy s poročilom, po katerem naj matični Slovenci s svojo vneto po ohranitvi narodnosti ne pretiravajo preveč s slovenskim knjižnim jezikom, da tako ne ustvarijo jezikovne blokade, ki je samo odlična spodbuda spontani madžarizaciji. Slovenski knjižni jezik, ki ga povečini razumejo le redki, deluje kot tuji jezik, zato naj se uvaja postopoma. Najboljši »varnostni pas« za ogroženo narodnost je porabsko narečje; sodbo, da bije slovenski narodnosti na Madžarskem dvanajsta ura in da je nujno ukrepati, če hočemo ohraniti narodnost, je tokrat sprožila uradna madžarska stran. Naša sredstva obveščanja so stanje dolga leta idealizirala, ustrežni subjekti pa predlagali največkrat neustrezne rešitve. Raziskava je pokazala, da je imel prav etnolog Vilko Novak, ko je desetletja opozarjal na naglo odmiranje slovenske narodnosti v Porabju.

Miran Puconja

Fred Bahovec, *Ljubljančan na Aljaski*. Spomini in lovske zgodbe. Uredili: Janez Bogataj, Janez Fajfar, Mojca Ravnik, Nives Sulič. Prevedli: Mojca Ravnik, Janez Fajfar, Nives Sulič. Risbe: D. Standerwick. — Sitka, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Slovenska izseljenska matica, 1987. (Knjižnica Glasnika SED, 16) 120 str., ilustr., karte, Summary.

Naša založniško najspretnjša in tematsko najširša etnološka serija, Knjižnica Glasnika SED, se očitno odloča tudi za povsem sproščene izdaje, za literaturo, kakršno beremo pred spanjem. S tem nikakor ne zatrujemo, da so uredniki serije v zmoti ali da ne moremo zaspati po branju katere izmed njihovih resnejši bralski optiki namenjenih knjig. Ne. Ker se zaenkrat zdi le to, da poljubnost v odločanju, kakšne in katere rokopise bodo tiskali, natančno povzema stanje v vedi, bi bilo nesmiselno, ko bi tudi pri pisanju poročila od sebe zahtevali kako trdno pisarsko izhodišče. Še zlasti pa bi bilo neprimerno izključevati razne vrste teoretskih in edicijskih suverenosti zdaj, ko držimo v rokah čez vse prijazno pisanje častitljivega emigrantskega staroste Freda Bahovca. Navsezadnje je namreč uredniški odbor tisti, ki je odgovoren za to, kaj razglaša v javnosti za etnologijo, stvar bralcev pa, če se temu in takšnemu pojmovanju zavežejo.

Izpolnjevalci »narodno važne naloge« Etnološko preučevanje izseljenstva so si po tistem, ko so izročili bralcem nekaj »temeljnih, analitičnih študij«, zaslužili, da kdaj namesto njih spregovori tudi *objekt raziskave*. Ta v etnologiji že tako in tako implicitno vodi slog kakor tudi potek raziskave, določa mejo tistemu, kar bo povedano o njem, zakaj bi torej ne imeli kdaj eksplicirane iluzije, da *lahko* nastopi kot *subjekt*.

Bahovec (r. 1889) je izseljenec, nekronani vladar Aljaske, poznavalec njene geografije (na otoku Baranof si je v zavidanja vredno samozavestno čast poimenoval celo goro — torej Bahovec Peak), antropologije (le preberi si, bralec, njegove eksperimente o ženskah), zoologije (polovico svoje knjige je namenil lovskim zgodbam) in botanike (očencu uspeva na Aljaski gojiti celo vinsko trto).

Zamisel za izdajo spominov nenavadnega moža je plod naključja, in knjige bi gotovo ne držali v rokah, ko bi se Janez Fajfar po študiju etnologije ne odpravil okrog sveta in v Sitki od muzejske kustodinje ne zvedel za posebneža v tem nekdanjem glavnem mestu Aljaske. Tistega dne 1980 je ta posebnež Fajfarju že povedal, da piše tako življenjepis kakor zgodbe o dogodivščinah z lova, in Fajfar je bil mož beseda, saj mu je tedaj obljubil, da bo za ta dvoji pogled na svet našel prostor v knjigi.

Kronološki del Od Ljubljane do Aljaske se sprva zadrži v otroških letih na ljubljanskem Morostu, v času šolanja in brezskrbnosti, ki je, kakor pravi pisec, ni bilo dosti. Oče je 1896 odšel v Ameriko, in Bahovec o tem, kako je s pretvezo boleznj zvelkel čez lužo še druge družinske člane, in o svojih začetkih v ZDA pripoveduje v poglavju Odhod v Ameriko. Dobršen del svoje mladosti je Fred Bahovec preživel v vojski kot prostovoljec, potem ko se je pri sedemnajstih sporekel z očetom. Prihranil je dovolj denarja za kmetijo, še oče je primaknil svoje, in tako je Fred iz Chicaga odšel v Michigan. Tedaj (1910) je že sanjaril o Afriki, kamor se je s prijateljem, s skupnim kovčkom in s skupno željo po doživljanju divjine tudi prav kmalu opravil. Poglavje Lov s pastmi je eksistencialistične narave, pa seveda že izraža tisto veliko ljubezen, ki jo je Fred vedno posvečal lovu, saj mu je namenil dobršen del življenja, ko se je bilo treba bodisi prehranjevati bodisi zabavati. Posebni del knjige nameni avtor tudi svojemu predzakonskemu življenju, trem ženam in otrokom. Konec 50. let se je naselil v Sitki, kjer živi še danes. Na otoku Baranof, na katerem je bil med pionirji in na katerem ima danes že drugo počitniško hišico, je žena po njem imenovala gorski vrh, sam pa je neko goro posvetil sošolcu Franku Safranu. Dolgo poglavje je namenjeno tudi načinom, kako se lotiti življenja in dela na Aljaski, na kateri mora biti človek mojster za vse. Pripoveduje o tem, kako je več kakor desetletje gojil kune zlatice, kako se je preživljal kot poštar, kako je obdeloval, imitiral in najdeval kamne, čudne sledi, nenavadne morske pošasti, fosile.

Iskal je tudi zlato, v petdesetih letih pa si je za pet let pridobil pravico za črpanje nafte. Na mestu, kjer to s ponosom poudari, je lahko izpovedal svojo ljubezen

do geologije, in po razmišljanju o tem, kako bo v nekem »vmesnem obdobju« zemlja za nekaj milijonov let zaspala, razvil tudi duhovito teorijo: »Zdaj bom povedal, kako bo nastopil konec sveta. Ko bo končana vojna med velesilami, ko bodo vse pobili, bomo zmagovalci. Ostalo nam je samo poškodovano letalo, v njem sedi človek. Ne ve, kje bi pristal. Vsi kraji so porušeni. Trikrat obleti zemljo, dokler ne zagleda zelene lise sredi Afrike. 'Tu mora še biti življenje,' si pravi. Pri pristajanju pa se zaleti v drevo. Ranjen umira. Z drevesa ga opazujeta opičji oče in mama. Oče pravi: 'Mama, začeti bova morala znova.'«

Fred Bahovec tudi zelo rad potuje in je prečesal že skoraj ves svet, oktobra 1987 je bil vnovič v Ljubljani in ugledal tudi svojo prvo knjigo. Na svojih popotovanjih se z ženo prevažata z vsemi dosegljivi prevoznimi sredstvi in prihajata v bližino kar se dá zanimivih osebnosti. Fred Bahovec se vedno rad vrača v svojo Sitko in tam obuja »na kraju zločinov samem« spomine na svoje lovske dogodivščine. Posvečena jim je domala polovica knjige in so spisane v tretji osebi, gre za Mirka, pa zanj vemo, da je Fred Bahovec, nekdanj Mirko Bahovec, a so ga v Ameriki težko izgovarjali. Prvotno ime je torej skoz lov, intimno strast, zaživel svoje edino možno, intimno življenje, kakršnega ilustrirajo tudi diskretne risbe D. Standerwickove. Naslovi zgodb iz narave so naslednji: Na lovu, Race in sova. Medvedje takšni in drugačni, Charlie zmrzne, Ribolov, Mirko in morski lev, Lov na vidre, Vrane in morski orel, Sovji dvoboj, Jeleni v snegu, Izgubljeni srnjaček, Lov na kune, Olaf in volkovi.

Miha Zadnikar

Mila Bosić, *Božični običaji Srba u Vojvodini*. Biblioteka Susretanja. Vuk Karadžić Beograd. Etnografski muzej Beograd in Vojvodinski muzej Novi sad. Beograd 1985, 207 str., 6 fotografij.

Avtorica je več desetletij raziskovala duhovno kulturo Srbov, ki živijo v vaseh Vojvodine in so se tja priselili kot begunci pred turškim vdiranjem na Balkanski polotok. V teku stoletij, predvsem pa po drugi svetovni vojni, se je večina priseljenih Srbov spojila z drugimi narodi, ki živijo v Vojvodini. V nekaterih vaseh pa še živijo srbske družine, ki ohranjajo svoje izročilo.

Avtorica se je posvetila zlasti šegam, navadam in obredom praznovanja božiča. Ti se začnejo že 27. novembra (10. dec. po pravoslavnem koledarju) s šesttedenskim postom. Šege in navade so vezane na določene svetniške dni (npr. sv. Barbara), pa tudi na dan pred božičem (badnji dan) in se sklenejo s praznikom treh kraljev. Nekateri prazniki so isti kot v katoliškem svetu (npr. sv. Barbara, božič), druge pozna le pravoslavje (npr. sv. Ignjat). Vrhunec praznovanj je božič, saj ga praznujejo kar tri dni. Vsi dnevi so izpolnjeni z raznimi čarnimi dejanji, ki naj zagotovijo srečo in obilje v naslednjem letu.

Raziskovalka primerja posamične šege in obredna dejanja s tistimi v osrednji Srbiji in tako posredno nakazuje tudi izvir Srbov v Vojvodini. Zanimivo je, da nekatera dejanja poznajo tudi Srbi v Beli krajini (npr. polaznik).

Tako kakor zgubljajo kmečka naselja izrazito podobo, tako tonejo v pozabo tudi božična praznovanja. Na to vpliva tudi vse manjši pomen pravoslavja v življenju ljudi, pa tudi mešanje Srbov s pripadniki drugih etničnih skupin.

Knjiga o božičnih šegah Srbov v Vojvodini obsega izredno bogato gradivo. Škoda je le, da ni časovno natančneje določeno, saj avtorica ne pove, do kdaj so se ohranile posamične šege. Prav tako ne pove, zakaj so se nekatere ohranile in druge utonile v pozabo, pa tudi ne tega, kateri poklicni skupini pripadajo družine ali posamezniki, ki negujejo posamične šege. Gradivo ostaja tako neobdelano in ima bolj opisen značaj. Bralec se pri branju ne more znebiti vtisa, da so stare šege, navade in obredi še vedno živi in so še vedno zelo pomembni. O tem skoraj dvomimo, pa tudi večina fotografij, ki spremljajo tekst, je bila posnetih v 50. letih.

Marinka Dražumerič

Marija Kleut, *Ivan Senjanin u srpskohrvatskim usmenim pesmama*. Matica Srpska, Novi Sad 1987, 272 str.

Marija Kleut, docentka za ljudsko pesništvo na novosadski filozofski fakulteti, je prav tu doktorirala s temo o Ivanu Senjaninu. Letos (1987) je Matica Srpska že izdala njeno delo v knjižni obliki. Treba je reči, da gre za razveseljivo in nevsakdanjo potezo, kjer sta avtorica in založba pokazali izredno ažurnost, saj je knjiga pred nami komaj dobro leto po zagovoru doktorata.

Slovenskim bralcem lahko knjigo seveda le predstavimo, širše in pristojnejše ocene pa bodo morali podati srbski in hrvaški folkloristi. Verjamem, da ta ocena ne bo manjkala, saj gre za pomembno knjigo oz. témo, ki na poseben način osvetljuje del bogate, a ne toliko znane uskoške poezije oz. ljudske poezije o uskokih.

Zgodovinska osebnost — Ivan Vlatković — se v ljudskih pesmih pojavlja kot Ivan Senjanin ali pod drugimi imeni. Po krajšem uvodu avtorica v prvem poglavju govori o zgodovinski osebnosti Ivana Vlatkovića. Iz literature, ustnih pričevanj in iz zapiskov iz sodnih procesov proti Ivanu Vlatkoviću je avtorica sestavila bogat mozaik, ki v zaokroženi podobi daje izčrpno podobo o senjskem uskoku.

Ivan Vlatković se v dokumentih prvič pojavi l. 1596, ko gre za opis krščanskega poskusa zasedbe Klisa. Takrat je bil Ivan Vlatković že ugledna in vodilna osebnost med senjskimi uskoki. Avtorica nakazuje nove elemente iz biografije senjskega vojvode, saj za razloček od drugih avtorjev družine Vlatković ne povezuje z Bosno, ampak jo locira v Zrnovnico. Ivan Vlatković je bil po avtoričinih ugotovitvah rojen med letoma 1570 in 1575, leta 1612 pa so ga avstrijske oblasti obtožile samovoljnega, slabega vladanja v Senju, jemanja žita iz vojaških rezerv in ga obsodile na smrt. Med ljudstvom je veljal za zglednega voditelja in junaka, zato je postal osrednji lik ljudske epske poezije.

Ob zgodovinskem orisu Vlatkovića je imela avtorica težavno delo, ker so tudi historični dokument skopi s podatki. V njih se Ivan Vlatković pojavlja le toliko, kolikor je bil v posamičnih obdobjih koristil ali škodil državi. Avtorici se je na podlagi primerjav zapisov in arhivov posrečilo osvetliti celovitejši Vlatkovićeve življenjepis.

V prav tako obsežnem tretjem delu knjige avtorica spregovori o pesmih o Ivanu Senjaninu v času in prostoru. V prvem poglavju tega dela so zapisi pesmi iz 18. stoletja. Najstarejše dokumentirane pesmi o Ivanu Senjaninu izvirajo iz prvih desetletij 18. stoletja. Med viri avtorica navaja erlangenski in dubrovniški rokopis, tri pesmi pa so iz pesnitve Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Tu se seznanimo s prostorom in družbenim okoljem, kjer so pesmi o Ivanu Senjaninu nastale, vzemo pa tudi, kakšna je bila ljudska pesniška vizija tega uskoškega junaka.

V drugem poglavju so zapisi iz 19. stoletja oz. zapisi Vuka Karadžića in njegovih sodobnikov. Vuk je zapisal 13 pesmi o Ivanu Senjaninu in eno, v kateri nastopa neimenovan senjski junak. Ker je Vuk sam zapisal, da o Ivanu Senjaninu ne vé več, kakor o njem pripovedujejo ljudske pesmi, te pesmi niso pritegnile večje pozornosti zapisovalca, posebno še zato ne, ker je Vuk bolj cenil pesmi »brez izrazitejših in vidnejših anahronizmov, saj je bilo take pesmi lažje klasificirati po njegovem načinu«, ugotavlja avtorica.

Tako kot že v prejšnjem poglavju so tudi tu natančno predstavljene vsebinske in slogovne analize pesmi o Ivanu Senjaninu iz tega obdobja.

Tretje poglavje tretjega dela predstavlja zapise pesmi o Ivanu Senjaninu iz druge polovice 19. in iz prvih desetletij 20. stoletja. Uporabljeni so isti metodološki postopki kot v prejšnjih poglavjih. Tu je gradiva več (rokopisni in tiskani viri), zato ga je avtorica razvrstila kronološko, začevši z l. 1864 objavljeno zbirko Luka Marjanovića.

Četrto poglavje obravnava zapise oz. pesmi z motivi o Ivanu Senjaninu iz novejšje dobe. Avtorica ugotavlja, da se v novejšem času zmanjšuje število pesmi o Ivanu Senjaninu, hkrati pa se manjša tudi število sivejših modelov, v katerih se pojavlja podoba Ivana Senjanina. Za ta čas je nasploh značilen upad ljudske epike.

O čem pojejo pesmi o Ivanu Senjaninu, je naslov četrtega večjega razdelka knjige. Množico snovno precej raznovrstnega gradiva je morala avtorica natančno klasificirati, da je lahko potegnila črto med skupnimi motivi. To je naredila s posebnimi tabelami, v katerih je prikazala sivejše modele. Množica raznovrstnega gra-

diva je s tem laže primerljiva. Poleg sižejnih modelov avtorica razčleni splošni model in nakaže njegovo konkretizacijo, kar dopolni še s formulnim modelom oz. tabelo in jima doda še besedno razlago.

Tabelarno-strukturalistično so prikazani še liki v različicah pesmi o junaški poroki za ugrabljenim dekletom, pa liki v variantah o zimskem lovu, prikazana je stabilnost ali spremenljivost okoliščin, likov in motivov. Posebej in natančno je razčlenjena tema Marko Kraljevič in Ivan Senjanin ter Tadija in Ivan Senjanin. Prikazano je razmerje junakov, kakor jih kažejo ljudske pesmi, pojasnjene so še podobnosti motivov, prepletenost in delovanje junakov. Grafično so prikazane še sorodniške in pobratimske zveze glavnih junakov raznovrstnih pesmi, ki prinašajo vsaj motiv o Ivanu Senjaninu.

Peti del knjige se ukvarja z Ivanom Senjaninom kot z resnično in kot s poetsko osebnostjo. Za izhodišče tega dela si avtorica postavlja vprašanje, »ali je resnično življenje senjskega vojvode in vlaškega kapetana Ivana Vlatkovića spodbujalo vznikanje ljudskih pesmi in vplivalo nanje in ali je tisto, kar se je resnično dogajalo, gradivo za ljudske pesmi. In kako je to gradivo oblikovano.«

Avtorica zato analizira vse motive in zgodbe. Najprej tiste o osvajanju mest in trdnjav, nato sledijo teme poroke kot junaškega dejanja, predstavljen je Ivan Senjanin kot hajduk in gusar, analizirane so legendarne teme o junaškem konju in motiv iskanja plena. Resnične podatke in pesniško fantazijo primerja avtorica tudi ob motivih ječe itn.

V teh analizah se je ukvarjala s hipotezo, da Ivan Senjanin v ljudskih pesmih ni istoveten z zgodovinsko osebnostjo Ivana Vlatkovića oz. da Ivan Senjanin sploh ni zgodovinska osebnost. Z razčlenitvijo navedenih tém in motivov avtorica dokazuje nasprotno, da so namreč ljudske pesmi oz. motivi v njih, povezani z resničnimi zgodovinskimi podatki o Ivanu Vlatkoviću, zato pravi, da je Ivan Senjanin kljub vsemu istoveten Ivanu Vlatkoviću, vendar na način, ki je značilen za fantazijsko ustvarjalnost ljudske pesmi, ki se kljub fantazijskosti naslanja na resnične dogodke.

Take monografije, kot je pričujoča so za folkloristiko izjemno dragocene, če v njih seveda ni preveč spekulacij, v kar bi lahko tudi Marijo Kleut zapeljali skopi zgodovinski podatki in pesniška svoboda ljudskega pevca. Tega se je avtorica dobro zavedala, zato ni ničesar prepustila bralčevi svobodni interpretaciji. Vse bele lise, ki bi jih bralec morda lahko začutil v študiji, se trudi avtorica preseči in jih odpraviti v drugem delu knjige, v poglavju Dodatki. To poglavje ima osem delov. 1. O zbiranju gradiva, kjer avtorica ne opiše samo gradiva, marveč pokaže še svoj delovni postopek in lastni raziskovalno-teoretični vidik. 2. V tem delu daje avtorica pregled in popis mest in krajev, v katerih so bile zapisane pesmi o Ivanu Senjaninu. Sledi popis pevcev in informatorjev (3.). Posebno poglavje je namenjeno pesmim Anice Begović (4.). Na 41 straneh je v 5. delu podan katalog pesmi o Ivanu Senjaninu s pregledom funkcij o njegovem liku. V šestem delu avtorica predstavi popis lirskih pesmi o Ivanu Senjaninu, v 7. poglavju poetski svet junaka, v 8. poetski prostor.

Dodana bibliografija je razdeljena na tri dele: v prvem so zajeti zgodovinski viri in literatura o Ivanu Vlatkoviću in senjskih uskokih, v drugem je popis zbirk in periodičnih publikacij, v katerih so pesmi o Ivanu Senjaninu. V tretjem delu je izbor iz literature o ljudskem pesništvu. Sledi še imensko kazalo in daljši povzetek študije v angleškem jeziku.

Bralec oz. raziskovalec, ki ju zanima t. i. krajiška ali uskoška epika in ljudska ustvarjalnost o uskokih, bo večji del informacij lahko črpal prav iz knjige Marije Kleut, ki je z uskoštvom postavila širok okvir, v katerega je postavila ljudske pesmi in posamične usode. Natančno je torej prikazan življenjski kontekst pesmi, ki je kljub načelnim in programskim besedam v folkloristiki še prevečkrat zanemarjen.

Marko Terseglav

Zbornik radova XXXIV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije. Tuzla, 22. do 26. IX. 1987, Tuzla 1987, strani 605, il.

Obsežen zbornik referatov, izdan za kongres Zveze društev folkloristov Jugoslavije, objavlja vrsto zanimivih razmišljanj s področja folkloristike, primerjalnih razprav o ljudski književnosti in etnologiji, etnomuzikologiji, ljudskem gledališču,

ljudskem likovnem ustvarjanju in otroški folklorni dejavnosti. Največji delež imajo referati (30), ki so vezani na plenarno témo: *Vuk Karadžić in ljudsko ustvarjanje*. Vsi, tudi hrvaški (razen slovenskega referata Marka Terseglava, ki je tiskan v latinici), so tiskani v cirilici, kar se zdi popolnoma neprimerno. Zamisel, da je treba razmišljanja o Vuku Karadžiću tiskati v »njegovi« pisavi, bi morala biti zastavljena previdneje. Izdajatelj bi moral upoštevati nacionalno raznovrstnost tudi v pisavi. In ob vsem spoštovanju do velikana srbske književnosti je treba izraziti dvom o primernosti takega ravnanja.

Prvi del zbornika obsega referate, vsebinsko vezane na prvo plenarno témo tega kongresa; referenti razmišljajo o Vuku Karadžiću in ljudski ustvarjalnosti. Tvrtno Čubelić v referatu z naslovom: *Vukovo delo v luči sodobne folkloristike in literarne teorije* preišča o nastajanju in oblikovanju folkloristike kot samostojnega sistema in znanstvene discipline. Govori o prežemanju ljudskega pesništva ustvarjanja in literature v zgodovini. Izraža tezo, da narodi z razvito književnostjo niso imeli pravega odnosa do ljudskega ustvarjanja, da so ga zanemarjali in uvrščali v primitivno umetnost, kar pa ne more biti res, saj so ga prav ti narodi prvi odkrili. Čubelić predstavlja Vuka kot vrhunškega raziskovalca, ki je imel srečo, da je deloval v ugodnem zgodovinskem trenutku, da je neposredno poslušal pevce, godce, bil udeležen ob nastajanju pesmi in njenem izvajanju. Čubelić trdi, da je lahko le zrel in umetniški jezikovni izraz tisti, ki ustvarja umetniško delo v ljudski književni ustvarjalnosti. Tako ima teorija umetniške vrednosti (estetski kriterij) po Čubeliću izreden pomen, kar pa ne velja za folkloristiko, temveč le za literarno teorijo.

Naslednji referat: *Teoretične vzpodbude Karadžićevemu folklornemu delu* Marka Terseglava govori o tem, da je bil Kopitar tudi glavni teoretik in ne samo režiser Vukovega dela. Terseglav posreduje in poudarja zelo pomembno dejstvo, da se je Kopitar zavzemal za strogo, natančno in neredigirano zapisovanje ljudskih pesmi. V Karadžiću je videl človeka, ki naj bi uresničeval njegovo zamisel. Prepričal je Vuka, da je nacionalna kultura in vsako kulturno dejanje nad vojaško močjo oziroma da je Homer pred Aleksandrom Velikim in nad njim. Vukovo delo, ki je bilo opravljeno dosledno po Kopitarjevih načrtih, kaže, da je Vuk sprejel Kopitarjeva praktična (filološka) in metodološka načela, vseh teoretičnih utemeljitev pa ni povsem upošteval, saj so bile nekatere zanj preveč abstraktne. Terseglav nato govori o Vukovih odkimih od Kopitarjeve teorije in o Kopitarjevem dvomu o pristnosti nekaterih Vukovih zapisov ljudskih pesmi. Ugotavlja, da večji del jugoslovanske literarne zgodovine ocenjuje Vukove zbirke zgolj estetsko, kar pa ni ustrezno načelo v folkloristiki. Terseglav poudarja vrednost Vukovega dela, ki je oskrbel temeljna dela nacionalne kulture, opozarja pa, da Vukovo delo zahteva od raziskovalcev, naj v celoti osvetlijo vir Vukovega teoretičnega obzorja.

Milivoj Rodić v referatu: *Vukova načela in metodologija v zbiranju ljudskega pesništva* drzno ugotavlja, da je Kopitar Vuku res dal določene praktične in teoretične spodbude, nato pa predstavi Vukov razvoj v samostojnega folklorista, znanstvenika in trdi, da je Vuk popolnoma sam zgradil koncepcijo in metodologijo ljudskega pesništva. Rodić ugotavlja, da je Vuk sledil načelu, da je treba vse pesmi ohranjati in zapisovati nespremenjene. Toda to je bilo le v teoriji, Vuk jih je v praksi spreminjal. Rodić sam navede dejstvo, da Vuk ni bil pevec, a kaže, da se avtor pomembnosti tega dejstva ne zaveda.

Pestrost v primerjalnem povezovanju Karadžića in ljudskega ustvarjanja kažejo mnogi referati. Naj jih še nekaj naštejemo: Miljana Radovanović govori o *Vuku Karadžiću in o šegah*, Jovan Mihajlović: *Na sledi Vuka Karadžića v Vojvodini*, Marko Kitevski: *Vuk Karadžić in Makedonija*, Sefčec Plana: *Vukovi zapisi albanskih ljudskih pesmi...*, Branko Kukurin v referatu *Dialektalno in regionalno v Vukovih zbornikih s posebnim pogledom na čakavsko ljudsko ustvarjanje* ostro spregovori o nadvladi srbskega jezika nad hrvatskim. Ugotavlja, da je Vuk menil, da so edino Čakavci Hrvati in jih je zato izključil iz svojega zbiranja ljudskega blaga. Toda prav Hasanaginica, po Kukurinu, kaže čakavske jezikovne značilnosti, in tako trdi Kukurin, da je Vukov korpus ljudskega ustvarjanja v nasprotju z njegovimi jezikovnimi koncepti. Referat Smiljke Kučinić z naslovom *Vukov pristop k ljudski lirski pesmi* je premalo objektivni. O Vuku Karadžiću govori kot o človeku, ki je znal kot »najpreciznejši seizmograf« začititi, kaj je umetniško vredno, obenem pa ga pred-

stavlja kot zbiralca pesmi, ki je zapisoval neposredno »iz ust naroda«. To nasprotje razlaga avtorica z umetniškim kriterijem, ki pa ga premalo utemelji.

V drugem delu zbornika je vrsta referatov iz druge plenarne teme: *Ljudska ustvarjalnost severovzhodne Bosne*. Referati govore predvsem o ljudski ustvarjalnosti prebivalcev Tuzle in okolice... Npr. Džuro Basler: *Tuzla v daljni preteklosti*, Ahmet Kasumović: *O govoru Tuzle in okolice*, Magdalena Veselinović-Šulc zanimivo razpravlja o madžarskih zapisih o severni in severovzhodni Bosni, o ljudstvu, življenju in nekaterih šegah s konca XIX stoletja; upošteva tamkajšnjo etimologijo. Mirzet Ibrišimović v referatu: *Nekaj karakteristik ljudskega izročila severovzhodne Bosne* govori o ljudskem slovstvu, o vsebini pripovedk, njihovi intenzivnosti, humorju in o tem, da z umiranjem ljudi umirajo tudi pripovedke. Referat Liljane Beljkašić-Hadžidedić: *Neka balada iz Donjeg Birča* je posebno zanimiv zato, ker predstavlja neko balado, podobno že znani baladi o Omeru in Merimi (Tristan in Izolda), ki ima drugačen, presenetljiv konec. Govori o nesrečnih zaljubljenih, ki jima mati (tašča) še po smrti ne dovoli združitve. V koncu te pesmi mati ukaže, da jo pokopljejo v grob mednju. Zdi se, da bi se avtorica morala razgledati še po tuji literaturi, da bi našla ustrezne tuje vzporednice in morda sovplivanja.

V zadnjem delu zbornika so referati sekcije za ljudsko književnost, ki je razdeljena na: a) ljudsko liriko, b) varia. Referati govore predvsem o ljudski ljubezenski epiki... Referat Iljaza Metaja *Poetika vremenskih in prostorskih znamenj v albanski ljudski ljubezenski liriki* se posveča simboliki časa, barv in prostora v tej liriki. Josip Grbelja: *Posebnosti ljudske ljubezenske lirike (neprimerjane izkušnje, novi kontekst)* razmišlja o tem, da so ljudske ljubezenske pesmi kronika o našem okolju, družbenem življenju, neolepšanih čustvih, o globokem in resnem dojemanju ljubezni... Pravi, da se ljudska lirika »poje« drugače kakor umetna poezija. Trdi, da je ljudska lirika najpogostejša zvrst v ljudski književnosti.

Ruža Bonifacić v referatu *O spremembah in izginjanju ljudskih glasbenih terminov* (gradivo z otoka Krka), ki sodi v sekcijo za etnomuzikologijo in etnokoreologijo, razmišlja o tem, da starejši ljudje sicer določene starejše glasbene izraze še obvladajo (imajo »v zalogi«), da pa se ti že zgublajo, mlajši jih ne poznajo več in jih nadomeščajo z novimi. Roberto Starec govori o glasbilih in instrumentalnem sporedu v Istri: Dve tradiciji. Branka Vidović predstavlja aerofonska in kordofonska glasbila z območja Nevesinja.

Referati sekcije za ljudsko gledališče so predvsem empiričnega značaja in obravnavajo posamezne tipe iger. Npr. Željko Kovačić: *Veržanje — stara pastirska igra srednje Podravine*. — Ljudsko likovno ustvarjanje predstavljata referata Anete Svetie: *Ljudsko lesno rezbarjenje in notranja dekoracija na bosanskohercegovskem področju* in Milene Vitković *Zbirka narodnih noš iz Jugoslavije v Centru za proučevanje tekstila in oblačil v Seattlu* (ZDA). Otroški ljudski ustvarjalnosti je posvečen zanimiv referat Faika Škodre *Povezava med otroškim govornim ustvarjanjem in albansko pisano otroško poezijo*, v katerem govori o tem, da so ustvarjalci otroške poezije prevzemali elemente (motive, like, strukturo jezika, besedišče in muzikalnost) iz otroškega ustvarjanja.

Zbornik je uokviril zanimiv prerež skozi raziskovanje ljudskega ustvarjanja jugoslovanskih narodov in narodnosti. Vrsto pomembnih podatkov, tez, razmišljanj in primerjav so verjetno osvetlile še razprave in prav gotovo je, da je zbornik primerno urejena in zanimiva publikacija, ki omogoča raznovrsten pogled v problematiko ljudskega ustvarjanja pri nas.

Marjetka Golež

Oskar Moser, *Handbuch für das Kärntner Freilichtmuseum*. Handbuch der Sach- und Fachbegriffe. Zur Erläuterung von Hausanlagen, Bautechnik, Einrichtung und Gerät im Kärntner Freilichtmuseum Maria Saal, Klagenfurt/Maria Saal 1985, 248 strani + 215 skic Petra Jöbstla in avtorja.

Avtor priročnika za obiskovalce muzeja na prostem pri Gospe Sveti, prof. dr. Oskar Moser, je ta čas gotovo eden najbolj razgledanih poznavalcev koroške stavbne dediščine. Napisal je o njej doslej več študij, pa tudi knjigo »Das Bauernhaus und seine landschaftliche und historische Entwicklung in Kärnten« (1974), v

kateri je odmeril prostor tudi stavbni dediščini na južnokoroškem narodnostno mešanem ozemlju, pa tudi deležu Slovencev pri oblikovanju koroške kulturne krajine.

V pričujočem priročniku je zbral in opisal več kot petsto gesel o ljudskem stavbarstvu na Koroškem, med drugim tudi o peči (str. 29), strehi in z njo povezanimi prvinami (54—62), lesnih zvezah (68), pohištvu (95), gospodarskih stavbah (154), kmečkem orodju in tudi o takšnih nadrobnostih, kot so line, zračniki, dimniki ipd. Zlasti poučna so gesla, ki osvetljujejo konstrukcijske nadrobnosti in pojasnjujejo načine gradnje, posebno gradnje v lesu. Gesla je avtor razvrstil po abecednem redu, jih pospremil z narečnimi imeni, jih obdelal po funkcionalnih vidikih ter razlage podprl z nazornimi risbami in stvarnimi historičnimi podatki. Geslom je dodal tudi najnunejšo literaturo, na koncu knjige pa še obširen seznam evropske literature o ljudskem stavbarstvu. Tako urejen priročnik ni koristen samo za obiskovalce muzeja na prostem pri Gospe Sveti, zelo uporaben je tudi za raziskovalca, ki ga ljudsko stavbarstvo priteguje kot specialno področje.

Seveda je priročnik vabljev tudi za nas. Ne samo zato, ker se večji del slovenskega ozemlja kulturno uvršča v alpski prostor, temveč tudi zato, ker nam je koroško stavbarstvo blizu v mnogih pogledih, še zlasti na južnokoroškem ozemlju, na katerem so Slovenci v poldrugem tisočletju življenja v sosedstvu Nemcev razvili nekatere značilnosti, ki se razločujejo od ljudske kulture na drugih območjih Koroške. To delno razkrivajo tudi stavbe, ki jih srečamo tudi v muzeju na prostem pri Gospe Sveti, kot npr. Urhovo kajžarsko hišo in žago iz okolice Šmarjete v Rožu, Skrjančev skedenj in sušilnico iz Podjune, kozolec iz Podna in kaščo iz okolice Zelezne Kaple (prim. K. Eisner — O. Moser, Das Kärntner Freilichtmuseum Maria Saal, Maria Saal 1984). Glede na številčno kar ustrezno uvrstitev stavb z južnokoroškega ozemlja v muzeju, bi pričakovali, da bo priročnik informiral bralca tudi o slovenski stavbni terminologiji (vsaj najbolj splošni), pa se avtor ob njej pomudi le pri opisu kozolca (Harpfen) in veže (Labn). Pogrešamo tudi omembo nekaterih stavbnih značilnosti na južnokoroškem ozemlju; med take bi npr. spadal opis kamre v kmečki hiši pri Slovencih, ki ji v Rožu pravijo »štador« in opozarja na njen pomen J. R. Bünker v Ziljski dolini. Žal so dobili Slovenci malo prostora tudi v seznamu literature, v katerem srečamo le Melikov »Kozolec na Slovenskem«. Novakovo »Ljudsko prehrano v Prekmurju« in Orlovo »Ralo na Slovenskem« (str. 237—248), pogrešamo pa, recimo, Ložarjev pregled v Narodopisju Slovencev (1944) kakor tudi nekatere Murkove, Kotnikove, Novakove, Baševe, Vilfanove in druge študije, ki se dotikajo tudi narodno mešanega koroškega ozemlja. Zato ostaja ob sicer odličnem delu za Slovence trpko spoznanje, da avtohtona etnična manjšina v tem priročniku ni dovolj zaznavna, kar je škoda tudi zato, ker je Moserjev vodnik hkrati dober kašipot tudi po evropski stavbni bibliografiji. Ali nismo nastalega položaja nekaj krivi tudi sami, ko se nismo dovolj na široko in zavzeto lotevali študija ljudske kulture na Koroškem?

Tone Cevc

Hexen und Zauberer, Landesausstellung 1987, Steiermark, Riegersburg 1. 5.—26. 10.; Katalog: I. *Hexen und Zauberer*. Die große Verfolgung — ein europäisches Phänomen in der Steiermark. Herausgegeben von Helfried Valentinitisch, 419 str. II. Steirische Landesausstellung '87, *Hexen und Zauberer*, 260 str., Leykam-Verlag, Graz-Wien 1987.

Čarovniški procesi označujejo več kot dve stoletji evropske novoveške zgodovine. Komaj najdemo koticke zahodne civilizacije, kjer jih ne poznajo. Potekali so tudi v notranjeavstrijskih deželah, kamor so spadale slovenske dežele. Na Štajerskem v Avstriji so se odločili obuditi spomin na te pretresljive dogodke z deželno razstavo. V veličastnem gradu na bazaltni skali Riegersburg je bila od 1. maja do 26. oktobra 1987 razstava z naslovom Čarovnice in čarovniki. Posvečena je bila čarovniškim preganjanjem in čarovniškim procesom na Štajerskem. Razstava je zajela vso zgodovinsko Štajersko, ne le današnje avstrijske, temveč tudi njen slovenski del. Glavni avtor razstave in izdajatelj kataloga je bil graški zgodovinar in univerzitetni profesor Helfried Valentinitisch. Kakor zgovorno kaže podnaslov v katalogu: Veliko preganjanje — evropski fenomen na Štajerskem, je bila razstava zasnovana tako, da

je bilo to žalostno poglavje zgodovine na Štajerskem predstavljeno v okviru evropskega fenomena te človeške zmote in tragedije.

Avtor razstave si je prizadeval predstaviti čarovniško preganjanje v objektivni luči, brez senzacionalnosti, ki jih zbuja pojem, ko ga danes slišimo. Razstava je bila obrnjena predvsem proti trem zmotnim mnenjem, ki med predstavami o čarovniških procesih še velikokrat prevladujejo. Prvič, da so čarovniški procesi zajeli le ali vsaj pretežno ženske. Prav na primeru Štajerske je razstava lahko pokazala tudi ne navadno velik delež moških udeležencev ali čarovnikov. Drugič, da vera v črno magijo ne spada v »temni srednji vek«, temveč v čas razcveta naravoslovnih znanosti in v čas renesanse, kljub temu da segajo začetki čarovniških preganjanj v pozni srednji vek, korenine pa nazaj v srednji vek in celo v čas poganske antike in germanskih ljudstev. Tretjič, v posebnem prostoru, je pokazal razliko med čarovniškimi in krivoverskimi preganjanji, saj na primer v Spaniji, klasični deželi krivoverskih preganjanj, komaj poznajo čarovniške procese. Čarovniški procesi v Evropi tudi niso bili omejeni le na področje katoliške cerkve, ampak so z isto srditostjo divjali tudi v protestantskih deželah.

V poglavju Štajerska v zgodnjem novem veku so bile nakazane gospodarske in socialne razmere na Štajerskem v tem času, vsakdanje življenje različnih družbenih razredov in poklicev, ljudska pobožnost, ljudska medicina, čaravnice in čarovniška zelišča, sodna organizacija in kazensko pravo na Štajerskem v zgodnjem novem veku.

V poglavju o čarovniških procesih na Štajerskem so bili predstavljeni sami procesi. Prvi in zadnji znani proces sta potekala v slovenskem delu dežele, prvi v Mariboru leta 1546 in zadnji na gradu v Gornji Radgoni v letih 1744—1746, proti trem obtoženim iz Veržeja, od katerih je moški v ječi umrl, obtoženki pa sta bili oproščeni. Vrhunec so čarovniški procesi dosegli v letih 1650 do 1700. Natančnega števila ni mogoče pokazati, ker niso ohranjeni vsi akti čarovniških procesov. Za to obdobje je danes znanih 220 procesov z 820 vpletenimi osebami, podrobno so bili predstavljeni iz današnje jugovzhodne avstrijske Štajerske, ob samih procesih pa tudi tisti ljudje, ki so se izdajali, da imajo zveze s hudičem. Posebej so bili prikazani spomini na čarovništvo, kakor so se ohranili v ljudskem izročilu.

Razstava se ni končala s čarovniškimi procesi. Avtor se je vprašal, ali potrebujemo grešne kozle tudi danes? Zato je v posebnem poglavju pritegnil tudi 20. stoletje: z ene strani kot dediščino neke vrste čarovniških procesov v množičnih preganjanjih posameznih skupin ljudi, z druge strani pa čarovniško praznoverje, ki se je na mnoge načine prav tako ohranilo do danes in se celo še poglablja. Razstavi bi lahko morda očitali pomanjkljivosti, da ni pokazala tudi tistih, ki so čarovniškim procesom nasprotovali. Teh res ni bilo veliko, toda primer imamo prav pri radgonskem župniku ob koncu 17. stoletja ob drugih pogumnih možeh v Evropi v tistem času.

Ob razstavi je bil izdan tudi katalog v dveh delih. V prvem delu so prispevki o predstavljeni snovi, drugi del pa nas popelje skoz razstavne prostore in vsebuje številne in odlične fotografije razstavljenih predmetov.

V prvem delu kataloga posebej opozarjamo na razpravo dr. Sergija Vilfana: Čarovniški procesi na Kranjskem — k vprašanju njihove pogostnosti. Z njo je bila namreč v razstavo vključena tudi Kranjska, kjer so čarovniški procesi potekali v istem času in s podobno silovitostjo kakor na Štajerskem. Drugi prispevki so posvečeni političnim, gospodarskim in socialnim razmerjem in verskim in kulturnim razmeram na Štajerskem v času čarovniških procesov.

Vinko Rajšp

Bernd Grützmacher, *Reet- und Strohdächer*. Alte Techniken wiederbelebt. Callwey, München 1981, 108 str., ilustr.

Čeprav avtor predstavlja kot material za prekrivanje streh predvsem trstičje, se sama tehnika in za delo potrebno orodje bistveno ne razlikujeta od načina prekrivanja streh s slamo, kakršnega smo poznali tudi v naših krajih. Pisec se ne omeji le na primere z nemškega ozemlja, ki mu je najbolj znano, saj se je zato, da bi čim bolj spoznal delo, pridružil skupini krovcev, marveč seže tudi na ozemlje Anglije, Irske in Skandinavije, kjer so prav tako poznali takšno prekrivanje streh. Zanimiva

je primerjava med ceno za prekritje 1 m² strehe, ki je leta 1930 stalo 9,54 marke, in letom 1980, ko je cena narasla na 155 mark. Na koncu je dodan slovarček, v katerem so pojasnjeni strokovni izrazi in seznam literature.

Knjižica, opremljena s številnimi črno-belimi in barvnimi fotografijami in množico risb in skic, je odličen in nazoren priručnik o tem, kako poteka prekrivanje strehe s trstičjem oz. slamo. Želimo le, da bi podobno besedilo kdaj dobili v slovenskem prevodu, če še nismo sposobni napisati svojega. Zavedati se moramo, da s slamnatimi strehami zginjajo tudi krovi in da nekdanj močno razširjena dejavnost tone v pozabo ne le slabo dokumentirana, ampak tudi v strokovnih krogih premalo znana.

Marinka Dražumerič

Wallfahrt-Tradition und Mode. Empirische Untersuchungen zur Aktualität der Volksfrömmigkeit. Hrsgg. v. Martin Scharfe, Martin Schmolze und Gertrud Schubert. Tübinger Vereinigung für Volkskunde — Tübingen Schloss 1985. 246 str., 59 slik med besedilom (= Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Institutes der Universität Tübingen 65).

Božjepotništvo narašča, pravijo v ZRN. Pojav dobiva npr. na Bavarskem tolikšne razsežnosti, da so se zanj zavzeli tudi narodopisci. Na univerzi v Tübingenu je skupina 31 študentov in študentk, katoliških in protestantskih, l. 1984 opravila »empirično« terensko raziskavo predvsem na dveh bavarskih božjih potih — v Tuntenshausnu in v staroslavnem Altöttingu. Vsem raziskovalcem je bilo skupno, da so brez predsodkov, trezno in objektivno sprejemali spoznanja o fenomenu »božja pot«. Opravili so pravo skupinsko delo: vsak je prispeval svoj delež spoznanj, vse so prediskutirali, formulirali, redigirali, da je nastala knjiga, ki se vredno uvršča ob druge monografije Ludwig-Uhland-Institut tūbinske univerze in jih redno izdaja »Tübinger Vereinigung für Volkskunde«.

Teza raziskovalnega načrta je bila: Zdaj imamo božjepotni »boom«. Kako si to razložimo? Užitek je brati uvodne, žive, neobremenjene vtise mladih ljudi ob srečanjih z božjepotniki. Prvi njihov odziv je bil: začudenje. Značilno je, da narašča število romarjev, ki opravijo svojo pot peš. Najbolj impresivni so romarski pohodi iz Regensburga v Altötting. Ljudje — staro in mlado obeh spolov — prepešajo 115 km v treh dneh. L. 1983 jih je bilo vsega 7320. Pri tem ima svojo besedo sodobna organizacija: dvakratno prenočevanje pri zasebnikih ali v gostiščih, v sprevidu posebno urejen avtobus za sanitarije, na počivališčih v posebnih šotorih sanitetna pomoč za žulje idr. Čeprav število romarjev-pešcev narašča, pa seveda močno zastaja za številom drugih, ki prihajajo v skupinah z vlaki ali avtobusi ali posamično v avtomobilih (npr. 1983 peš nad 33 000, s prevoznimi sredstvi okoli 500 000).

Motivacija za ta romarski razcvet je seveda različna: na eni strani resnično religiozni, večinoma osebni ali zasebni nagibi (predvsem priporočila v težavah in zahvala za pomoč in uslišanje), na drugi strani pa spet le tradicija ali navada, odziv na organizirano romanje, ki ga ne kaže opustiti, in celo nekaj, kar je mogoče imenovati »božjepotni turizem«; moda. Pri romarjih pešcih je religiozni nagib pač odločilen, nemajhni trud, težave, bolečine so »žrtev«. Pri organiziranih skupinah z vlakom ali avtobusi ne odloča zmerom religiozni nagib, dostikrat gre le za veselje do potovanja, za željo po novih znanstvih ali doživetjih v skupini. Pri individualnem romanju z avtom je religiozni nagib spet bolj verjeten, manj gre za izlet ali za »zabavo«, odločilna sta seveda tudi prihranek časa in večja svoboda prihoda in odhoda. Raziskovalci pa so ugotovili, da bi po splošnem mnenju božjo pot morali opraviti peš!

O božjepotnih »čudežih« se danes ne govori več, pač pa o »uslišanih molitvah«. O tem pričajo številne votivne podobe, ki jih romarji puščajo vsako leto na stotine. Težava je izločati starejše in obešati novejše. V Altöttingu so imeli l. 1983: 2 votivni podobi iz 16. stol., 49 iz 17. stol., 43 iz 18. stol., 1427 iz 19. stol.; iz 20. stol. se je bilo nabralo zanimivejših okoli 500. (Gre seveda za izbor, votivne podobe se kopičijo v depojih.) Pozornosti je vredno nazorno napisano poglavje o votivnih podobah sploh (str. 175—186). Namesto votivnih podob visijo v cerkvah tudi prozeze, bergle ipd., ki so jih romarji podarili po pridobljenem zdravju. Poleg votivnih podob prinašajo

romarji v dar tudi sveče. Cilj romarjev je Marijina milostna podoba, v Altöttingu se je razvila še pobožnost do svetniškega brata kapucina Konrada iz Parzheima (1818—1894). Raziskava je zajela tudi romarsko blago: spominke (»souvenirs«) in devocionalije (»odpustke«). Kdor pozna Brezje, bo ugotovil, da je položaj bolj ali manj povsod enak (str. 151—167).

Kolektivna publikacija o poživiljenem nemškem fenomenu božjepotništva je vsekakor dragocen, moderno zasnovan prispevek k spoznavanju (sodobne) ljudske pobožnosti.

Niko Kuret

Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung (Neue Folge der Hessischen Blätter für Volkskunde), Band 18. Erzählen — Sammeln — Deuten. Den Grimms zum Zweihundertsten. Jonas Verlag, Marburg 1985, 231 str., ilustr.

S tem zvezkom je hessensko etnološko društvo počastilo 200-letnico rojstva bratov Grimm (Jacob rojen leta 1785, Wilhelm leta 1786), ki jima etnologija dolguje prvi znanstveni prispevek — 3. zvezek *Kinder und Hausmärchen* (variante in opombe k delu) — k raziskovanju ljudskih pravljic. Zato se članki nanašajo na ljudsko pripovedništvo in medije.

Prvi prispevek spod peresa Ludwiga Deneckeja obravnava članek Wilhelma Grimma Albanske pravljice in objavlja nekaj novih drobcev o delovanju, predvsem pa o veljavi in vplivu Wilhelma Grimma, ki je poznal takorekoč vse ljudske kulture v Evropi. V članku je objavljeno pismo avstrijskega konzula Johanna Georga von Hahna, ki je W. Grimmu poslal in priporočil v dobrohoten sprejem svoje delo *Albanesische Studien*. Na to delo je Grimm navezal navedeni članek. Objavljen je tudi osnutek Grimmovega odgovora. — U. Knoop se v članku z naslovom »... in die ganze Geschichte der Poesie eingreifen...« dotika problematike prehoda pravljic iz pripovednega življenja v pisano obliko, torej njihovega »poknjizenja«. Posebej skuša pokazati, kako sta literarni program o reševanju ljudskih prvin, ki se je začel oblikovati že v zadnji tretjini 18. stoletja predvsem z Johannom Gottfriedom Herderjem, razumela in uresničevala brata Grimm. — Charlotte Oberfeld je predstavila in komentirala ponatis pravljice *Der Eisenhans*. Pravljica je vzeta iz zbirke bratov Grimm in ilustrirana s sedmimi radirankami Otta Ubbelohdeja. — Wilhelm Solms podrobno analizira poetični dovtip v Brentanovi »Märchen von dem Witzenspitzel«. Slog Brentanove pravljice primerja s slogom v Basilejevi literarni pravljici Corvetto. Opozori na številne razločke in hkrati pokaže, da je Brentano v svojo pripoved marsikje vnesel ton ljudske pravljice. V članku zavzema kritična stališča do mnenj nekaterih drugih raziskovalcev te pravljice. — Claude Lecouteux skuša v članku *Hagazussa-Striga-Hexe* na podlagi zelo podrobne analize srednjeveških glos in drugih virov priti do korenin imena iz ljudskega pripovedništva Hagazussa, ki se pojavlja že v staro-visoki nemščini. — Alfred Höck je v članku *Pripombe k »Werwulf«* po hessenskih arhivalijah prispeval kratek pregled nemške literature o ljudski veri v volkodlake in objavil nekaj izbranih arhivskih podatkov, ki pričajo o zakoreninjenosti in razširjenosti »Werwolfa« na hessenskem območju. — Lik opice v pripovedništvu raznih narodov sveta podajata Gabriel Göbel in Dietmar Hüppner. Njun članek *Der Affe in Erzählungen der Völker* prikaže najrazličnejša pojmovanja o tej živali, ki so ji ljudje pripisovali vse mogoče lastnosti od najbolj pozitivnih do najbolj negativnih, odvisno od dežele, religije in še drugih dejavnikov.

Ulrike Bastian v prispevku »*Die Kinder und Hausmärchen*« bratov Grimm v literarno-pedagoških razpravah raziskuje različne načine uporabe pravljic v pedagoške in moralne namene. Prikazuje, kako se je v Nemčiji pod vplivom različnih pedagoških in političnih smeri spreminjalo interpretiranje pravljic, vse od Zillerjeve (Ziller je utrl pravljici pot v ljudskošolski pouk) šole naprej, ki je pravljice nasilno interpretirala v pomenu meščanske morale, prek »tretjega rajha«, ki je v njih »odkrival« rasistične »vrline«, do sodobne marksistično-leninistične pedagogike v Vzhodni Nemčiji in ideološko kritične didaktike v Zahodni Nemčiji. Slednja se po mnenju avtorice najbolj sklada z bistvom in historično funkcijo pravljice. — Ulrich Amlung je posvetil članek *Adolfu Reichweinu* (1898—1944), profesorju, muzejskemu in medijskemu pedagogu in njegovemu delu.

Pravljica kot politikum: diskusija v povojnem času je skupni naslov treh člankov. Prvi je skrajšan prevod članka *First Steps in Cruelty* avtorja T. Y. Leonarda, objavljenega leta 1947. Opozarja na nasilje, ki ga lahko posredujejo pravljice v ranem otroštvu. S krutostjo, ki so se je navzeli nemški otroci že ob branju pravljic, razlaga zablode, ki so jim pozneje zapadli. Leonardovemu članku skušata spodbiti objektivnost Jörg Becker in Siegfried Heyer. Prvi razpravlja o tem, kako se je oblikovala oz. se ponovno oblikuje podoba »odvratnega Nemca« in kaj izraža. Drugi (predstojnik sodišča za prekrške mladostnikov) pa najprej obširno govori o vplivih študija kriminalnega prava, ki so pri bratih Grimm tudi določali način podajanja pravljic, nato pa o svojih opažanjih in skušnjah na področju mladinske kriminalistike. Prepad med pojemajočim zanimanjem za pravljice in naraščajočim mladostnim prestopništvom govori po njegovem mnenju o tem, da imamo pri oblikovanju negativnih značajev opravke z drugimi dejavniki in da je treba vzrok za kazniva dejanja iskati drugje, ne v pravljicah.

Tekla Dömötör predstavlja v članku »Typisierung der Dramatis personae in der ungarischen Volkssage« madžarske povedke in pogost pojav tipizacije nastopajočih junakov. Ingeborg Weber-Kellermann posega na področje kulture branja oz. predstavlja knjigo kot medij v članku *Kaj so odrasli brali, ko so bili še otroci*.

Sledijo krajši prispevki v skupini biografskih in dokumentarističnih člankov: Hans Joachim Mey prispeva biografsko skico Hermanna Grimma, najstarejšega sina Wilhelma Grimma. Werner Moritz predstavi Grimmovo zapuščino v Hessenskem mestnem arhivu v Marburgu. O centralnem arhivu nemškega ljudskega pripovedništva v Marburgu poroča Joachim Schwebe, Dieter Hennig pa o Muzeju bratov Grimm v Kasslu ob njegovi petindvajsetletnici. Z »Laudatio auf Grimm-Preisträger Lutz Röhrich« Petra Assina se konča biografski in dokumentarni del revije. Sledi poročilo o mednarodnem simpoziju: »Mode-Tracht-regionale Identität« in nazadnje številne ocene in knjižna poročila.

Monika Kroepej

Ingeborg Weber-Kellermann, *Landleben im 19. Jahrhundert*. C. H. Beck Verlag, München 1987, 464 str., ilustr.

Marburška profesorica etnologije Ingeborg Weber-Kellermannova je več desetletij preučevala življenje na deželi v 19. stoletju. Z množico sodobnih slik, pripovedovanj, literarnih spominov, poročil in kronik avtorica v delu »Življenje na deželi v 19. stoletju« omogoča pogled v trdo vsakdanje življenje kmetov dninarjev, dekel in pastirkov.

Weber-Kellermannova s svojo novo knjigo prikazuje kmečko življenje v 19. stoletju precej drugače, kakor so ga pogosto slikali pesniki in pisatelji, ki so že takrat z idiličnimi prikazi zelo ugajali meščanom. Tem so bile namreč pri srcu idilične podoobe, kot npr.: vesel poljedelec na polju, dobrovoljna kmetica, obdana s številnimi otroki in živalmi — »kako srečni so ti ljudje pri svojem vsakdanjem delu!« Lepo število »kmetov, ki orjejo pred večernim zahodom«, je že takrat viselo nad meščanskimi zofami, in od takrat je bilo napisanih mnogo knjig o kmečki idili. Stare olepšave so se nadaljevale do uspešnice Johna Seymourja, ki je v sedemdesetih letih postuliral zanos »zelenih« v knjigi »Življenje na deželi.«

Weber-Kellermannova je temu klišeju pisanega idiličnega sveta, ki so ga negovali tudi znanstveni kolegi, prišla do živga z drugače zasnovanim delom. V tem delu se ji je posrečilo zbrati dokaze, ki dajejo pravi občutek za dejansko gibanje kmečke družbe in ponujajo podobo grenke resničnosti življenja na kmetih v 19. stoletju.

Avtorica med drugim govori tudi o tem, kako so nedeljski ples, veselje ob žetvi, predenje ob zakurjeni peči samo navidezno določali stoletje, za katerega je značilna kmečka reforma, ki je prinesla konec osebne nesvobode in tlake in začetek tehnike v kmetijstvu.

Ceprav so se marsikje ob praznikih pod težo hrane šibile mize, npr. na westfalski kmečki ohceti, je bilo tako zapravljanje »kulturni element«, ki je zaznamoval vrhunec v življenju kmetov. Vsakdanje življenje večine podeželskega prebivalstva (ki je takrat na Nemškem pomenil polovico vsega prebivalstva), pa je bilo precej klavrno. Zelo dobro ga ponazarja zapis poljedelskega delavca Franza Rehbeina iz Schleswig-Holsteina, ki pravi: »Vegetiral sem, kakor so vegetirali tudi drugi delavci

na posestvih. Delali smo, jedli, spali in spet delali, kakor kmečki konji. Začeli smo zjutraj ob štirih in končali pozimi ob šestih, poleti ob sedmih ali osmih zvečer, kakor so nam pač ukazali.« Obupne so bile tudi stanovanjske razmere podeželskega prebivalstva. Opisal jih je socialno angažiran patolog Rudolf Virchow, ko je obiskoval bolnike na terenu. »Zidovi so bili skoraj čisto mokri,« je zabeležil Virchow leta 1852 in »... črni od dima ter pokriti s plesnijo«, »v dveh posteljah je spalo šest ljudi«.

Bajtarji, poljedelski delavci, pa tudi vaški obrtniki, npr. čevljarji, lončarji, tkalci in drugi, so bili v teh »naknadno razsvetljenjskih časih« pravi »umetniki gladovanja« (Hungervirtuosen), ki so se ohranjali pri življenju povečini s krompirjem in močnikom. Na to življenje so kmetje gledali zviška; v kmečkem življenju je imel ceno le tisti, ki je bil posestnik in s tem samozadosten.

Posebno poglavje je bilo čustveno življenje. V naravni predmoderni vaški skupnosti ne pri bogatih in ne pri revnih za čustva skoraj ni bilo prostora. To so v svoji odvisnosti občutili predvsem otroci in ženske. Na deželi je bilo otroštvo pojmovano drugače kakor pri meščanih v 19. stoletju, pojmovano je bilo le kot priprava na življenje odraslih. Otroke je bilo treba čim hitreje »napraviti velike«. V pomanjšanih oblekah odraslih so deklice in fantki navsezgodaj hiteli k delu v hlevu, k pranju ob potok ali na delo na polje. »Ob delavnikih je moral dvanajst- ali trinajstletni otrok«, tako poroča sodobnik iz Schleswig-Holsteina o vsakdanjem delu na posestvu, »več opraviti kot marsikateri odrasli.«

Državni uradnik poroča, da so šolske oblasti od aprila do novembra dovolile »uporabo šolskih otrok za pastirje«. Kljub vsemu pa so otroci tudi v tem času obiskovali verouk.

Grozljiv je podatek o otroškem delu, ki spominja na trgovino s sužnji in ki ga je Weber-Kellermannova odkrila na področju Bodenskega jezera. Tu je bil celó do leta 1930 sejem za pastirčke s Tirolskega in Vorarlberga: Vsako leto marca so prišli 7- do 15-letni fantje iz revnih avstrijskih dolin v švabsko tujino in se tam čez poletje »prodajali kot pastirčki«. »Z golimi, pordečelimi nogami, zmrzlimi nosovi in gologlavi... so šli nasproti usodi, ki jih je čakala,« je poročal o prihodu otroških sužnjev v Ravensburg dunajski poročevalec. »Ko so si jih kmetje ogledali, so si izbrali »primeren kos«, je napisal drugi kronist. Tudi dekcle so bile v patriarhalnem kmečkem svetu nesamostojne, le po delu cenjena bitja. Poimenovali so jih »das Mensch«, ker so zaradi trdega dela kmalu zgubile zdravje in mladost. Tudi moški so se starali »hitreje kot pri drugih stanovih«, vendar njihov »položaj ni bil tako težak kot pri ženskah; čeprav je moral ubogati gospodarjevo besedo, je morala ženska ubogati tudi njega...«

Za številne nezakonske otroke je bila odgovorna izključno dekla, od cerkve ni bilo nobene pomoči. Če je morala mati dati še za preskrbo nezaželenega otroka pri skrbnikih, ni nikdar mogla priti do svoje postelje.

»Prav nič lepe luči o humanosti kmečkih družin,« pravi Weber-Kellermannova, »niso dajala tudi pogosta poročila o razmerjih med srednjo kmečko generacijo in starimi.« Po predaji posestva stari niso bili več koristni. Mladi so morali skrbeti za starše, to je bilo tudi sicer pravno urejeno, vendar so jim mladi marsikdaj očitali, da nič ne delajo, pač pa jedo. Takšni očitki so bili zelo pogosti.

Trdo življenje kmetov je bilo vsaj delno omehčano z raznimi praznovanji in šegami.

Weber-Kellermannova je s tem delom razkrila in podkrepila drugačen odnos do načina življenja na deželi v 19. stoletju od tistega, ki ga je gojila romantika z nastopom industrijske dobe s svojim idiličnim upodabljanjem življenja na kmetih kot nasprotje brezdušni sivini velikih mest

Irena Keršič

Karl-Sigismund Kramer, *Volksleben in Holstein (1550—1800)*. Eine Volkskunde aufgrund archivalischer Quellen. Walter G. Mühlau Verlag. Kiel 1987, 355 strani.

V tej knjigi je pisec povzel svoje raziskave o ljudskem življenju v deželi Holstein, kakor jih je opravil v letih 1966 do 1986, ko je bil profesor etnologije na univerzi v Kielu. V tem času je sistematično izpisoval zadevne arhivske vire in objavljaj

izsledke iz njih deloma že v »Kieler Blätter zur Volkskunde«, glasilu kielskega etnološkega seminarja (to glasilo je tudi priključil v življenje), in v časopisu »Studien zur Vokskunde und Kulturgeschichte Schleswig-Holsteins«, deloma pa tudi še drugje. V določenem obsegu so v navedeni smeri raziskovali in objavljali prav tako njegovi študentje.

Povzetek vseh teh raziskav v pričujoči knjigi je zajeten. Uvodno poglavje govori o metodah, ciljih in virih tega dela. Pred osrednjimi poglavji so obdelani ozemeljski, zgodovinski (pred 16. stoletjem) in pravni temelji ljudskega življenja v Holsteinu v obravnavanem obdobju. Poglavitna izvajanja pa osvetljujejo tamkajšnje ljudsko življenje od 1550 do 1800: njegove gospodarske podlage, skupnosti v vaseh in mestih, življenje v okviru hiše (zlasti življenje v družini, vsakdanje življenje v hiši, praznike in zabave in pa vpliv soseske v njej), načine dela, orodja in delovne šege, preostale šege in družabnost, cerkveno življenje in ljudsko verovanje in pa vrsto gibal v ljudskem življenju (zlasti priseljevanje in izseljevanje, vojske in nemire). Knjigo končujejo sklepne misli in pa seznam uporabljenih virov in slovtva.

Kolikor je bilo iz dosegljivih virov mogoče, je Kramer obdelal dane teme do zadnjih mej. Ob tem seveda manjka marsikatera nadrobnost, ker vsebuje obravnavano arhivsko gradivo predvsem delna sporočila, ki jih je bilo treba sestaviti v mozaično podobo, v katerih pa ostaja nekaj vrzeli.

Ljudsko življenje pomeni Kramerju življenje preprostih ljudi v mestih in na deželi. V tem okviru je bila njegova poglavitna raziskovalna pozornost v knjigi namenjena vsakdanjemu življenju, kot nasprotje temu pa tudi posebnemu življenju, »ki je motilo vsakdanje«. Natančneje: raziskoval je tudi vplive, ki so sooblikovali vsakdanje življenje, se pravi dodatke k izročilom in spremembe vsakdanjega življenja v celoti. Tako so nastale ugotovitve o vsakdanjem življenju v nekem obdobju v vsej njegovi vsebini: kako vse so živeli ljudje, ki so predmet te knjige, kakšne nazore so imeli in kako so jih izražali.

Kakor mi je pisal, je Kramer s knjigo o ljudskem življenju v Holsteinu v času od 1550 do 1800 sklenil svoje raziskave večjih etnoloških tém in se je popolnoma umaknil v pokoj. Tudi če se bo držal tega načrta in če ga raziskovalna žilica ne bo zvalila k nadaljnjim pomembnejšim preučevanjem, je s knjigo, ki o njej tukaj poročamo, lepo zaokrožil svoje življenjsko delo. To mu je zagotovilo ime največjega historičnega etnologa v Srednji Evropi (gl. seznam njegovih poglavitnih knjig v Traditiones XIV, Ljubljana 1985, str. 223 d in Traditiones XV, Ljubljana 1985, str. 309 d).

Angelos Baš

Lída und Tomáš Míček, *Entdeckung Balkan*. Jugoslawien, Griechenland, Bulgarien. Texte von Juliana und Klaus Roth. Süddeutscher Verlag. München 1987, 200 strani, s slikami.

Češka fotografa, ki živita danes v Avstriji, sta v letih 1978, 1979, 1984 in 1985 naredila na svojih poteh po Kosovu, Črni gori, Bosni, Hercegovini, Srbiji, Makedoniji, Bolgariji in Grčiji dolgo vrsto odličnih posnetkov, ki sta jih objavila v navedeni knjigi. Spremno besedilo sta napisala etnologa zakonca Roth, od katerih je Klaus Roth profesor etnologije na univerzi v Münchnu.

Tukaj naj bo beseda o zasnovi knjige, se pravi o opredelitvi pojma Balkan, in tistem delu spremnega besedila, ki neposredno zadeva slovensko kulturo. — Fotografsko gradivo se nanaša »na območje južno od Donave in Save, kjer je ‚balkanski element‘ najizrazitejši« (str. 7). Ali: Balkan sega na severu in zahodu do Donave in Save, kar je povečini pravilna razmejitev. Toda Rothova uvrščata v poglavju Ali obstaja »balkanska kultura« k Balkanskemu polotoku vso Jugoslavijo, Albanijo, Grčijo, Bolgarijo, evropsko Turčijo in Romunijo (str. 9), kar je za Slovenijo in večino hrvaškega ozemlja napačna uvrstitev in je tudi v nasprotju s prvo razmejitvijo. Zato je napačna prav tako opredelitev balkanske kulture, kakor jo pojmujeja Rothova (str. 10), saj jo enačita s kulturo napačno razmejenega Balkanskega polotoka. — V poglavju Narodi jugovzhodne Evrope je komajda verjeti očem, ko beremo zmoto, češ da so od Južnih Slovanov edinole Srbi in Bolgari imeli svoje države (str. 59). Kakor da ne bi bila nikoli obstajala slovenska država v Karantaniji in

nato hrvaška država (do začetka 12. stoletja)! Tej zmoti v istem poglavju nasprotuje ugotovitev, da je obstajala hrvaška država (samo) v 10. stoletju (str. 81). In v istem poglavju je zmotna sodba, po kateri je bila pri Slovencih nemščina vse do konca prve svetovne vojske tisti jezik, ki ga je govorila »zgoranja plast« (str. 82). — V poglavju Jeziki jugovzhodne Evrope je posebej dandanes nerazumljiva sodba, po kateri je slovenščina postala knjižni jezik v 18. in 19. stoletju (str. 116), ko so se v zadnjih letih prav Nemci obsežneje seznanjali s slovenskim protestantskim slovstvom! — V poglavju Ljudske kulture jugovzhodne Evrope je balkanska kultura izrecno označena kot »specifična« za vso jugovzhodno Evropo (str. 171), torej ponovitev zmote iz prvega poglavja.

Nastete napake zelo motijo slovenskega bralca, medtem ko bodo lahko tisti del knjige, ki obravnava resnični Balkan in resnično balkansko kulturo, najboljše presodili etnologi drugih narodov v jugovzhodni Evropi. — Ker je knjiga namenjena predvsem nemškemu uporabniku, je izbor slovstva o njeni vsebini omejen na dela, ki so natisnjena v zahodnih jezikih. Tako so od jugoslovanskih del navedena samo dela Otona Bihalji-Merina (Jugoslawien, kleines Land zwischen den Welten), Vere Erlich (Family in Transition), Nikola Pantelića (Volkskunst in Jugoslawien) in Maje Bošković-Stulli (Kroatische Volksmärchen). Za znanstveno rabo je takšen izbor seveda vse preozek.

Angelos Baš

Lebzeiten. Autobiographien der Pro Senectute-Aktion. Herausgegeben von Rudolf Schenda unter Mitarbeit von Ruth Böckli. Zürich, Unionsverlag 1982, 339 str., ilustr.

Knjiga je zbirka 37 avtobiografij, izbranih med 210 prispevki starejših prebivalcev okrožja mesta Winterthur. Avtobiografije so bile zbrane v zimskih mesecih leta 1980/81. Akcijo je organiziral seminar za etnologijo züriske univerze pod vodstvom profesorja dr. Rudolfa Schenda v sodelovanju z ustanovo Pro Senectute kantona Zürich. Tako pri starejših prebivalcih, ki so dokazali, da se prav radi poskusijo v pisanju, kakor tudi pri mlajših je doživela lep odmev. Merilo za izbor je bila predvsem starost. Izbrali so avtobiografije najstarejših sodelavcev, rojenih med letoma 1893 in 1901, ne glede na estetska, anekdotična in druga podobna merila.

V uvodu Schenda spregovori o novih možnostih, ki jih odpira ta način zbiranja informacij. Subjektivno popisovanje življenjskih razmer prinaša dosti socioloških podatkov, ne v golih številkah in statistikah — te je Schenda v uvodu podal kot ogrodje izpovedim, zbranim v knjigi — temveč v dostikrat pretresljivih življenjskih zgodbah preprostih avtorjev. Poleg tega je v spominih navadnih ljudi zbrano mnogo drugega etnološko in historično zanimivega gradiva. Avtobiografije imajo zelo različen obseg, najkrajša komaj kaj več kot stran, najdaljša dobrih osemnajst strani. Bolj ali manj pa vse upoštevajo pet predlaganih težišč: 1. najzgodnejši spomini na hišo in družino, 2. spomini na šolo in (ne)uspehe, 3. spomini na poklic in delo, 4. doživljanje ljubezni in zakona, 5. spomini na politične dogodke; splošne življenjske razmere; težave in njihovo premagovanje. Tako knjiga omogoča spoznavanje zgodovine in luči življenja spodnjih plasti, tako rekoč »od spodaj«.

Iz preprostih pripovedi vzemo mnogo o dogajanju v Winterthuru in okolici v določenem obdobju, kakor so ga osebno doživljali izbrani prebivalci. Seveda je iz takšnega pisanja težko izluščiti objektivne zgodovinske okoliščine. Schenda sam ugotavlja, da se zgodovinar ne more opreti zgolj na subjektivne in nedoločne podatke, ker potrebuje trdna zgodovinska dejstva in točne podatke iz arhivskih virov. Brez takih podatkov bi tudi bralec v knjigi predloženih avtobiografij ostal brez oprijemljivejših opor za razumevanje tega izreza iz zgodovine. Zato Schenda uvodoma podá nekaj osnovnih silnic gospodarskega, socialnega in političnega dogajanja na obravnavanem in širšem območju v 18., 19. in začetku 20. stoletja, ki so bile podlaga kriznemu času, v katerem so si utirali življenjsko pot pisci avtobiografij.

Na izbranih primerih življenjske usode petnajstih žena in dvaindvajsetih mož, predvsem iz delavskih plasti, lahko torej spoznamo vsakdanje življenje preprostega človeka v začetku 20. stoletja v Winterthuru. Njihove zgodbe — kot podobe pre-

teklosti, zbrane v albumu — živo ilustrirajo zgodovinske dogodke in nam pomagajo, da spoznamo zgodovino v bolj živih barvah, kakor bi jo mogli le prek golih zgodovinskih podatkov.

Monika Kropei

Magyar Néprajzi Lexikon. Budapest I. A—E 1977, II. F—Ka 1979, III. K—Né 1980, IV. N—Szé 1981, V. Sz—Zs 1982. (Madžarski etnološki leksikon.)

Leksikon v petih zvezkih je pomemben mejnik in osnovno delo za nadaljnje raziskave v madžarski etnologiji. Gradivo je predvsem povzetek dosedanjih dognanj in spoznanj madžarske etnološke vede, po možnosti prikazuje tudi izsledke novjših raziskav, vključuje pa tudi kulturne posebnosti narodnostnih skupnosti. Avtorji so skušali odkriti kulturne zveze s sosednimi narodi, z evropsko in evrazijsko kulturo. O nastanku leksikona nas seznanja v prvi knjigi urednik Gyula *Ortutay*.

Madžarski etnološki leksikon je nastajal v letih 1970—1975. Vsebuje okrog 8000 gesel in 5000 ilustracij (barvne, črno-bele slike, risbe). Za geslo so izbrali najbolj znano in uporabljeno besedo. Če take niso našli, so naredili novo ali so se odločili za enega od mnogih izrazov, ki jih bodo v bodoče rabili. Geslo je tiskano debelo, zatem so kurzivno tiskane najbolj znane variante. Nadaljnje variante so pogosto vpletene v tekst. Gesla se v tekstu ne ponavljajo, označena so z vijugo. Veliko člankov je vsebinsko povezanih. Vsebinske zveze označujejo gesla s puščico. Članki obsegajo pojme iz materialne, duhovne in družbene kulture, teoretična vprašanja in delo raziskovalcev. Predstavljajo etnološke revije, ki izhajajo na Madžarskem. Shema gesel je podobna razporeditvi v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev I (pojsem-snov-zgodovinski pregled-viri in literatura).

V prvem zvezku beremo med drugim o živinoreji, animizmu, asociaciji, Trnuljčici, materi, tašči, prijateljskih skupinah, družini, endogamiji, eksogamiji, antropologiji, etnografiji, etnolingvistiki, etnosu, etnoloških revijah in knjigah ter raziskovalcih (npr. Bálint Bellosicsa, János Csaplovics, József Csaba). Med kulturnimi območji je govor o Prekodonavju. Od etničnih skupin obravnava prva knjiga ameriške Madžare, Arabce, Bolgare, Madžare na Češkem.

V drugi knjigi beremo o zbadljivkah, folklori, zdravilnih rastlinah, koledarju itn.

V tretji knjigi je opisana med drugim etnična skupina Kumanov. V njej je prikazano dvojje temeljnih kmečkih orodij: motika in kosa.

V četrti knjigi je predstavljena pokrajina Őrség (Stražna), ki meji na Slovenijo. Tu se seznanimo z binškošnimi šegami, s koledovanjem, z zagovori in uroki. V tej knjigi je zajetih največ madžarskih etnoloških ustanov in revij.

V peti knjigi so našete osebe iz ljudskega verovanja, ljudskih pravljic. Več gesel se ukvarja z vinogradništvom. Veliko podatkov je v zvezi z ljudskim plesom.

Pri nastanku Madžarskega etnološkega leksikona so sodelovali vsi madžarski etnologi: 96 raziskovalcev, uredniki in sodelavci etnološke raziskovalne skupine Madžarske akademije znanosti, etnološki oddelki univerz in kustosi budimpeštanskih in pokrajinskih muzejev. Uredniki leksikona so bili: Tibor Bodrogi, Vilmos Diószegi, Edit Fél, Béla Gunda, László Kósa, György Martin, Éva Pócs, Benjamin Rajeczky, István Tálasi, István Vincze.

Leksikalno obravnavanje celotne madžarske etnologije je pravzaprav priprava za novo, popolnejšo izdajo Etnologije Madžarov.

Marija Kozar-Mukič

F ú z e s E n d r e, *A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1984, 323 strani.

Knjiga o shranjevanju žita v madžarskih kmečkih gospodarstvih je eno temeljnih del v dolgi vrsti obsežnih knjig, v katerih so madžarski etnologi raziskali preteklost in sedanost različnih kmečkih dejavnosti. Tisto, kar njihovi priročniki o ljudski kulturi — predvsem že pred pol stoletja *A magyarság néprajza* v štirih knjigah — le kratko obravnavajo ali le nakazujejo, so v povojnih letih začeli v svojih

strokovnih ustanovah sestavno raziskovati po dosegljivih virih od najstarejših dob naprej, s pritegnitvijo zgodovinskih, filoloških, gospodarskih znanosti. Tako so samo s področja poljedelstva obdelali npr. trebljenje, pašniško gospodarstvo, pridelovanje koruze, tobaka, vinogradništvo itn. Podobno so tudi o živinoreji in gozdnem gospodarstvu nastala obsežna dela.

Pričuječe Fúzešev delo opisno, zgodovinsko in primerjalno obravnava oblike in načine shranjevanja žita v posodah in zgradbah. Uporabljeno slovstvo obsega kar 25 strani in že njegov pregled govori o razvoju in obsežnosti raziskovanja tega področja ljudskega življenja. Med tujimi raziskovalci so navedeni tudi naši: F. Baš, J. Košič pod imenom Csaplovics (in z napačno letnico 1820 za njegov spis nam. 1829 in z napakama v nemškem naslovu; da Košič nima sreče, dokazuje zadnja navedba v slovenski knjigi, češ da je nemški prevod izšel na Dunaju 1929 — J. Zadravec, Ljudsko zdravilstvo v Prekmurju), M. Murko, V. Novak, A. Pavel, S. Vilfan. Delo ponazarja 112 podob in načrtov uporabljenih posod in stavb ter 12 zemljevidov, na katerih je označena razširjenost posameznih stavb, načinov in imen zanje. Imena krajev s teh kart so navedena v posebnih seznamih. Nemško kazalo in povzetek v nemščini nekoliko približata delo tudi madžarščine neveščemu bravcu.

V prvem delu knjige obravnava pisatelj shranjevanje žita v hiši, v slamnatih in iz vrbja pletenih koših, v izdolbenih deblih, v žitnih koših, sodih in kadeh, skrinjah in kaštah, kaščah s predali, v vrečah in na podstrešju. Pri vsaki vrsti posode, naprave opisuje njeno obliko in izdelavo, navaja zgodovinsko ohranjenost in danes rabljeno nazivje z razširjenostjo, pri nekaterih zasleduje njihovo preteklost na podlagi raznih virov in končno predstavi njihovo razširjenost v Evropi. Tu bi bil mogel navesti iz Slovenije primere še za marsikako posodo, in nekateri primeri navedb kažejo, da je zamenjana Slovenija s Slovaško (Slovensko), ker navaja slovaškega avtorja (str. 28). Posebno v Prekmurju so ohranjene razne oblike posod, ki so doma tudi na sosednjem madžarskem ozemlju, in imamo objavljene tudi risbe o njih (prim. V. Novak, Ljudska prehrana v Prekmurju; A. Pavel, Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev, obj. madžarski 1927). Madžari imajo toliko objavljenih zgodovinskih virov od srednjega veka sem, da je mogel avtor — in podobno tudi drugi raziskovalci raznih področij tvorne kulture — sestaviti obširna poglavja tako o razširjenosti kot o poimenovanju raznih posod za shranjevanje žita. Na Madžarskem se tudi stikajo najrazličnejši jeziki v njihovem poimenovanju, kar imajo tudi raziskano (npr. za slovanske sposojenke Kniezsevo delo) in kar omogoča tudi dognanja o njihovem prevzemu, razširjenosti itn.

Drugi del knjige obravnava stavbe za shranjevanje žita: žitne jame, kašče na saneh, kašče s stenami iz lesenega ogrodja (tudi ometanimi) iz pletenih in butanih sten — to poglavje je najboljše tako zaradi raznih oblik, ki so predstavljene v podobi, kot zaradi terminologije, ki izvira iz nemščine (Kasten, madž. kástu) in slovanskih jezikov, pa tudi iz osmansko-turških jezikov (hombár, ambar). Nazadnje obravnava avtor večnamenske žitne kašče predvsem na zahodnem Madžarskem (te se dotikajo z našimi) in Sedmograškem. V zadnjih kratkih poglavjih nakazuje avtor gospodarske in družbene dejavnike v shranjevanju žita, povezavo med pridelovanjem in shranjevanjem, intenziteto pridelovanja in porabe ter shranjevanje žita določujoče dejavnike v 19. stoletju.

Vilko Novak

Károly Gaál, *Kire marad a kisködmön?* Adatok a Burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájához. — *Wer erbt das Jankerl?* Über die Kommunikationskultur der Gutshofknechte im Burgenland. Vas Megyei múzeumok Igazgatósága. Direktion der Museen des Komitats Vas. Szombathely 1985, 416 strani.

Dvojezična knjiga dunajskega profesorja, ki obvlada vsaj dva jezika, potrebna za raziskovanje na Gradiščanskem, ni njegova prva o ljudskem življenju te dežele. Sicer pa sega s tremi portreti tudi v Prekmurje: v Kamovce in Dobrovnik. V prvem, teoretičnem delu je avtor spregovoril o potrebi in značaju raziskovanja kulturnega življenja nekdanjih veleposestniških delavcev; nameni posebno krajše poglavje zakonodaji o veleposestniških delavcih, ki sega v sredino 19. stoletja, v daljšem poglavju

predstavi »marof« (tako prekm.) — veleposestniško pristavo in njega družbo, naselje in skupnost.

S poglavjem Skupnost in osebnost uvaja avtor opise posameznih bivših veleposestniških delavcev z oznako značilnosti njihovega življenja, ki so mu pripovedovali mitološko, pravljico in drugo pripovedno gradivo, katerega objavlja v drugem delu knjige. Teh 218 besedil je razvrstil po pripovedovavcih. Tu objavljeno gradivo dopolnjuje tisto v dveh avtorjevih knjigah: *Angaben zu den abergläubischen Erzählungen aus dem südlichen Burgenland. Eisenstadt 1965* in *Die Volksmärchen der Magyaren im südlichen Burgenland. Berlin 1970*. Načrtuje še novo delo o pripovedništvu madžarsko govorečih vasi na Gradiščanskem. Pri delu pravljicega gradiva je navedel v pričujočem delu številke po Aarne-Thompsonu.

Gaállova knjiga je pomembna tako za poznavanje stvarne kot družbene kulture obravnavane skupine prebivalstva, posebno vrednost pa imajo v njej oznake ljudi in seveda zbrano gradivo. Njegova teoretična izhodišča in dosežki pa bodo spodbuda tako avstrijski kot madžarski etnologiji.

Vilko Novak

Cserbák András: *Kalendárium-típusok a Néprajzi Múzeum gyűjteményében. Néprajzi közlemények. XXXIX. évfolyam. Múzsák közművelődési Kiadó. Budapest 1987, 165 str. in neosteveljene priloge.*

Avtor je obdelal koledarske tipe, ki jih hrani zbirka Etnografskega muzeja v Budimpešti. Madžarske koledarje od 1849 do 1890 je postavil v celotno madžarsko omiko tistega časa in nanovo ovrednotil pomen tega ljudskega množičnega berila. V drugem delu študije, ki je bogato ilustrirana z gradivom iz koledarjev, raziskuje spremenjeni položaj madžarskih koledarjev od 1890 do 1945 »v kapitalistični množični kulturi«. V tretjem delu raziskuje pomen ljudskih koledarjev v kmečki omiki.

V drugem delu knjige objavlja avtor koledar iz l. 1849 z vsemi vpisi lastnika na praznih listih. Objava ponazarja sicer nedostopen primer in je s svojim gradivom tudi opozorilo, kaj daje npr. zgodovinarju tistega časa, npr. za zgodovino Prekmurja, seznam sejmov, upravnih in sodnih organov itn.

Medtem ko naša slovstvena zgodovina nekoliko sicer upošteva najstarejše slovenske koledarje, pratike, pa nimamo raziskave o kulturnem značaju in pomenu slovenskega koledarstva. Začetki Jožeta Stabéja morejo biti pobuda in temelj takemu delu.

Vilko Novak

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (tretji zvezek). Sborník materiálů z III. semináře »Socializace vesnice a proměny lidové kultury v Jihomoravském kraji« (Kroměříž, 31. marca do 1. aprila 1983). Uredil in redigiral Václav Frolec. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherském Hradišti, Ústav lidového umění ve Strážnici, Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, 1984, 149 str., ilustr., tabele, povzetki v rušč. in nem.

Vajeni smo že, da tudi »strog« znanstvene revije in zbornike iz držav »realnega« socializma uvajajo spisi vsesplošnega ugajanja ideološkim dosežkom. Tokrat so uvod v tem slogu zaupali kar trem piscem. Urednik Václav Frolec je na kratko poročal o uresničitvi znanstvenoraziskovalne naloge (namreč *Socializacija vasi in spremembe v ljudski kulturi južnomoravske pokrajine*), ki naj bi v okviru enega najpomembnejših načrtov tega trenutka v ČSSR pokazala, ali imajo (po)revolucijske spremembe na južnomoravskem podeželju tudi revolucionaren značaj. Brnski etnolog je s statističnimi izvlečki numerične in kadrovske narave dokazoval, da so dela 1981—1982 tako strokovno-metodično kakor zbiralsko, publicistično in razstavljalško dobro napredovala. Pavel Mates se je spoprijel z nevarno tematiko povojnih reform, ki pa v njegovi obdelavi niso razkrile nobene od svojih skritih zgodb, marveč le afirmativno-statistični prikaz nalog, kakršne je vodstvo države med 1945 in 1947 zaupalo »krajevnim narodnim komitetom«. Antonina Burgeta je zanimal isti čas, čas kolekti-

vizacije poljedelstva na osrednjem Moravskem med prvo petletko. Razgrnil je premoženjsko-poklicno sestavo okrožij, poudaril globoko diferenciacijo v najbolj razširjeni skupini, skupini kmetov, orisal, kako in zakaj so zagospodarili srednji kmetje, in navedel vzroke, zakaj proces kolektivizacije pred 1950 ni stekel gladko.

Za »zgodovinopisni povojnih uspehov« so dobili besedo etnologi. *Bohuslav Beneš* je spregovoril o ljudskem literanem ustvarjanju v sodobnosti in pri tem še posebno poudaril nastajanje novih oblik (*protofolklor*) in opozoril, da ne kaže mehansko zagovarjati koncepcije »tradicionalni = pretekli« kot antipoda »novi = sodobni«. Pisec ugotavlja, da se v ČSSR premalo upošteva stvaritev samouka in predstavi svoj pogled na tovrstno nefolklorno ustvarjanje; s to oznako pa še ni rečeno, da mu kdaj pa kdaj ne pritiče ljudski značaj. *Jana Volfová* je v referatu z naslovom »Druga svetovna vojna in odpor — v pripovedovanju na južnem Vlaškem« statistično obdelala primerjavo med pripovedmi partizanov in drugih neposrednih udeležencev narodnega odpora in pripovedmi po izročilu ter se pozorno posvetila analizi vednosti, ki jo imajo o kočljivih vojnih témah po družinah ljudje, ki so bili v vojnem času otroci.

Z moravskim ljudskim vezenjem na začetku 20. stoletja se je natančno ukvarjala *Miroslava Ludvíková*. Potem ko je pokazala na pomen industrije in zlasti njenih kemičnih vej za ljudsko ustvarjalnost konec 19. stoletja, je razkrila bistvo v odnosu vezilj do »industrijske revolucije«, ki se je kazalo v stopnji pasivizacije pri izbiranju vzorcev. Zagovarjala je tezo o obliki, ki je značilna le za kraje, kjer je vzorec ljudskega oblačila še zastiral zavest o industrijskem napredku. To točko v razvoju je *Ludvíková* poimenovala *kolektivna norma naturalizma*. *Vlasta Svobodová* je razgrnila dejavnike za razvoj kulturnega sloga v obravnavani pokrajini in kot substanco tega sloga določila prejkone realizacijsko naravo kulturnih potreb in interesov posameznika in skupine. Ker je socialna in etnična sestava na Južnem Moravskem bogata, lahko realizacijo te vrste znanstveno zajamemo le pri natančnem opazovanju posebnih življenjskih časov.

Eva Večerková je dodala nekaj misli k problematiki etnokulturnih procesov v novonaseljenem območju Troskotovice na Znojemskem. Gre za naseljence iz let 1945 in 1946, pri obravnavi teh pa avtorica obrne posebno luč na stopnjo akulturacije Slovakov in »romunskih Slovakov« (Ukrajincev), zlasti še na njihovo družbeno kulturo, za katero je značilna dokajšnja zavezanost elementom ljudske kulture. *Marta Toncrová* se je v okviru raziskovalne naloge pred seminarjem zanimala predvsem za vplive glasbenih skupin na življenje novih naseljencev na Južnem Moravskem. Vodilna nit njene razprave je stopnja etnomuzikološko in obče folkloristično spoznavnih razsežnosti v tistem poustvarjanju, ki so ga glasbeniki (in še nekateri drugi) ohranili iz svoje stare domovine.

Pregled podobe etničnih skupin v spominski literaturi, ki je predmet zanimanja *Marte Srámkove*, je prinesel predvsem gradivo o Čehih, ki živijo v Bolgariji in v Jugoslaviji. Osnovni problem je tako imenovana *reemigracija*, avtorico pa vrhu vsega zanima še subjektivnost spisov, ki jih je pregledala. *Josef Jančář* je pripravil monografijo Strážnice, in sicer v luči etnografskega raziskovanja sodobnosti. To je storil z dveh vidikov: skoz optiko revolucije in skoz analizo arhitekturnih sprememb v tem pomembnem ljudskokulturnem središču ČSSR. Pridružil se mu je *Jiří Pajer* in se oprl prav na slednjo značilnost naselbine in njene okolice. Ključ za preučevanje obče problematike mesta je videl v tematski razrešitvi zapletene druge polovice 19. stoletja, polovice, v kateri je vrsta zanimivih nastavkov za »skrivnost« zagnane folkloristične aktivnosti.

Nič nenavadnega, da se je na tem območju ustavila tudi *Vera Šepláková* in si zastavila vprašanje, od kod tako visoka »folklorna zavest« med mladino v Strážnici. Z mešano metodo fonetičnega vprašalnika in anketnih listov je prevprašala 108 šolarjev, ugotovila, da ta zavest še zdaleč ni normirana, ni skupen sistem vrednot, marveč skoz razne karakterizacijske tipe oblikovana zavest natanko »te« obravnavane generacije. *Zuzana Poláčková* je problematizirala spremembe v kmetijskem gospodarstvu v Kobyli in po prikazu nekdanjih privilegijev, kakor se kažejo v katastrskih mapah, razvila nekaj specifičnih tez v zvezi z vinogradništvom in kletarstvom v kraju. *Ilja Melkus* je empirično obdelal krojaško obrt na Boskoviškem in poudaril, da je bila ta dejavnost — izdelke so prodajali celó po Švedskem, v Švici, Avstriji, Italiji

in drugod — v tem delu Moravske vedno zelo povezana z industrijskim razvojem, ki pa na obrt ni imela travmatičnih vplivov.

Ludmila Tarcalová se zanima za ohranjanje tradicionalnih načinov in posodja pri domačih dejavnostih, kar seveda pomeni, da se ukvarja predvsem s kuhinjo in kuhinjsko opremo. Tokrat je obdelala čas med 1915 in današnjimi dni. Miroslav Válka se je v okviru raziskovalne naloge na Južnem Moravskem posvetil socializaciji vasi in tradicionalnemu kmečkemu dvorcu na vzhodni Hani in je kljub zelo opaznim posegom v stavbarstvo tistih krajev ugotovil, da lahko v njem še najdemo tradicionalne osnove. Zadnji referat na seminarju je imela Renata Zemanová in govorila o preostalih spomenikih ljudskega stavbarstva na nekdanjem »jezikovnem otoku« na območju mesteca Vyškov. Gre za nemške koloniste, zanje sta značilna posebni prvini — vrezovanje štukatur na vlažen omet in premazovanje streh z glino (za zaščito pred ognjem). Danes je, piše proti koncu spisa Zemanová, scela ohranjenih 11 hiš nemških naseljencev, in vse so spomeniško zaščitene.

Miha Zadnikar

Mirjam Moravcová, *Národní oděv roku 1848*. Ke vzniku národní politického symbolu. Praga, Academia, 1986, 232 str., ilustr., krojné pril., Zusammenfassung, seznam tisk. virov, koresp. in spom. lit., seznam lit., kratice instit., družtev, revij, čas., seznam fotogr. in podob, imen., kraj. in stvar. kazalo.

Narodno ambiciozno oblačilo v revolucijskem letu 1848 je na Češkem nastalo iz potrebe domače družbe, da bi v času svoje politične iniciacije izrazila kar se da veliko stopnjo na zunaj vidne samostojnosti. Pobudniki ideje o nacionalnem oblačilu so tekstilu namenili vlogo narodno-političnega simbola. V njem so našli zvezo za tendence, ki bodo vodile v nove čase. To, da so nacionalisti povzdignili oblačilo oziroma njegove *accessoires* v zunanje znamenje nekega določnega družbenega nagnjenja, seveda ni bila niti češka posebnost niti izključna zadeva revolucionarne aktivnosti let 1848 in 1849. V 19. stoletju drugačno oblačenje v dveh usodnih letih ni bilo osamljen pojav, saj je bilo vzporednica počasnejšim, a tudi globalnim premikom v socialnih, političnih in nacionalnih strukturah. Z istimi osnovnimi cilji so javno nastopali v posebnih oblačilih npr. pesniki iz skupine *Mlada Nemčija*, slovanofili in narodniki v Rusiji, ilirci, poljski rodoljubi 1863.

Ljudje, ki so zibali zamisel o češkem narodnem oblačilu kot simbolu pripadnosti k češkemu narodu nove dobe, so bili intelektualci. Skoraj na mah so to nošo prevzele tudi drobnomeščanske plasti in presenetljivo hitro tudi »čisti« meščani. Prav za slednje socialne skupine je postalo narodno oblačilo presojno sredstvo za nacionalno integracijo. Dejstvo, da so ga prevzeli, bolje rečeno privzeli, je pomenilo vsaj troje: da so se hoteli priključiti novodobnemu češkemu narodu, da so izražali udeležbo češkega nacionalnega gibanja v evropskem vrelišču in da so razglašali aktivno podporo nacionalno-političnim intencijam.

Prizadevanja po eni sami umetniški upodobitvi novega narodnega oblačila so se kalila v dveh obdobjih. — Prvo ni trajalo dlje kakor tri mesece, od konca marca (1848) do prvega tedna junija. V tem kratkem času so oblikovalci zasnovali narodna oblačila v dveh različnih razpoznavnih podobah. »Staročeški« videz, katerega ideološki avtor je bil Josef Vojtěch Hellich, se je zgledoval po tradiciji »historične obleke«, saj je pogledal v 15. in 16. stoletje. »Slovanska« podoba, torej druga, pa je bila prvokrat naznačena aprila ali maja 1848 na nekem anonimnem grafičnem listu. Zanj je bilo najbistvenejše, da je v zelo naključno doseženo celoto zbrala prvine iz oblačenja različnih slovanskih ljudstev. Kakor je v »staročeški« upodobitvi J. V. Hellich zasnoval opravo za drugo češko peticionarsko deputacijo, je Karel Svoboda v drugi maniri oblikoval uniformo študentskega združenja Slavia in navdušil zanjo tudi krojače, ki so se pripravljali na vseslovanski kongres. »Slovanska« podoba se je v tistih mesecih v praški češki družbi povsem udomačila. Takrat sicer najdemo razne vrste spontano nastalih različic narodnega oblačila, najbolj pa je bila razširjena uniforma češke kompanije narodne garde Svornost (ali Svatováclavský sbor). Ta družba je imela nacionalni, politični in socialni ugled, za navrh pa je v njenim predstavnikom nadvse prijetni videz uniforme priskrbel, tudi kadar so bili v civilu, odprt sprejem. Obleka čeških Pražank je bila v spomladanskih mesecih iz

raznih kombinacij nacionalnih barv (rdeča in bela). Tik pred odprtjem Slovanskega kongresa so večinoma nosile bela krila v kombinaciji z nebesnomodrimi »slovanskimi kačabajkami«. Kljub številnim ideološkim in tudi umetniškimi pomislekom z vseh koncev sta ostali glavni upodabljalni težnji od aprila do junija 1848 isti, še več, postavili sta že nastavke, v katerih je danes še mogoče spoznavati poznejši razvoj narodnega oblačila.

Drugi veliki vrhunec nove politične aktivnosti in z njo povezane kreatorске dejavnosti je avtorica študije zamejila z vrenjem v drugi polovici julija in v avgustu 1848, ko se je v Pragi krepila nacionalistična agitacija, in s septembrsko revolucijo na Dunaju. Tretjič so ljudje spremenili oziroma poudarili svoja oblačila na pomlad 1849, v času tako imenovane radikalizacije, ko je vse že čakalo majske vstaje. V mejnavi različnih stopenj moči, ki so jo izražala ta tri obdobja, je zanimivo in nujno upoštevati, da se je širina argumentacije, s katero so zahtevali »eno oblačilo za en narod«, premo sorazmerno ujemala s stopnjama organizacijske in agitacijske dejavnosti, kakršno je zahteval čas.

Agitatorji za oblačilo so se v času Slovanskega kongresa sklicevali predvsem na domače predstavnike češkega narodnega zbora, pa tudi na navidez ravnodušno prebivalstvo, ki bi ga bilo lahko navdušiti za narodni politični program. Svojo aktivnost so argumentirali z zavezovanjem znamenjem novodobnega češkega naroda, z nujnostjo nacionalne integracije, sklicevali pa so se tudi na neupoštevanje polnopravnosti češkega naroda, ki se je začel zanašati na svojo naravno pravico do vseh sodobnih načinov predstavitve in upodobitve znamenj narodne samobitnosti.

Vrenja konec poletja 1848 so povezala udeležence češkega narodnega zbora z Nemci. Za češko Prago in podeželje je bilo tedaj pomembno vprašanje umetnostne rešitve narodnega oblačila. Zbudila se je razprava o vzorcih in materialu, liberalni in tolerantni Nemci pa so širili idejo o pravici češkega naroda do lastne pogumne noše. Argumenti so bili povečini enaki prej omenjenim, le da niso bili več toliko namenjeni »notranji agitaciji«, ampak so jih češko govoreči naprednjaki vedno bolj zaupali tudi evropskim somišljenikom.

V obdobju radikalizacije, v spomladanskih mesecih 1849 je češka publicistika iz problema narodnega oblačila ustvarila narodni politični problem št. 1. Uniforma Narodne garde je bila vsak dan omenjana znamenje, ki mu je bil tokrat zaupan tudi boj za krepitev politične zavesti češke družbe. Pripadniki vladnih institucij so dosegli, da je noša narodnega oblačila postala ena izmed prvih legalnih svoboščin.

Oblačilo narodnega pomena ni več potrebovalo *argumentacije*, marveč le še *afirmacijo*. O njem se je govorilo še naprej, a tokrat med domačimi razpravami, na političnih nastopih ali odstopih, v trenutkih notranjega nesoglasja, v časih nepojasnjenih političnih razmer, ko je bila narodnemu političnemu programu potrebna kar se da močna »varnostna zaponka«, demonstracija sile in moči, čeprav le fiktivna, torej narodno oblačilo. V teh razmerjih je bilo nujno, da se je ustvarilo razumevanje narodnega oblačila revolucijskih let kot sredstvo za politično agitacijo, kot kulturno-politični odmev, ne kot kako navdušeno stanje, trajna nujnost.

Novi narodni in politični simbol je imel v letih 1848 in 1849 velike socialne in kulturne vplive. Vmešal se je tako v *civilni* tekstil kakor tudi v *družabnega* in *gardističnega*. Struktura prebivalstva, ki mu je zaupala, je bila raznovrstna in je po češkem območju nihala njena hierarhična lestvica. Na *image* novega oblačila niso vplivali le umetniki in ustvarjali intelektualci, temveč tudi krojači, šivilje in vsi, ki so ga nosili. Iz prvih časov revolucije, ko najdemo proklamacijo predbelgorskega obdobja in mešanico slovanskih noš, je šel vpliv vsaj po dveh poteh: k drugim slovanskim — tedaj pač že — narodom in k neznosno hitremu oblikovanju *razrednega modela narodne kulture*, torej tudi noše. Počasi so minevali meseci, v katerih je lahko tudi delavec iz mestnih vrst videl v novem narodnem oblačilu možnost za neko zgolj in samo svojo — *mikroemancipacijo*. Drobnoburžoazija je namreč začela nekdanj izenačevalno nošo spopolnjevati z nekdanj znanimi prvinami postavljanja družbene razlike in se začela posmehovati tako nerodnim vaškim vplivom kakor zavezanosti mračni zgodovini.

Kljub temu je narodno oblačilo zelo živo kulturno-politično odmevalo še v času nastopa vladne reakcije. Državniško in srčno navdušeni posamezniki so ga nosili še naprej. Politični simbol se je tako že prekvalificiral v znanilca še radikalnejših dni, zato je ni čudno, da so ga začeli prestavniki represivne aparature avstrijskega neo-

absolutizma preganjati med policijskimi racijami 1851 in 1853. Pred svojim fizičnim porazom so si nosilci narodnega oblačila dobro zapomnili svoj simbol, povzdignili so ga v *atribut narodnega junaštva*, v žalobni spomin na revolucionarno 1848. Povsem zakonito so ga nekateri oblekli že v prvih letih ponovne politizacije »aktivnega čehovstva« konec 50. let. Začeli so tam, kjer so 1853 nehali, poudariti pa je treba, da je naslednjih šestdesetih let narodno oblačilo uživalo najbrž le neaktivno čast sestavine materialne kulture pri novodobnem češkem narodu.

Miha Zadnikar

Jacques Le Goff, *Za drugačen srednji vek. Studia Humanitatis, SKUC/FF*, Ljubljana 1985, 469 str.

Najprej bi rad opozoril na pomembno dejstvo, ki ga je potrebno strogo upoštevati pri branju Le Goffovega dela kot tudi pričujočega poročila. Francoska etnologija se ukvarja s preučevanjem »primitivnih« neevropskih ljudstev in se ne posveča raziskovanju ljudske kulture doma. Koncept in opredelitev francoske in slovenske etnologije je različen. (Prim. V. Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi, v SE IX, 1956 in P. Vodopivec v Razmerja med etnologijo in zgodovino, 1986). To je pomemben razloček, ki ga moramo seveda strogo upoštevati.

Jacques Le Goff je eden najuglednejših predstavnikov kroga pariških *Annales* in t. i. »nove zgodovine«. Krog analistov ima za seboj bogato tradicijo in si že nekaj desetletij prizadeva, da bi meje zgodovinarstva razširil na področje drugih družbenih ved. Že izraz »nova zgodovina« označuje epistemološko novost in »nova zgodovina« prav gotovo ni notranja zadeva zgodovinarstva, »druge družboslovne in humanistične discipline pa si bržčas ne morejo privoščiti razkošja, da bi bile do te spremembe ravnodušne« (A. Tenenti, Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi, 1987, 510).

V sedemdesetih letih XX. stoletja je začel v delih analistov vse bolj prihajati v ospredje vpliv strukturalistične antropologije. »Kar je razumeti pod antropološko zgodovino, se vsekakor ne dá lahko spraviti na skupni imenovalec: razlikuje se od starejše etnologije že po tem, da ne povleče delitvene linije med mišljenjem 'primitivnih' in 'civiliziranih' družb.« (Neue Geschichtswissenschaft, 1978, 90.) Tu se kaže očiten vpliv Claudea Lévi-Straussa. Vidni dogodki in odprti razpoložljivi viri niso več rezultat določenega namena, ampak prej fragmentaren rezultat vseh za osnovo postavljenih sistemov.

Dandanes se zgodovinarji zatekajo k spraševanju dokumentov, ki jih postavlja doslej še neuporabljena vprašalna pola. Vedno manj je pomembno, kaj viri besedno povedo, kakor kaj simbolizirajo (predstavljajo). »Nova zgodovina« je usmerjena k tvorbi globoko ležečih struktur. Zgodovinar se je zaradi spremenjenega razumevanja dokumentov začel lotevati tudi novih tém. Danes niso več nikakršno presenečenje zgodovinske raziskave smrti in življenja, otroštva in staranja, norosti, spolnosti, praznovanja, zapora in kazni, strahu, greha in občutka krivde itn.

Zgodovinar se je zaradi novih problemov, ki se jih loteva, in zaradi novih prijemov, ki so za to potrebni, prisiljen vnovič spraševati o epistemoloških osnovah svoje discipline. Zato, ker se obrača k simboliki vsakdanjega človeškega življenja, trči ob metodološke probleme pisanja zgodovine. Pisni viri še zdaleč niso več edini vir zgodovinarjevih spoznanj. Pridružujejo se jim literarni, mitološki, folklorni, likovni in drugi dokumenti, za katere v dogodkovni zgodovini ni prostora, so pa zato toliko povednejši in hkrati izjemno pomembni v zgodovini mentalitet, ideologij, omik in končno so danes tisto nujno potrebno ozadje, ki šele omogoča interpretacijo dogodkov. Zato so tudi t. i. pomožne ali posebne zgodovinske vede (kot npr. etnologija), ki se tudi same spreminjajo, vse pomembnejše.

Drugačen srednji vek — celosten srednji vek — izdeluje Le Goff na podlagi arheoloških, literarnih, pravnih in umetnostnih virov, pa tudi s tradicionalnimi dokumenti nekdanjih »čistih« medievalistov. Avtor opozarja, da moramo dolg srednji vek, katerega vidiki se strukturirajo v sistem, dojeti v vsej njegovi trajnosti. Problematika trajnosti pa izhaja iz treh izvorov: a) iz marksizma, ki je opremljen z viri in moderniziran hkrati; b) iz Fernanda Braudela; c) iz etnologije.

Preteklost obvladujejo različni ritmi trajanja. Če primerjamo družbo srednjeveške Evrope s »primitivnimi« družbami, lahko ugotovimo, da sta si oba tipa družb

še posebno blizu po določeni atemporalnosti, po počasnem ritmu kolektivnega življenja. »Vaška družba se zelo počasi spreminja, po besedah Fernanda Braudela živi v trajnosti in se bolje izraža v folklori kot v zgodovini.« (Le Goff, 465 d.) Ritem sprememb v srednjem veku je bil prav gotovo zelo počasen. Zgodovina mentalitete, občutljivosti, verovanja pa se giblje v dolgih dobah, ki so prav tako podvržene diahroniji, katere ritmi so posebni. Fernand Braudel je tudi odklanjal zvezo med dogodki in strukturo. Zgodovinar mora spremljati počasnejše ritme zgodovinskega dogajanja. Zamenjala naj bi se tudi osrednja osebnost zgodovinarjevih razprav. To ali eno politično osebnost naj bi zamenjal ta ali oni človeški fenomen.

V Le Goffovi knjigi zadenemo ob etnologijo. Vsakdanje navade, obnašanja, verovanja in mentalitete srednjega veka lahko po njegovem mnenju zajamemo le s pomočjo etnoloških metod. Že Michelet, ki je zanj zgled zgodovinarja, je v svojih delih opozoril na ljudstvo in šel proti svetu ljudske kulture, proti svetu »Drugega«, na katerega opozarjajo današnji etnologi. Michelet je bil za avtorja predvsem oživljalec tistih, ki so bolj mrtvi od drugih, obujevalec malih, šibkih, preprostih — v življenje je obujal ljudstvo. Bil je glasnik nemogočega govora — govora ljudstva.

S pomočjo etnološke metode naj bi torej pripravili do besede najgloblje tišine in molčečnosti tudi znotraj zgodovine t. i. »zgodovinskih« družb. Nova zgodovina teži k novi perspektivi, postala naj bi etnološka. Folklorja je tipično področje raziskovanja etnologov. Četudi je preveč odrezana od zgodovine, vendarle ponuja zgodovinarju, ki se opira na antropologijo, bogato zbirko dokumentov, metod in del. Le Goff namiguje, da bi se bilo najprej potrebno posvetiti folklori doma — v Evropi (npr. etnologiji reveža, ki je navezadnje izjemno pomemben vir za antropološko zgodovino naših »zgodovinskih« družb), preden se lotimo neevropske etnologije.

Etnologija spreminja kronološke perspektive zgodovine. Dogodek se umakne idealu nedogodkovne zgodovine, trajnosti, skoraj negibnemu času. Nova etnozgodovina se usmerja k vsakdanjemu človeku, k proučevanju zgodovine mentalitet, ki se najmanj spreminjajo v okviru dolgega zgodovinskega razvoja.

Zgodovina nam npr. ponuja tudi takšne pošastne zverine, kakršna je zmaj. Zmaji so realni legendarni pojav. Civilizacijsko dejstvo zmaja pa nikakor ne moremo znanstveno razložiti znotraj dogodkovnega scientizma, temveč ga moramo poskušati osvetliti z zgodovino religij, etnografijo, folkloro. Zmaj izvira iz kolektivne mentalnosti in nikakor ni zunaj časa in zgodovine. »Le raven njihove realnosti je raven globin psihizma, ritem njihovega kronološkega razvoja pa ni enak ritmu tradicionalne dogodkovne zgodovine.« (Le Goff, 268.)

Zgodovinarju etnološki pogled omogoča, da se lahko loti plati vsakdanjega človeka. S pomočjo etnološke metode lahko zgodovinar pogreša pisni dokument ter se potopi v svet vsakdanjega človeka, ki ni zakopan v papirje, v svet brez besedil in pisave. Srečal se bo z netradicionalno arheologijo vsakdanjega materialnega življenja, z ikonografijo materialne kulture in z zapleteno ikonografijo mentalitet. Najbolj težaven problem pa je za Le Goffa ustno izročilo in sprašuje se, kako naj zajamemo ustno v preteklosti in ali sploh lahko enačimo ustno in ljudsko.

V medsebojnem razmerju etnologija/zgodovina so tudi določene težave, določene meje sodelovanja med obema vedama. Če bi v preučevanju »zgodovinskih« družb preprosto vnesli etnološki pogled, ki bi nadomestil zgodovinski pogled, bi trčili ob nekatere nevarnosti in probleme. Preučevanje akulturacij mora omogočiti boljše umestitev etnološkega glede na zgodovinsko. Zgodovinarja posebej zanima besednjak in problematika akulturacij in njuna razširitev na preučevanje notranjih akulturacij v družbi. Zanima ga fenomen »dveh kultur« (npr. ljudska in učena kultura) in seveda to, kako se v besednjaku postavlja hierarhizacija in gospostvo med tema kulturama. Natančneje izdelan besednjak naj bi odpravil napačne primerjave. Za obe vedi velja, da obstaja le znanost abstrakcij. Zgodovinar mora ostati strokovnjak za spremembo; etnološka metoda pa naj prispeva k rešitvi problema trajnosti, saj spreminja kronološke perspektive zgodovine. Povezava zgodovine z etnologijo prispeva k razširitvi polja zgodovinarjevih raziskovanj v svet »Drugega«, v svet ljudske kulture, v svet vsakdanjega življenja ljudstva.

Le Goff nam na primeru institucije vazalstva eruditsko pokaže, kako si zamišlja sodelovanje med zgodovino in prijemi etnološkega tipa, ki zagotavljajo pojasnitev problema raziskave. Pri primerjavi z drugimi, zunajevropskimi družbami (pri Jeanu

Maquetu si je sposodil zgled iz afriških družb) moramo vendarle paziti, da ne bi zastrli pomembnih razločkov, saj je fevdalnovazalni sistem srednjeveškega Zahoda končno lasten prav temu Zahodu, je izviren in specifičen. Etnozgodovinska analiza, postavljena v široko primerjalno shemo, pa nam omogoča ločevati prav izvирnost zahodnega srednjeveškega vazalstva samega.

Pomemben prelom v okviru francoske etnologije predstavlja misel in delo Claudea Lévi-Straussa. Ta odlični strukturalist je s tezo o »divji misli« odpravil pojem razločka, ki je bil tesno zvezan z obdobjem evropskega kolonializma — odpravil je pojmovanje o bistvenem razločku med »primitivno mentaliteto« in »civilizirano mentaliteto«. Divja misel živi v vseh družbeno-ekonomskih formacijah. Zanj pomeni misel v divjem stanju, ki se ne loči od kultivirane in domestificirane misli in ima svoje miselne zakonitosti. S tem pa tudi lažje razumemo srednjeveške ljudi, ki se nam tako kot »primitivna« plemena pogosto zdijo iracionalni.

Andrej Studen

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA — COLLABORATOIRES HUIUS VOLUMINIS

- Angelos Baš, dr., univ. prof., znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Smoletova 18, 61000 Ljubljana
- Maja Bošković-Stulli, dr., znanstvena svétnica v pok., Ul. Proleterskih brigada 235, 41000 Zagreb
- Tone Cevc, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Kajuhova 13, Preserje, 61235 Radomlje
- Igor Cvetko, raziskovalni asistent, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Prešernova 4, 61000 Ljubljana
- Marinka Dražumerič, konservatorica za etnologijo in umetnostno zgodovino, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Majde Silc 19, 68000 Novo mesto
- Jurij Fikfak, mag., raziskovalni sodelavec, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Pivška 4, 66230 Postojna
- Marjetka Golež, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Česnikova 20, 61000 Ljubljana
- Vito Hazler, konservator, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, Milčinskega 14, 63000 Celje
- Božidar Jezernik, dr., asistent, Metoda Mikuža 18, 61000 Ljubljana
- Irena Kunčič-Keršič, kustodinja SEM, Murgle 211, 61000 Ljubljana
- Marjanca Klobčar, dipl. etnologinja, Podgorje 26 D, 61240 Kamnik
- Marija Kozar-Mukič, dipl. etnologinja, Savaria muzei, Kisfaludy 9, Szombathely, 9700 Madžarska
- Duša Krnel-Umek, dr., ravnateljica Pokrajinskega arhiva Koper, Prečna pot 7, 66320 Portorož
- Monika Kropelj, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Brilejeva 1, 61000 Ljubljana
- Zmaga Kumer, dr., znanstvena svétnica v pok., Kristanova 10, 61000 Ljubljana
- Niko Kuret, dr., znanstveni svetnik v pok., Zarnikova 16, 61000 Ljubljana
- Helena Ložar-Podlogar, mag., raziskovalna svétnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Velnarjeva 3, 61000 Ljubljana
- Vilko Novak, dr., univ. prof. v pok., Rožna dolina V/31, 61000 Ljubljana
- Damjan Ovsec, dipl. etnolog, Župančičeva 12, 61000 Ljubljana
- Miran Pucanja, prof., Cven 30, 69240 Ljutomer
- Jelka Radauš-Ribarič, dr., ravnateljica EM v pok., Vojnovičeva 38, 41000 Zagreb
- Vinko Rajšp, raziskovalni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Plešičeva 23, 61000 Ljubljana
- Mirko Ramovš, strokovni svetnik, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Titova 295, 61000 Ljubljana
- Mojca Ravnik, mag., samostojna konservatorica za etnologijo, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, Marxova 35, 66330 Piran
- Vera Smole, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, Tržaška 49, 61000 Ljubljana
- Marija Stanonik, mag., višja raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Bijedičeva 6, 61000 Ljubljana
- Andrej Studen, abs. zgodovine, Ljubljanska 58, 63000 Celje
- Zmago Šmitek, dr., univ. docent, Oddelek za etnologijo, Slajmerjeva 1a, 61000 Ljubljana
- Mojca Terčelj, dipl. etnologinja, Ježica 19, 61000 Ljubljana
- Marko Terseglav, mag., raziskovalni sodelavec, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Svabičeva 3, 61000 Ljubljana
- Ivan Urbančič, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za sociologijo, Rožna dolina C. II/22
- Sergij Vilfan, dr., univ. prof., akademik, Mirje 23, 61000 Ljubljana
- Peter Weiss, raziskovalni asistent, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, Polanškova 35, 61231 Ljubljana Črnuče
- Miha Zadnikar, abs. etnologije, Kotnikova 13, 61000 Ljubljana
- Vlasto Zemljič, dr., univ. prof., Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Langusova 23, 61000 Ljubljana

RAZPRAVE — DISSERTATIONES

Ivan Urbančič, Vprašanje o etničnem — <i>Das Problem des Ethnischen</i>	5
Marija Stanonik, Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike — <i>Suche nach der Identität der slowenischen literarischen Folkloristik</i>	41
Božidar Jezernik, O metodi in predsodkih v delu Alberta Fortisa — <i>On the Methods and Prejudices in the Work of Alberto Fortis</i>	71
Jurij Fikfak, Elementi za branje Noviških in etnoloških strokovnih besedil med 1848 in 1860 — <i>Elemente zum Lesen von Texten in der Zeitung Novice und volkskundlichen Fachtexten zwischen 1848 und 1860</i>	87
Angelos Baš-Sergij Vilfan, O starejših dimnicah na Slovenskem — <i>Über die älteren Rauchstuben im slowenischen Volksgebiet</i>	111
Mojca Ravnik, Vprašanje o istrskem stavbarstvu — <i>Le domande sull'architettura edilizia d'Istria</i>	121
Duša Krnel-Umek, Krajevna skupnost Vitanje po drugi svetovni vojni (1945—1946) — <i>Die Ortsgemeinschaft Vitanje nach dem Zweiten Weltkrieg (1945—1946)</i>	135
Niko Kuret, Pozabljen obhod — <i>Ein vergessener Umgang</i>	143
Zmaga Kumer, Jamski osmerek ali trohejski sedmerek? — <i>Jambischer Achtsilbler oder trochäischer Siebensilbler?</i>	149
Marjetka Golež, Jenkova »Lenčica« in vprašanje ponarodlosti te pesmi — <i>Jenko's »Lenčica« and the Question of the Spreading of the Poem Among the People</i>	169
Mirko Ramovš, Visoki ali prvi rej? — <i>Hoher oder erster Tanz?</i>	187
Zmago Smitek, Kalmiška skupnost v Beogradu 1920—1944 — <i>The Kalmyk Community in Belgrade between 1920 and 1944</i>	209

GRADIVO — MATERIALIA

Angelos Baš, Še o poljšem lovu na Slovenskem v 18. stoletju — <i>Nochmals über die Bilchjagd im slowenischen Volksgebiet im 18. Jahrhundert</i>	221
Monika Kropelj, Strekljevi sodelavci — zbiralci narodopisnega gradiva — <i>Strekeljs Mitarbeiter — volkskundliche Sammler</i>	225
Mojca Terčelj, Tradicionalna kultura na območju občine Sevnica v 20. stoletju — <i>La culture traditionnelle dans la commune de Sevnica au XXe siècle</i>	259
Helena Ložar-Podlogar, Tradicionalna svatba v okolici Novega mesta — <i>Traditionelle Hochzeitsbräuche in der Umgebung von Novo mesto</i>	301
Vera Smole, Poimenovanje za cvetnonedeljsko butaro — <i>Benennungen für den Palmsonntagsbusch (*butara*)</i>	327

ZAPISKI — MISCELLANEA

Damjan J. Ovsec, Stare razglednice nekoč in danes — <i>Alte Ansichtskarten einst und jetzt</i>	337
--	-----

GLOSE — DISPUTATIONES

Božidar Jezernik, Za sodelovanje med družboslovnimi vedami — <i>Für die Zusammenarbeit zwischen den Gesellschaftswissenschaften</i>	365
Niko Kuret, Audiatur et altera pars	367
Vlasto Zemljič, O prometu na Žirovskem — <i>Über das Verkehrswesen in Ziri und in der Umgebung</i>	371

JUBILEJ — IUBILAEUM

Marko Terseglav, Ob osemdesetletnici prof. Boris Merharja — <i>Prof. Boris Merhar — Achtzigjähriger</i>	375
---	-----

POROČILA — RELATIONES

Marija Stanonik, Ukrajinci o slovenski slovstveni folkloristiki — <i>Ukrainer über die slowenische literarische Folkloristik</i>	377
Marija Stanonik, Pripovedovanje kot komunikacija — <i>Das Erzählen als Kommunikation</i>	383

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE —
DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

A. Madotto, La val Resia ed i suoi abitanti; Ciakarín; Resia paesi e località; Vivere fra la Montagne (I. Cvetko) 385 — M. Ravník, Galjevica (M. Klobčar) 388 — S. Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme 1 (M. Zadnikar) 389 — Dolenjski zbornik 1985 (M. Dražumerič) 390 — Celjski zbornik 1985, 1986, 1987 (V. Hazler) 391 — A. Videčnik, Kmečko delavstvo v Gornji Savinjski dolini (P. Weiss) 394 — A. von Maily, Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie (M. Bošković-Stulli) 395 — D. Kunaver - Z. Kumer - H. Ložar - Podlogar, Pesmi in šege moje dežele (M. Terseglav) 397 — M. Terseglav, Ljudsko pesništvo (M. Golež) 397 — D. Krnel - Umek - Z. Šmitek, Kruh in politika (A. Baš) 401 — S. Devetak, Madžari in Slovenci (M. Puconja) 403 — F. Bahovec, Ljubljanačan na Aljaski (M. Zadnikar) 405 — M. Bosić, Božični običaji Srba u Vojvodini (M. Dražumerič) 406 — M. Kleut, Ivan Senjanin u srpskohrvatskim usmenim pesmama (M. Terseglav) 407 — Zbornik radova XXXIV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije (M. Golež) 408 — O. Moser, Handbuch für das Kärntner Freilichtmuseum (T. Cevc) 410 — H. Valentinitsch, Hexen und Zauberer (V. Rajšp) 411 — B. Grützmacher, Reet- und Strohdächer (M. Dražumerič) 412 — M. Scharfe - M. Schmolze - G. Schubert, Wallfahrt-Tradition und Mode (N. Kuret) 413 — Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung 1985 (M. Kropej) 414 — I. Weber - Kellermann, Landleben im 19. Jahrhundert (I. Keršič) 415 — K. - S. Kramer, Volksleben in Holstein (A. Baš) 416 — L. & T. Míček, Entdeckung Balkan (A. Baš) 417 — R. Schenda, Autobiographien der Pro Senectute-Aktion (M. Kropej) 418 — Magyar Néprajzi Lexikon (M. Kozar-Mukič) 419 — E. Füzes, A gabona tárolása a magyar parasztagazdaságokban (V. Novak) 419 — K. Gál, Kire marad a kisködmön (V. Novak) 420 — A. Cserbák, Kalendáriumtipusok a Néprajzi Múzeum (V. Novak) 421 — V. Frolec, Socializace vesnice a proměny lidové kultury (M. Zadnikar) 421 — M. Moravcová, Národní oděv roku 1848 (M. Zadnikar) 423 — J. Le Goff, Za drugačen srednji vek (A. Studen) 425.

Sodelavci tega zbornika — <i>Collaboratores huius voluminis</i>	428
---	-----

YU ISSN 0352-0447

TRADITIONES

17, 1988

Zbornik inštituta za slovensko narodopisje

UREDNIŠKI ODBOR — *CONSILIUM COMMENTARIIS EDENDIS*

(ob upoštevanju zadnjega stavka »Pojasnila« v zborniku Traditiones 4, str. 380)

Angelos Baš (glavni urednik), Tone Cevc, Zmaga Kumer, Niko Kuret,
Milko Matičetov, Boris Merhar, Mirko Ramovš (odgovorni urednik), Valens Vodušek,
Sinja Zemljič-Golob (tajnica uredniškega odbora)

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

v Ljubljani

Natisnila

Tiskarna »Jože Moškrič«

v Ljubljani

1988

Naklada 1000 izvodov

- (8) Ivan Grafenauer: Spokorjeni grešnik (*Zusammenfassung: Das slowenisch-kroatische Lied vom bussfertigen Sünder*). — Zmaga Kumer: Slovenski napevi legendarne pesmi »Spokorjeni grešnik« (*Zusammenfassung: Slowenische Melodien des Legendenliedes vom bussfertigen Sünder*). Ljubljana 1965, 159 pag.
- (9) Ivan Grafenauer: Marija in brodnik (*Zusammenfassung: Das slowenisch-kroatische Volkslied »Maria und der Fährmann«*). — Zmaga Kumer: Legendarna pesem o »Mariji in brodniku« z glasbenega vidika (*Zusammenfassung: Das Legendenlied von Maria und dem Fährmann. Seine musikalische Gestalt*). Ljubljana 1966, 160 pag.
- (10) Alpes Orientales (V) Acta quinti conventus de ethnographia Alpium Orientalium tractantis, Graecii Slovenorum 1976. Ljubljana 1969. 304 pag.
- (11) Josip Dravec: Glasbena folklor Prlekije. Pesmi (*Summary: Musical Folk-Lore of Prlekija. Songs*). Ljubljana 1981

Zbirka se nadaljuje — *Series continuatur*

B. GRADIVO ZA NARODOPISJE SLOVENCEV
MATERIALA AD ETHNOGRAPHIAM SLOVENORUM SPECTANTIA

- (1) Vinko Möderndorfer: Ljudska medicina pri Slovencih (*Medicina popularis Slovenorum*). Ljubljana 1964, 431 pag.
- (2) Angelos Baš, Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja — [*Descriptions du habillements paysans des régions slovènes dans la première moitié du 19ème siècle*]. Ljubljana 1984, 167 pag.
- (3) Niko Kuret. Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848 — [*Styria Slovenica ante annum sediciosum 1848*], I/1, Ljubljana 1985, 112 pag.
- (4) Niko Kuret, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848 — [*Styria Slovenica ante annum sediciosum 1848*], I/2, Ljubljana 1987, 112 pag.

Zbirka se nadaljuje — *Series continuatur*

C. RAZPRAVE (= R) — DISSERTATIONES

Separatov ni, na prodaj so celotni zvezki »Razprav« 2, 3, 4, 6 — *Separata emi non possunt, emenda sunt volumina completa »Dissertationum« 2, 3, 4, 6.*

Zbirka se ne nadaljuje, nadomešča jo zbornik »TRADITIONES« — *Series DISSERTATIONUM volumine Xº finita est et his actis, quae TRADITIONES inscribuntur, continuatur.*

D. PERIODIKA — COMMENTARII PERIODICI

- (1) GLASNIK Inštituta za slovensko narodopisje SAZU (*Bulletin de l'Institut des Traditions Populaires auprès de l'Académie Slovène des Sciences et Beaux-Arts*). Vol. I: 1956—57... pošel — *emi non potest.*
Izdajanje »Glasnika« je leta 1957 prevzelo Slovensko etnografsko društvo (letniki 2—15); od leta 1976 (letnik 16) se publikacija nadaljuje pod imenom »Glasnik Slovenskega etnološkega društva«. — *Ab anno 1957 haec ephemeris a Societate ethnographica Sloveniae edebatur (volumina II—XV); anno 1976 (vol. XVI) ephemeris »Glasnik Slovenskega etnološkega društva« appellari coepta est.*
- (2) »TRADITIONES« 1. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1972
- (3) »TRADITIONES« 2. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1973

- (4) »TRADITIONES« 3. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1974
- (5) »TRADITIONES« 4. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1975
- (6) »TRADITIONES« 5—6 (1976—1977). Kuretov zbornik — *Miscellanea Niko Kuret*, Ljubljana 1979
- (7) »TRADITIONES« 7—9 (1978—1980) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1982
- (8) »TRADITIONES« 10—12 (1981—1983) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1984
- (9) »TRADITIONES« 13 (1984) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1984
- (10) »TRADITIONES« 14 (1985) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1985
- (11) »TRADITIONES« 15 (1986) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1986
- (12) »TRADITIONES« 16 (1987) — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*, Ljubljana 1987

Naročila in pojasnila na naslov —
Titulus officii praenotationibus permutationibusque quaerendis:

Slovenska akademija znanosti in umetnosti — Biblioteka
Novi trg 5/I — YU-61001 Ljubljana
p. p. 323 — Tel. (061) 331 021